TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

İSLAM MEDENİYETİNİN ÇİN KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ (618-1644)

Doktora Tezi

AZİZ MUSA PARLAKYİĞİT

ANKARA-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

İSLAM MEDENİYETİNİN ÇİN KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ (618-1644)

Doktora Tezi

Hazırlayan
AZİZ MUSA PARLAKYİĞİT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

ANKARA-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

İSLAM MEDENİYETİNİN ÇİN KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ(618-1644)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1. Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN	……
2. Pof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	..……..……
3. Prof. Dr. Hasan KURT	……
4. Prof. Dr. İlhami DURMUŞ	……
5. Doç. Dr. Mustafa Necati BARIŞ	……

Tez Savunması Tarihi: 28.12.2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Seyfettin Erşahin'in danışmanlığında hazırladığım İslam Medeniyetinin Çin Kültürü Üzerine Etkileri (618-1644) Ankara, 2020 adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

08/01/2021

Aziz Musa PARLAKYİĞİT

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER…… i

KISALTMALAR…… v

RESİMLER LİSTESİ…….. ix

ÖNSÖZ……..... x

GİRİŞ……... 1

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ…… 4

TEZİN AMACI…… 5

TEZİN ÖNEMİ…… 6

VERİLERİN ANALİZİ…… 7

KAYNAKLAR HAKKINDA…….. 7

ARAŞTIRMANIN İMKAN VE ZORLUKLARI…… 13

BÖLÜM 1: ÇİN COĞRAFYASI, TARİHÇESİ, TOPLUMU VE DİNLERİ

1.1. Çinlilerin Yaşadığı Coğrafya, Tarihçe ve Toplum

1.1.1. Coğrafya ve Toplum……..…….…….……. 18

1.1.2. Tarihçe…….. 20

1.2. Dinler…… 43

1.2.1. Konfüçyüs öğretisi…… 44

1.2.2. Budizm…….. 46

1.2.3. Taoizm…….. 47

1.2.4. İslam…… 48

1.2.5. Hristiyanlık…….. 49

BÖLÜM 2: İSLAMIN ÇİN'E GİRİŞİ VE YÜKSELİŞİ DÖNEMLERİ

2.1.Tang Hanedanı(618-907) döneminde İslamiyetin Çin'e Girişi…… 53

2.1.1. İslamın Çin'e girişi ile ilgili Çin kaynakları ve Bazı menkıbeler..... 57

2.1.2. Deniz yolu ile ticari ilişkiler……..... 61

2.1.3. Çin'de ilk yabancı kültürel tesirler ve yabancıların uyumu…… 63

2.1.4. Kara yolu ile ticari, siyasi ve diplomatik ilişkilerin İslamın Girişindeki Rolü……... 65

2.1.4.1.Talas savaşı(M.S.751)……..... 66

2.1.4.2. An Lu-shan isyanı(M.S.755-757)……... 69

2.2. Song Hanedanı döneminde (907-1276) İslam…… 70

2.3. Yuan Hanedanı döneminde (1276-1368) İslam…… 73

2.3.1. Yuan döneminde Müslüman Toplum Hui'lerin Tarihçesi……. 80

2.3.1.1. Hui'lerin oluşum süreci……..…… 87

2.3.1.2. Çin menkibelerine göre Hui'ler…….. 91

2.4. Ming Hanedanı döneminde (1368-1644) İslam…….. 96

BÖLÜM 3: ÇİN MÜSLÜMAN KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASI

3.1. Kültür Kavramı…… 104

3.2. Müslüman Misafir Kültürü: Tang Hanedanı dönemi……..…….. 107

3.2.1. Fan fang dönemi…….…… 111

3.2.1.1. Fan fang'ın Çin İslam Kültürünün oluşmasındaki önemi…….. 114

3.2.1.2. İlk Müslüman yerleşim yeri: Guangzhou Fan fang'ı…… 115

3.2.2. Tang dönemi Çin Arabistan ticareti ile ilgili kanıtlar:Belitung batığı…….. 117

3.2.3. Talas savaşı sonrası Du Huan'ın Arap ülkeleri hakkında seyahat notları… 118

3.2.4. Tang Dönemi Çin İslam Kültürünün Sembolü Tangping(Abdest İbriği)… 124

3.3. Müslüman Adaptasyon Kültürü: Song Hanedanı dönemi(960-1127)……..... 130

3.3.1. Müslüman gökbilimcilerin İslam Takvimine katkıları …… 131

3.4. Müslüman Yerleşik Kültürü: Yuan Hanedanı Dönemi(1127-1269)…… 140

3.4.1. Müslüman yerleşik kültürünü kuran topluluk Semu Ren'ler……..... 142

3.4.2. Müslüman Orta Asya, Fars ve Türk Kültürünün Çin'e İntikali…….. 145

3.4.3. Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürlerinin Çin Müslüman yaşamına etkisi147

3.4.3.1.Dil Kültürü……... 148

3.4.3.2.Günlük hayat gelenekleri…… 151

3.4.3.3.İbadet kültürü…… 152

3.4.3.4.Din eğitimi……. 153

3.4.3.5.Sanat eserleri……..... 154

3.4.4.İslam öğretilerinin Çin İslam alimleri tarafından yerlileştirilmesi..... 155

3.4.5. Müslüman ilaç ve tedavi yöntemlerinin Çin'e etkisi……..… 155

3.4.6. İslam Mimari geleneğinin Çin Mimarisine etkisi…..……. 167

3.4.6.1. İslam hat sanatının Çin'de kaligrafi sanatını etkilemesi……..… 175

3.3.6.2. Tang ve Ming dönemleri arasında Çin'de yapılan bazı camiler……. 185

3.4.6.3.Çin cami mimarisinin geleneksel Müslüman camileriyle karşılaştırması……. 190

3.3.6.4. Çin İslam Kültüründe kadın camileri ve kadın din görevlileri...…… 191

3.3.6.5. Çin cami kültürü hakkında Taş Kitabeler…….. 197

3.4.7. Müslümanların Astronomiye katkıları……..……. 207

3.5. İslam kültürünün Çinlileşmesi: Ming Hanedanı dönemi…… 209

3.5.1. Ming Hanedanlığı kurulma sürecine Müslümanların katkıları……... 213

3.5.1.1. Zhu Yuanzhang'ın Müslüman kimliği…… 214

3.5.1.2. Zhu Yuanzhang'ın Ming Hanedanı inşa etmek stratejisi…… 217

3.51.3. Zhu Yuanzhang'ın Müslümanları koruma stratejisi…… 218

3.5.1.4. Zhu Yuanzhang'ın dini politikaları…….. 219

3.5.1.5. Zhu Yuanzhang'ın Müslümanlar için koyduğu yasaklar ve yasalar… 223

3.5.2. Çinli Müslümanların Astronomi ve Takvim çalışmaları…… 225

3.5.3. Osmanlı Çin İlişkileri…….. 230

3.5.4. Ming Döneminde Müslüman kültürünün Güneydoğu Asya'ya yayılması.... 234

3.5.4.1. Ming döneminde Zhu Di ve dünyanın en büyük deniz gücü…….. 236

3.5.4.2. Zheng He'nın aile kökeni ve Müslüman kimliği……. 237

3.5.4.3. Zheng He'nın Müslüman Amiral olarak seçilmesi…….. 239

3.5.4.4. İmparatorluk filosunun inşa edilme sebepleri……..... 239

3.5.4.5. Zheng He Güneydoğu ve Güneybatı seferleri……..... 241

3.5.4.5.1. Java, Palembang ve Sumatra (Endonezya)……... 243

3.5.4.5.2. Malaka (Malezya)……. 249

3.5.4.5.3. Brunei(Borneo)……. 252

3.5.4.5.4. Mekke'ye Hac yolculuğu……. 252

3.5.5. Hui'lerin kültürel entegrasyonu(Çinlileşmesi)…..……... 255

3.5.6. Çinlileşmiş Konfüçyanist Müslümanlar…… 262

SONUÇ…….…… 264

KAYNAKÇA………..…… 268

EKLER…… 287

ÖZET……... 297

ABSTRACT…… 298

KISALTMALAR

AA : Asian Affairs

AAAG : Asya Afrika Araştırma Kurumu

AAS : Australian Academy of Sciences

ACSR : Al jazeera Center for Studies Report

AJSS : Asian Journal of Social Science

AS : Arap Dünyası(Alabo Shijie/阿拉伯世界)

AÜDTCF : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

AÜSBE : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

AM : Asian Medicine

ATCML : Aproaches to Traditional Chinese Medical Literature

c. : cilt

CCCW : Clerks and Craftsmen in China and West

CHEIA : The Cambridge History of Early Inner Asia

CLM : China Leadership Monitor

CM : China Muslims

CPPCC : Çin Halk Politik Danışma Birliği

CQ :The China Quarterly

CRSS : Current Research on Social Sciences

CSACSA :Center for Studies in Asian Cultures and Social Antropology

ÇHÇ : Çin Halk Cumhuriyeti

ÇHSDK : Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DBTÇ : Doğu Bilimleri Tarihi Çalışmaları

DTCF : Dil Tarih Cografya Fakültesi

DÜBAM : Dünya Bülteni Araştırma Merkezi

EHR : Education and Humanities Research

EIYC : Eurasian Influences on Yuan China

EJARS : Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies

ETT : Eski Tang Tarihi(Jıu Tang Shu/旧唐书)

FÜSBD : Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

GAÇ : Güneydoğu Asya Çalışmaları

GYTESBE : Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü

HJAS : Harvard Journal of Asiatic Studies

HMEIER : Harvard Middle Eastern and Islamic Review

IAISB : International Institute of Advanced Islamic Studies Bulletin

ICSS : Institute of China Studies Series

IFM : Islamic Forum Magazine

IJNA : The International Journal of Neutical Archeology

ISEAS : The Institute of Southeast Asian Studies

İTED : İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi

İÜEF : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

İÜSBE : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

JA : Journal Asiatic

JAA : Journal of Arnold Arboretum

JE : Journal of Etnopharmocology

JHUEAT : Journal of Hebei University of Economics and Trade

JIA : Journal of Islamic Architecture

JIMMA : Journal Institute of Muslim Minority Affairs

JMBRAS : Journal of Malasian Branch of the Royal Asiatic Society

JOS : Journal of Oman Studies

JSS : Journal of Sufi Studies

LUD : Liaoning Uzmanlar dergisi

MÜSBE : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

M.Ö. : Milattan Önce

MPC : 3rd Malasian Postgraduate Conference

M.S. : Milattan Sonra

MS : Monumenta Serica

MW : Muslim World

NEP : Nationalism and Ethnic Politics

ÖDTÜAAAG : Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya Afrika Araştırma Grubu

PR : Politics and Religion

RCL : Religion in Communist Lands

RICOI : Research and Information Center on Islam

RÜİF : Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

S. : sayı

s. : sayfa

SDÜİFD : Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

SOE : Studia Orientalia Electronica

SSİC : Social Sciences in China

SÜSBE : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDİD : Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi

TNCHC : The New Cambridge History of China

TP : T'oung Pao

TTK :Türk Tarih Kurumu

Ter. :Tercüme eden

WBCCR : The Wiley-Blackwell Companion to Chinese Religions

WUSBD : Wuyi Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi

YDZ : Büyük Yuan Hanedanı Kutsal Devlet Düzenlemeleri

YKY :Yapı Kredi Yayınları

YS :Yuan Tarihi

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Çaydanlık amaçlı kullanılan Tangping…….. 126

Resim 2. Bina üst katında görülen çaydanlık helal restoran sembolüdür……..…….. 126

Resim 3. Helal koyun ve dana eti toptancısı dükkanı……..…… 127

Resim 4. Song ve Ming dönemlerinde kullanılan uzun ağızlı silindirik ibrik…..…... 128

Resim 5. Çin'de orijinalinden kopya olarak yapılmış bir bakır ibrik…..…… 130

Resim 6. Quanzhou Ashab camisi girişi……..…… 178

Resim 7. Quanzhou Ashab Camisi girişinde besmele-i şerif……..……. 178

Resim 8. Quanzhou Ashab camisinde muhafaza edilen Arapça mezar taşları ……. 179

Resim 9. Quanzhou Ashab camisinde muhafaza edilen Arapça mezar taşları …….. 179

Resim 10. Xi'an Ulu camisinde taş üzerine oyma kaligrafi örneği……..…... 181

Resim 11. Xi'an Ulu Camide taş oyma La İlahe İllallah Muhammedün Rasulullah.. 181

Resim 12. Yunnan camisi girişinde La İlaheillallah Muhammedün Rasulullah…..... 182

Resim 13. Yunnan'da cami girişinde Çin kaligrafi örneği……..…… 183

Resim 14. Mihrapta Çin kaligrafi örneği…..……... 183

Resim 15. Mihrapta Çin kaligrafi örneği……..……... 184

Resim 16. Çinli Müslüman evinde sergilenen kaligrafi örneği…..……. 184

Resim 17. Çin kaligrafisinde yazılmış Besmele……..…… 185

Resim 18. Changzhou Batı Camisinde tek bir fırça hareketi ile yazılmış besmele…. 185

Resim 19. Changzhou Batı camisinde yazılmış Tesmiye……..…….. 186

Resim 20. Dongguan Camisinde Yüz Karakterlik Naat'ın taş kitabe yazısı..……. 224

Resim 21. Quanzhou Cami girişinde Yüz Karakterlik Naat……..……. 224

Resim 22. İmparator Xuanzhong tarafından hediye edilen el yazması Kur'an…..…. 256

ÖNSÖZ

İslamın yedinci yüzyılda ortaya çıkmasıyla başlayan ve diğer kıtalarda yayılmasıyla devam eden süreç genellikle Arap yarımadasının doğusunda tüm Asya ülkelerinde, büyük oranda sahabiler, elçiler, göç eden çeşitli türden zanaatkar Müslümanlar ve ticaret yoluyla olmuştur. Bugün dünyanın dördüncü büyük coğrafyasına sahip olan Çin'de yaşayan 80 milyondan fazla Müslüman da bu gerçeğin bir parçasıdır.

Arap yarımadasından çok uzaklarda olan Çin ile Araplar arasında Talas savaşı (751) dışında hiçbir zaman savaş yapılmamıştır. Talas savaşı da bir işgal savaşı olmayıp sadece Çinlilerin batıya doğru ilerleme heveslerinin son bulması ile sonuçlanmıştır. Talas savaşının en önemli sonucu kültürel değişimdir. Çinlilerin yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşda Arapların en önemli kazancı Çin kültüründen öğrendikleri barut, kağıt yapımı ve matbaadır. Bu savaştan sonra Çin ülke olarak kendisini toparlarken en büyük kazancı da Tang döneminde tüccarlar vasıtasıyla Çin'e giren ve yeni intişar etmeye başlayan İslamla tanışmaları olmuştur. İslam kültürü Çin'de yerel kültüre uyum sağlamak yönünde birçok aşamalardan geçmiş, zaman zaman Konfüçyüs ögretileriyle uyumlu bir parelellik göstererek yerel halkı cezbetmiş ve kültürel gelişmesini Song ve Yuan hanedanlık dönemlerinde yerel Han kültürü ile birleştirip olgunlaştırarak yerleştirmiştir. Bu sürece kadar "misafir kültür" mahiyetindeki İslam kültürü Ming döneminde misyonunu tamamlayarak "Çinlileşmiş Müslüman kültürü" niteliğine sahip olmuştur. Qing dönemi Çinlileşmiş Müslüman kültürü'nün sürekli yerel Han kültürü ile çatışma ve kendini savunma dönemi olarak geçen bir zaman dilimidir. Bu yüzden bu dönem araştırma konumuz dışında tutulmuş olup, araştırma misafir Müslüman kültürünün yerleşme ve Çinlileşme dönemi olarak Tang-Ming dönemleri arasında incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde Çin'de hanedanlık dönemleri, Çinde dinler hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde İslamın Çin'e girişi olan

Tang döneminden, altın çağı olarak adlandırılan Ming dönemi sonuna kadar Çin'de İslamlaşma süreci ve Müslümanlık, İslamın Çine girişi'nde ilk Müslümanların yerleşimleri ile Tang-Ming dönemleri arasında Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürünün Çin coğrafyasında nasıl yer bulup yerleştiği konularında genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Tang, Song, Yuan ve Ming hanedanlık dönemlerinde Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürlerinin etkisinde oluşan Çin İslam kültürünün yabancı kültürlerden hangi konularda, nasıl etkilendiği konusu işlenmiştir. Batıdan gelen Müslümanların kimliğini ön plana çıkartmadan Tang ve Song dönemlerinde Çin'e yerleşip çoğalmaları, Yuan döneminde yönetimde görev almaları ve Ming döneminde Müslümanları koruyan imparator Zhu Yuanzhang'ın kanun ve fermanlarıyla yerel kültüre entegrasyonu konularında detaylı bilgiler verilmiştir. Zaman zaman yerel kültürle ufak çatışmalar olsa da, genelde uyum içerisinde Çin'de 1000 yıl hayatiyetini sürdüren Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürü Ming dönemi ortalarından sonra Müslüman coğrafyası ile ilişkileri kesilen ve dinden uzaklaşan Çinli Müslümanların, Çin İslam alimleri vasıtasıyla nasıl yerel Konfüçyanist kültürle uyum sağlayarak Konfüçyanist Müslüman kültürüne dönüştüğü konusunda bilgi verilmiştir.

Bu araştırma konusuna İslam tarihi bölümünde başlamama vesile olan ve değerli bilgilerinden yararlandığım kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Özdemir'e ve araştırmanın detaylandırılması ve sorgulanması yöntemleri konusunda geniş tecrübe ve bilgisiyle beni tüm tez yazım aşamalarında cesaretle yönlendiren, yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Seyfettin Erşahin'e ve tez yazım aşamasında engin sabırlarını esirgemeyen aile üyelerime şükranlarımı sunarım.

Aziz Musa PARLAKYİĞİT

ANKARA, 2020

GİRİŞ

Arap yarımadasından VII. yüzyılda başlayan ve hızla Asya ve Afrika'ya yayılan İslam dini halen tüm kıta ve ülkelerde yayılmasını daha da hızlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu hızlı yayılma süreci özellikle Batı hristiyan dünyasında İslamiyeti yıpratma amaçlı saldırı, İslam ülkelerine komplo planları hazırlama ve İslamı terör dini gösterme çabalarına dönüşmüştür. Yapılan karalama kampanyaları onların planladıklarının aksine dünyadaki diğer din mensupları tarafından farklı algılanmış ve İslam'a olan merak sonucunda İslam dinine olan katılımları hızlandırmıştır. Bu olgu İslamın kılıçla yayılan bir din propaganda'sının doğru olmadığını isbat etmektedir.

Doğu Asyanın ve dünyanın en büyük ülkelerinden olan Çin İslamın yayılış merkezi olan Mekke'ye oldukça uzaktır ve tarihte Araplarla Talas savaşı dışında hiçbir mücadeleye girmemişlerdir. Çin Orta Asya ve Arap ülkelerine uzak olmasına rağmen Tang döneminde ticaret yoluyla başlayan kültürel yakınlaşma ve etkileşim Song, Yuan ve Ming dönemine kadar yükseliş süreci izlemiştir. İslamiyetin Çin de Tang-Ming hanedanlık dönemleri arasında yayılışı esnasında hangi kültürlerden nasıl etkilendiğini konu alan araştırmamızda, bugüne kadar yapılan tüm araştırmaların sonucunda kabul edilen İslam dininin bu bölgede de ihtidalar üzerinden yayıldığı sonucuna varılmıştır.

Dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Çin'e İslamiyet'in girişi hakkında vereceğimiz tarih Tang hanedanı dönemi olan 651 yılıdır. Hz. Osman döneminde gönderilen Müslüman elçiler saray nezdinde de kabul edilmiş ve İslamın Çin'de yayılmasının yönetime tehdit oluşturmadığı sonucuna varılarak Tang Hanedanlık döneminde kral tarafından yeni din kabul edilip yayılmasına izin verilmiştir. Tang hanedanı döneminde İslamiyet'in Çin'e girmesiyle birlikte Müslümanlar Çin'in kültüründe, sosyal yapısında, ekonomisinde, ordusunda, hanedan yönetiminde ve diğer alanlarda etkili olmuşlardır. Çin, İslamın çıkış yeri olan Arabistan yarımadasına çok uzak

olduğu gibi hiçbir zaman Araplar tarafından savaş yoluyla işgal edilmemiş olmasına rağmen VII. yüzyılda özellikle Arap ve Fars müslüman tacirlerin ticaret yoluyla başlatmış olduğu İslamlaşma süreci Tang-Ming (618-1644) hanedanı dönemleri arasında yaklaşık 1000 yıla yakın bir süre içinde yaşanmıştır. Bu sürede İslam dini, yerleşik Han toplumunun kültürüne misafir olarak girmiş, zaman içerisinde yerleşik kültüre adapte olup Çin İslam kültürünü oluşturmuş ve son olarak da Çinlileşerek Çinli Müslüman kimliği niteliğini kazanmıştır. Tang-Ming döneminde gözlenen bu yükseliş ve bazılarının ifadesiyle İslamın Çin'de altın çağı diye anılan Ming dönemi süresinde de yerleşik kültürün Konfüçyanist felsefe ve öğretileriyle uyum içinde faaliyetini sürdürmüştür.

Bir yandan Çin'de İslam kültürü değişim sürecini sürdürürken "İslamiyet" kelimesinin de kültürel değişim sürecine parelel olarak Çin tarih kaynaklarında, hanedanlık dönemlerine göre farklılaşarak değişik şekilde isimlendirildigini görürüz.

İslamiyet, eski Çin kaynaklarında günümüz Çincesinde olduğu gibi Yi si lan jiao/伊斯兰教(İslam Dini) olarak geçmemektedir. İslamiyet kelimesi Tang ve Song hanedanı dönemlerine ait Çin kaynaklarında Da shi jiao/大食教 veya Da shi fa/大食法 olarak geçmektedir. "Da shi" (大食) kelimesi Farsça kökenli olup Araplar için kullanılmaktadır. Bu isimlendirmeden dolayı İslamiyet'e Arapların dini manasında Da shi jiao veya Arapların yasası manasında Da shi fa denilmiştir. Bu dönem Arap ve Fars kökenli tacirin ticaret yapmak üzere Çin'e geldikleri ve yerel kültürle tanıştıkları bir dönemdir. Bu dönemi misafir kültürün ev sahibi kültürle tanışma dönemi olarak adlandırabiliriz.

İslamiyet kelimesi, Song, Yuan ve Ming hanedanı dönemlerine ait Çin kaynaklarında Tianfang jiao/天方教 ve Hui hui jiao/回回教 olarak çevrilmiştir. Hui hui kelimesi, Çin'in kuzey batı bölgesinde yaşayan Uygurlar için kullanılan Hui ge/回纥 veya Hui hu/回鹘 kelimelerinin ses değişiminden türetilmiştir. Hui hui jiao kelimesine ilk kez Kuzey Song Hanedanı kayıtlarında rastlanmıştır. Tianfang jiao kelimesindeki Tianfang kelimesi

Mekke şehrini ve Kâbe'yi temsil etmektedir. Tianfang jiao ise Mekke'nin dini veya Kâbe'nin dini anlamına gelmektedir. Bazı kaynaklarda, Tianfang jiao kelimesinin Ming hanedanı dönemi sonu ve Qing döneminde kullanıldığı belirtilmektedir.[1]

Yuan hanedanı dönemi Moğolların Çin'i işgal etmesi ve Müslüman Arap, Pers ve Türklere güvenerek onları yönetimin en üst kademelerine getirmeleri ile yeni bir sürece girmiştir. Bu dönem bozkır kültüründen gelen Moğollar'ın, batıdan göç yoluyla getirdikleri ve yönetim kadrolarında istihdam ettikleri Müslüman alimlerin, doktorların, astronomların, mimarların, müzisyenlerin ve çeşitli konulardaki sanatkarların mevcut olduğu bir dönemdir. Bu dönemi yabancı kültürün Çin'de yerleşme dönemi olarak adlandırabiliriz.

Ming döneminde ise Çinliler tekrar yönetimi ellerine almışlar ve yönetimde olan Müslüman Çinlileri degiştirmemişlerdir. Bu dönem Yuan dönemi gibi Müslümanların dinini rahat yaşadığı ve Çinli Müslümanlar için altın çağ olarak kabul edilen bir dönem olmuştur. Ming Hanedanı diğer hanedanlıklardan kültürel anlamda daha farklı bir dönem olmuştur. Çünkü Ming Hanedanı dönemine gelindiğinde Müslümanlar giyim, yeme içme, evlilik törenleri, cenaze töreni, kişi isimleri ve diğer konularda Çinlileşme eğilimine girmişlerdir. Daha önceki dönemlerde Çinlilerden farklı giyinen Müslümanlar, Ming döneminde Çinliler gibi giyinmeye başlamıştır. Aynı şekilde Ming Hanedanı dönemine kadar Müslümanların isimleri Arapça, Farsça ve Türkçe iken bundan sonra Müslümanlar arasında Çince isimler artmıştır. Müslümanlar, Tang ve Song döneminde olduğu gibi "yabancı ziyaretçi" değildir. Aksine Çin'in çok uluslu sosyal yapısının bir parçası olmuşlardır.

Ming Hanedanı "Müslümanların altın çağı" olarak anılsa da Çin'de İslamiyet ve Müslümanlar açısından Yuan döneminden farklı olarak Çin kültürüne entegre edildiği

[1] Ertuğrul Ceylan, "Çin kaynaklarına göre İslamiyetin Çin'e girişi", **CRSS** 2016, s.29.

daha zor bir dönem olmuştur. Yuan döneminde hemen hemen her alanda etkili olan Müslümanların siyasi varlığı Ming döneminde Müslüman kimliği gizli tutulan Zhu Yuanzhang trafından çıkarılan fermanlarla Çin kültürüne entegre edildiği ve onun çocukları tarafından Müslümanların sarayda önemli görevlerde bulunduğu bir dönem olmuştur. Ming dönemi ortalarından itibaren Müslüman Çin kültürü Çin Müslüman alimlerinin yazdığı Neo-Konfüçyanist terimleri içeren eserler sayesinde Çinlileşmiş Müslüman kültürüne dönüşmüştür.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada kullanılan yöntem öncelikle bilimsel tarih araştırma yöntemidir. Bilgi ve belgeler nesnel bir yaklaşımla ve bilimsel bir zihniyetle tenkide tabi tutularak, olaylar ve olgular sebep-sonuç ilişkisi bağlamında incelenmiştir.

Kaynak kullanımı da böyle bir çalışmada önemini biraz daha artırmaktadır. Zira harf sistemi, sesler ve yazıdaki değişiklikten dolayı kaynak kullanmada bazı zorluklar bulunmaktadır. Bu zorlukların bir kısmını aşmak için önce Batılıların yapmış oldukları araştırmaları inceleyip Çin İslam tarihinin kavramları ve kurumlarının ifade şekli konusunda bilgi edindim. Çünki İslamiyet kavramı her hanedanlık döneminde farklı isimler altında kendini göstermektedir. Batılı araştırmalarda ve kaynaklarda belirtilen hususları mevcut Çin kaynaklarından teyid ettim. Teyidi bazen Çin kaynaklı eserler kullanılarak, bazen de Çince bilen Çinli, Uygur, Koreli ve diğer Batılı yazarların kitap ve makalelerine başvurarak yaptım.

Kaynaklara ulaşmada Çin'de tanıştığım bazı akademisyenler de yardımcı oldular. 2014'te tanıştığım Pekin Minzu Üniversitesi Teoloji Bölüm başkanı olan Müslüman akademisyen Prof. Dr. Ding Hong ve 2015'te tanıştığım Lanzhou (Lanco) Milliyetler Üniversitesi Kuzeybatı İslam Çalışmaları merkezi başkanı ve aynı zamanda Salar Türkü olan Müslüman akademisyen Prof. Dr. Ma Ming Liang ve Lanco Üniversitesi öğretim

üyelerinden Müslüman akademisyen Dr. Ding Shiren'in (Eyüp Nurul Hak) yönlendirmesiyle Müslüman Halk kütüphanesinden bulunan Çin kaynakları ve Pers-Çin ilişkileri ile ilgili topladığım kaynaklardan faydalandım.

Çin'de Tang-Ming dönemleri arasındaki İslam kaynaklarının Çince dilinde yazılmış olması ve Çince dilinde olan İslam tarihi kaynaklarının Müslüman Çinli akademisyenler ve Çin İslam Cemiyetlerinin kurduğu özel kütüphanelerde bulunması nedeniyle 2015 yılında Çin'de kaynak araştırması yaptım. Çinli akademisyenlerin bu konudaki fikirlerini alarak ve Çin kaynaklarına dayalı yapılan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinden faydalandım.

TEZİN AMACI

Kültür en genel anlamıyla bir toplumun maddi ve manevi değerlerinin tamamı olarak tanımlanır. İnsanları kaynaştıran, yakınlaştıran ve ilişkilerini sağlam bir zemine oturtan; kısacası millet olarak varlığını devam ettirmesini sağlayan, kültür ve kültürel değerlerdir. Kültürü korumak ve zenginleştirmek yani değişen şartlara ve ihtiyaçlara göre yeni kültürel değerler oluşturmak milletleri birbirinden ayıran en önemli özelliktir. Bu değerler; dilden edebiyata, sanattan mimariye, gelenekten göreneklere, folklordan kıyafete, barınmadan estetiğe kadar birçok alanı kapsamaktadır. İslam Çin'e girinceye kadar, Çin'deki mevcut kültür Çinlilere özgü yıllardır süregelen Han kültürüdür. İslam, Arap ve Fars tüccar tarafından Çine ticaret yoluyla girmiştir. Han kültürüyle uyumlu bir şekilde birleşerek gelişmesi ve yeni bir "Hui kültürü" olarak yerleşmesi sürecinde yabancı kültürlerden nasıl ve ne şekilde etkilendiğinin ve yeni kültürün Han kültürü ve Konfüçyüs ögretisi ile ne derecede uyumlu bir şekilde etkilenerek Çin'de yerleştiği konusu bugüne kadar fazla önemsenmemiş ve araştırılmamıştır. Kültürel etkileşim Song döneminde başlamış ancak Yuan döneminde olgunlaşmış ve özellikle Ming döneminde farklılaşarak dış görünüş ve günlük hayat biçimini Çin tarzında bir İslama dönüştürerek tam anlamıyla

Çinlileşmiş olduğu dönemlerin araştırılması bu tezin amacıdır. Başka bir ifade ile İslamın ve Müslümanların yerel kültür ile uyum kabiliyeti, inşa ettiği ve terkibe kavuşturduğu yeni kültür ve değerler dizisinin hangi şartlarla uyumlu bir şekilde yerel kültüre katkı sağladığı, İslamın temel ilkelerine uymayan durumlarda Çinli Müslümanların Çin yönetimine olan direnişi ve yerel kültürle olan çatışmasını Çin coğrafyasında ortaya koymak bu araştırma tezinin asıl amacıdır.

TEZİN ÖNEMİ

Çin İslam tarihi konusunda XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında Batılı oryantalist ve Sinologlar tarafından yazılan eserlerin çogunluğu genel amaçlı olup Çinde İslam, Çinli Müslümanlar ve güncel yaşamda Çinli Müslümanları konu alan başlıklar altındaki makale ve kitaplardır. Çin tarihi üzerine yapılan tezlerin büyük bir kısmı ise Çin'de belirli dönemlerde İslamın yayılışı, Çin kültürü, Çin kaynaklarında Türk devletleri ile ilgilidir. Batı'da yayınlanmış makalelerin büyük bir kısmı da genelde Çin'de islamın yayılışı hakkında hazırlanmış olup Hui olarak adlandırılan Çinli müslümanların güncel yaşamları ile ilgilidir. Birçok yayın da Çin'in Kuzeybatısında Xinjiang (Sincan) bölgesinde yaşayan sünni Müslüman olarak bildigimiz çogunluğunu Uygurların oluşturduğu Türk asıllı Çince konuşan müslümanların tarihi ve güncel olarak onlara uygulanan baskıları konu edinmektedir. Diğer yandan Çin üniversitelerinde yapılan araştırmaların kahir ekseriyetinde de Çin'de kısmen Yuan dönemi ile başlayıp Ming döneminde devam eden ve Qing (1644-1911) döneminde yoğunlaşan Müslümanlara karşı yapılan baskı ve yok etme çalışmaları, Çinli Müslümanların dini konumlarını müdafaa için yaptıkları direnişler ele alınmaktadır. Çin'deki İslamiyetin hangi kültürlerle etkileşerek, hangi dönemlerde gelişimini, nasıl ve ne şartlarda tamamladığı konusunda yapılmış bir araştırma mevcut degildir.

Oryantalistlerin Çin genel tarihi ve kültürü kapsamında, Çinlilerin de siyasi, askeri ve idari açıdan "isyan" kategorisinde değerlendirdikleri Çin-İslam ilişkilerini, biz İslam Medeniyetinin ve kültürünün Çin kültürüne tesirleri sonucunda ne tür olumlu değişikliklerle yeni kültürü nasıl ve hangi şartlarda oluştuğu ve olgunlaştığını bulmaya çalıştık. Araştırma konumuz bir bakıma Çin kültür ve medeniyetinin başka bir medeniyet ile karşılaşması durumunda verdiği tepki ile İslam medeniyetinin, dünyanın kadim medeniyetlerinden biri olan Çin medeniyeti ile olan imtihanını ortaya koyması açısından da çok önemlidir.

VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analizinden önce önce Batı'da yapılan Çinli Müslümanlar ve Çin İslam kültürü ile ilgili çalışmalar ile Türkiye'de ve yurt dışında yapılmış Çin İslamı ile ilgili bazı tezler incelenmiş ve analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise Çin tarihçilerinin Çince ve İngilizce yazdığı kaynaklar, özellikle Tang, Yuan ve Ming dönemine ait kitapları analiz edilmiştir. Tang dönemine ait Eski Tang ve Yeni Tang tarihinde Arap, Fars kökenli olan Çinli Müslümanlar ait bazı bölümler (batı bölümleri,biyografiler) incelenmiş ve alıntılar yapılmıştır.

Konu ile ilgili Çin kaynaklarındaki bilgiler ile Batılı araştırmacıların bilgi ve değerlendirmeler mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Mevcut bilgiler, kültürün oluşması sürecine parelel olarak kültürel değişimin sonucunda meydana gelen neticeler sebep sonuç ilişkileri kapsamında değerlendirilerek yeni kültürün toplum üzerindeki etkileri ve sonuçları tartışılmıştır.

KAYNAKLAR HAKKINDA

Bu çalışmada kullanılan kaynaklar Çin tarih kaynakları, Çinli alimler ve araştırmacılar ve Batılı araştırmacılar tarafından yazılan İngilizce makale ve kitaplar

olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Çin'e gitmeden önce Batılı kaynaklar toplanmış Çin'e İslamın girişi, yayılması ve Çin'e giden Arap, Fars tüccarın kültürü hakkında seyahatname ve kitaplardan faydalanılmıştır. Türkiye ve diğer ülkelerde Doktora ve Yüksek Lisans yapan Çinli, Koreli, Uygur milletlerine ait ögrencilerinin Çin kaynakları ve Batılı araştırmacıların makale ve eserleri kullanarak yaptıkları tezleri ve yayınladıkları makaleler okunmuştur.

Çin'de kaynak toplanması, Çin'in Kuzeybatı Müslüman bölgesindeki Lanzhou şehrinden başlamış ve Müslüman kütüphanesinde bulunan eserlerin kopyaları alınmıştır. Ayrıca Tang, Yuan ve Ming döneminde müslümanlara ait Çince kaynaklardaki bazı bilgiler Lanzhou Üniversitesinde doktora yapan ögrencilerin İngilizce çevirileri vasıtasıyla elde edilmiştir. Taiwan kütüphanelerinde Batılı ve Çinli yazarlar tarafından yazılan kitapların ve makalelerin fotokopileri ve dijital kopyaları alınıp araştırmada kullanılmıştır

ÇİN TARİH KAYNAKLARI

Çin resmi tarihleri, ciltler (chüan/volumes) halinde teşkil edilmiştir. Bir cilt 4 ile 7 sayfa arasında olabilir. 26 hanedan tarihinde toplam 4052 cilttir. En küçük tarih 36, en geniş tarih ise 536 cilde sahiptir.

Eski Tang Tarih Kayıtları/旧唐史: Liu Xu (刘昫) tarafından MS 945 yılında yazılan toplam 200 ciltlik kaynaktır. Bu eserde Tang Hanedanlığının ilk döneminden 907 yılına kadar olan 290 yıllık bir tarihi süreç kaydedilmiştir. Tang Hanedanlığının ilk döneminden itibaren yazılmaya başlandığı için tarihi belgeler derlenmiş ve gerçeğine uygun olarak da yazılmıştır. Ancak, kitabın yazıldığı dönemde siyasi ortamın karışık olması, kitabı kaleme alanların tarih yazarlığı konusunda bilgili ve yetenekli olmamaları nedeniyle, söz konusu kitap, belirli bir tarih görüşünden yoksundur. Yazarlar çoğu kez, belgeleri aynen kaydetmekle yetinmişler, arşivcilerinin tutmuş oldukları notları aynen yazmışlardır.

Gereksiz bilgiler atılmamış ve olayların yorumlanması yapılmamıştır. Bu yüzden yeni Tang tarihi yazılmıştır. Tezimizde Batı bölgesi kısmından yararlanılmıştır.

Yeni Tang Tarihi/新唐史 : Ou Yang Hsiu ve Sung Ch'i tarafından yazılan Tang tarihidir. 225 cilt olarak yazılan eserde Eski Tang Tarihinde bulunmayan olaylar görülmektedir. Eski Tang Tarihi'nde anlatılan olayların bazıları burada daha kısa bazıları daha geniş anlatılmaktadır. Tezimizde Batı Bölgesi kısmından yararlanılmıştır.

Yuan Tarihi/元史 : Song Lian tarafından 1370 de 210 cilt olarak derlenen Yuan hanedanı (1206-1368) tarihidir. İlk 58 cilt imparatorluk biyografileri ve son 97 cilt biyografiler kısmıdır. Biyografiler kısmından yararlanılmıştır.

Ming Tarihi/明史: Zhang Tingyu tarafından 1739 derlenmiş olup 332 cilttir. Dört ana bölüm'den oluşur: Temel yıllıklar (benji/本纪) 24 bölüm, Denemeler (zhi/志) 75 bölüm, Tablolar (biao/表) 13 bölüm ve Biyografiler (Liezhuan/列传) 220 bölümdür. Temel Yıllıklar her bir imparatorun kronolojik tarihli kayıtlarından oluşur. Denemeler, çeşitli konularda tanımlayıcı incelemelerdir. Tablolar kronolojik düzenlemelerdir. Önemli başlıklar ve İmparatorluk ofisleri hakkında bilgiler vardır. Biyografiler kısmında İmparator, imparatoriçe, akrabaları, bakanlar ve önemli kişilerin biyografileri bulunmaktadır. Batı bölgeleri (xiyu) 217-220. ciltler arasındadır. Ming Tarihinde biyografilerden yararlanılmıştır.

Tarih Kayıtları (Shi Ji)

Bu kitap Batı Han hanedanlığı döneminde (M.Ö. 206-M.S. 25), Si Ma Qian (M.Ö. 145-M.Ö. 86) tarafından yazılmıştır. Bu kitap ile birlikte Çin'de resmi tarih yazıcılığı başlamıştır. Huang Di'den Han Wu Di'ye kadar olan tarihi kapsar. Si Ma Qian'in babası Si Ma Tan, Tai Shi Ling görevini yaptığı dönemde genel bir tarih kitabı yazmayı düşünmüş, ancak bunu gerçekleştirememiştir. Ölmeden önce oğlu Si Ma Qian'den bu

çalışmayı tamamlamasını istemiştir. M.Ö. 108 yılında Si Ma Qian babasının görevini yerine getirmiştir. Babasının vasiyeti ile Shi Ji'yi yazmaya başlamıştır. Tarih kayıtlarında Zhou Hanedanlığı, Qin hanedanlığı, Konfüçyüs kısmı ve Qin Shi Huang Di biyografisi bölümlerinden yararlanılmıştır.

Ming Tarihi Gerçek Kayıtları (Ming Shi-lu/MSL)

Çeşitli yazarlar tarafından derlenen ve Ming tarihinde çeşitli konuları içeren bir kitaptır. Ming Hanedanlığı döneminde onbeş saltanatın onüçünün gerçek kayıtlarının yer aldığı bir koleksiyonudur. Kayıtları yazılmayan iki hükümdar'ın birincisi, ikinci İmparator Jianwen dir. 1402 yılında amcası Zhu Di tarafından devrildiği için resmi kayıtlardan çıkarılmıştır. İkincisi ise Ming hanedanı yetkilileri tarafından kayıtları derlenmemiş olduğu için yazılmayan son İmparator Zhu Youjian'dir. Kitabın içinde Tazaka Kodo Çin'de İslam konusunu işleyen bölümü yazmıştır. Tayvan Bankasının Ekonomik Araştırma Enstitüsü tarafından hazırlanan çalışma Fujian, Guangdong ve Zhejiang'daki kıyı ve denizcilik faaliyetlerine ait bilgileri içermektedir. Hagiwara Junpei tarafından yazılan bölüm ise Ming Hanedanlığı döneminde Batı bölgeleriyle ilişkilerin olduğu konulara değinmektedir. Zheng Hesheng ve Zheng Yijun tarafından yazılan bölüm ise Zheng He'nın Batı Okyanusuna yaptığı yolculuklara ve bu yolculuklar sırasında ziyaret edilen çeşitli yerlere atıfta bulunmuştur. MSL'de Çin tarihçiliğinin en göze çarpan özelliklerinden biri kronolojilerin doğruluğudur. MSL'nin dayandığı günlükler ve diğer saray kayıtları saltanatın geleneksel Çin takvim yöntemi ile tutulmuş ve tarihlendirilmiştir. Olayların tarih ve gün ile ilişkilendirilmesi, diğer kaynaklarla karşılaştırma açısından önem taşımaktadır. MSL'yi bu kadar değerli bir kaynak haline getiren unsurlardan biri Ming imparatorlarının saltanatlarından toplanan orijinal malzemenin kayıtların toplanmış olmasıdır. Resmi hanedanlık tarihi Ming Tarihi (Ming Shi) gibi resmi açıklamalardan silinen birçok bilgiyi içermesidir. Biyografiler bölümünden yararlanılmıştır.

DİĞER BAZI ÖNEMLİ KAYNAKLAR

Çin'de Müslüman toplum hakkındaki ilk kaynak ise Marshall Broomhall tarafından yazılan ve 1910 yılında "Islam and China: A Neglected Problem" adıyla basılan kitaptır. Marshall Broomhal'ın yazdığı Islam in China Müslümanların Çin'e girişinden başlıyarak Çinde çeşitli dönemlerden bugüne kadar yaşam koşulları hakında bilgiler vermektedir.

Çin Halk Cumhuriyetinden ünlü bilim insanı ve tarihçi Bai Shouyi Çin'deki Müslümanlar üzerine çeşitli konularda araştırma yapan Hui bilim insanlarından birisidir. Birincil kaynaklar kullanmak suretiyle meydana getirdiği çalışmaları, Hui ulusal kimliği üzerine önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Bai Shouyi tarafından 1943 yılında yazılan History of China's Huihui Nationality, Müslüman Çinliler konusunda önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.

Tarih Profesörü Jonathan Lipman, Çin'de kültür ve karşı kültür arasındaki şiddet konusunda birçok yayın yapmıştır. Çin'de yabancı misafir olarak adlandırılan müslümanların yaşamları ve yönetimin onlara sağladığı yaşam ortamı ve kısıtlamaları da anlatan Familiar Strangers adlı kitap Kuzeybatı Çin'deki Çinli Müslümanlara odaklanmıştır. Şiddet dönemlerinde, iki ayrı kültüre ait kişisel ve toplu kararlarda dinin ve etnisitenin toplum üzerindeki etkisi konusunda bilgileri vermektedir. Kaynak olarak Çin tarih kaynakları, Batılı ve Çinli araştırmacıların Tang, Song, Yuan ve Ming dönemlerini kapsayan makale ve kitapları referans olarak kullanan bu kitap Çinli Müslümanlar üzerine araştırma konusunda önemli bir referanstır.

Prof. Dru C. Gladney'in Asya çalışmaları ve Antropoloji konusunda birçok makalesi bulunmaktadır. Muslim Chinese adlı kitabı İslamın hangi şartlarda Çin'e girdiği ve yerleştiği konusunda referans alınacak önemli kaynaklardan birisidir.

Minzu Üniversitesinde Antropoloji Profesörü Jianping Wang'ın, Yunnan bölgesinde yaşayan Müslümanlar hakkında kitap ve makaleleri vardır. Minzu Üniversitesinde

yaptığımız söyleşide Ortadoğu'dan gelen Müslümanların göçmen olmaları nedeniyle tarihlerini Çince olarak kaydetme imkanına sahip olmadıklarını öne sürmüştür. Göçmenlerin çoğu, asker ve tacir olarak gelen topluluklar olup muhtemelen tarihlerini ana dilleri olan Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde yazamadılar. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda Müslüman ayaklanmaları ve Kültür Devrimi sırasında (1966-1976) Çin'in farklı bölgelerinde yaşanan toplumsal kargaşa, hem geçmişin hatıralarını hem de birçok tarihi kalıntıyı yok etmiştir. Bu yüzden Çin İslam Tarihi konusunda birçok bilgiyi Çin kaynaklarından almak zorlaşmış olduğu kanaatini bildirmiştir. Çin'de İslam sanatı konusundaki kitabı 2020 yılında Türkçeye çevrilmiş ve basılmıştır.

Mythology and Folklore of the Hui, A Muslim Chinese People adlı mitoloji kitabı Ningxia Üniversitesi'nde Profesör Shujiang Li tarafından Hui mitolojisi ve folkloruyla ilgili kayıt altına alınan bilgileri içermektedir. Karl W. Lucert daha sonra Çin'de bu ekibe katılmış ve kitabın yazarı olmuştur. Hui tarihini çeşitli şekillerde ele almışlar ve Huiler hakkında yerel sözlü ve yazılı rivayet ve menkıbeleri kitap haline getirmeyi başarmışlardır. Kitapta Huilerin Çin'in çeşitli bölgelerinde yaşamalarına rağmen İslamî kuralları Arap ve Fars toplumlarının yaşadığı şekilde yaşadıklarına dair anlatılar mevcuttur. Müslüman toplumunun farklı coğrafyalardan taşınarak Çin'e geldiği ve kültürlerini muhafaza ettikleri yayında yer almaktadır. Bu eser, toplumun yaşam tarzı üzerine yapılmış kapsamlı bir araştırma olması ve toplumun mitolojisine ilişkin sözlü anlatıları kayıt altına alması açısından Çin mitolojisi konusunda çalışma yapacak araştırmacılara önemli sözlü bir tarih çalışmasıdır.

Donald Daniel Leslie Islam in Traditional China adlı kitabında Batı Asya'nın, özellikle de Pers ülkesinin Çin ile olan diplomatik, ticari ve haraç ilişkilerini, Çin'in hanedanlık tarihlerinden çıkarıp açıklamıştır. Leslie'nin ifade ettiği gibi, hanedanlık tarihleri bize hanedanları geçmişleri yanında ticaret ve resmi elçilerin Çin ile İslam öncesi ve sonrası Batı komşuları arasındaki faaliyetleri hakkında doğru ve niceliksel bilgiler

verir. Çin içerisinde Tang dönemindeki isyanlar konusunda detaylı bilgilerin ve Tang döneminde Pers ülkesinden diğer dinlere mensup tacirlerinde anlatıldığı kitap Çin Müslümanları konusunda araştırmamızda kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN İMKANLARI VE ZORLUKLARI

Çin Tarihi veya Çin İslam tarihi konusunda yapılan araştırmalarda Çince dilinin şekilsel karekterlerle yazılan bir dil olması ve heceleme sisteminin olmamasından kaynaklanan birtakım zorlukları mevcuttur.

Bu zorluklardan bir tanesi Çince şahıs isimlerinin Türkçe karşılıklarının bulunması oldukça zordur. Tez içerisinde isimlerin ve Orta Asyadaki yer adlarının Çincesi anlaşılamadığı için Çince metindeki karekterlerin önce Türkçesi sonra Çince pinyin okunuşları ile orijinal Çince karekterler metin içerisinde paranteze alınarak belirtilmiştir. Çince kaynakların eski olmasından dolayı geleneksel Çin'ce ile yazılan kaynaklar önce başitleştirilmiş Çince'ye dönüştürülmüş sonra metinde kullanılmıştır. Eskiden yazılmış Batılı araştırmacıların kitap ve makaleleri ile akademik tezlerin içinde kullanılan ve Wades-Giles sisteminde yazılmış olan tüm Çince kelimeler Pinyin sistemine çevrilmiştir.

Çin tarih kayıtlarında biyografi bölümlerinin sonunda yabancı kavimlere ait biyografiler vardır. Bunlar her ne kadar biyografi başlığı adı altında sıralansalar da aslında Çin'e komşuluk yapan ve onunla münasebete giren kavimlerin tarihinin anlatıldığı kısımlardır. Çin tarihi açısından ön planda olmayan bu bölümler ancak, Türk, Moğol, Tibet, Kore ve hatta Japon tarihi bakımından birer hazine durumundadırlar. Arap ve Fars tüccar, zanaatkar ve Çin'e hanedanlık döneminde isyanları bastırmak amaçlı gelen askerler ile ilgili bilgiler Çin tarihinde batı kısmı (xiyu/西域) olarak adlandırılan bölümlerde bulunmaktadır.

Zorluklardan diğeri Çinli tarihçiler biyografileri yazarken tarih belirtmemişlerdir. Dolayısıyla tercümeler yapılırken olayların geçtiği tarihlerin tesbitinde güçlükler

çekilmektedir. Çin kronolojik tarihi konusunda 1084 yılında Sima Guang tarafından yazılan Hükümete yardım için kapsamlı yansıtma (Zizhi Tongjian/资治通鉴) ve imparator bölümlerine müracaat etmeyi gerektirmektedir. Yine de çok sayıda hadisenin kesin tarihinin tesbiti mümkün olamamaktadır.

Transkripsiyon problemide büyük bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılar Sinoloji ile uğraşmaya başladıkları dönemden günümüze kadar Çince isimlerin Lâtin harfleriyle yazımı konusunda tam bir sistem sağlayamamışlardır. Bunun sebebi Çince'nin çok değişik bir ses sistemi olması ve her araştırıcının kendi diline göre karşılık bulmaya çalışmasıdır. Günümüzde araştırıcıların Çince kelimeleri kendi dillerine göre transkrip ettikleri görülmektedir. Türkiye'de yazılmış kitap, makale ve tez çalışmalarında açıkça görülmektedir. Özellikle Türkiye'de Yüksek lisans ve Doktora çalışması yapan, makale yazan Çinli veya Uygur kökenli kişiler makalelerinde ve tezlerinde Çince karekterlerin Türkçe okunuşlarını koymaktadırlar. Yer adları ve kişi adlarında kullanılan Türkçe okunuşlar bazan makalenin anlaşılmasını, bazan da Türkçe okunuşuyla internette araştırılmasını imkansız hale getirmektedir.

Diğer bir zorluk geçmişte kullanılan ve Çincenin Latin harflerine transkripsiyonu yapılan Wade-Giles sistemidir. Batılılar tarafından yazılmış olan kitap, makale ve tezlerde, yer ve kişi adları daha önce kullanılan Wade-Giles sisteminde yazılmıştır. Bu sistemin eksikliklerinin olduğu anlaşıldığından bir çok Sinolog bunu kullanmaktan vazgeçmiştir. Türkiye'de ve Çin'de aldığım eğitimlerde Pinyin sistemine aşina olduğum için tezimde vurgusuz olarak Pinyin sistemini kullandım. Wade-Giles sisteminde yazılan bir kitap ve makaleyi okumak ve anlamak için her defasında isim ve yer adlarının Pinyin karşılığını bularak çevirip tez çalışmalarında kullanmak tez aşamasında çok zaman kaybettirici bir uğraş olmuştur. Türkçe sisteminde Q/q =ç, X/x = ş (dil önünde telâffuz edilir), Sh/sh = ş (dil ardından telâffuz edilir), Zh/zh (dil ardında telâffuz edilir) = c, J/j = c (dil önünde telâffuz edilir), Ch/ch = ç (dil ardında telâffuz edilir) olarak okunmaktadır.

Harflerinin Türkçe okunuşları yerine daha iyi anlaşılabilmesi ve internette araştırılabilmesi açısından Çince kaynaklar Türkçeye çevrilmiş, kişi ve yer adları pinyin sisteminde vurgusuz olarak yazılmış ve yanında orijinal Çince karekterlerle belirtilmiştir.

Çin dışında Orta Asya'daki yer isimlerinin Çince yazılışlarının karşılığını bulmak da önemli bir problemdir. Çinliler kendi ülkelerindeki yer isimlerinin sözlüğünü hazırlamışlardır. Ancak, Orta Asya'daki yer isimleri konusunda herhangi bir sözlük yapılmamıştır. Çinliler yabancı yer isimlerinin kendi ses sistemlerinde karşılıklarını vererek kaydetmişlerdir. Dolayısıyla değerlendirme yapılırken hangi yer adının hangi devirde kullanıldığını da bilmek gerekmektedir. Meselâ İslâm öncesi devirlerde Taşkent'e taş ülkesi anlamına gelen (Wade-giles sisteminde Shih-kuo, pinyin sisteminde shi guo/石国) isimi verilirken, sonraki yüzyıllarda ismin Çince transkripsiyonu için Tashengan/塔什干 kelimesi kullanılmıştır.

Yer isimleri konusunda bir başka zorluk aynı yerin Çin kaynaklarında farklı devirlerde değişik isimlerle zikredilmesidir. Pekin şehri çeşitli kaynaklarda çeşitli dönemlerde verilen Dadu, Hanbalık, Beijing gibi isimleriyle kullanılmıştır. Changan şehri Xi'an şehrine verilen isimdir. Bu karışıklıkları önlemek amacıyla tezde yer adları eski adına ilave olarak bugün bilinen adıyla parantez içerisinde belirtilmiştir.

Nüfus konusundaki güncel veriler ile geçmişteki Müslüman nüfus arasında önemli oranda farklılık göze çarpmaktadır. 1936 yılında 47.437.000 kişi ile ülke nüfusunun %10'unu teşkil eden Müslümanların sayısının 1953'te 10 milyon olarak açıklanması, 2000 yıllında ise 20 milyon civarında olması soru işaretlerine yol açmaktadır. 2010 yılında Çin Milli İstatistik kurumunun raporunda toplam nüfusun 1.332.810.869 olduğu Çinli Müslüman Hui nüfusu 10.586.087 olarak ifade

edilmektedir.[2] Chongqing'de yayınlanan 1948 Çin Yıllığı Kitabında, Çin'deki Müslüman nüfusun 48.104.000 olduğunu belirtiyor. Hükümetin bu resmi tahmini, Çinli Müslümanlar tarafından en doğru ve güvenilir rakam olarak kabul edilen elli milyon rakamına yakındır. Çin'in toplam nüfusu beş yüz milyon olarak alınırsa, Müslümanlar halkın yaklaşık yüzde onunu oluşturmaktadır. Temmuz 1990 ve Kasım 2000 arasında yapılan nüfus sayımlarında Hui'lerin nüfusunun %14.11 oranında arttığı söylenmektedir.[3] 1948 yılındaki nüfusun doğru olduğunu varsayarsak ve her on yılda bir %14.11 oranında artırırsak nüfusun 120.000.000 civarında olması gerekir. Diğer bir bilgi Pekin Çin Nüfus bilgisi araştırma merkezinin tabloları alınarak yapılmıştır. 1953 yılı ile 2000 yılları arasında Çin Müslüman Hui nüfusu 47 yılda 2.589 kat artmıştır.[4] Bu bilgiyi 1948 yılındaki 48.104.000 sayısına getirirsek 1948 ile 2000 yılları arasında bu katsayının orantı yöntemiyle 2.91951 olması gerekir 48.104.000x2.91951=140.440.109 sayısına ulaşırız. Son yıllarda Çinli Müslüman nüfusu Uygurlar ve diğer Müslüman guruplar dahil 23.142.104 olarak gösterilmiştir.[5] Şahsi görüşüm Müslüman Çinli nüfusun 100.000.000'dan fazla olduğudur. Bu sonuca sözlü aldığım bilgiler ışığında varmakta mümkündür. Kaldığım Müslüman şehirlerden bir tanesi olan Lanzhou şehrinin nüfusu 6.000.000 civarında olduğu ve bu nüfusun 4.500.000 kadarının Müslüman olduğu söylenmektedir. Bir şehirde bu kadar Müslümanın olması toplam Çinli Müslüman nüfusun 10 milyon civarında olmasını olanaksız kılmaktadır. Müslümanlar son yıllarda

[2] http://www.stats.gov.cn/tisi/pcsi/rkpc/6rp/indexce.htm., Erişim Tarihi: 10.6.2019; Raymond Lee, "Muslims in China and their Relations with the State", **ACSR** 2015, s.3.,

[3] http://hi.baidu.com/yuh1985/blog/item/ bec0a6eca522242462d09f30.html.; http://www.stats.gov.cn/tjgb/rkpcgb/, Erişim Tarihi:10.6.2019; Cheng Li, "Ethnic Minority Elites in China's Party-State Leadership: An Empirical Assessment", **CLM 25** 2008, s.4.

[4] Colin Maccerras, **The New Cambridge Handbook of Contemporary China**, 2001, s.252.; Colin Maccerras, **Ethnic Minorities in Modern China**, 2011, s.233.

[5] Raymond Lee, a.g.m., s.3.

dini inançlara göre sayılmamaktadır. Geçmişte yapılan ve Müslüman nüfus oranını toplam nüfusun yaklaşık %6 sı civarında gösteren sayımlar mevcuttur. Bugünkü Çin nüfusunun 1.439.323.776 civarında oldugunu kabul edersek Müslüman nüfusunda 86.359.426 civarında olması gerekir. Çin bilgi enstitüsü sitesinde çeşitli kategoriler olmasına rağmen Müslüman nüfus konusunda bilgi mevcut degildir.[6]

Amiral Zheng He'ya ait kaynaklar Çin'de yok edilmiş olduğundan, bazı bilgileri onun yol akşadaşlarının yazdığı kitaplardan, taş kitabeler, sözlü kaynaklar ve mitolojilerden veya Çin etrafındaki ülkelerdeki kaynaklardan ve makalelerden elde etmek mümkün olmaktadır. Çin İslam tarihini anılan sebeplerden dolayı Çin kaynaklarından sorgulamak oldukça zor ve yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır.

Çin tarihçiliğinin kendine has problemlerinden bir tanesi de şahıs ve yer isimlerinin karışıklığı problemidir. Çinliler doğduklarında bir isim alırlar. Sonradan lakap diyebileceğimiz isimler takılırdı. Bu sonradan takılan lakaplar çoğunlukla temayüz ettikleri alanla ilgili olurdu. Çinli İmparatorların tarihte geçen tapınak adı ve dönem adı gibi adlarıda mevcuttur. Eğer hanedanlık dönemi okunan makale veya kitapta belirtilmemişse bu adlarda karışıklığa yol açmaktadır.

[6] https://chinadatacenter.net/Data/ServiceContent.aspx?id=1623,Erişim tarihi: 10.6.2019

BÖLÜM 1:

ÇİN COĞRAFYASI, TOPLUMU, TARİHÇESİ VE DİNLERİ

1.1. Çinlilerin Yaşadığı Coğrafya, Tarihçe ve Toplum

Bu bölümde Çin coğrafyası, komşuları, yaşayan etnik gruplar, Çindeki Müslüman gruplar, Çinlilerin yaşadığı coğrafya ve toplum, Çin tarihi ve Çinde dinler hakkında bilgiler verilecektir.

1.1.1. Coğrafya ve Toplum

Çin toprakları tarih boyunca sürekli degişim göstermiş, birçok kez birleşme, bölünme ve hanedan çatışmalarına sahne olmuştur. Bazı dönemlerde bütün Türkistan ve Moğolistan'ı sınırları içine dahil ederken bazen de Sarı Irmak bölgesinde küçük bir devletin toprakları olarak kalmıştır.[7]

Çin'in bugünkü sınırları ise 9,6 milyon km^2 yüzölçümüyle Rusya ve Kanada'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ülkesidir. Karadan doğu'da Kore, kuzeyde Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Nepal, Bhutan, Myanmar, Laos ve Vietnam'dır. Denizden de Kuzey Kore Cumhuriyeti, Japonya, Filipinler, Brunei, Malezya ve Endonezya olmak üzere altı komşusu bulunmaktadır.[8]

Ülke idari olarak eyaletlere, özerk bölgelere ve doğrudan doğruya merkeze bağlı şehirlere ayrılmıştır. Çinde merkeze doğrudan bağlı 4 şehir, 23 eyalet, 5 özerk bölge olmak üzere eyalet düzeyinde 32 idari kuruluş bulunmaktadır.(Ek.1)

---

[7] Abudukelimu Bumairumu, **Çin Kaynaklarına Göre Taoizm**, 2011, s.5 ; Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, 1987, s.1.

[8] Song Aiguo, **Çin Olguları ve Rakamları**, 2005, s.2-3; Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.11.

Çin'in Nisan 2020'deki toplam nüfus sayısı 1.439.323.776 milyar olarak verilmiştir.[9] Bunun %92'sini Han ulusu, % 8'ini ise sayıları 55'e varan diğer etnik azınlıklar oluşturmaktadır.[10] Han etnik grubu dışındakiler çok az olmalarından dolayı azınlık etnik gruplar olarak nitelendirilmektedir. Azınlık etnik gruplar esas olarak, Çin'in kuzeybatı, güneybatı ve kuzeydoğu kesimlerinde yaşamaktadırlar. Bu etnik gruplardan 10'unu Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunlar Hui, Uygur, Kazak, Kırgız, Tacik, Tatar, Dungan, Dongxiang (Dongşian), Salar ve Baoan'dır. Bunlardan Uygur, Kazak, Kırgız, Tacik, Tatar ve Salar milletinden olanlar Türkçe konuşan Türk kökenli (tujue zu/突厥族) azınlıklardır.[11] Bu Müslümanların çoğunluğu Sünni-Hanefi mezhebine mensuptur. Müslüman gruplardan dokuzu Hanefi mezhebi, Tacikler ise Şii mezhebi mensubudurlar.[12] 2009 yılı Pew Raporuna göre Çindeki nüfus 1.335.000.000 olup Müslüman nüfus 72.000.000 olarak verilmiştir.[13] Bu konuda detaylı bilgiler Araştırmanın imkanları ve zorlukları başlığı altında tezin giriş bölümünde verilmiştir.

Çinli Müslümanlardan Hui hui'ler (回回)[14], genelde Çin kökenli olmakla birlikte bir kısmı Arap, Fars ve Türk kökenlidirler ve Çinli Müslümanlar ile evlenen tüccar ve asker gruplarından oluşmaktadır.

---

[9] https://tr.wikipedia.org/wiki/Nüfuslarına_göre_ülkeler_listesi, Erişim Tarihi:10.6.2019

[10] Abudukelimu Bumairumu, 2011, s.11.

[11] Zeynep Hale Eroğlu Sager, **Islam in Translation: Muslim Reform and Transnational Networks in Modern China, 1908-1957**, 2016, s.74.

[12] Jacques Waardenburg, "Batılı araştırmalar" **Çindeki Müslümanlar 2003**, s.379-380.

[13] https://tr.wikipedia.org/wiki/Ülkelere_göre_Müslüman_nüfusu, Erişim Tarihi: 10.6. 2019

[14] Hui hui ismi genelde Çinli müslümanlara verilen genel bir isimdir. Hui hui ismi Hui hui'lerin dini'nin (Hui hui jiao/回回教) kısaltılmış biçimidir ve Tanrıya dönüş, teslim olma anlamında kullanılır. Çin'de Müslümanlar Hui (回) imgesinde bulunan ilk kare kabeyi ikinci dış kare ise kainatı temsil ettiği yorumlarını yapmışlardır.

Çinli Müslümanlar Ningxia (宁夏)[15] Hui ve Xinjiang (新疆)[16] Uygur bölgesi ve İç Moğolistan'da yoğun olarak yaşamaktadır. Müslümanların yoğun yaşadığı diger yerler ise Qinghai (青海/Çinhay), Henan (河南/Hınan), Hebei (河北/Hıbey), Shandong (山东/Şandon) ve Yunnan (云南/Yunnan) bölgeleridir.[17]

Çin'de İslam dini dışında en yaygın olan ve yasal kabul edilen dinler Budizm, Taoizm ve Hristiyanlıktır. Konfüçyanizm ise din olup olmadığı halen tartışmalı olup genel kanaat din olmadığı şeklindedir. Devletin yönetiminde Konfüçyanist klasiklere göre iyi eğitim almış insanlar istihdam edilmektedir. Devleti kutsallaştıran Konfüçyanist düşünce sistemi özellikle Hanedanlar dönemlerinde devlet yönetiminde kullanılmıştır.

1.1.2. Tarihçe

En hızlı gelişen ekonomisiyle dünya sıralamasında ikinci büyük ekonomiye sahip olan Çin, tarihi açıdan en eski medeniyetlerden biridir. Tarihsel literatürde M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzayan rivayetler olsa da[18] arkeolojik belgeler Çin tarihinin M.Ö. 2000 yıllarında başladığını gösterir. M.Ö. 1500 yıllarında yazının kullanılmasıyla birlikte Çin tarihi ile ilgili yazılı belgeler ortaya çıkarılmıştır.

---

[15] Ningxia Çin'in kuzeybatısında nüfusunun üçte birinden fazlası Müslüman Çinlilerden oluşan özerk bir bölgedir. Cengiz Han Yuan döneminde burayı fethettikten sonra ismini ning (barışcıl) ve tangutların xia (batı) krallığının ismini ekleyerek barışcıl xia anlamında Ningxia (宁夏) koymuştur.

[16] Çince'de Xinjiang/新疆 olarak adlandırılan bölgenin Çince anlamı xin (yeni) ve jiang ise (sınır) demektir. Bölgeye bu isim 1768 yılında Qing (Mançu) hanedanı vilayette bir askeri yönetim kurduğu zaman verilmiştir

[17] Richard C. Deangelis, "Müslümanlar ve Çin Siyasal Kültürü" **Çin'deki Müslümanlar 2003**, s.278.

[18] Gülçin Çandarlıoğlu, "Çin", **DİA** 1993, c.8, s.321.

Çin tarihini kısaca üçe ayırabiliriz: Hanedanlar dönemi, Cumhuriyet dönemi ve Halk Cumhuriyeti dönemi. Hanedanlar dönemi, Xia/夏 (Şia) ile M.Ö. XX. Yüzyılda (1800-1500) başlayıp (1644-1911) yılında Qing/清朝 (Çin) hanedanı ile sona ermiştir. 1911-1949 yılları arasında Çin Cumhuriyeti dönemi ve Çin Halk Cumhuriyeti dönemi ise 1 Ekim 1949'da kurulmasından bugüne kadar olan süreci kapsamaktadır.

1.1.2.1. Xia ve Shang Hanedanlıkları

Çin tarihinin ilk hanedanı M.Ö.1450-M.Ö.1050 yılları arasında kurulan Shang Hanedanı'dır (商朝). Shang Hanedanı'na ait yazılı belgelerde Shang'lardan önce Xia Hanedanı (夏朝) olduğunu görülmektedir. İktidarda bulundukları süre hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, takriben M.Ö. 1800-1500 yıllarında Yang-Shao [19] kültürünün yeni bir şekli olarak Shanxi eyaletinin (山西省) güneyi ile Henan (河南省) eyaletinin batısında küçük bir devlet olarak bilinmektedir.[20] Xialar'da görülen yeni kültür unsuru tunçtur. Fakat Çin kayıtları Xia'lardan neredeyse hiç bahsetmez ve Çin tarihinin ilk hanedanı'nı Shang olarak kabul etmektedir. Shang devrinden önceki çağlar neolitik devre aittir.[21]

Shang Hanedanı'nın merkezi Kuzeydoğu Henan'da Shanxi Dağı'nın eteklerinden ovalara doğru uzanmaktaydı. Bugünkü Anyang (安阳) şehri civarlarında Shang'lara ait buluntular vardır. Shang'lar yaşadıkları dönemde ekonomik ve kültürel açıdan parlak bir dönem geçirmiş ve zamanla kuzeydeki kavimlerden etkilenmişlerdir. Kültürel anlamda

[19] M.Ö. 2000'lerde, Orta, Kuzey ve Batı Çin'de, yani dağlık bölgelerde görülen bu kültür doğudaki düzlük yerlerde görülmemektedir. En belirgin özellikleri yapmış oldukları çanak çömleklerdir.

[20] Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, 1987, s.20-21.

[21] Wolfram Eberhard, "Eski Çin Kültürü ve Türkler", **DTCF Dergisi** 1943, s.21.

bu dönemde en önemli adım yazının icadıdır. Bugünkü Çin yazısının temeli olan şekiller "fal yazıtları" veya "Kaplumbağa kemiği yazıtları" olarak bilinir.[22] Kaplumbağa kabukları ve hayvan kemiklerine yazılan Jiaguwen/甲骨文 yazısı[23] ve tunç kültürü, Shang döneminin en önemli göstergeleridir.

Kemiklerin üzerindeki yazıtlar faldır. O dönemde kemik ile fala bakarlar ve kemiğin üzerini yakarak bir çizgi oluştururlar, bu da kabuğun arka tarafında çatlakları ortaya çıkarmaktadır. Bu çatlakların yönlerinden geleceğe dair yorum yaparlar ve bu yorumları kemiklerin üzerine yazarlardı.[24]

Kuzeydeki kavimlerden at ve arabalara sahip olan Zhou beyliği statüsü yüksek bir beylik olarak kabul edilmiş ve merkezden bağımsız beylik haline gelmiştir. Beylik sistemiyle Shang'lara bağlı olan Zhou'lar gittikçe güçlenmeye ve Shang'lar ise onlara bağlı beyliklerin itaatsizliklerinden dolayı güç kaybetmeye başlamışlardır. Nihayet M.Ö. 1050'de Zhou'lar Shang'lara saldırmış ve onları ortadan kaldırıp, Zhou Hanedanı'nı kurmuşlardır. Böylelikle bazı Sinologların deyimi ile "gerçek Çin tarihi başlamıştır".[25]

1.1.2.2. Zhou Hanedanı

Zhou Hanedanı (zhou chao/周朝), Qin hanedanı tarafından yıkılmasına kadar 790 yıl boyunca (M.Ö.1046-M.Ö.256) babadan oğula geçen 39 hükümdar ile hüküm sürmüştür. Zhou'ların bu uzun egemenlik dönemi sanatsal yaratıcılıkta müthiş bir gelişmeye tanıklık etmiş, Çin'in ilk klasik metinlerinin ortaya çıkmasına, toplumsal yöneticilik ve refah

[22] Wolfram Eberhard, 1943, s.28.; Feyza Görez, **Beyliklerden imparatorluğa giden süre ve ilk imparator Qin Shi Huang Di**, 2011**,** s.3.

[23] Jiaguwen yazısı, Shang sülalesi son dönemi ile Zhou sülalesi ilk dönemlerinde kaplumbaga kabuğu ve hayvan kemikleri üzerine yazılan ilk çince karakterlerdir.

[24] Wolfram Eberhard, 1987, s.29.

[25] Wolfram Eberhard, a.g.e., s.34.

alanlarında dönüşüme sahne olmuştur.[26]

Zhou'ların idari merkezi bugünkü Şianfu'ya (Xianfu/先付) yakın, Şanşi'de (Shanxi/山西)bulunuyordu. Zhou'ların yönetiminde hükümdar Zhou Wu wang (周武王)'ın ölümü ile en büyük oğlu Zhou Cheng wang (周成王) iktidarı ele almak istedi. Çok genç ve deneyimsiz olması diğer kardeşlerinin tepkisini topladı ve başka bir beylik kuran amcaları Zhou Gong dan (周公旦) ile işbirliği yaparak genç veliahdı tanımamayı tercih ettiler. Zhou Hükümdarı Cheng'in amcası bir süre sonra yönettiği topraklardaki iktidarı tamamen yeğeni Cheng'a bıraktı. Cheng'dan sonra oğlu hükümdar Zhou Kang wang (周康王) ve onun da oğlu hükümdar Zhao wang (昭王) tarafından Zhou iktidarı yenilgi ve gerileme yüzü görmeden sürüp gitmiştir.

Tarih kayıtlarında (Shi Ji/史记) M.Ö. 957 yılında hükümdar Zhao'nun, Chu beyliğine karşı düşüncesiz bir saldırı düzenlediği ve korkunç bir yenilgiye uğradığını yazmıştır.[27] Bundan on üç yıl sonra, hükümdar Mu wang (穆王) Zhou'nun kuzeybatı sınırında yaşayan bir halk olan Quan Rong'a karşı düzenlediği seferde başarılı olamamıştır. M.Ö. 827 yılında tahta geçen Xuan wang (宣王) hükümdarlığı tekrar ayağa kaldırabilmek için sert bir tutum sergilediyse de başarılı olamamıştır. Hükümdar Xuan'dan sonra yerine geçen oğlu You wang'da (幽王) yapılan saldırı ile öldürülmekten kurtulamamış, You'nun oğlu hükümdar Ping wang (平王) Hanedanlığa sadık kalıp yıkılan yakılan her şeyi toparlamaya çalışmış, atalarından kalan birçok tapınağı yeniden inşa ettirmiştir.[28] M.Ö. 770 yılında hükümdar Ping'in Zhou'ların merkezini doğuda Luoyang şehrine taşımasıyla

[26] John Keay, **Çin Tarihi**, 2011, s.52.; Feyza Görez, 2011, s.4.

[27] Xujia Lu, **Tarih kayıtları (Shi Ji/史记)**, 2004, s.4.; Feyza Görez, a.g.t., s.5.

[28] Xujia Lu, a.g.e., s.41-44.; John Keay, a.g.e., s.56-64.; Feyza Görez, a.g.t., s.6.

Doğu Zhou Hanedanlığı başlamıştır. Doğu Zhou Hanedanlığı dönemi iki bölüme ayrılır: İlkbahar Sonbahar Dönemi ve Savaşan Beylikler Dönemi.

1.1.2.2.1. İlkbahar Sonbahar Dönemi

İlkbahar Sonbahar Dönemi[29] boyunca büyük beylikler otuz beyliği kendi himayesi altına almıştır. Savaşan Beylikler Dönemi'nde sadece yedi beylik Qin Beyliğinin onları kendi himayesi altına alana kadar hüküm sürebilmiştir.[30]

1.1.2.2.2. Savaşan Beylikler Dönemi

M.Ö. 403 yılında Jin beyliği, Han, Zhao, Wei olmak üzere üç bağımsız beyliğe bölünmüştür. M.Ö. 386'da Tian ailesi Qi'deki yönetimi net bir şekilde ele geçirmişlerdir. Coğrafik olarak Chu Beyliği güneyde, Zhao Beyliği kuzeyde, Yan Beyliği kuzeydoğuda, Qin Beyliği batıda, Qi Beyliği doğuda, Han ve Wei Beylikleri de merkezde bulunuyorlardı. Bu yedi beylik birbirleriyle savaşmışlar Qin Beyliği diğer altı beyliği yenip bölünmeye son vermiştir.

1.1.3. Qin (Çin) Hanedanı (M.Ö.221-M.Ö.206) Dönemi

Qin Beyliği daha öncede denildiği gibi İlkbahar Sonbahar ve Savaşan Beylikler dönemi'nde kurulmuştur. Coğrafi olarak bugünkü Shanxi (山西) eyaletinin batısında yaşamışlardır. Qin beyi Zhuang Xiang (秦庄襄王)'ın tahtta kaldığı süre üç yıldır. M.Ö. 246 yılında ölümünden sonra yerine Qin Shi Huang Di (秦始皇帝) oturmuştur. Aklının yönetim işlerine ermeyeceği bir yaşta beylik tahtına oturan Qin Shi Huang Di, Qin iç

[29] Bu dönem adını, Konfüçyüs'e atfedilen İlkbahar ve Sonbahar Kayıtları adlı kitaptan almaktadır.

[30] Shouyi Bai, **An Outline History of China,** 2008, s.81-92.; Feyza Görez, 2011, s.7.

işlerinden anlayan Lü Buwei'i (吕不韦) yönetime getirmiş ve onu ikinci baba anlamında Zhong Fu (仲父) yapmıştır. Bu bağlamda Qin Shi Huang Di'nin yetişkinlik dönemine kadar beyliğin yönetimi Lü Buwei ve annesi Zhao Ji tarafından üstlenilmiştir.

Qin Shi Huang Di'nin asıl ismi Ying Zheng (嬴政)'dir. Çin'de hükümdarların yönetim unvanları ve kendi adları farklıdır. Bu adlar zaman zaman karışıklığa sebep olmuştur.[31] Tarih kayıtlarında Qin Shi Huang Di doğduğunda ailesi tarafından verilen ad Ying Zheng, Zhao Beyliği'nde kaldığı sürece kullandığı ad Zhao Zheng (赵政), beylik tahtına geçtiğinde aldığı ad Qin Wang Zhen (秦王政), beylikleri birleştirip tek merkezli Qin Hanedanlığı'nı kurduğunda ise imparatorluk ismi Qin Shi Huang Di (秦始皇帝) olarak geçmektedir. Açıklaması şu şekildedir; "Qin" Beyliğin adı, "Shi" ilk anlamında, "Huang Di" ise hükümdar demektir, yani bu ünvan "Qin Beyliği'nin ilk hükümdarı" anlamına gelmektedir.

Qin Shi Huang Di dönemi Çin'de büyük reformların ve imar çalışmaları ile devlet yönetiminde önemli düzenlemelerin yapıldıgı bir dönemdir. Vergilendirme amacıyla hane halkları kayıt altına alınmıştır. Küçük mühür adı verilen uygulamayla yazı dilinde standartlaşmaya gidilerek işe yaramayan karakterler temizlenerek, yalınlaştırılmış ve diğerleriyle uyumlu hale getirilerek her biri standartlaştırılmıştır.[32]

Ağırlık ve uzunluk ölçüleri standartlaştırılmıştır. Qin Shi Huang Di ölümden çok korktuğu için imparator olunca kendisini öldükten sonra kendisini koruyacak kilden

[31] Çincedeki kişi adlarının karışıklığını Prof. Dr. Bülent Okay, Konfüçyüs adlı kitabında şu şekilde açıklamıştır: Kişi doğduğunda bir isim verilir ve bu adı sadece aile bireyleri kullanabilir. Kişi yaşamında başka bir adla anılır. Bir göreve atandığında adı, bu göreve uygun olarak değişikliğe uğrar. Kişi öldüğünde ise, "ahiret adı" diyebileceğimiz yeni bir adla anılır.; Bülent Okay, **Konfuçyüs**, 2014, s.12-13.

[32] Denis Crispin Twitchett and John King Fairbank, **The Cambridge History of China**, 2009, s.56-57.

yapılma bir yer altı ordusu yapılmasını emretmiştir. Bugün Terra Cota adıyla anılan ordu Xian kenti yakınlarındadır. Bu dönemde olumsuz olan gelişmeler ise M.Ö. 213 yılında kitapları yakma ve bir sene sonra da 460 âlimi öldürme olaylarıdır. Tarih kayıtlarında bu olay;

> *Öyleyse bütün metinler, lirik kasideler, belgeler ve yüzlerce düşünce akımı tarafından yaratmış özlü sözlerin (kitapların) yok edilmesini talep ediyorum. Bu otuz gün içinde yok etmeyen herkes dövme ile damgalanacak ve kürek mahkumiyetine çarptırılacaktır.Tıp, kehanet, tarım ve ormancılık kitapları yok edilmeyecektir.*[33]

şeklinde yazılmıştır.

1.1.4. Han Hanedanı (M.Ö.206-M.S.220) Dönemi

Han hanedanlık dönemi zamanında halktan kimseler imparator makamına yükselmiş veya yönetimde üst düzey görevlerde önemli roller almışlardır. Han hanedanlık kurucusu olan Liu Bang (刘邦), yayılmacı bir politika uyğulamıştır. Hanedanlık vergileri düşürmüş, halkın itibar etmediği kanunlar kaldırmış ve denetim merkezileşmiştir.[34] Beşinci Han imparatoru Liu Che (刘彻) Konfüçyüs'ün önerdiği nefse hakimiyet, karşılıklı saygı, insanlığa karşı duyarlılık, akrabalarla dayanışma ve törelere uyma ilkeleri bütün devlet memurları için davranış kuralları olarak kabul ve ilan edilmiştir.[35]

M.S.9 tarihinde Wan Mang imparatorluğu zorla ele geçirmiş ve Xin hanedanlığı isminde bir hanedanlık kurmuştur. Vergilerin %50 olduğu bir dönemde iktidara geldiğinde gerekli reformları yapamamıştır. Köylü ayaklanmaları sonucunda M.S.23

---

[33] Xujia Lu, 2004, s.81-82.

[34] Harry G. Gelber, **M.Ö. 1100 den günümüze Çin ve Dünya Ejder ve Yabancı Deccallar**, 2007, s.40.

[35] Ray Huang, 2005, s.49.

yılında öldürülmüştür.[36] İki yıl sonra Han sülalesinin 9. kuşaktan torunu olan Liu Xiu (刘秀) kendini imparator ilan edip Han sülalesini yeniden iktidara getirmiştir. İktidarda 30 yıl kaldıktan sonra Çin kaos dönemine girmiş ve Han sülalesi sona ermiştir.[37]

1.1.5. Wei Jin Hanedanı (220-589) Dönemi

Bu dönemin ilk yıllarında (189-265) Çin toprakları, Wei, Shu ve Wu olarak adlandırılan üç devlet tarafından paylaşılmıştır. Bu bölünmüşlüğe son veren Batı Jin hanedanı (265-316), varlığını çok kısa bir süre sürdürebilmiştir. Bunun ardından bölünme, yeniden başlamış, Nanjing'de oturan bir prens kendini imparatorluğun varisi ilan ederek Doğu Jin hanedanını (317-420) kurmuş ve sadece Nanjing kentinde egemen olmakla yetinmiştir.[38]

M.S. 420-589 yılları arasındaki dönem, Güney-Kuzey Hanedanları dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Çin'in kuzeyinde önce Kuzey Wei devleti kurulmuştur. Kuzey Wei imparatoru M.S. 434 yılında Xian'a (Şian) kaçıp oradaki ordu komutanına sığınmış fakat komutan tarafından öldürülmüştür. Doğu ve batı komutanları ise kukla imparatorları iktidara getirerek Doğu Wei ve Batı Wei olmak üzere ikiye bölmüştür. Daha sonra Doğu Wei'nin yerine Kuzey Qi, Batı Wei'nin yerine Kuzey Zhou kurulmuştur. Kuzey-Güney hanedanları döneminde Çin'in ortasında yaşayan insanların savaşlardan kaçarak güneye sürekli göç etmesi, ülkenin güneyine çok sayıda iş gücünün yanı sıra üretim teknolojilerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bunun sayesinde Çin'in güneyindeki ekonomi hızla gelişmiştir.

Bu karmaşık dönemi en doğru anlayan kişi, sonradan Sui hanedanlığını kuracak olan Yang Jian (杨坚) olmuştur. Yang Jian Kuzey Zhou hanedanı zamanında önemli bir askeri

[36] Ray Huang, 2005, s.59-60.

[37] Ray Huang, a.g.e., s.74-75.

[38] Ray Huang, a.g.e., s.81.

komutan olup, kızı Yuwen ailesinin şehzadesiyle evliydi. 577 yılında Yuwenlerin Kuzey Qi'lere son veren seferinde Yuwen imparatoruna eşlik etmişti. Yuwen kralı ölünce yerine damadı imparator olmuştur. İki yıl sonra damadı ölünce Yang Jian Yuwen sülalesine son verip Sui hanedanını 581 yılında kurmuştur.[39]

1.1.6. Sui Hanedanı (581-618) Dönemi

İmparator Wen Di (文帝) olarak adlandırılan Yang Jian tarafından 581 yılında kurulan Sui hanedanı, imparator Yang Di'nin (煬帝) öldürüldüğü 618 yılına kadar toplam 37 yıl hüküm sürdü. Sui devrine bir geçiş devresi ve yapılanma devri olarak bakılabilir.[40] Sui hanedanlığı Çin tarihindeki en kısa süreli hanedanlıklardan olmuştur. İmparator Wen Di'nin Çin'in tarihi gelişimine yaptığı katkılardan birincisi, Kuzey Zhou hanedanı döneminde uygulanan altı bakanlık sistemini kaldırarak üç eyalet ve altı bakanlığa dayalı yeni yönetim yapısını oluşturması; ikincisi Kuzey-Güney hanedanları dönemindeki ağır cezaları hafifleterek yeni yasaları çıkarması; üçüncüsü de devlet memuru seçiminde devlet memurlarını sınavla alma sistemini uygulaması olmuştur.

Sui imparatoru Yang Di'nin (605-618) döneminde yaptığı en önemli işlerden bir tanesi, Beijing ile Hangzhou arasındaki büyük kanal'ı açtırmasıydı, ki bunun amacı gezilerini kolaylaştırmaktı. Büyük kanal projesi çok fazla can almıştı. İmparator Yang Di gösteriş ugruna haddinden fazla para harcıyordu bu yüzden 613 yılında isyanlar başlamış ve imparator isyancı köylüler tarafından Jiangsu'da idam edildi. Li Yuan adında bir general payitahtı işgal etmiştir.[41]

---

[39] Ray Huang, 2005, s.107.

[40]Wolfram Eberhard, **Çin'in Şimal komşuları**, 1995, s.191.; Cahit Alptekin, **Sha-t'o Türkleri Siyasi ve kültürel tarihi**, 2008, s.37

[41] Harry G. Gelber, 2007, s.58

1.1.7. Tang Hanedanı Dönemi (618-907)

Sui hanedanı'nın yıkılmasından sonra 618 yılında kurulan Tang hanedanı, Çin'i 907 yılına kadar toplam 289 yıl yönetmiştir. Tang hanedanı, An Shi[42] isyanıyla(安史之乱) iki döneme ayrılır. Bu iki dönemden biri, refah dönemi, diğeri ise çöküş dönemi olmuştur. İmparator Gao Zu/高祖(618-626) tarafından kurulan Tang hanedanı varisi imparator Tai Zong (太宗) olarak adlandırılan Li Shi min'in (李世民) 10 yıl süren askeri seferleriyle Çin'i yeniden birleştirmiştir. Tarihte Xuan Wu kapısı (宣武门) olayı olarak anılan hükümet darbesiyle tahta geçen Li Shi min, aldığı bir dizi etkili tedbirle ülkeyi Çin'in feodal döneminde bir refah toplumu haline getirmiştir. Zhen Guan Refah Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Tang hanedanı, siyaset, ekonomi ve kültür gibi her alanda dünyada sayılı devletler arasına girmiştir. Daha sonra İmparator Xuan Zong/玄宗 (690-705) tarafından yaratılan Kai Yuan Refah Dönemi, Tang hanedanı'nın gücünü, halkın refahını ve toplumsal barışı daha da pekiştirmiştir. Ancak İmparator Xuan Zong döneminin son yıllarında yaşanan An Luşan isyanı ve arkasından gelen 151 yıllık yıkım ve felaketler dönemi ikinci dönem olarak anılmaktadır.[43]

Çin'in en önemli hükümdarları arasında olan Li Shimin babası olan Tang beyi Li Yuan'ı ikna ederek imparator olmuştur. İmparator olduğu zaman 16 yaşındaydı ve 24 yaşına kadar savaşarak, barışı kurmaya ve hanedanı güvenli kılmaya çalışmıştır. Siyasal

[42] Anshi İsyanı (Anshi Zhiluan/安史之乱), 755 yılında Tang Hanedanlığı'nda görevli bir general olan An Lushan'ın başlattığı bir isyandır. Luoyang şehrini işgal etmiş ve orada Yan (燕) adlı bir devlet kurup kendisini imparator olarak ilan etmiştir. Tang Hanedanı'nın bu isyanı bastıracak gücü olmadığından Uygurlar'dan yardım istemiştir. Uygurlar'ın Tang hanedanına verdiği destek iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

[43] Ray Huang, 2005, s.116.

lider olarak, etrafında geniş görüşlü insanları toplamıştı.[44] Bu dönemde Tang devleti'nin merkez örgütünde 6 bakanlık kurulmuş ve devlet memurları Sui döneminden farklı olarak tavsiye sistemi yerine sınav sistemiyle alınmaya başlamıştır.[45]

Li Shimin 649 yılında ölünce yerine oğlu Li Zhi (李治)geçmiş fakat devlet imparatoriçe Wu Zetian (武则天) tarafından yönetilmiştir. Wu Zetian 690 yılında Tang hanedanlığına son verip Zhou (周) hanedanını kurmuş ve kendini imparator ilan etmiştir. 705 yılına kadar birçok Tang hanedanı onu devirmek için uğraştı fakat hepsini öldürtmüştür. Ölümünden sonra 3. ve 4. oğulları imparator olmuştur.[46]

Tang hanedanının son yıllarında Çin, siyasi kargaşalara sahne olmuştur. An Luşan isyanı (755-763) ve isyan esnasında sürekli olarak güçlenmesiyle emrindeki eyaletler ve yetkileri artmıştır. Bunun sonucunda İmparator An Luşan'a ünvan ve nişan'lar vermiş ve Xian'da kendisine muhteşem bir saray yaptırmıştır. An Luşan isyanından 130 yıl sonra Tang dönemindeki önemli bir isyan Huang Chao/黃巢 (874-884) isyanıdır. Huang Chao Çin'de kuzeyden güneye birçok yeri talan edip en son Xi'an şehrine yerleşmiş fakat burada da tutanamamış, 884 yılında Shandong eyaletine yerleşmiştir. Burada kendisi ve arkadaşları öldürülmüş ve Çin tarihinin en etkili isyanlarından biri son bulmuştur.Tang saflarına katılan Huang Chao'nun eski generallerinden Li Zhu (李柷) tarafından 906 yılında Tang Hanedanlığına son verilmiştir.[47]

[44] Ray Huang, 2005, s.116.

[45] Ray Huang, a.g.e., s.112.

[46] Ray Huang, a.g.e., s.120.

[47] Ray Huang, a.g.e., s.133.

1.1.8. Beş Sülale dönemi (907-960)

Beş sülale olarak adlandırılan dönem Liang, Tang, Chin, Han ve Chou imparatorluklarından meydana gelmiştir. Çin tarihinde bu isimlerle kurulmuş başka sülalelerde olduğundan dolayı Beş Sülale olarak adlandırılan bu imparatorluklarının başına "sonraki" sıfatı getirilerek bir ayırım yapılmıştır.[48] Beş Sülale devri 907 senesinde Zhu wen'in (朱溫） Sonraki Liang sülalesini kurmasıyla başlamış ve 960 senesinde Zhao Kuang-yin'in Song sülalesini kurmasıyla sona ermiştir. Güney Çin'de Tang valileri tarafından 12 devlet kurulmuş olup bunlardan Yen (907-913) ve Ch'i (907-924) kısa süreli ve zayıf olduklarından on devlet olarak isimlendirilmiştir.

Beş sülale devrinde tahta kalıplar kullanılmak suretiyle basım tekniğinin gelişmesi sayesinde kitap basımı artmış ve bu durum daha ucuza kitap çoğaltma ve geniş kitlelere yayma olanağı sağlamıştır. Bu dönemde kağıt para kullanımı başlamış olup, mevcut paralar Song devrinden itibaren ortaya çıkan kağıt paranın ilk şekli olmuştur.[49]

Bu dönemde porselen üretimi artmış ve ilk açık renk porselenler ortaya çıkmıştır.[50] Güneyde kurulan 10 küçük krallığın ekonomisini ayakta tutan en önemli üretim bu dönemde III. asırda Tibet bölgesinin etkisiyle, Güneydoğu Çin'e giren çay bitkisidir. En önemli çay üretim merkezi Sichuan (四川) olup diğer eyaletlerde de büyük miktarda yaygın olarak ekilmiştir. Devletten lisans almış, üreticiden çayı alıp tüccara devrecek bir kurum olan Çay Levazım Dairesi kurulmuştur. Güneydoğu'da kurulan devletler kıtlık zamanlarında kendi aralarında karşılıklı yardımlaşma anlaşmaları yapmışlardır.[51]

---

[48] Cahit Alptekin, 2008, s.85.

[49] Wolfram Eberhard, 1987, s.228.; Cahit Alptekin, a.g.e., s.56.

[50] Wolfram Eberhard, a.g.e., s.228.

[51] Cahit Apltekin, a.g.e., s.87.

1.1.9. Song Hanedanı Dönemi (960-1279)

Sonraki Zhou (Hou Zhou/后周)hanedanı generali Zhao Kuangyin (赵匡胤), Chen Qiao (陈桥） kasabasında ayaklanma başlatarak 960 yılında kendisini İmparator Tai zu (太祖) ilan ederek Song hanedanını kurmuştur. Song hanedanı kurulmasıyla Beş Sülale ve On Devlet dönemi kapanmış ve Çin'deki bölünmüşlük sona ermiştir.

Song Hanedanı'nın 960 yılında iktidara gelmesiyle, Çin madde temeline dayanan bir kültürle donanmış olarak modern çağlara girmiş gibi görünür. Ülkede para kullanımı yaygınlaşmıştır. Barut, alev makinesi, pusulayla deniz ulaşımı, astronomi saati, çelik fırını, dokuma tezgahlarında su gücü kullanımı, gemilerde su geçirmez kompartmanlar gibi yenilikler Song zamanında ortaya çıkmıştır.

Song hanedanı döneminde, ulusal ekonomi alanında önemli gelişmeleri yaşanmıştır. Kentler gelişmiş, gemi yapımcılığı ilerlemiş, kanallar ticari gemi trafiğiyle dolmuştur. İç ve dış ticaret gelirleri o zamana kadar görülmemiş düzeylere çıkmıştır. Metal paraların kullanımı daha sonraki hanedanlar zamanında görülmeyecek kadar yaygınlaşmıştır. Talep olduğu için madencilik ve maden işletmeciliği, şarapçılık ve dokumacılık alanlarında büyük gelişme sağlanmıştır.[52]

İmparator Taizu bu dönemde yeni bir düşünce olan Neo Konfüçyüsçülük kavramının gelişmesine yardımcı olmuştur. Konfüçyüscü felsefeyi yeni bir yaklaşımla daha rasyonel metafizik eklentilerle Neo Konfüçyüscü felsefe ideolojisine taşımıştır.[53]

Yeni hanedan kurucusu , kuzeydeki rakipleriyle baş edecek durumda olmadığını anlamış, enerjisini güneydeki egemenliklerini koruyan devletleri almakla geçirmiştir.

---

[52] Ray Huang, 2005, s.136.

[53] Mark Cartwright, **Emperor Taizu of Song**, 2019, s. 3.; Siuchi Huang, **Essentials of Neo-Confucianism: Eight Major Philosophers of the Song and Ming Periods**, 1999, s.5.

Zhao 876 yılında öldüğü zaman sadece aşağı Yangtze, Fujian ve Zhejiang boyun eğmemişti. Bunların imparatorluğa katılması da yerine geçen küçük kardeşi Taizong (976-997) zamanında gerçekleşmiştir.[54] Kuzey Song hanedanı 1127 yılında Jin ordusu tarafından mağlup edilmiştir.

Güneyde bulunan Güney Song hanedanının başkenti Hangzhou, önemli bir imalat ve sanayi merkezi olmuştur.[55] Güney Song'lar, gayet iyi işleyen merkezi bir idare kurmuşlar ve sivil yerel yöneticileri merkezden atamışlardır. Güç hiçbir zaman olmadığı kadar, imparatorun ve saray bürokrasisinin elinde toplanmıştır. On ikinci yüzyılda Güney Song'ların, yaklaşık 40-50 milyon arasındaki nüfusu, 8.000 adedi başkentte olmak üzere 13.000 görevli tarafından yönetilmiştir.[56]

Artan refah, soylu olmayan zengin bir tüccar sınıfı ortaya çıkarmıştır. Kentler büyümüş ve 1200 yıllarında Hangzhou kenti bir milyon nüfusuyla imparatorluğun ekonomik merkezi ve en büyük kenti olmuştur. İmparatorluğun birçok yerinde Arap ve Persli tüccar ve dükkanlar bulunuyordu. Hatta ticareti teşvik için yabancılara vergi kolaylığı tanınmış, Çin'e yerleşmelerine ve Çin vatandaşlarıyla evlenmelerine müsaade edilmiştir.[57]

Nüfus artışı büyüdükçe, bürokratik sorunları ortaya çıkmıştır. İdarenin kamu harcamalarını karşılamak üzere daha fazla para basması kaçınılmaz olarak enflasyon yaratmış, bunun sonucu yoksul kesim daha fazla sıkıntıya girmiştir. Güneydeki toprak sahipleri arasında vergi kaçakcılığının artmasına ve büyük bütçe açıklarını neden olmuştur.[58]

---

[54] Ray Huang, 2005, s.140-141.

[55] Ray Huang, a.g.e., s.155.

[56] Harry G. Gelber, 2007, s.69.

[57] Harry G. Gelber, a.g.e., s.70.

[58] Harry G. Gelber, a.g.e., s.71-72.

1227 yılında Moğollar kuzeyde Jin ve Xixia devletini tarihten silmişlerdi. Şimdi Cengiz Han'ın çocukları bütün dikkatlerini Çin'de hala hayatta kalan tek devlete, yani Song devletine yöneltmiştir. Güney Song kuzey komşusu Jin'den daha başarılı olmuş 45 yıl daha hayatta kalabilmiştir. 1276 yılında Moğollar Hangzhou'ya girmiş, üç yıl sonrada Yuan deniz gücü, Song filosunu Güney Çin Denizinde imha etmiştir.[59]

1.1.10. Yuan Hanedanı Dönemi (1271-1368)

Moğollar, Gobi Çölü'nün kuzeyinde yaşamışlardır. Timuçin diğer Moğol kabilelerini yenerek Moğolistan'ı birleştirdikten sonra Moğol İmparatorluğu'nu kurmuş ve büyük kurultayca 1206 yılında Cengiz adıyla han ilan edilmiştir. Cengiz han 1227 yılında Xixia'ya saldırırken ölünce , imparatoluk dört parçaya bölünmüştür. Bunlardan Altınordu Hanlığı, Moskova ve Kiev dahil Rusya ve Ukrayna'nın büyük kısmını elde etmiştir. İlhanlılar, Afgan sınırından Irak'a kadar olan bölgeyi almıştır. Çağatay Hanlığı, Orta Asya'daki eski Sovyetler ve bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti elindeki bölgelerde kurulmuştur. Yuan Hanlığı olarak bilinen dördüncüsü ise bu üç hanlığın üstünde yeri olan Büyük Han, Moğol çölünden Güney Çin denizi'ne kadar uzanan bölgenin hükümdarı olarak belirlenmiştir. Hanedanın kurucusu Kubilay'dır. Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han 1263'te kardeşi Arık Böke'yi yenerek Büyük Han ünvanını ele geçirmiştir.[60] Çin'li danışmanlarının ögütlerine uyarak, 1271 yılında Yuan hanedanı'nı ilan etmiştir.[61]

Yuan döneminde Çin, teknolojik ilerlemeler kaydetmeye devam etmiştir. Gemi yapımcılığı en yüksek noktasına ulaşmış, Yangtze nehri güneyinde birçok taş köprü üzerinde Yuan döneminde yapıldıklarını gösteren yazılar taşımaktadır. Yuan döneminde su mühendisleri modern Büyük Kanal'ı inşa etmek başarısının göstermiştir. Yuan

[59] Ray Huang, 2005, s.173.

[60] Ray Huang, a.g.e., s.177.

[61] Ray Huang, a.g.e., s.178.

ordularının kullandığı ateş bombaları ve cephane gibi kullanılan el bombaları hem Marco Polo'nun hem Japon gözlemcilerin dikkatini çekmiştir. Birçok yazarın, Yuan zamanında en büyük bilim adamı olduğuna inandığı, astronom, matematikçi ve su mühendisi Guo Shoujing/郭守敬 (1231-1316), Kubilay Han'ın hizmetinde çalışmıştır. Kubilay tarım ve ipekçiliğin temel ilkeleri adlı kitabın derlenmesine izin vermiştir. Çavdar ve pamuk da Yuan döneminde Çin'e getirilmiştir.[62]

Kubilay Han 1294 yılı başlarında ölünce yerine torunu Timur geçti ve 15 yıl hüküm sürdü. Arkasından gelen 26 yılda uzun entrikalar ve çarpışmalardan sonra sekiz imparator tahta çıkmış ve kısa süreli bu yönetimler büyük istikrarsızlık görüntüsü vermiştir.[63]

Moğol yönetiminin Han Çinlilerine yaptığı dayanılmaz baskı, Hanların Kızıl Türban ayaklanması adıyla bilinen başkaldırılarına neden olmuştur. Moğol döneminin son yıllarında, kıtlık yaşayan bölgelere yardım işleri aksamaya, büyük projeler için toplanan halk kötü muamele görmeye ve Yuan generalleri kendi aralarında anlaşmazlıklara düşmeye başlamıştır. Zhu Yuanzhang, örgütlenme yetenekleri sayesinde parçalanmış güçleri biraraya getirmiş ve 1368 yılında Yangtze nehri bölgesindeki topraklarda kendini Ming hanedanı ilan etmiştir.[64]

1.1.11. Ming Hanedanı Dönemi/明朝 (1368-1644)

Ming hanedanı dönemi Çin'in 16 hükümdar ile uzun zaman yönetildiği ve Doğu Asya'da en büyük askeri, siyasal ve kültürel merkezlerden biri olarak kaldığı bir dönem olmuştur. Nasılki Han hanedanı Çin kültürü ve devleti açısından bir yerleşme dönemi olarak kabul ediliyorsa, Ming dönemi de Çinli Han kültürünün tekrar baskın kültür olarak

[62] Ray Huang, 2005, s.184.

[63] Ray Huang, a.g.e., s.188.

[64] Ray Huang, a.g.e., s.191-192.

Çin'de hüküm sürdüğü bir restorasyon dönemi kabul edilmiştir.[65] Çin devlet geleneği Ming döneminde daha da kökleşmiş ve bugünkü yönetimin temellerini oluşturmuştur. Bugünkü Çin'in başkenti Pekin'de (Beijing/北京)[66] bulunan saraylar, bahçeler, okullar ve sivil mimarisi ile yapıların büyük kısmı Ming Hanedanı eseridir. Bu yüzden Ming hanedanlığı Çin tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.[67]

Ming hanedanı kurucusu olan Zhu Yuan Zhang (朱元璋)[68] 21 Ekim 1328'de günümüzde Anhui de (安徽)[69] Huai ırmağının kıyısında yaşayan fakir köylü bir ailenin çocuğudur. Zhu Yuan Zhang köylü bir aileden gelen ve Çin'de hanedanlık kurmuş ilk ve tek kişidir.[70]

Yuan döneminde 1330 yıllarında halkın vergi yükü, salgın hastalıklar ve baskılar nedeniyle başlayan isyanlar Huai bölgesinde halktan büyük destek görmüş[71] ve 1350 yılında Kızıl Türban ayaklanması[72] adıyla Çin tarihine geçmiştir.

1344 yılında tüm ailesini kaybeden Zhu Yuanzhang Budist bir tapınağa sığınmış ve 24 yaşına kadar orada kalmıştır. 1352 yılında ayaklanma Huai bölgesinin tamamına

---

[65] Denis Twitchett ve John King Fairbank, 2009, s.188

[66] Pekin kuzey Çin'de bulunan ve birçok kez Çin'in başkenti olan kent. Çincede Beijing/北京 olarak yazılır.

[67] John King Fairbank and Merle Goldman, **China a new history**, 2006, s.129-130.; Giray Fidan, **Çin Kaynaklarına göre 16. Yüzyıl Osmanlı Çin İlişkileri ve Çin'deki Osmanlı ateşli silahları**, 2010, s.17.

[68] Zhu Yuan Zhang (1328-1398) Ming hanedanı kurucusu

[69] An Hui, Huai nehri ve Yangzi(chang jiang/长江;uzun nehir anlamındadır) nehirleri arasında bulunan bir eyalet

[70] Giray Fidan, a.g.t., s.23.

[71] Giray Fidan, a.g.t., s.24.

[72] Kızıl Türban ayaklanması (Hong Jin Qi Yi/红巾起义), 1330 yıllarında halkın isyanıyla başlayıp 1350 yıllarında bütün ülkeye yayılan büyük ayaklanmadır.; John Anthony George Roberts, **The Complete History of China**, 2003, s.167-263.

yayılmış ve ayaklanmanın lideri Müslüman general Guo Zixing (郭子興) bölgenin tamamını ele geçirmiştir. Yuan yönetimi ayaklanmayı bastırmak ister fakat bölgeye giden güçler köylüleri öldürür ve Zhu Yuanzhang'ın kaldığı tapınağı da imha ederler. Bu durumda Zhu Yuanzhang ayaklanma liderinin ordusunda muhafızların komutanı olarak görevlendirilir. Daha sonraları Guo'nun kız evlatlığı ile evlenerek akrabalık kurar ve evlendiği kız gelecegin Müslüman imparatoriçesi Ma (马)[73] olmuştur.[74]

Zhu Yuanzhang 1354 yılından önce güneyde birçok bölgeyi ele geçirmiş ve 30.000 kişilik ordusuyla yerel bir hükümet kurmuştur. 1355 de Guo Zixing ölünce yönetime oğulları geçmiştir. Nanjing (南京) saldırısında iki oğlu da hayatını kaybetmiş ve başka kimse kalmayınca yönetim Zhu Yuanzhang'ın eline geçmiştir.[75] 1368 yılında doğum yeri olan Jiangsu bölgesine bağlı Nanjing de imparator Hong Wu (洪武)adıyla tahta geçmiştir.[76]

Zhu Yuanzhang başkent Nanjing'in güneyde Moğol tehdidinden çok uzakta güneyde olmasından memnun olmamış ve başkenti kuzeyde Pekin'e taşımak istemiştir. Başkentin siyasi ve askeri nedenlerle Pekin'e taşınması Yong Le (永樂) döneminde gerçekleşmiş ve kuzeyden gelecek saldırılar kontrol altına alınmıştır. Yeni başkent bu dönemde yeniden inşa edilmiş ve yönetimin idari teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. Yong Le başkentte yeni bir saray yaptırmış ve burayı yabancı ülkelerden gelecek misafirler için konaklama merkezi yapmıştır. İmparator genelde Nanjing de ikametine devam etmiş 1409 Nisan'ında başkenti bir defa ziyarete gitmiştir.[77]

---

[73] Ma Xiu Ying(马秀英) 1332-1382 yılları arasında yaşamış Ming hanedanının ilk Müslüman imparatoriçesidir.

[74] Giray Fidan, 2010, s.25.; Denis Twitchett and John King Fairbank, 2009, s.46-47.

[75] Giray Fidan, a.g.t., s.26-27.; Denis Twitchett and John King Fairbank, a.g.e., s.46-47.

[76] Hyundee Park, **Mapping the Chinese and Islamic Worlds**, 2012, s.161.

[77] Giray Fidan, a.g.t., s.30.

Yong Le 1403 yılında büyük oğlu Zhu Gao Zhi'yi (朱高熾)[78] yeni başkenti yönetmesi için göndermiştir. Zhu Gao Zhi, Pekin'de 6 bakanlık birimi/ofisi, bir üniversite ve bir askeri garnizon inşa etmiştir. 1404 de imparator Shanxi'den (陕西) 10.000 aileyi Pekin'e yerleştirmiştir. 1405 yılında küçük oğlu Zhu Gao Xu'yu (朱高煦) ise başkentin askeri yönetimini kontrol etmek için yollamıştır.

Ming hanedanı üçüncü hükümdarı Yong Le (永樂) döneminde özellikle askeri yapılanmada büyük değişiklikler olmuştur. Başkent Pekin'deki askeri yapılanma imparatorluğun en güçlü merkezi haline gelmiştir. Kuzeyde Çin Seddi'ne askeri güç yerleştirmiş ve kuzeyden gelecek saldırılara karşı önlem almıştır.

Ming hanedanı dönemindeki tanınmış siyaset adamı Zhang Juzheng (張居正), toplumsal çekişmeleri yatıştırmak ve Ming hanedanı iktidarını sürdürmek için reforma başlamıştır. Personel yönetimine çeki düzen vermiş, tarım ve dokumacılığı geliştirmiş, ırmakları ıslah etmiş ve değişik adlar altındaki vergileri birleştirerek halkın yükünü belirli derecede azaltmıştır.[79]

Ming hanedanı ilk yıllarında çok sayıda sahipsiz çorak toprak ortaya çıkmıştır. Bu toprakları Ming Taizu, başı boş dolaşan insanlara vermiş ve vergiyi indirmiştir. Kendi topraklarında ekim yapan köylülerin sayısı büyük ölçüde artmış, tütün, tatlı patates, mısır ve yerfıstığı gibi yabancı tarımsal ürünler bu dönemde Çin'de yetişmeye başlamıştır. Ming hanedanı döneminde mal çeşitlerinin artması, alışverişin yoğunlaşmasıyla birlikte ürünlerin bol ve ulaşımın kolay olduğu yerlerde büyüklü küçüklü ticaret merkezleri

[78] Zhu Gaochi, babası Yong Le den sonra Hongxi ünvanıyla Ming hanedanlığını 1424 ve 1425 yıllarında yönetmiştir

[79] www.turkish.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140110.htm, Erişim tarihi:10.6.2019

kurulmuştur. Bu merkezler özellikle Beijing, Nanjing, Suzhou, Hangzhou ve Guangzhou gibi işlek kentlerde ortaya çıkmıştır.[80]

Ming hanedanı döneminde tarım, ipek dokumacılığı ve porselen üretimi çok gelişmiştir. Demir madeni çıkarma, bakır dövmeciliği, kağıt üretimi ve gemi yapımı sektörlerinde büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Çin'in dış ekonomik ve kültürel temasları da yoğunlaşmıştır. Tanınmış Çinli Müslüman Amiral Zheng He (郑和)[81], büyük filosuyla yedi kez Hint Okyanusu'nda yolculuk yaparak Asya ve Afrika kıtalarındaki 30'dan fazla ülke ve bölgeyi ziyaret etmiş ve İslamın Güney ve Güneybatı Asya'da yayılması konusunda büyük hizmetleri olmuştur. Zheng He'nın ölümünden sonra gemiler yakılmış ve deniz filosu yok edilmiştir. Deniz ticareti Avrupalıların eline geçmiş ve Ming hanedanı orta döneminden sonra Çin, denizcilik konusunda gelişmiş olan, Avrupa ve Asya ülkelerinden Japonya, İspanya, Portekiz ve Hollanda gibi ülkelerin saldırılarına uğramıştır.[82]

Ming hanedanı'nın son yıllarında topraklar kraliyet ailesinde ve feodal beylerde toplanmıştır. Son imparatorlarının kaprisli tutumları ve yönetimden kendilerini izole etmeleri sonucunda devletin kontrolünü kaybetmişlerdir. Jiajing/嘉靖 (1521-1567) ve Wanli/万历 (1572-1620) her ikisi de on yıllarca bakanlarıyla bile doğrudan temastan kendilerini uzak tutmuşlardır. İmparatorların idari ve sosyal sorunlara ilgisizliği yüzünden hanedan genel sekreter Yen Sung (1480-1565) ve daha sonraki sekreter Chang Chu-cheng (1525- 1582) zamanında güçlü saray hadımları yönetimde ön plana çıkmıştır. Genç bir imparator olan Zhu Youxiao/朱由校 (1620-1627) döneminde en çok tanınan

[80] www.turkish.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140110.htm

[81] Zheng He (郑和) Aslen Müslüman bir ailede Ma He olarak doğdu, daha sonra İmparator Yong le tarafından kendisine verilen Zheng soyadını kabul etmiştir.

[82] www.turkish.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140110.htm

saray hadımı olan Wei Zhong Xian'a (魏忠贤) (1568-1627) tam yetki vererek devlet içinde Donglin grubu olarak adlandırılan ve dalkavukluk yapan memurları temizletmiştir[83]

1627 yılında Shanxi eyaletinde yaşanan afet sırasında yöneticilerin zorla vergi toplamaları, köylü isyanlarına neden olmuştur. Onbinlerce köylünün katıldığı isyan ordusunun 1644 yılında Beijing şehrine girmesinden sonra son Ming imparatoru Zhu Youjian/朱由检 (1627-1644) kendini asarak intihar etmiş ve Ming hanedanı son bulmuştur.

1.1.12. Qing Hanedanı (1644-1911) Dönemi

Çin'de 1644-1911 yılları arasındaki dönemde hüküm süren Qing hanedanı, kurucusu Nurhaç/努尔哈赤'tan son imparator Pu Yi/溥仪'ye kadar toplam 12 imparator tarafından yönetilmiştir.

Qing hanedanı kurucusu Mançular için 1644 yılında Beijing'i ele geçirmiş ve Ming hanedanına son vererek Qing hanedanını kurmuştur. Mançuların başarısının nedeni, ülkeyi yönetimsel bir çıkmazdan kurtarmalarıdır. Mançular durumlarını sağlamlaştırdıktan sonra ilk iş olarak kuzey Çin'de kendi sancak sistemlerini uygulamaya başladılar. Güneyde, yeniden örgütlenen eski Ming birliklerini öncü kuvvet olarak kullanan Mançu orduları, hanedanın tahtına varis olduklarını ileri süren üç Ming prensin isyanlarını bastırmıştır. Bütün ülkenin Mançu yönetimine geçmesi 1683 yılında Tayvan'ın da işgal edilmesiyle tamamlanmıştır.[84]

---

[83]Charles O.Hucker, **Chinas imperial past An introduction to Chinese history and culture**, 1975, s.293

[84] Ray Huang, 2005, s.235-236.

Avrupa sanayi devrimi eşigindeyken, Çin'de bazı kimseler Batılılardan daha büyük servete sahipti. Ancak bu olağanüstü durum bir iktisadi sistem oluşturmuyordu. Sorun ne kadar servet olduğu değil bu servetin nasıl el değiştirdiği, yatırıma dönüştüğü, büyüyüp çoğaldığıdır. Çin 1800 yılında böyle bir dönüşüm sürecine başlamaktan çok uzaktı. 1800 yılı, Çinli ve Mançu askerlerin 16 gemiye yüklenmiş topla gelen düşmana kılıç ve mızrakla hücum ettiği Afyon savaşlarından 40 yıl önceydi. 1840 yılında patlak veren Afyon Savaşı ve bunun ardından Batılı ülkelerin yoğun saldırıları karşısında Qing hanedanı, yabancı işgalcilerle çok sayıda adaletsiz anlaşma imzalayarak topraklarını yabancılara bırakmak, yüklü tazminat ödemek ve limanlarını yabancılara açmak zorunda kalmıştır.[85]

1895 de Çin'in karada ve denizde Japonlar tarafından yenilmesi ciddi sonuçlar oluşturmuştur.[86] 1900 yılında yabancı elçiliklere karşı başlatılan Boksör ayaklanması 1901 de Boksör protokolü ile son bulmuş fakat Çin 15.800 kg. gümüş savaş tazminatı ödemeye mahkum edilmiştir. İmparator Guangxu 1908 yılında vefat edince Xuantong (1909-1911) 3 yıl idare eden Çin'in son imparatoru olacaktır. Cumhuriyet ilan edilince, yalnız Mançu hanedanı degil 2132 yıl önce Xi'an kentinde, Qin Shi Huangdi ile başlayan Çin monarşisi de son bulmuştur.[87]

1.1.13. Çin Cumhuriyeti (1911-1949)

Dr. Sun Yat-sen 1911 yılından önce Qing hanedanı'nı devirmek için on bir farklı girişimde bulunmuş, sonunda 1911 Devrimi, Qing Hanedan yönetimine son vermiştir. Çin'i iki bin yılı aşkın bir süre yönetmiş olan monarşik sistem, Çin Cumhuriyeti geçici

[85] Ray Huang, 2005, s.256.

[86] Ray Huang, a.g.e., s.273.

[87] Ray Huang, a.g.e., s.256

hükümetinin kurulması ile son bulmuştur.[88] Tarih, yarı feodal ve yarı sömürge Çin'de ne köylülerin, ne de burjuvazinin Çin devrimini kesin zafere götüremeyeceğini kanıtlamıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk 20 yılı, utandırıcı bir başlangıç olmuştur. Sun Yat-sen başkanlığı Yuan Şikai'ye vermiş fakat Yuan durumunu biraz güçlendirince kendini imparator ilan etmiştir. Yuan 81 gün imparatorluk yaptıktan sonra 1916 da öldü. Daha önce tahttan feragat etmiş olan Şuantong tahta çıktı ve monarşi tekrar diriltildi fakat bu sefer monarşik yönetim çok kısa 12 gün sürmüştür. 1928 yılında Çang Kai-şek Nanjing de Milliyetçi hükümeti kuruncaya kadar, Çin savaş ağalarının yönetmi dönemine girmiştir.[89]

1919 yılından sonra gelişmeler hızlanmış ve 1921 yılında Çin Komünist Partisi (ÇKP) kurulmuştur. Sun Yat-sen'in partisi 30 yılda dört isim degiştirip 1924'de Çin Milliyetçi Partisi(Kuomintang) isminde karar kılmıştır. 1925'te Sun Yat-sen ölünce yerinin Çan Kai-şek almıştır. Çan Kai-şek'in mücadele yılları dört döneme ayrılabilir: Kuzey Mahalli diktatörlere karşı savaş (1924-1927), çiftçi devrimi savaşı (1927-1937), Japonya'ya karşı direniş savaşı (1937-1945) ve Kurtuluş Savaşı (1945-1949). Bu son savaş, Çang Kai-şek liderliğindeki Kuomintang'ın iktidarına son vermiş, Tayvan ve bir kaç ada dışında bütün Çin topraklarını kurtarmıştır.

1.1.14. Çin Halk Cumhuriyeti (1949-)

21-30 Eylül 1949 tarihleri arasında Çin Halk Siyasi Danışma Konferansının (ÇHSDK) birinci toplantısı çeşitli siyasi partiler, halk örgütleri, partili olmayan demokratlar ve toplumun bütün kesimlerinden temsilcilerin katılımı ile yapılmıştır. ÇHSDK, geçici bir anayasa işlevi gören ortak program hazırlamış, Mao Zedong'un başkanlığını yaptığı bir

[88] Ray Huang, a.g.e., s.284.

[89] Ray Huang, 2005, s.284-285.

Merkez Halk Hükümet Konseyi seçmiştir. Başkan Mao Zedong l Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu Tiananmen Meydanında ilan etmiştir.

Mao 40 yıl boyunca durmaksızın Çin köylüsüyle çalıştı.[90] Onun kültür devrimi sırasında yaptığı ciddi hatalara karşın bütün yaşamı değerlendirildiğinde Çin devrimine yaptığı katkılar, çok daha fazladır. Kültür devriminin sona ermesi, Çin tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. ÇKP, Temmuz 1977 yılında halkın yoğun isteği üzerine Deng Xiaoping'i, kültür devrimi sırasında uzaklaştırıldığı bütün parti ve hükümet görevlerine iade etmiştir. 1978'in sonunda yapılan ÇKP on birinci Merkez Komitesi üçüncü oturumu, yeni Çin'in tarihinde çok büyük önem taşıyan dönüm noktası oluşturmuştur.

Çin 1979 yılından başlayarak bir reform ve dış dünyaya açılma politikasını uygulamaya koymuş, kültür devrimi ve daha önceki solcu sapmaların hataları düzeltilmiştir. Modernleşmeye öncelik verilmiş, ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi ve siyasi sistemlerin ıslah edilmesi için büyük gayret gösterilmiştir. Çin, sosyalist modernleşmeye giden, kendi özelliklerini yansıtan bir yola aşamalı olarak girmeye başlamıştır.

1.2. Çin'de Dinler

Günümüzde Çin'de pek çok din vardır, ama bunlar içerisinde en yaygın olan ve devlet tarafından yasal din olarak ilan edilen beş din şunlardır: Budizm, Taoizm, İslam, Katolik Hıristiyanlık ve Protestan Hıristiyanlık.

Çin'in hanedanlıklar döneminde genel olarak yabancı din ve ideolojilere karşı baskıcı politikalardan uzak tutulması, Çin medeniyetinin ve toplumunun farklı din ve felsefelere karşı her zaman hoş görülü olduğu izlenimi uyandırmıştır. Çin topraklarında, dışarıdan gelen dinlerin kendi kurallarına göre yaşamalarına,

[90] Ray Huang, 2005, s.319-320.

kurumlarını inşa etmelerine, hatta misyonerlik faaliyetleri dahi göstermelerine müsaade edilmiştir. Çinlilerde var olan yerel geleneklere sıkı sıkıya bağlılık ve dış dünya hakkındaki "barbar" algısı, dışarıdan gelen dinlerin Çin medeniyeti, inanışları, pratikleri, alışkanlıkları ve kurumlan ile uzlaşmadıkça ve bunlara göre kendisini adapte etmedikçe başarılı olamayacağını göstermiştir[91]

Çin'de Konfüçyüs'ün felsefesi veya öğretisi uzun yıllar imparatorluğun dini olarak görülmüştür. Çinliler için dışarıdan gelmiş öğretiler; yabancı, barbar ve medeniyetten uzak ögretiler olarak kabul edilmiş ve bu ögretilerin ancak Konfüçyanist öğretiler ile uyumlu şekilde medenileşecegine inanılmıştır.[92] Söz gelişi yabancı din olan Budizm, mevcut Çin öğretileri içerisinde yer alabilmek için Konfüçyüscü bağlamda uyumsağlamak suretiyle Çin'deki üçüncü din öğretisi olarak kendisine yer bulabilmiştir.[93] Çine sonradan ticaret veya misyonerlik vasıtasıyla giren yabancı dinleri, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik olarak sayabiliriz.

1.2.1. Konfüçyüs öğretisi

Günümüzde Çin'de devletin tanıdığı beş din (Budizm, Taoizm, İslam, Katolik Hıristiyanlık ve Protestan Hıristiyanlık) arasında Konfüçyanizm diye bir din yoktur. Çin okullarında okutulan mukayeseli dinler tarihi kitaplarında da Konfüçyanizme din olarak yer verilmiyor. Ancak, Çin dışındaki yabancı kaynaklarda Konfüçyanizm'in Çin'in geleneksel dinlerinden biri olduğu belirtilmiştir.[94]

"Konfüçyanizm bir dindir" diyenlere göre, Taoizm'de olduğu gibi

---

[91] James D.Frankel, **Rectifying God's name: Liu Zhi's Confucian Translation of Monotheism and Islamic Law**, 2011, s.21.

[92] James D.Frankel, a.g.e., s.18.

[93] James D.Frankel, a.g.e., s.21

[94] Esra Çifçi, **İslam ve Konfüçyanizm bağlamında Konfüçyanist Müslümanlığın doğuşu ve gelişimi**, 2015, s.18.

Konfüçyanistler de tanrılara tapmaktadır. Taocuların taptığı tanrıların çoğu onların da tanrılarıdır. Bu yüzden onlar kendilerini tanrısız, dinsiz saymazlar. Konfüçyanizim insanları merhametli, güzel ahlaklı olmaya çağırmaktadır. Ayrıca Konfüçyüs'ün kitapları iki bin seneden fazla zaman içerisinde Çinlilerin yaşam biçimini önemli derecede etkilemiş, ülkede otoriter ideoloji olmuştur. Tarihteki yöneticiler hep Konfüçyüs öğretileri ile eğitilmiş, ülkedeki ahlaki düzenin yapısını Konfüçyüs'ün fikirlerine göre oluşturmaya çalışmıştır. Bundan yüz sene önce Çinlilerin üç dini denildiğinde genelde Konfüçyanizm, Budizim ve Taoizm anlaşılmıştır. Zaten Hıristiyanlık ile İslam, Çinlilerin millî dinleri değil, sonradan gelen yabancı dinlerdir. Bu yüzden Konfüçyanizm, Çinlilerin milli dini olarak kabul edilmiştir.[95]

"Konfüçyanizm bir din değil, ahlaki öğreti, felsefi görüştür" diyenlere göre, Konfüçyüs tanrıdan bahsetmişse de, ahiret alemi, cennet, cehenem, ölümden sonraki hayat konularına girmemiştir. Hatta en son ölüm anında Konfüçyüs Tao'nun varlığını inkar etmiştir. Taoizm ile mukayese edildiğinde Konfüçyanizm'in bir din değil, ülke düzenini sağlamaya yönelik bir ahlaki öğreti olduğu ortaya çıkacaktır. Konfüçyanistlerin inandığı tanrılar da Taocuların tanrıları ile hemen hemen aynıdır, Huang-di, Yu-Huang Da-di gibi tanrılar Konfüçyanistler ve Taocular için ortak tanrılardır. Tanrıya tapmak isteyen Konfüçyanistler Taoizm tapınağına gidip ibadet edebiliyorken, Konfüçyanizm'i Taoizm'den ayrı bir din demek doğru değildir.[96]

Kuran-ı Kerim'i Çince'ye tercüme den Çinli Müslüman alim Ma jian/马坚 (1906-1978) 1935 yılında Konfüçyüs'ün Lünyü adlı eserini Arapçaya tercüme etmiştir. Bu kitap aynı sene Kahire'de yayınlandıktan sonra, Orta Doğu'daki bazı Müslüman

[95] Abudukelimu Bumairimu, 2011, s.18

[96] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.19.; Konfüçyanizm din değildir(Ruxue bushi zong jiao/儒家不是宗教); www.wenku.baidu.com/view/da9d6d1352d380eb62946dfd.html., Erişim Tarihi:10.6.2019

alimler Konfüçyüs'ün zamanında bir peygamber olmuş olasılığını kabul etmişlerdir. Çünkü onun bazı sözlerinin Hz. Muhammed (s.a.v)'in sözleri ile benzerlik ifade ettiğini, İslami düşünce ile çok ortak yönlerinin olduğunu söylemişlerdir.[97]

Ancak, Konfüçyüs'ün hayatına bakıldığında, onun ahiretten bahsetmediği Tarih kayıtları'na (Shi ji/史记) göre ölümü anında yanındakilere "alemde Tao yokmuş, ben Tao'yu bulamadan ölüyorum (Tian xia wu dao,wudao wangyi/天下无道, 吾道亡矣)" demiştir. Bu durumda onun bir Müslüman peygamber olma ihtimali düşünülemez.[98] Avrupa'da Çin medeniyeti üzerine incelemeler yapan Sinologların büyük çoğunluğu, Konfüçyanizm'de Tanrı kavramının bulunmadığı, ruh ve doğaüstü varlıklara yer ayırılmadığı gibi iddialarla onu bir din olmaktan ziyade sosyal felsefe olarak tanımlamayı tercih etmişlerdir.[99]

1.2.2. Budizm

Budizm'in net olarak hangi tarihte Çin'e girdiği konusunda çeşitli görüşler olsa da, onun yaklaşık miladi I. yüzyılda Çin'de yayılmaya başladığı hakkında bilim adamlarının çoğu birleşmektedir. Hindistan'dan Çin'e gelen Budizm, uzun süren gelişim ve değişim sonucu Çin'e köklü bir şekilde yerleşmiş ve birçok mezheplere ayrılmıştır. Bu mezheplerden başlıcaları şunlardır: Han Budizmi, Tibet (Lama) Budizmi, Pali Budizmi (Hinayana). Bunlar içerisinde Han Budizmi'nin Hanlar (Çinliler) üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır.[100]

---

[97] Abudukelimu Bumairumu, 2011, s.19.; www.cnki.com.cn/Article/CJFDTotalKZYJ199403030.html., Erişim Tarihi: 10.6.2019

[98] Xujia Lu, 2004, 47.Cilt, Konfüçyüs Ailesi (Kongzi Shijia/孔子世家).

[99] William Chittick and Sachiko Murata,**The Implicit Dialogue of Confucian Muslims**, 2013, s. 444.; Esra Çifçi, 2015, s.107.

[100] Abudukelimu Bumairumu, 2011, s.12.; Song Aiguo, 2005, s.81.

Çin'de Budizm inanışına sahip olabilmek için kesin adetler veya kurallar olmadığı için, bu dine inananların net sayısını ortaya koyabilmek zordur. Şu an Çin nüfusunun %30'u Budizm'i din olarak benimsemektedir. Bir başka ifade ile, ÇHC içerisinde 400 milyondan fazla Çinli Budist vardır.[101] Tayvan'da ise toplam nüfusun %28'i, yani yaklaşık 6 milyon kişi Budist'tir.

Günümüzde Komünist Çin'de dine karşı politikaların gün geçtikçe yumuşamasıyla beraber Budizm'e inananların sayısında da artış olduğu söylenmektedir.[102]

1.2.3. Taoizm

Taoizm felsefesinin oluşmasında en büyük katkısı olan Lao-zi (Lao-tsu), her ne kadar MÖ VI. yüzyılda yaşamış olsa da, Taoizm'in bir din olarak ortaya çıkması M.S. II. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Taoizm genelde iki ana mezhepte özetlenebilir: Quanzhen Dao ve Zhengyi Dao.[103]

Çinlilerin dini kültürünün can damarını oluşturan Taoizm, Han Çinliler arasında çok yaygındır. Günümüzde Çin'de 1.500'den fazla Taoizm mabedi,[104] 25.000'den fazla din adamı[105] bulunmaktadır. Bir Taocu olabilmek için kesin kurallar ve adetler olmadığından dolayı, ilgili istatistiklerin net olarak ortaya konulabilmesi oldukça zordur.

Çin'in milli değerlerinin temel kaynağını oluşturan Taoizm her Çinlinin gönlünde kutsal sayılır. Tüm Han Çinli'nin hepsinin Taocu olduğunu savunan yazarlar var olsa

[101] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.12.

[102] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.12.

[103] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.13.

[104] Song Aiguo, a.g.e., s.81.

[105] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.13.

da[106] , bazı verilerde 95 milyon[107] , yine bazı verilerde sadece 400 milyon Taocunun olduğu söylenmektedir. [108] Günümüzde Çin'de devletin desteğiyle her türlü imkânlardan yararlanan Taoizm, hızla yayılmaktadır.

1.2.4. İslam

İslam VII. yüzyılda Çin'e girmiştir. Bazı rivayetlere göre Hz. Muhammed (s.a.v) anne tarafından akrabası olan Vehb b. Ebi Kebşe'yi İslam'ı tebliğ için Çin'e göndermiştir.[109] Sonra 650 yılında 3. Halife Hz. Osman'ın da Çin'e elçi gönderdiği kaydedilmektedir. Dönemin Çin imparatoru Gaozong（高宗） İslami öğretilerin Konfüçyüs öğretilerine çok yakın olduğunu hissetmiş ve saygı duyduğunu bildirerek Müslümanların burada cami yapmaları için izin vermiş, fakat kendisi (Taoist) inancında kalmayı tercih etmiştir.[110]

Çinlilerin Müslümanlarla ilk teması genelde Müslüman Arap tüccarın seferleri vasıtasıyla olmuştur. Özellikle, Çin'in Xi'an (Şi'an) şehrinden başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu, bu konuda önemli rol oynamıştır. Zaman içerinde Çinli Müslümanların sayıları büyük ölçüde çoğalmıştır.[111]

Eskiden Çin'den bağımsız bir ülke olan, ama şu an Çin sınırları içerisinde yaşamakta olan Uygurlar başta olmak üzere Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Salar, Tacik gibi Türk asıllı azınlık Müslümanların İslamiyet ile tanışması, Çinlilerden çok farklı

---

[106] Abudukelimu Bumairumu, 2011, s.13

[107] Abdurrahman Küçük ve diğerleri, **Dinler Tarihi***,* 2012, s.87.

[108] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.13

[109] İhsan Süreyya Sırma, **Çin'de Müslümanlık Tarihi**,; www.ihsansureyyasirma.com/makaleler/gulistan/119-cinde-muslumanlik-tarihi.html, Erişim Tarihi:10.6.2019

[110] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.13.

[111]Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.13.; **Islam in China;** www.chinahighlights.com/travelguide/islam.htm., Erişim Tarihi:10.6.2019

olmuştur. Onlar Karahanlı Devleti'nin ilk Müslüman hanı Sultan Satuk Buğra Han'ın X. yüzyılın ilk yarısında Kaşgar'da İslam'ı devlet dini ilan etmesiyle beraber kısa süre içerisinde kitlesel olarak Müslüman olmuşlardır.[112] Çin'deki Müslümanlar genellikle Hanefi mezhebine mensupturlar. Müslüman olan 10 etnik azınlık şunlardır: Hui, Uygur, Tatar, Kırgız, Kazak, Özbek, Tacik, Dongxiang, Salar ve Bao'an. Çin'de Müslümanlara ait yaklaşık 30.000 mescit, 40.000 din görevlisi bulunmaktadır.[113] Çin'de Müslümanların ilk yerleşimleri, yaşam koşulları, yerel halkla iletişimleri konuları daha detaylı olarak ikinci bölümde verilmiştir.

1.2.5. Hristiyanlık

Günümüzde Çin'de, Katolik Hristiyanlık (Tian-zhu jiao ji di tu/天主教基督徒) ile Protestan Hristiyanlık (xin jiao tu ji di tu/ 新教徒基督徒) ayrı iki din olarak değerlendirilmiştir.

1.2.5.1. Katolik Hristiyanlık

Günümüzdeki algılamanın aksine eski Çin kaynaklarının çoğu, Hristiyanlığın büyük üç mezhebi (Katolik, Protestan ve Ortodoks) arasında pek ayırım yapmadan hepsini Hristiyanlık dini adı altında bir din olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı tarih kitaplarında Nesturi Hıristiyanların VII. yüzyılda Çin'e girmesini, Katolikliğin Çin'e ilk girişi olarak kabul etmişlerdir.[114]

Fakat bu konuda Katolik Kilisesi verileri farklılık arz etmektedir. Buna göre Avrupa'dan Roma Katolik misyoner rahipleri XIII. yüzyılda ilk defa Çin'e girmişlerdir. Montecorvino ve İtalyan Fransisken Tarikatına mensup rahip John 1294

---

[112] Haci Nur Haci, **Sincan İslam Tarihi**, 1995, s.48.

[113] Song Aiguo, 2005, s.82.

[114] Song Aiguo, a.g.e, s.82.

yılında Pekin'e gelmiş, 1299 yılında ilk kiliseyi açmış, 1305'de ise ikinci kiliseyi imparatorluk sarayının karşısında inşa etmiştir. Yerlilerin dilini öğrenmiş ve Mezmurlar ile Yeni Ahid'i tercüme etmeye çalışmıştır. Bu dönemde yaklaşık altı bin ile otuz bin arasında değişen kişilerin bu dine girdikleri kaydedilmiştir. 1307 yılında Papa V. Clement Pekin Başpiskoposu olan Montecorvino John'u kutsamak için yedi Fransisken piskoposu Çin'e göndermiştir.[115]

İlk misyonerlerden birkaç yüzyıl sonra ünlü İtalyan Cizvit Matteo Ricci'nin (1552-1610) Çin'e gelmesinden sonra günümüze kadar Çin'de Katoliklerin sayısı her gün artmaya devam etmiştir. Çok iyi eğitim almış olan Cizvit misyoner Matteo Ricci kendisi öncü olarak geniş çapta tercüme faaliyeti başlatmış, dini terimler sözlüğü hazırlamış, sonraki gelişmeler için iyi bir temel oluşturmuş, Çin ile Batı kültürü arasındaki yakınlaşmalara büyük ölçüde katkı sağlamıştır.[116]

1.2.5.2. Protestan Hristiyanlık

Batılı kaynaklar Protestan Hristiyanlığın Çin'e Londra Misyon Topluluğu üyesi Robert Morrison'nun (1782-1834) 1807 yılında gelmesiyle başladığını belirtmektedir.[117] 1860 yılında Protestan misyonerler Çin'de sadece deniz sahilindeki beş şehir ile sınırlı kalmıştır. XIX. yüzyılın sonuna geldiğinde Batılı güçler Çin hükümetine baskı yaparak misyonerlerin Çin'in iç kesimlerine kadar rahatlıkla girebilmesini kolaylaştırmıştır. XIX. yüzyılın ortasındaki Afyon Savaşı'ndan sonra, ABD ve İngiltere tarafından organize edilen birkaç bin misyoner, Çin'in her yerinde çalışmaya başlamıştır. Bu konuda İngiliz Protestan misyoner James Hudson Taylor

[115] Abudukelimu Bumairumu, 2011, s.15.

[116] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.16.

[117] Abudukelimu Bumairumu, a.g.t., s.16.

(1832-1905) 51 senesini bu göreve adamıştır.[118]

ÇHC kurulduktan sonra, 1950'de Çinli Protestanlar üçlü yurtsever hareket kampanyasını başlatmışlar kendi yönetimleri, kendi destekleri ve kendi yayılımları bağlamında bağımsız hareket edebilme şansı kazanmışlardır. Kültür Devrimi (1966-1976) esnasında durdurulan kilise faaliyetleri 1979'da kaldığı yerden devam ettirilmiş ve bunu 1980 senesinde Çin Hristiyan Konseyi'nin kurulması takip etmiştir.[119]

[118] Abudukelimu Bumairumu, 2011, s.17.

[119] Song Aiguo, 2005, s.82-83.

BÖLÜM 2:

İSLAMİYETİN ÇİN'E GİRİŞİ VE YÜKSELİŞİ DÖNEMLERİ

Bu bölümde İslamın Çin'e giriş yolları ve ilk girdiği dönem olarak kabul edilen Tang dönemi ile başlayıp, Song ve Yuan döneminde diğer bölgelere yayılma, yerleşme ve Ming döneminde tamamen Çinlileşerek Müslüman Konfüçyanist Çinli kimliğine entegrasyonu hakkında hakkında bilgiler verilecektir.

Çin Müslüman tarihi, Çin kaynaklarında Tang döneminin 651 yılında başlatılmıştır. Çine girdikleri VII. yüzyıldan itibaren Müslümanlar, Çin devleti ile uyum halinde yaşamışlardır. Tang hanedanı döneminde Müslüman tacir ile isyanları bastırmaya yardım etmek için gelen ve Çin'de kalan Müslüman askerler, belirli bölgelerde kendi cemaatlerini ve cemiyetlerini kurmuş ve dinlerini yaşamışlardır.

Çin'e gelen müslümanlar Song döneminde Çin kültürüne entegre olmadan kendi dillerini konuşarak İslami gelenek ve kültürlerini korumuşlar, Çinli kadınlarla evlenmiş kısmen yerel kültüre adapte olup, Çin'e yerleşmiş ve nüfuslarını arttırmışlardır.

Çin İslam kültürünün teşekkülü özelllikle Yuan ve Ming dönemlerinde Arap, Fars ve Türk İslam kültürlerinden[120] etkilenmesi suretiyle olmuştur. Müslümanlar, Moğol Yuan hanedanı (1271-1368) döneminde artık sadece tacir olarak değil, Çin'in omurgasını teşkil eden devlet yönetiminde en üst kademelerde görev yapan, idari sistemde söz sahibi elit bir tabakayı oluşturup bütün bölgelere dağılmışlardır. Bu hanedan zamanında

[120] Türk İslam kültürü olarak burada ifade edilen kültür genel anlamıyla Orta Asya İslam kültürüdür. Çin ve batı kaynaklarında Türk İslam kültürü devlet, beylik veya Türk toplulukları olarak ayrılmamış ve Orta Asya İslam kültürü olarak ifade edilmiştir. Tezimizde bu formata bağlı kalmak amacıyla Orta Asya İslam kültürü Türk İslam kültürü olarak ifade edilmiştir.

çıkarılan bir kararname ile Müslümanlar Çinli statüsüne kavuşmuşlar, yerel kültürle etkileşim içerisinde kısmen entegre olup Çin'e yerleşmiş Müslümanlar(Hui) olmuşlardır.

Ming dönemi(1368-1644), kurucusu olan Zhu Yuanzhang'ın ince siyaseti vasıtasıyla Müslümanların, toplumun çoğunluğunu oluşturan "Han" larla barış içinde yaşadıkları bir dönem olmuştur. Çinli Müslümanlar tarafından Müslümanların altın çağı olarak adlandırılan, yönetimde söz sahibi oldukları bir zaman aralığıdır. Zhu Yuanzhang Müslümanları korumak amacıyla ferman ve yasalar çıkartmış ve onları yerel Han toplumuna entegre ederek Çinlileştirmiştir.

2.1. Tang Hanedanı (618-907) dönemi İslamın Çin'e Girişi

Hz. Muhammed'in (570-632) peygamberlik süresi Çin'de Tang hanedanı döneminin başlangıç yıllarına (618-907) tesadüf etmektedir. Çinli Müslümanlar olarak adlandırılan Hui'ler, bu dönemde tacir olarak gelen Müslümanların torunlarıdır. Tang İmparatorluğu zamanında Müslüman diplomatlar, paralı askerler ve tüccar Çin'e gelmiştir.

Arap ve Persli tüccar, Peygamberin doğuşundan çok önce, Arap Denizi, Hint Okyanusu ve Malacca Boğazı üzerinden Güney Çin Denizi'ndeki doğu liman kentlerine gelip deniz ticareti yapmışlardır.[121] Tarihsel kayıtlar, Sezar (M.Ö.100-144) yıllarında Çin'deki ipek kalitesinin Romalıların ilgisini çektiğini ortaya koymaktadır. İpek, Orta Doğu ve Avrupa halkı ipek üretim becerilerini öğrenene kadar bu ticaret yolunun en önemli mallarından biri olmaya devam etmiştir.[122] Orta Doğu ve Güney Asya'dan baharatlar, mücevherler, deriler, atlar ve sığırlar, Çin'in önemli malları olan ipek,

[121] Donald Daniel Leslie, **Islam in Traditional China: A Short History to 1800,** 1986, s.195-196.

[122] How Man Wong and Adel A. Dajani, **Islamic Frontiers of China: Silk Road Images,** 1990, s.2.

porselen, tuz, ayna demir ve bronz eşyalar ile değiştirilmiştir. Ticaret vasıtasıyla Orta Doğu, Afrika ve Avrupa'dan yeni fikirler ve dinler de Çin'e getirilmiştir.[123]

Araplar Müslüman olunca bu ticarete İslam bayrağının altında devam etmişlerdir. Karadan yapılan ticaret Tang döneminde İpek Yolu boyunca, Çin'e ve oradan tekrar Ortadoğu'ya mal taşıma şeklinde devam etmiştir. Ticaret Müslüman Araplar ve Persleri Çin'in kalbi olan Tang Hanedanlığı başkenti Chang'an'a (bugünkü Xi'an'a) taşımıştır.[124] Bu dönemde Çin'e gelen tacirlerden bir kısmı da bugünkü Çin'in kuzeybatı bölgeleri olan Gansu, Qinghai , Shanxi, Ningxia bölgelerine yerleşmişlerdir.[125]

Çin tarihine göre ülkede İslamiyetin duyulması Tang sülalesi'nin ikinci hükümdarı Taizong/太宗 (626-649) döneminde olmuştur. 638 yılında Çin sarayına batıdan iki elçi gelmiştir. Biri Pers ülkesinde Pers hükümdarı III. Yezdicerd diğeri de Roma İmparatoru tarafından gönderilmiştir.[126] Her iki elçi de kendi hükümetlerinin Arapları mağlubiyete uğrattıklarını bildirmiştir.[127] Arap tarihçiler de bu olayı teyid eder mahiyette, Hz. Ömer (633-644) zamanındaki fetihler sırasında Sasani imparatorunun sadece eski düşmanı Bizans imparatorundan değil, aynı zamanda Çin imparatorundan da yardım istemeye mecbur olacak kadar doğu sınırına sıkıştırıldığını belirtmişlerdir.[128]

---

[123] Yuehcheng Fu, **Chinese History 1**, 1982, s.191.; Robert Vexler and William Cowan**, China: History, Culture, People**, 1981, s.60.

[124] James D. Frankel, **Chinese-Islamic Connections: China's Internal, External Muslim Relations**, 2013, s.11.

[125]James Dyer Ball, **The Celestial and His Religions: Or the Religious Aspect China,** 1906, s.124; Michael Dillon, **China's Muslim Hui Community: Migration, Settlement and Sects.**,1999, s.1.

[126] Hee Soo Lee, **İslam ve Türk kültürünün Uzak Doğu'ya yayılması**, 1991, s.39.

[127] Marshall Broomhall, **İslam in China: A neglected problem**, 1910, s.12.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.39.; Celaleddin Zinshan Wang, "Çin'de İslamiyet", **İTED 1958**, s.157.

[128] Muhammad Hamidullah, "Çin ile ilk devir Müslüman ülkelerin temasları", **İTED** 1975, s.143; Hee Soo Lee, a.g.e., s.39.

İslamın Çine giriş yolları Batı ve Çin kaynaklarında çok farklı bir şekilde anlatılmaktadır. Batı kaynaklarında ve Çin tarih kayıtlarında anlatılan menkibelerden, Çine İslamın sadece kara yoluyla değil deniz yoluyla da girdiği anlaşılmaktadır. Tarihte İpek Yolu ve Baharat Yolu olarak adlandırılan bu yollar hem ticaret yolları hem de kültürel yollar olarak doğu ve batı arasında maddi ve manevi olarak hizmet etmişlerdir. Başka bir deyişle bu iki yol ile sadece ticari ürünleri bir noktadan diger bir noktaya taşınmakla kalmamış aynı zamanda çeşitli kültürlere mensup tüccar vasıtasıyla kültürler arası Doğu-Batı yolculuğuna da hizmet etmiştir. Çin kültürü Batı kültürü ile tanışırken batı kültürleri'de Çin'e adeta misafir kültür olarak İpek yolu ve Baharat yolu ile karadan ve denizden girmiştir. Bu iki yolun maddi kazancı ticaret, manevi kazancı da kültürdür.

İpek yolu karadan Tang hanedanı başkenti bugünkü Xi'an'dan başlar. Bu yol Kuzeybatı Çin, Orta Asya ve Orta Doğu üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan Çin ile dünya arasında önemli bir ticaret caddesidir.[129] Karadan İpek yolunu takip ederek Kuzeybatı Çin'e giren Müslümanlar ticaret merkezi olan Xi'an ve Kaifeng şehirlerinde yerleşmişlerdir. Xi'an'a gelen mallar daha sonra Louyang Kaifeng ve Pekin'e kadar gitmiştir.[130](Ek 2)

Çin'in İpek Yolu ile ilk teması Çinli general Zhang Qian'ın Orta Asya'ya iki görevle gitmesi ile başlamıştır. Bu iki görev, ticaret rotaları ve bölgedeki ürünlerle ilgili raporları Han Hanedanlığına rapor etmek şeklinde olmuştur. Zhang Qian Afganistan'a kadar olan 13 yıllık yolculuğu sonunda M.Ö. 125 yılında Çin'e geri dönmüştür. Kral'a Çin'de olmayan batıda gördükleri nar, salatalık, ceviz gibi yeni yiyecekleri ve oradaki insanların yaşamlarını ve "kan terleyen" diye ifade ettigi güçlü atları anlatmıştır. Ticaretle başlayan

[129] Steven Warshaw**, China Emerges: A Concise History of China from Its Origin to the Present**, 1986**,** s.39

[130] Jonathan Neaman Lipman, **Familiar Strangers: A History of Muslim in Northwest China**, 1997, s.25.

bu serüven Doğu-Batı arasında ilk kültürel etkinliklerinde başlamasına aracılık etmiştir. İpek Yolu aktif olarak Ming hanedanlık döneminde ipeğin yurt dışına satışının yasaklamasına kadar ticari mal olarak taşınmasına aracılık etmiştir.

İpek Yolu aracılığıyla yapılan ilk dini kültürel etkinlik M.S. 629-643 seneleri arasında Çinli Budist Rahip Xuanzang'ın Hindistan'a giderek orijinal Budist dini kitaplarını incelemesiyle başlamıştır. Xuanzhang 10 yıl Hindistanda kaldıktan sonra M.S. 643 yılında Çin'e geri dönerek yeni Budist okullarında düşüncesini tanıtmaya başlamıştır. İkinci dini kültür dalgası ise İslam dininin, VII. yüzyılda Arap yarımadasından ipek yoluyla, Müslüman tacir vasıtasıyla Çin'e girmesiyle başlamıştır.

VII. yüzyılın iki büyük imparatorluğu olan Çin ve Arap dünyası ekonomik anlamda İpek Yolu ve Baharat Yolu ile kültürel ve ticari olarak yakınlaşmışlardır.[131] İki ticaret yolu, Doğu kültürü ile Batı kültürü arasındaki mesafeyi kısaltarak dünya kültürünün gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Bu yollar boyunca, Antik Çin kültürü Batı dünyasına tanıtılmıştır. Aynı zamanda İslam ve Batı medeniyetlerinin kültürel kavramları da bu ticaret yolları ile Çin'e aktarılmıştır. Böylece dünya kültür tarihinde çok önemli bir yere sahip olan geleneksel Çin kültürü Müslümanların ülkeye getirdiği yeni içeriklerle zenginleşmiştir.

Tang hanedanlığının dış ticarete verdiği önem nedeniyle çok sayıda Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Çin'e ticaret yapmak için gitmiştir.[132] Bu dönemde yabancıların ve Müslümanların, şehir surları dışında olması şartı ile yerleşmelerine müsaade edilmiştir. Tang Hanedanı ilk döneminde, Çinlilerin yabancılarla karışmasını

[131] Ertuğrul Ceylan, 2016, s.28.

[132] Donald Daniel Leslie, 1986, s.53.

istemediği için bir takım yasalarla yabancıların Çinlilerle evlenmesini, Çinli köle veya evlat edinmelerini, Çinliler gibi giyinip kuşanmalarını engellemeye çalışmıştır.[133]

Müslümanlar, farklı görünümleri, gelenekleri, dilleri ve dinleri olan yabancı bir etnik grup, geçici misafirler konumunda olmuşlardır.[134] Bu nedenle Leslie, Tang dönemi Müslümanları için "Çinli Müslüman" ifadesinin yerine "Çin'de yaşayan Müslümanlar" ifadesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.[135]

2.1.1. Çin kaynakları ve bazı menkıbelere göre İslamın Çin'e girişi

İslamiyetin Çin'e ilk girdigi dönem Tang Hanedanı olarak kabul edilir, fakat rivayetlerde ve Çin tarihi vesikalarında tarih konusunda çelişkili bilgiler vardır. Tarihçilerin büyük bir kısmı Eski Tang Tarihi'nin (Jiu Tang Shu/旧 唐书) Batı bölge kısmı (Xi yu chuan/西域传)[136] vesikasında şu ifade vardır:

> *"651 yılında Tashi/大事(Arabistan)[137] Çin sarayına ilk olarak bir elçi gönderdi ve aynı zamanda Tashi sarayının otuzdört yıldır üç kralla[138] saltanat süre geldiğini ilan etti."[139]*

---

[133] Ouyang Xiu, **Yeni Tang Kitabı (Xin Tang Shu/新唐书)**, 1997, c.182, s.6b, 7a; Donald Daniel Leslie, 1986, s.68.; Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.26.; Guangzhou'da Lingnan valisi Lu Jun'un "Çinlilerin yabancılarla evlenmesi olmamalı" emrini kaydeder (Fan Hua bu de tong hun/繁华不得通婚)

[134] James D. Frankel, **Liu Zhi's Journey through Ritual Law to Allah's Chinese Name**, 2005, s.61.

[135] Donald Daniel Leslie, a.g.e., s.55.

[136] Liu Xu, **Eski Tang Tarihi (Jiu Tang shu/旧 唐书)**, 1975, Tang Sülalesi(618-906) yıllığının batı bölge kısmı; Hee Soo Lee, 1991, s.29.

[137] Hee Soo Lee, a.g.e., s.29.

[138] Hz Ebubekir (632-634), Hz. Ömer(634-644), Hz.Osman (644-657); Tang tarihinde yazılan bu yanlış ifade Müslüman idarecilerin de saraydan idare ettikleri algısıdır.

[139] Ouyang Xiu, a.g.e., Ta Shi chuan, Gaozong kısmı, 651 yılı; Hee Soo Lee, a.g.e., s.29.

Çine ilk gelen Arabistan temsilcisi üçüncü halife Hz. Osman'ın (644-656) emriyle gönderilmiş olup 651 yılının 25 Ağustos'unda başkent Changan'a (Bugünkü Xi'an) varmıştır. Bu elçi İmparator Gaozong/高宗 (650-684) ile resmi bir görüşme yaparak Arap (Tashi) imparatorluğunun genel durumunu ve İslam dini inancını açıklamıştır.[140]

Arabistan ile Pers ülkesi arasındaki savaş sırasında Sasani hükümdarı III. Yezdicerd'in (632-651) oğlu Firuz (Çin kaynaklarında Pi-lu-ssu olarak geçer), 650 yılında Çin'den yardım talebinde bulunmuştur.[141] Çin hükümdarı, Halife Osman'a hususi bir elçi göndererek Sasani prensinin isteklerine karşı dostane bir tavassutta bulunmakla beraber kendisi için Arabistan'ın gerçek gücünü araştırmıştır.[142] Çin Arapların Çin'e karşı herhangi bir husumeti olmadığından, Sasani prensinin talebini uzaklığı gerekçe göstererek geri çevirmiştir.[143] Bu hadise 651 yılında iki imparatorluk arasındaki ilk resmi temastır. Karşılıklı elçiler Müslümanlar ile Tang hanedanlığı arasındaki resmi temasların başlangıcı olmuştur. Çin tarihi kayıtları, 455'ten 771'e kadar Arabistan ve Pers ülkesinden 34 sefer ve 650'den 798'e kadar Arabistan'dan 39 sefer elçinin Çin'e gittigi kaydedilmiştir.[144] Emeviler döneminde (661-750)) on sekiz kez, Abbasiler döneminde ise yirmi kez Çin'e elçi göndermişlerdir.[145]

---

[140] Qicheng Ma, **A Brief Account of the Early Spread of Islam in China**, 1983, s. 98.; Celaleddin Zinshan Wang, 1958, s.158.; Marshall Broomhall, 1910, s.14.; Hee Soo Lee, 1991, s.29.

[141] Hee Soo Lee, a.g.e., s.30.

[142] Marshall Broomhall, a.g.e., s.13.; Thomas Walker Arnold, **The Preaching of Islam**, 1913, s.295.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.30.

[143] Thomas Walker Arnold, a.g.e., s.295.

[144] Zhang Junyan, "Relations Between China and the Arabs in Early Times," **JOS** 1980, s.93.

[145] Donald Daniel Leslie, 1986, s.16-31.; Souyi Bai, **Çin Huihui milletinin tarihi** (Zhongguo Huihui minzu shi/中國回回民族史上), 2003, s.30-33.

İslamiyetin yayılmasından önce, Çin ve Pers kayıtlarında Araplar (Dashi/大食) ve Persliler Bosi (波斯) olarak anılmış ve bu dönemde Persliler, Basra körfezinin iki tarafında kontrolünü ellerinde tutmuşlar ve dolayısıyla deniz ticaretine hakim olmuşlardır. Hatta 570 yılında Bahreyn'de , Umman ve Yemende askeri birlikler bulundurmuşlardır.[146]

Araplar hakkındaki bilinen en eski Çin belgesi, Çin'den Hindistan'a ve Orta Asya'ya seyahat eden Koreli Budist rahip Hui Chao[147] (慧超/Korece ismi Hyecho) tarafından yayılan bir söylentidir. Bu söylenti 651 yılında Arapların Sasani hanedanlığını devirmesi olayını Çinlilerin bildiği şeklindedir.[148] İslamın Çin'e ilk girişi ile ilgili diğer bir yaygın olarak kabul edilen iddia, Chen Yuan tarafından Arap elçilerinin Çin'e gelip haraç[149] sundukları 651 yılı olup, bindörtyüz yıllık Çin İslam tarihinin başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir.

[146] Yung-Ho Chang, **The Development of Chinese Islam during the T'ang and Song Dynasties (618-1276)**, 1999, s.29.

[147] Zhang Yi, Hindistan'ın beş bölgesine seyahat kayıtları (Wang wu Tianzhu guo zhuan jian shi/Huichao yuanzhu/往五天竺国传笺释), 2000; Donald Daniel Leslie, 1986, s.20.

[148] Meng WeiWei, **The Advent of Islam in China: Guangzhou Fanfang during the Tang-Song Era**, 2010, s.6.

[149] Xu Liu, 1975, c.198, s.5315.; Arapların en güçlü olduğu bu dönemde Çin kaynaklarında haraç olarak ifade edilen malların hediye olduğu kanaatindeyim.

Menkibelere göre İslamiyeti Çin'e ilk olarak Hz. Muhammed'in anne tarafından akrabası olan Sa'd bin Ebi Vakkas[150] yaymıştır. Bu menkıbeyi Çinli Müslüman alim Liu Zhi (1660-1739)[151] şöyle kaydeder:

> *"Sa'd bin Ebi Vakkas Çin'e 632 yılı dolaylarında yanında üç arkadaşı olduğu halde Arabistan'a gönderilen Çin elçisiyle beraber gelmiştir. O Çin'de İslamın öncüsü olarak kabul edilir ve hatta Kanton'da medfun olduğu iddia edilir."*[152]

Sa'd Lebid'in hikayesi ise şu şekilde anlatılır:

> *"Mekkede putperest Kureyş kabilesinin Müslümanlara uyguladığı baskının artması üzerine kadın ve erkeklerden oluşan 101 Müslüman Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Bunların arasında Cafer ve Sa'd Lebid isimli iki lider de bulunuyordu. Sa'd Lebid Habeşistan'daki hayata uyum sağlayamadı, bunun üzerine geçimini bir başka yerde temin etmek ümidiyle gemiyle oradan ayrıldı. Çin'in güney kıyılarında bulunan Quanzhou limanına geldi ve burada pekçok Arap soydaşı ile tanıştı. Onların bazıları Fars körfezinin yukarı bölgelerinden gelmişlerdi. Bunların hepsi henüz Müslüman değillerdi. Sa'd Lebid 633 yılında kendi soydaşları arasında İslamı tebliğ etmeye başladı. Sa'd Lebid'in tahminen Quanzhou'da veya Kanton'da seyahat ederken tanıştığı Yusuf isimli bir arkadaşı*

---

[150] Sa'd bin Ebi Vakkas, Sahabenin ileri gelenlerinden olup Bedir ve Uhud gazalarına katılan bir kumandandır. 678 yılında ölen Sa'd'ın cenaze namazı Medine'de Mescid-i Nebi'de Medine valisi tarafından kıldırılmıştır."; "Sa'd bin Ebi Vakkas maddesi", **DİA**, c. XXXIV, s.372-374

[151] Çinli ünlü tarihçi ve İslam alimi Liu Zhi, 1721 yılında tamamlanan "Hz. Muhammed'in örnek hayatı" adlı 10 ciltlik eserinde Sa'd bin Ebi Vakkas menkıbesini kaydetmiştir. Bu eser Archimandrite palladius tarafından Rusça'ya, Isaac Mason tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.

[152] Marshall Broomhall, 1910, s.74-76.; Hee Soo Lee, 1991, s.30.

da vardı. Sa'd Quanzhou'da İslamı yayarken, Yusuf da Kanton'da İslam'ı tebliğ ediyordu."[153]

Rivayetlerde bahsedilen Sa'd bin Ebi Vakkas hakkında yapılan tarihsel araştırmalar onun Çin'e gitmediğini söylemektedir. Gerçekten Sa'd bin Ebi Vakkas Çin'e ayak basmamıştır.[154]

2.1.2. Deniz yolu ile ilgili ticari faaliyetler

Bazı kayıtlar İslâmiyet'in Çin'e girmesinin deniz yolu temaslarının sonucu olarak, Müslüman Arap ve Pers kökenli tacirin Çin'in kıyı bölgelerine yerleşmeleriyle mümkün olduğuna işaret etmektedir. İslâmiyet'in doğuşundan çok önceleri Çin ile Arabistan arasında deniz yolu özellikle VII. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha sık kullanılmaya başlanmış ve Kanton (Guangzhou) şehri gemilerin yüklendigi en önemli liman olmuştur.[155]

VI. ve VII. yüzyılda Çin kaynaklarında Güney Asya ve takımada ülkeleri[156] hakkında çok miktarda ve oldukça doğru bilgiler bulunmaktadır.[157] Çin'e gidecek gemiler İran körfezindeki Siraf'ta yüklenirdi. Arapların da dahil olduğu bu gemiler Çin'e gitmek için belirli rotalar takibederlerdi. Umman körfezindeki Maskat su ve yiyecek almak için ilk limandı, oradan kıyıyı takibeden eski Yunan ve Pers ülkesi gemilerinin tam aksine açık

---

[153] Hee Soo Lee, 1991, s.31.

[154] Celaleddin Zhang Wang, 1958, s.160.; Marshall Broomhall, 1910, s.76-77.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.31.; İslamın Altın çağı olarak adlandırılan Ming döneminde yazılan menkibeler İslamın Çin'e Peygamberin sağlığında ne kadar erken girdigini, Çin kültürel ve siyasi gelenkleri içerisinde Peygamberin öğretilerine olan saygıyı göstermek, İslam'ı yüceltmek, Çin İmparatorlarının Müslümanlara olan saygısını ifade etmek amacıyla Budizmin efsanevi rüya anlatımları ile anlatılmıştır.

[155] Hee Soo Lee, a.g.e., s.34.

[156] Sumatranın kuzeyinde Andaman ve Nikobar takımadaları

[157] Marshall Broomhall, a.g.e., s. 6-8; Hee Soo Lee, a.g.e., s.34.

denizde rüzgarı kullanarak yelken açarlar ve tam bir ay sonra Hindistan'a varırlardı. Seylan'ın güneydoğu kıyılarına doğru ilerlerken Nikobar[158] takımadalarına varıncaya kadar başka bir açık deniz yolunu takibederlerdi. Gemiler Malaya yarımadasını dolaşarak Malaka'ya doğru yol alıp on gün içinde Siyam körfezine[159] geliyorlardı. Buradan 15-20 gün sonra da Pulu Kondor[160] adasına varılarak temiz su temin ediliyordu. Oradan Çin denizine doğru bir ay süren yolculuk sonunda yorgun düşen Arap gemiciler, meşhur Kanton'a ulaşıyorlardı. Tang Rahibi Jianzhen/鑒真 (688 – 763), T'ien-pao devrinde (742-756) Basra körfezinden gelen sayısız geminin dağ gibi baharat ve nadir mallarla yüklenmiş olarak Kanton sularında demirlediğini söylemektedir.[161] Ebû Zeyd el Hasan bin el-Yezid es-Sirafi'nin Ahbaru's-Sin ve'l-Hind (Çin ve Hindistan hakkında bilgiler) adında yazdığı kitabında malların Basra, Umman ve diğer şehirlerden Siraf'a geldiğinden bahsedilmektedir.[162]

Tang devrinden Song devri sonuna kadar geçen sürede Çin'e gelen Müslüman, Fars ve Arap tüccarın sayısı gittikçe artmıştır. Bu sıralarda Abbasiler'in baş şehri olan Bağdat'ta ipekli kumaş, porselen, çay ve ham ipek gibi Çin mallarını satmak için hususi pazarlar kurulmuştur. Aynı şekilde Tang hanedanı'nın baş şehri Changan'daki dükkanlarda da özellikle Müslüman Persli ve Araplar'ın ticaret ürünleri olan değerli taşlar, fildişi, baharat, cam, inci gibi mallar satılıyordu. Hükümet ülkenin güneydoğu bölgesindeki Kanton (Guangzhou), Zeytun (Quanzhou), Yangzhou ve Hangzhou limanlarını resmen yabancılarla olan ticarete tahsis etmişti. Deniz ticareti yoluyla Müslümanlar için ilk yerleşim merkezleri Çin'in güneydoğusuna kıyı şehirleri olan

[158] Malay yarımadasının batısı ve Sumatra adasının kuzeyindeki denizde bulunan adalar.

[159] Malay yarımadası ile Hind-Çin yarımadası arasında yer alan körfez.

[160] Şimdiki Kamboçyanın güney denizinde ve Çin denizinin girişindedir.

[161] Hee Soo Lee, 1991, s.35.

[162] Hyundee Park, 2012, s.66.

Guangzhou ve daha sonra Quanzhou, Hangzhou, Yangzhou gibi diğer liman kentleri olmuştur.[163] Zaman geçtikçe Çin'in güneydoğu bölgesindeki müslümanların nüfusu hızla artarak büyük bir sayıya ulaşmıştır. Yabancı ülkelerden gelenler arasında en büyük topluluk Araplar'dan oluşmuştur.[164]

2.1.3. Çinde ilk yabancı kültürel tesirler ve yabancıların uyumu

Çin'de ticaretle uğraşan Arap tüccarın pek çoğu kışın memleketlerine dönerlerdi. Ancak daha öncede ifade ettigimiz gibi, bazı tüccar evlenmek suretiyle Çin'de yerleşmişler ve bugünkü Çin müslümanlarının atalarını oluşturmuşlardır. Böylece İslam ülkelerinden Çin'e gelen müslümanlar, hoşgörülü Çin kültürü, cazip hayat şartları, verimli ziraat, idarenin müsamahası ve kârlı ticaret gibi sebepler, Müslüman Arap ve Persli tüccarı Çin'de sürekli kalmaya ikna eden olumlu sebepler olmuştur. İlk yerleşen müslümanlar buradaki yaşam tarzlarını "Tang'da yaşam" (Zhu Tang/住唐)[165] olarak isimlendirmişlerdir.

Çin'de kalan müslümanların bir kısmı ticaretle uğraşmış ve zengin olmuş, diğer bir kısmı da saray muhafızı ve çeşitli bakanlıklarda idareci olmuşlardır. Uzun yıllar Çin'de kalan çoğunlukla Araplar ve Farslar yavaş yavaş günlük yaşamlarında ve alışkanlıklarında Çinli yerel halkla aynı kültürü paylaşmışlardır. Tek farklılık inanç ve gıda konusunda (domuz eti yememe ve içki içmeme) olmuştur.[166] Çin'de yaşayan bu ilk

[163] Hee Soo Lee, 1991, s.35.

[164] www.yucedevlet.com/cindeki-muslumanlar.html, Erişim Tarihi: 10.10.2019

[165] Bu terimin kökeni sonraki Kuzey Song hanedanlığında pingzhou ketan 萍洲可談 kayıtlarında rastlanır; Zhu Yu, **Pingzhou Ketan** (萍洲可談), 1983, c.2, s.4a.; Guanzhou valisi Lu Jun'un (卢钧 biyografisinde Çin'e yerleşen ve yerel kadınlarla evlenen ve arazi satın alan Müslümanlardan bahsedilmektedir.; Ouyang Xiu, 1997, c.12, S. 182, s.5367.

[166] İbrahim Ma, 1978, s.32.; Hee Soo Lee, 1991, s.48.; ww.yucedevlet.com/cindeki muslumanlar.html

Müslümanların nikah ve cenaze törenleri de Çinlilerden farklı olmuştur. Bu ilk müslümanlar İslam şuurunu kaybetmeden Çin ve İslam kültürlerinin uyumlu karışımını birleştirmek suretiyle Çin'de seçkin bir İslam toplumu meydana getirmişlerdir.

Müslümanların Çin'de uyumlu ve hızla yerel kültüre olan adaptasyonu sürerken 876 yılında meydana gelen Huang chao(黃巢) isyanı , Müslümanların yaşamlarında ve uyum içinde yerleşmelerinde olumsuz bir dönemin başlamasına neden olmuştur.[167] Huang chao yüksek memuriyet imtihanını kaybedince, sıkıntıya düşerek açlık çeken köylülere katılmış ve hükümete karşı isyan başlatmıştır.[168]

Hükümet, Şato'ların[169] gönderdikleri askerler yardımıyla şiddetli karşı koyması üzerine Huang-chao güney ve güneydoğuya dönerek 879 da Kanton'u zaptetti ve yaktı. Bu olay esnasında sadece Kanton'da yüzbinden fazla yabancı katledilmiş olup çogunluğu Arap ve Fars kökenli Müslümanlardı.[170] Huang chao isyanını birkaç sene daha sürdürmüş, 884 yılında Şato'lar tarafından öldürülmüştür.[171]

Huang chao isyanı deniz yoluyla gerçekleşen ticareti büyük ölçüde baltalamış olan bu hadiseden sonra müslüman tüccar Çin'de Song hanedanı kuruluncaya kadar fazla bir ticaret teşebbüsünde bulunmamışlardır. Song hükümetinin yabancı tüccarı koruyan tedbirler alması ve ticaret politikasına belirli bir sistem getirmesiyle müslüman tüccarın

---

[167] www.yucedevlet.com/cindekimuslumanlar.html

[168] Wolfram Eberhard, 1987, s.216-217.; Hee Soo Lee, 1991, s.49.

[169] Şato'lar 630 yılından sonraki yıllarda Beşbalık civarındaki kurak bozkırlara çekilmiş bir Türk boyu olup 840 yılında Uygurların Kırgızlar tarafından yıkılmasından sonra Çin sınırına göç etmişlerdi. Bunlar Çin'in Beş Sülale devrinde (906-960) en az üç devlet (sonraki Tang, sonraki Chin ve sonraki Han) kurmuşlardır. ; Wolfram Eberhard, a.g.e., s.231.; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 1984, s.127.; Ahmet Zeki Velidi Togan, **Türk Tarihi**, 1970, s.435.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.49.

[170]Marshall Broomhall, 1910, s.50.; Wolfram Eberhard, a.g.e., s.217.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.49.; www.yucedevlet.com/cindekimuslumanlar.html.

[171] Wolfram Eberhard, a.g.e., s.217-218.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.49.

Çin'e akın etmeleri yeniden hızlanmış ve hatta bunların bazıları zaman zaman Kore ve Japonya'ya kadar gitmişlerdir; ancak bunlar son durak olarak daima yine Çini seçmişlerdir. Song devrinde özellikle Zeytun, Kanton'dan daha önemli olan bir milletlerarası ticaret merkezi halini almıştır.[172]

Huang chao isyanı Müslümanların karşılaştıkları ilk acı tecrübeydi. Huang chao'nun katliamından kaçan Arap ve Fars asıllı pek çok Çin Müslümanı yakın ülkelere sığınmak zorunda kaldı. Bunların gittikleri ülkeler Champa (Güney Vietnam), Malezya, Hind-Çin Yarımadası ve Endonezya olmakla beraber[173] bir kısmının da deniz yoluyla kolayca ulaşabilecekleri çok yakın olan Kore'ye gitmiş olabilecekleri tahmin edilmektedir.[174]

Tang hanedanı döneminde meydana gelen diğer bir Müslüman katliamı da Tien Shengong/ 田神功 (760) isyanı sırasında olmuştur. Tien Shengong Kuzey Çin'de Qingzhou'dan isyanını başlatmış, yoluna çıkanı öldürüp yakıp yıkarak Yangzhou'ya kadar gelmişti. Orada çoğunluğu Fars ve Arap milletinden 5000 e yakın müslümanı katletmiştir.[175]

2.1.4. Kara yolu ile ilgili ticari, siyasi ve diplomatik faaliyetler

İpek Yolu ile paralel olan Baharat Yolu da, Basra Körfezi'ni Çin'in güney sahili bölgelerindeki limanlarla bağlayan diger bir ticaret kanalıydı. Yabancılar, özellikle de İran ve Arabistan'dan gelen yabancı tacirler sık sık Guangzhou gibi yerlerde kaldılar ve ülkelerine dönmediler. Baharat yolu Kızıldeniz, Umman denizi Hint Okyanusu, Malaka boğazı ve Güney Çin denizi ile Kanton'a kadar gelmekte ve buradan Yangzhou ve

[172] www.yucedevlet.com/cindeki-muslumanlar.html

[173] Hee Soo Lee, 1991, s.49.

[174] Hee Soo Lee, a.g.e., s.49.

[175] Ouyang Xiu, 1997, c.114, Tien Shen-kuang cildi; İbrahim Ma, 1978, s.26.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.49.

Quanzhou'ya kadar uzanmaktaydı. Gelen mallar liman şehirlerinde Çin'li tacirlere satılmakta ve onlar vasıtasıyla Çin içlerine dağılmaktaydı.

Bu devirde iki devlet arasındaki siyasi ve kültürel münasebetleri Talas savaşı ile An Lu-shan isyanı büyük ölçüde etkilemiştir. Bu iki mühim tarihi hadise Müslümanların Çin'in içlerine, hatta başkentine ilerlemelerine yardımcı olmuştur. Böylece İslamın ilk devresinde İslam kültürü aynı zamanda İpek Yolu'ndan da Çin toplumuna girmiş oluyordu.

2.1.4.1. Talas Savaşı (M.S. 751)

Çin'de Tang hanedanı Gaozong'un/高宗 (650-683), 659 yılında Batı Göktürkleri'ni kendisine bağlayıp Tanrı dağlarının güneyindeki şehir devletleri üzerinde otoritesini tesis ederken Batı Göktürkleri'nden olan Türgişler bağımsızlıklarını uzun süre sürdürmüşlerdi. II. Göktürk Devleti'nin 682'de güçlü bir şekilde ortaya çıkması ve Türgişler'in batıda güçlenip komşularıyla rekabete girmesi Çinliler'in bölgedeki hedeflerini sona erdirmişti. Batı Türkistan'daki Çin nüfuzunu ortadan kaldıran Kapgan Kağan, Türgişler'i yenip kendisine bağlayarak bölgede Göktürk gücünü yeniden hakim kılmıştır. Ancak Kuteybe bin Müslim'in Maveraünnehir'i fethi ve Batı Türkistan'a düzenlediği askeri harekat bölgenin siyasî hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır. Sulu Kağan liderliğinde toparlanan Türgiş ordusu 720-721 yılında Semerkant üzerine yürümüştür. Türgişler önce yenilmelerine rağmen ardından Araplar'ı mağlûp etmeyi başarmışlardır. Ancak Türgiş Kağanlığı, Arap orduları karşısında tutunamamıştır. Zor durumda kalan şehirlerdeki Türk beylerinden, Fergana, İhşidiz, Buhara ve Semerkant hükümdarları ve Toharistan yabgusu Araplar'a karşı Çin'den yardım istemek zorunda kalmışlardır.[176]

[176] Ahmet Taşağıl, "Talas Savaşı" **DİA**, 2010, s.501.

Maveraünnehir'de ve Batı Türkistan'da Türk-Arap mücadelesinin devam ettiği bu dönemde Çin'de Tang hanedanının başında güçlü bir hükümdar olan Xuan zong/玄宗 (712-756) bulunuyordu. Xuan zhong cesaretiyle meşhur kumandanlarından Kuça Valisi Gao Xianzhi'yi (高仙芝) Türk beylerine yardım etmekle görevlendirdi. Gao Xianzhi, 748 yılında Tanrı dağlarının kuzeyindeki Tokmak'ı alarak Batı Türkistan'a giden stratejik mevkiyi ele geçirmiştir. General Gao, Taşkent hükümdarı Bagatur'un Çin ile yaptığı anlaşmanın şartlarına uymamasını bahane ederek batı cephesini sağlamlaştırmak için Taşkent üzerine yürümüş, hükümdarını esir alarak Changan'a göndermiş ve orada öldürtmüştür.[177]

Bu sırada Gao'nun idam ettirdiği Taşkent hükümdarının oğlu, babasının intikamını almak için Ebu Müslim-i Horasani ile Yedisu ve Isık Göl civarında yaşayan Karluklar'dan yardım istemiştir. Birlik içinde olmayan ve Çinliler'in önünü kesmek isteyen Türkler, Çin ordusuyla tek başlarına mücadele edemeyeceklerini bildiklerinden Çin üzerine bir sefer düzenlemek niyetinde olan Ebu Müslim-i Horasani'yi Kuça, Karaşar, Hoten ve Kaşgar'ın işgaline ikna etmişlerdir.[178]

Bu durumu öğrenen Gao Xianzhi büyük bir orduyla harekete geçmiştir.[179] 751 yılının Temmuz ayında iki ordu Talas civarında karşı karşıya gelmiştir. Beş gün devam eden çetin bir savaştan sonra Gao Xianzhi askerlerinin çoğunu kaybedip ağır bir maglubiyet almış, az bir askerle kendi canını zor kurtarmıştır. Yirmi bin kadar asker'de Abbasilere esir düşmüştür.[180]

Tang hanedanı bu yenilgiden sonra Batı Türkistan'a hakim olma emellerinden vazgeçmek zorunda kalmış ve Türk boyları Çin baskısından kurtulmuştur. Batı

---

[177] Hakkı Dursun Yıldız, **Talas savaşı hakkında bazı düşünceler**, 1973, s.79

[178] Hakkı Dursun Yıldız, a.g.e., s.79-80

[179] Ahmet Taşağıl, a.g.m., s.501.

[180] Hakkı Dursun Yıldız, 1973, s.70-80.

Türkistan'da sarsılan Türk nüfuzu yeniden kurulmuştur. Karluklar 766 yılında Tanrı dağları yöresinde bağımsız devletlerini oluşturmuşlardır. Bu yeni siyasi ortam ve nüfus hareketleri Karahanlı Devleti'nin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Hz. Ömer zamanında Sasani Devleti'nin yıkılmasının ardından bölgede İslam zaferleri sırasında başlayan ve bir asır devam eden Türk-Arap mücadelesi Talas Savaşı'ndan sonra yerini dostluğa ve iş birliğine bırakmış, sağlanan barış ortamında İslamiyet Türkler arasında hızla yayılmıştır. Müslümanlığı benimseyen Türkler, Abbasi halifeliğinin askeri ve siyasi kadrolarında yer almaya başlamıştır. Bundan sonra Türklerin İslamlaşması ve İslam dünyasına hakim olmaları hızlanmıştır. [181]

Talas Savaşı kültür tarihi açısından da önemli gelişmelere yol açmıştır. Çin'de keten ve kenevirden imal edilen kağıt bu savaşta esir alınan Çinliler vasıtasıyla Çin dışında ilk defa Semerkant'ta imal edilmiş, 794 yılında Bağdat'ta bir kağıt imalathanesi kurulmuş, bunu Mısır'daki imalathaneler takip etmiştir. IX. yüzyıldan itibaren Endülüs'ten Hindistan'a kadar bütün İslam ülkelerinde kağıt yapımına başlanmıştır. Kağıt Avrupa'ya Sicilya ve Endülüs üzerinden girmiştir [182]

20.000 Çinli'nin esir alındığı bu savaş Türk ve İslam tarihi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu savaştan sonraki tarihlerde Orta Asya topraklarında artık Çin nüfuzu görülmemektedir. Böylece İslam dininin bu bölgede yaşayan Türkler arasında yavaş yavaş kendiliğinden benimsenmesi ve Müslüman Türkler'in Abbasî Devleti'nin askeri ve idari kadrolarını işgal etmeleri, kısa süre sonra onların İslâm dünyasında önemli bir rol oynamalarını sağlamıştır.[183] Ayrıca Türkler Budizm'in yaygın olduğu pek çok Orta

[181] Hakkı Dursun Yıldız, a.g.e., s.80-81.

[182] Hakkı Dursun Yıldız, a.g.e., s.37-38

[183] Nesimi Yazıcı, **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, 2005, s.37-38; Bahattin Keleş**,** "Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerindeki yeri ve önemi", **DİA 2016**, s.9-10.

Asya toprağında İslamiyet'i yaymış ve Doğu Asya'da İslam ve Türk kültürünün ilk defa hissedilmesine vesile olmuşlardır.

Arap savaş esirleri ise kısa sürede serbest bırakılmalarından sonra Çin'in baş şehrinde ticaret yapmakta olan soydaşlarıyla birleşmişlerdir. 752 yılında Araplar ile Çinliler arasında savaştan sonra dostça münasebetler yeniden başlamıştır. 752 yılında resmi görevli Arap heyeti ilk kez karşılıklı ilişkileri düzeltmek için deniz yolundan Çin'in güney kıyılarına gelmişlerdir.[184] 760 yılında yapılan nüfus sayımında Changan'da 4000 kişiden fazla Arap ailesi bulunuyordu.[185] Changan bu dönemde Müslümanların yaşadığı büyük bir merkez olmuştur. Changan'daki Ulu Cami (大清真寺) bu dönemde yapılmış olup Çin'in tarihi yapısı olarak bugün de kullanılmaktadır.

2.1.4.2. An Lushan isyanı (M.S.755-757)

Çin-Arap münasebetlerinde müsbet rol oynayan diğer bir hadise ise Talas Savaşı'ndan dört yıl sonra Çin'de meydana gelen, kuzey eyaletleri kumandanı An Lushan'ın isyanını bastırmak için Çin hükümdarının isteği doğrultusunda bir Abbasî ordusunun oraya gönderilmesidir. Çin İmparatoru Su zong/肃宗 (756-762), bu isyanı bastırmak için batıya bir heyet yollayarak Arap ve Uygur ordularından yardım istemiştir. Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansur 4000 veya bir rivayete göre 10.000 kişilik bir ordu göndermiş ve asi güçler bu ordunun yardımıyla mağlup edilerek iki yıl devam etmiş olan isyan bastırılmıştır. Bu hadiseden sonra Tang hükümdarı Su zong, minnet ve şükranlarını belirtmek üzere İslam ordusuna misafir muamelesi yapmış ve istedikleri takdirde sürekli olarak Çin'de kalabileceklerini bildirmiştir. Bu teklif üzerine, Horasan'a dönen küçük bir grup dışında kalanlar Lo-yang ve Changan'a yerleşmişlerdir. Tarihi kaynaklar, 787

[184] İbrahim Ma, 1978, s.23.

[185] İbrahim Ma, a.g.e., s.21.; Qicheng Ma, 1983, s.99.; Hee Soo Lee, 1991, s.42.

yılında Horasan, Buhara ve Kaşgar gibi İslâm ülkelerinden gelen, Changan şehrinde yerleşmiş ve Çin sarayından aylık alan 4.000 kadar yabancı aileden bahsetmektedirler. Halife Mansur zamanında Çin imparatoruna yardım maksadıyla gelmiş olan bu müslüman askerlerinin torunları, bugünkü Çin müslümanlarının atalarının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Şüphesiz Talas Savaşı'ndan ve An Lushan isyanından sonraki dönemde Batı'dan Çin'in içlerine doğru çok etkili bir İslam kültürü yayılmış ve bu yayılma konusunda İpek Yolunun da önemli etkileri olmuştur.

2.2. Song Hanedanı Döneminde (960-1278) İslam

Tang hanedanı'nın dağılması ile oluşan kısa süreli Beş Hanedanlık (907-960) dönemi ve ardından kurulan Song hanedanı(959-1276) dönemlerinde belli zaman aralıklarına göre artıp azalmakla birlikte, Çin'e yerleşen Müslüman sayısı azımsanamayacak rakamlara ulaşmıştır.[186] Song döneminde Müslüman tüccar, Çin'deki ticaret şehirlerinin hem sosyal hem de ekonomik açıdan bir parçası haline gelmişlerdir.[67] Bu dönemle birlikte yabancıların şehir surlarının içlerine yerleşmelerine, toprak satın almalarına müsaade edilmiş, Çin toplumuna karışmalarına, Çinlilerle evlenmelerine, sarayda görev almalarına, ailelerinde resmi rütbe sahibi olan varsa saray mensuplarıyla evlenmelerine izin verilmiştir. Song döneminde Tang hanedanlığında olduğu gibi Müslümanlar hâlâ misafir kategorisinde geçici, izinli yerleşimciler ve yabancılar olarak görülmüş, Müslümanlar da kendilerini böyle kabul etmişlerdir.[187] Müslümanlar bu dönem itibariyle dinleri ile uyumlu olan bazı Çin kültür ve geleneklerini kabul etmeye başlamışlardır.[188]

Song hanedanlık döneminde (Kuzey Song, 960-1127, Güney Song, 1127-1279)

[186] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.27.

[187] Jonathan Neaman Lipman, a.g.e., s.29.

[188] Donald Daniel Leslie, 1986, s.55.

Müslüman paralı askerlerin Çin'e geldiklerini Çin yıllıklarında görmek mümkündür. 1070 yılında Song imparatoru Shenzhong/神宗 (1067-1085), Buhara'dan Emir Seyyid Eclel Şemsettin Ömer önderliğinde 5.300 genç Müslüman Türk askerini Çin'e yerleşmesi için davet etmiştir. Seyyid Eclel Şemsettin Ömer (Çince ismi So-fei erh) ve askeri gurubu imparatorun Kuzeydoğu Çin'de Kitanlar tarafından kurulan Liao İmparatorluğu ile savaşında yardımcı olmuştur. Shenzhong Seyyid şemsettin'e "fahri prens" ünvanı verdi ve askerleri ile birlikte Çin'in kuzeydoğusundaki Song hanedanı başkenti Kaifeng ile Yanjing (bugünkü Pekin) arasındaki savaş bölgesine yerleşmesini istemiştir. Çin'in zayıf olduğu bu topraklar Song hanedanı ve saldırgan Liao hanedanı arasında tampon bölge olarak kullanılmıştır. 1080 yılında 10.000'den fazla erkek ve kadının bulunduğu başka bir gurubun Çin'e Seyyid Şemsettin'e katılmak için geldiği söylenir. Bu insanlar başta Shandong, Henan, Anhui, Hubei, Shanxi ve Shaanxi olmak üzere Kuzey ve kuzeydoğunun tüm illerine yerleşmiştir. Seyyid Şemsettin sadece kendi eyaletinde Müslümanların lideri değil, aynı zamanda Çin'deki Müslüman topluluğunun kurucusu ve "babası" olma ününü de kazanmıştır. Seyyid Şemsettin Müslümanlar için Tang döneminde kullanılan "Arapların dini veya yasası" kelimesini bu dönemde "Hui hui jiao" yani Hui hui dini olarak değiştirmiştir.[189]

Çinli Müslümanlar Çin'deki ilk caminin Tang hanedanı döneminde yaptırıldığına inanmalarına rağmen [190] tarihçiler ilk cami'nin Song döneminde inşa edildiği kanaatnindedirler.[191] Üçüncü bölümde detaylı izah edecegimiz Müslümanların kendi içlerinde dini hukuk uygulamalarında sorunlarını çözmek için "fan-fang" ismi verilen dini-ictimai cemiyetlerini kurmalarına izin verilmiştir.[192] Hem dini bir cemiyet hem

[189] Raphael Israeli, "Islam in China", **PR** 2012, s.253.

[190] Hee Soo Lee, 1991, s.45.

[191] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.29.

[192] Hee Soo Lee, a.g.e., s.68.

de idari bir yapı arz eden fan fang'larda, "fang chang" ismi verilen bir kadı öncülüğünde içtimaî ve hukuki faaliyetler yürütülür, tüccardan vergiler toplanır, Müslümanlar arasındaki adli dava ve anlaşmazlıklar çözülürdü.[193]

Tang ve Song hanedanı döneminde yabancıların kültürel entegrasyon veya akültürasyona zorlandıklarından bahsetmek mümkün değildir. Tam tersine bu iki hanedanlık döneminde Çinlilerle yabancıların evlenmesine ve onlar gibi giyinip onlara benzemesini istememişlerdir. Bu dönemde Müslümanların, gayri müslim olan Çinlilere, Çinlilerin de barbar(yi,夷)[194] olarak gördükleri yabancılara benzemek gibi bir niyetleri olmamıştır. Her iki hanedan döneminde de Müslümanlar giyim kuşam, yiyecek içecek, din ve ibadet gibi konularda özgür bırakılmışlardır.[195] Müslümanların da içinde bulunduğu yabancılar kendi dillerini konuşmakta özgür oldukları halde, ticarette Çince dilini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Dış ticaretin imparatorluk ekonomisine başta vergiler üzerinden sağlamış olduğu büyük yarar ve katkılar, Çin yönetimini yabancı gelenek, din ve ideolojilere karşı oldukça esnek davranmaya sevketmiş, sonuç olarak yabancıların sayılarını çoğaltmıştır. Ancak yabancı ekonomi ve ticaretinin bu derece güçlenmesi, yerel ekonomiyi ve yerli halkın ticaret gücünü zayıflatmıştır. Çin halkının göçmen ve yabancılara karşı önyargı sahibi olmasına, yabancı düşmanlığı olarak da bilinen zenefobik (xenophobia) yaklaşımlar sergilemelerine ve onlara karşı daima şüpheyle yaklaşmalarına sebep olmuştur. Çin topraklarına dışarıdan gelen saldırılar bu tür

[193] Hee Soo Lee, a.g.e., s.47.

[194] 夷 (yi) kelimesi Çin'de Han olmayan insanlar'ı ifade etmek için kullanılmıştır. "Medenileşmemiş insan", "öteki" veya "yabancı" şeklinde de kulanılan bu kelime genel olarak batılı yazarlar tarafından "barbar" şeklinde tercüme edilmektedir.

[195] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.28.

önyargıları daima canlı tutmuştur. [196]

Çoğunlukla barbarlar olarak kabul edilen Müslümanların dinleri Çinli elitlerin pozitif yönde çok ilgisini çekmemiştir. [197] Bu dönemlere ait Çin kayıtlarında Müslümanların kendilerine özgü ibadetleri, adetleri ve cenaze törenleri, helal gıda anlayışı, domuz eti yasağı ve temizlik gibi bazı farklı uygulamaları dikkat çekmekle birlikte Müslümanlar hakkındaki bilgilerinin daha ileriye gitmediği görülmüştür.[198]

2.3. Yuan Hanedanı döneminde (1276-1368) İslam

Kubilay Han (hubilei/忽必烈）liderliğindeki Moğollar bütün Çin'e hâkim olan ilk yabancı hanedan olmuştur.[199] Her ne kadar Moğolların bir milyonluk bir askeri güç ile Çin'i işgal ettiği söylenirse de, bunlar arasında, Türkler ve Tunguzlar başta olmak üzere çeşitli milletlere mensup askerler ve onlara ait silahların bu işgalde büyük katkıları olmuştur.[200]

Moğollar Yuan hanedanını kurmadan önce göçebe hayatı yaşıyorlardı. Göçebe toplumda sürekli göç hareketleri yüzünden zanaatkarlar yoktu ve mamul eşyalarını ticaret yoluyla yerleşik toplumlardan alıyorlardı. Giyim eşyasından demir aletlerine, ilaçlardan

---

[196] James D. Frankel, "Chinese Islam", **WBCCR** 2012, s.241.

[197] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.28.

[198] Donald Daniel Leslie, 1986, s.67-68.

[199] Bunlardan önceki yabancı halklar yalnızca Çin'in belli bölümlerinde hakimiyet kurabilmişlerdir. Moğollardan sonra ancak XVII. yüzyılda Mançular bütün Çin'e hakim olabilmişlerdir. Çin'in bütününe hakim olabilme nedenleri ise, Moğolların siyasi ittifakının diğer bütün eski yabancı kavimlerden daha kuvvetli olması, halkın dini inanç ve kültürlerine müsamahakar davranması ve askeri teşkilatlarının gelişmiş olmasıdır. Moğollar Güney Çin'de Song Hanedanlığına karşı verdikleri yıllarca süren savaşlarda, şehirleri kuşatırken top kullanmışlardır.

[200] Ragıp Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba**, 2004, s.19.

müzik aletlerine kadar tüm ihtiyaçlarını ithal ettiklerinden dolayı ticaret Moğollar için çok büyük önem taşıyordu.[201] Bu dönemde Müslüman tüccara da büyük önem verilmiş ve kolaylıklar sağlanmıştır. Zira imparatorluğun dış dünya ile bağlantı noktası olan tüccar, ülke ekonomisi için de kalkındırıcı güç olarak görülmüştür.[202]

Müslüman tüccar ve zanaatkarlar, Cengiz Han döneminden önce de Moğol bölgelerine seyahat edip oralarda mamul eşya ve çeşitli aletlerini sattıktan sonra hayvan ve hayvani ürünlerle geri dönerlerdi. Aynı zamanda Orta Asya, Pers ülkesi ve Çin hakkında Moğollara bilgi verirlerdi. Moğollar ile Çinli Han'lar arasında ticari haberleşme alanında köprü vazifesi üstlenerek Moğol kültürünün yükselmesine aracılık ederlerdi.[203] Göçebe Moğolların kültür seviyesi, diğer Moğol asıllı Karahıtay ve Nayman kabilelerinden bile aşağıdaydı. Sivil ve askeri teşkilat kurmak konusunda becerileri yoktu. Bu eksikliklerini medeniyet seviyesi yüksek Müslümanları yönetimde istihdam yoluyla karşılamışlardır. Cengiz Han yerleşik hayat düzenine geçince bu eksikliğin farkına varmış, fethettiği ülkelerdeki Müslüman zanaatkarları ayırarak onlardan aletler ve silah yapmalarını istemiştir. Daha sonraları bu Müslümanları, esir alınan Çinli zanaatkarlarla birlikte Çin topraklarında çeşitli inşaat işlerinin yapımında kullanmıştır. Cüveyni'nin verdigi malumata göre Orta Asya'dan ve Semerkand'dan 30 bin kadar Müslüman zanaatkar getirilmiştir.[204] Bu zanaatkarların çoğu Moğolistan ve Kuzey Çin'de yerleştirilmiştir.

Kubilay zamanında Çinlilere devlet kademelerinde güvenilmemiş, tüm görevlere

---

[201] Hee Soo Lee, **İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğuda Yayılması-Kore'de İslamiyetin Yayılması ve Kültürel Tesirleri**, 1987, s.108.

[202] Morris Rossabi, **Khubilai Khan: His Life and Times**, 2009, s.142.

[203] Desmond H. Martin, **The Rise of Chingis Khan and his conquest of North China**, 1950, s.122-123.

[204] Alaaddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, 2013, s.122.

dışarıdan getirilen yabancılar yerleştirilmiştir. Yabancı statüsünde olan ve "semu ren"[205] olarak adlandırılan Müslümanlar (Orta Asyalılar); Cürcitler, Hıtaylar, Koreliler ve Çinlilerden çok fazla imtiyaz elde etmişlerdir.[206] Yeni kast sistemindeki sosyal yapıya göre Moğollar birinci, Müslümanların da içerisinde bulunduğu semu'lar ikinci, kendisini üstün ve medeni olarak gören Kuzey ve Güney Çinliler üç ve dördüncü sınıfa yerleştirilmiştir.[207]

Tang ve Song döneminde sadece ticaret merkezi olan liman şehirleri ve sınır boylarında yerleşmiş olan Müslümanlar, Yuan döneminde Çin içlerinde tüm bölgelere, özellikle kuzeybatı bölgelerine yerleşmişlerdir.[208]

Kubilay Han, Çin geleneğinde olan resmi sınav sistemi yerine, yetkisini kullanarak pek çok yabancıyı saray kademelerine yerleştirmiştir.[209] Orta Asya ve Pers ülkesinden davet edilen Müslümanlar[210] Astronomi, Matematik, Cebir, Botanik, ve Tıp sahalarında başarılıydılar. Batı seferleri sırasında Moğollar, Müslümanların başka alanlarda da başarılı olduklarını görünce elde ettikleri topraklarda kendi yönetimlerini güçlendirmek için hemen her sahada çok sayıda Müslümanı, Çin topraklarına davet etmişlerdir. Cengiz

---

[205] Yuan hanedanlık döneminde Orta Asya ve Pers ülkesinden getirilen çoğu Müslüman yabancılar için Semu ren terimi kullanılmıştır. Bu Çincede *renkli gözlü insanlar* anlamına gelmektedir. Birçok Çinli ve Batılı yazar Semu ren kelimesini fiziksel görünüş olarak yanlış yorumlarken Yuan dönemine ait yazılarda bunun fiziksel görünüşü ifadeden ziyade idari bir terim olduğunu açıklamıştır. Semu guan (色目官) Lipman tarafından degişik sınıflardan memurlar olarak tanımlanmıştır. Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.33.

[206] Hee Soo Lee, 1991, s.106.

[207] Frederic W. Mote, "Chinese Society under Mongol rule 1215-1368", **TNCHC** 1994, s.627.

[208] Hee Soo Lee, a.g.e., s.111.

[209] Morris Rossabi, 2009, s.71.

[210] Tang-Song hanedanlık döneminde İslam'a giren Çinlilerin torunlarından oluşan oldukça kalabalık Çinli Müslüman cemaat mevcuttu. Burada bahsedilen Müslümanlar Orta Asyalı, Orta Doğulu ve Perslidir.

Han'ın üç önemli bürokratı bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Nayman devletinin Mühürdârı olan Uygur asıllı Taşatun diğeri Harezm asıllı bir Müslüman olan Mahmûd Yalavac ve diğeri de Çinli Yeluçutsay idi.[211] İslama inanan Mahmûd Yalavac Maveraünnehir eyaleti valiliğine atanmış, daha sonra ise Moğol sarayında daha üst bir göreve getirilmiştir.[212] Handmîr'in Dustûrü'l Vuzerâ adlı eserinde, Mahmûd Yalavac'ın Cengiz Han'ın vezâret işleri ile ilgilendiği ve Ögeday Kaan zamanında da bu görevine devam ettiği belirtilmiş, yine Handmîr'in Habîb-üs Siyer adlı eserinde Kaan'ın, Mahmud Yalavac'ı Sâhib-i Dîvân ve hükümetin başı olarak atadığına dikkat çekilmiştir. [213] Müslümanlar Yuan hanedanlığında Güney Çin kıyılarında limanların mali idaresinde ticaret müdürü olarak söz sahibi olmuşlardır. Türk kökenli Müslümanlara yönetimde müneccimler, vergi tahsildarları ve mali idareciler olarak Darugacı[214] gibi bazı önemli görevler verilmiştir.[215] Söz gelişi, bu dönemde Orta Asya Maliye vezirliği görevini yürüten ve Kubilay'ın yirmi yıl danışmanlığını yapan, Türk olduğu söylenen Ahmet Fanakati Müslümandır. Çin'de Yuan hükümetine bağlı 12 bölgeden, 8 bölgenin valisi, diğer bölgelerinde vali yardımcıları Müslümandı.

Moğollar Müslümanlardan başlıca 3 önemli alanda yardım almışlardır:

1) Tarım toplumunun/yerleşik hayatın ekonomik işleyişini iyi bilmedikleri için, ticari ortaklıklarda mali uzmanlıklarda,

2) Müslümanların geliştirdikleri astronomi, tıp, silah yapımı ve mimari tekniklerde,

---

[211] Özkan Dayı, "Mahmut Yalavaç'ın Moğol İmparatorluğundaki Faaliyetleri", **CRSS** 2015, s.64.

[212] John Andrew Boyle, **The Successors of Genghis-khan**, 1971, s.94.; Hee Soo Lee, 1987, s.110.

[213] Özkan Dayı, 2015, s.65.

[214] Moğol İmparatorluğunda belirli bir bölge idaresinden ve vergi toplanmasından sorumlu olan kişiye verilen unvan.

[215] Morris Rossabi, 2009, s.106.; Hee Soo Lee, 1991, s.106

3) Yunnan bölgesinde Müslümanları toplayarak o bölgeyi Yuan hükümetine bağlı bir bölge haline getirmek konusunda[216]

Kubilay, Çin'in yönetiminde kendisine faydalı oldukları için yabancılara karşı esnek bir politika sürdürmüştür. Müslümanların sünnet olma isteği ve domuzlardan uzak durma gibi İslami hassasiyetlerini engellememiş, onlara Moğol ve Çin dillerini dayatmaya çalışmamıştır. Ancak kısa bir süre için bazı Müslümanların "haram" olarak ifade ettikleri yiyeceklere yaklaşmamalarına öfkelenen Kubilay, helal hayvan kesimi yerine Moğol yöntemini mecbur kılan bir ferman yayınlamıştır.[217] Müslümanlar geçmişte olduğu gibi Çinli yerel Han'lardan ayrı olarak şehir ve kasabalarda koloni şeklinde bir toplum olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. [218] Müslüman mahallelerinde kendilerine ait çarşıları, hastaneleri ve camileri inşa etmişlerdir.[219]

1280-1287 yılları arasında hiçbir ayrım gözetmeksizin Müslüman, Budist, Yahudi veya Hıristiyan dini kurumların ve öğretmenlerin vergilendirilmesi ve akabinde sünnete kısıtlama getirilmesi konuları Moğollar ve Müslümanlar arasında tartışmalı konular haline gelmiştir. [220] Cengiz Han Müslümanların dini ibadetlerine doğrudan karşı çıkmamış ve diğer dinlere de Moğol dünya görüşüne muhalefet etmedikleri ve Moğol siyasi hakimiyetine bir tehlike oluşturmadıkları sürece müsamahalı davranmıştır.[221] Yuan hanedanlığında Müslümanlar, Moğollar ve diğer yabancılar ilk on yıl içinde Çin ekonomisini kontrol edip zenginleşmişler ve yerel Çin kültürüne adapte olmaya başlamışlardır.

---

[216] Hee Soo Lee, 1991, s.105

[217] Morris Rosssabi, 2009, s.200-201.

[218] İbn Batuta, **Seyahatname**, 1983, s.461.

[219] Morris Rossabi, a.g.e., s.142.

[220] Donald Daniel Leslie, 1986, s.88-91.; Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.37

[221] Hee Soo Lee, 1987, s.108

Müslümanlar Çin'de siyasetten askeriyeye, ekonomiden bilime kadar pek çok alanda görev almaya başlamışlar,[222] düzenli vergilerden muaf tutuldukları gibi yüksek maaşlar almışlardır.[223] Siyasette vergi memurluklarından ekonomi bakanlığı ve hükümdar danışmanlığına kadar yükselmiş olan Müslümanlar, Çin topraklarında yerel Han'lar gibi kalıcı olma hakkı kazanmışlardır.

Bilimsel çalışmalarda astronomi, tıp, eczacılık, mühendislik gibi alanlarda yer alan Müslümanlar zanaatkârlık ve mimarlıkta da önemli görevler üstlenmişlerdir.[224] Bazı akademik ve ekonomik alanları kendi kontrollerine almışlar, silah üretimi ve yabancı dillerden sorumlu ofislerin hepsinde Müslüman akademisyenler ve teknisyenler çalışmıştır. Örneğin Persli Cemaleddin Muhammed İbn Tahir (Zamaluding/扎馬魯丁), en son astronomik aletler ile Pekin'de bir rasathane/ gözlemevi inşa etmiş, takvim konusunda Kubilay Han'ın danışmanı olmuştur.[225] Güneş, ay, yıldızlar ve gezegenlerin astronomik hesap parametrelerinin olduğu Farsça zic (زيج)[226] isimli astronomi el kitabını Çinceye "Huihui lifa" adıyla çevirmiştir. Şemseddîn El-Vâbkanavî el Buharî tarafından yazılan "Ez-Zîc-i el-Muhakkak es-Sultanî" adlı eser onun Hülağü Han (1256-1265) döneminde gözlemlerine başladığı, Gazan Han (1295-1304) döneminde devam eden 40 yıllık gözlemlerini yazdığı bir

[222] Donald Daniel Leslie, 1986, s.86.

[223] Morris Rossabi, 2009, s.141.

[224] Donald Daniel Leslie, a.g.e., s.94-95.

[225] Cemaleddin ve Çinli Guo Shoujing, Yuan sarayı için bir gözlemevi inşa etmiş ve bir takvim hazırlamıştır.

[226] Seyyed Mohammad Mozaffari and George Zotti, "The Observational Instruments at the Maragha Observatory after AD 1300", s.49.; Seyfettin Kaya, "İlhanlı Astronomisinin bilinmeyenleri: Şemsedîn el Vâbkanavî ve Sultan Olcaytu Han (Sultaniyye) gözlemevi meselesi", **FÜSBD** 2020, s.473.

eserdir.[227]

Moğolların tüm dinlere eşit uzaklıkta durma politikası Çin'de yaşayan Müslümanlara dinlerini yaşama açısından rahatlık sağlamıştır.[228] Yabancıların üstün statüsü, din, dil ve kıyafet konularında serbest olmaları kendi kültürel kimliklerini korumalarına imkan tanımıştır. Zira bu dönemde Müslümanlar bilimsel çalışmalarını Arapça ve Farsça olarak kendi dillerinde kaleme almışlar, kendi aralarında Çince yerine anadillerini kullanmışlardır.[229]

Müslümanlar, on dördüncü yüzyılın ortalarında geçmişteki Çin'e ticaret amacıyla gidip dönen statülerinden kurtularak artık Çin'e ait olmaya başlamışlardır. Çin'in dört bir yanındaki Müslümanlar, yerel öz savunma birliklerinin yanı sıra hanedanlığa sadık orduları örgütlemişlerdir. Yuan dönemi sonunda yerel Çinlilerle beraber Moğolları Çin'den çıkarmak için Ming hanedanı kurucusu Zhu Yuanzhang önderliğinde kurulan ve komuta kademesinde çoğunluğu Anhui bölgesinden Müslüman generallerin bulunduğu orduya katılmışlardır.[230]

Yuan hanedanlığının sonunda Müslümanlar Hanlardan ayrı bir sosyal yapı arz etmeye devam etmekle birlikte artık sadece tüccar değil, toplumun pek çok tabakasında yer alan insanlar olmuşlardır. Çin halkı ile iç içe ve Çin kültürünün en üst noktası olan sarayda yaşayan bir topluluk olarak Çin coğrafyasının bir parçası haline gelmişlerdir.[231] Lipman, Yuan hanedanlığı sonunda Çin'deki Müslümanların, Çin toplumu içerisindeki durumunu şu şekilde özetlemiştir:

---

[227] Seyyed Mohammad Mozaffari, a.g.m., s.49; Seyfettin Kaya, a.g.m., s.473.; Vâbkanavî, Zîc-î el-Muhakkak es-Sultanî, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No.2694,

[228] James Frankel, 2012, s.244.

[229] Morris Rossabi, 2009, s.142.

[230] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.37.

[231] James Frankel, a.g.e., s.244.

Yuan hanedanlığının sonu ve Ming hanedanlığı döneminde Müslümanların şartları çok değişmiştir. Önceleri yabancı misafirler fanke[232], olarak adlandırılan, ardından semu olan Müslümanlar artık Huihui olacaklar, tanıdık ama yabancı, bugün gelmiş ama yarın için yerleşmiş, sıradan ama farklı.[233]

2.3.1. Yuan döneminde Müslüman Toplum Huilerin Tarihçesi

Hui kelimesi(回) Hui hui teriminin bir kısaltmasıdır ve Çinli Müslümanları tanımlamak için kullanılır. Hui'nin kökeni, Tang ve Song hanedanı döneminde Arabistan ve Pers ülkesinden Çin'e gelen Müslüman tüccara kadar izlenebilir. Tang döneminden önce Hui kelimesinin Çin'de varlığı bilinmemektedir. Çinli sosyologlar, Hui'nin varlığından önce dünyada böyle bir milliyet olmadığını ve Huilerin ayrı bir etnik grup olduğunu vurguluyorlar.[234] Hui milliyeti, Huizu veya Huimin olarak da anılır ve bu isimler altında Çin tarih kayıtlarında milliyet olarak geriye doğru takip edilemez. Eski Çin'de yaşayan böyle bir milliyet de olmamıştır. Hui, temel olarak, Çin'e İslam diniyle gelen, Çinlilerle evlenip birleşen ve yavaş yavaş yeni bir milliyete dönüşen insan grupları tarafından kurulmuştur.[235] Başka bir deyişle, Huiler farklı etnik kökenlerden olmasına

[232] Fan ke kelimesi Çince'de dışarından gelmiş (yabancı) misafir anlamını taşımaktadır.

[233] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.38.

[234] Chicheng Ma and Hong Ding, **Chinese Islamic Cultural Style and Ethnic Identity (中国伊斯兰文化类型与族/zhongguo yisilan wenhua leixing yuzu)**, 1998, s.224.; Ring Kwok, **The Hui in China: A Missiological Challenge for Chinese Christians**, 2007, s.66.

[235] Shouyi Bai, Dawren Woei and Yihmin Ding, **History and Present Situation of Huihui Nationality (回回民族的历史和现/Huihui minzu de lishi he xian)**, 1957, s.5.; Dru C.Gladney, "Islam in China: Accommodation or Separatism?", **CQ** 2003, s.461-462.

rağmen, İslam'a inandıkları ve Müslüman hayatını yaşadıkları için Çin'de bir azınlığa dönüşecek olan insanlardan oluşmuştur.[236]

Huiler, bir milliyet olarak Çin'lilerden oldukça farklıdır. Başlangıçta Tang, Song ve Yuan hanedanlığı zamanında Çin'e göç eden Türk, Arap ve Fars Müslümanlarına mensupturlar. Peter Humphrey tarafından belirtildiği gibi:

> *Onlar Çin hükümeti tarafından bugün dini bir grup olarak değil, etnik bir azınlık olarak sınıflandırılır. Bunun nedeni, Huilerin tarihsel gelişimleri, farklı psikolojik durumları, küçük dilsel farklılıkları ve farklı sosyal gelenekleri ile Han Çinlilerinden farklı olmalarıdır.*[237]

Ring Kwok da Huilerin, melez bir topluluk olarak, Arap, Fars tacirler, Moğol ve Çinlilerden oluşan insanların torunları olduğu kanaatindedir. [238] Hui'ler ve diğer Müslüman gruplar arasındaki en büyük fark, diğer Müslüman topluluk üyelerinin Çinlilerle evlenmemiş olmaları ve aslında Çin'deki yabancı yerleşim bölgelerinde (fan fang) kalmamalarıdır.

Çinli bilim insanı ve tarihçi Bai Shouyi, XI. yüzyılın sonunda Hui teriminin ilk kullanımına işaret etmektedir.[239] 1951 yılında yayınlanan Hui hui milletinin yeniden doğuşu "*Huihui minzu de xinsheng*" başlıklı kitabında, Hui milletinin kökenini daha detaylı incelemiştir. Bai, Hui huilerin kökeninin, Tang (618-907) ve Song (960-1279) hanedanlığı sırasında Çin'de faal olan Müslüman tacir topluluklarına ve Yuan dönemindeki çeşitli müslüman ve gayri-müslim toplumlara uzandığını belirtmiştir. Huilerin yüzyıllar içerisinde ayrı bir etnik grup olarak kaynaşmalarının Yuan

---

[236] Hajji Yusuf Chang, "Muslim Encounter with the Mongols and Its Varied Consequences for Muslims in West Asia and in China", **JIMMA** 1984, s.289.

[237] Peter Humphrey, "Islam in China Today", **RCL** 1982, s.170.

[238] Ring Kwok, 2007, s.74.

[239] Shouyi Bai, **Çin Huihui milletinin tarihi (中国回回民族史上/Zhongguo huihui minzu shi shang)**, s.103.

hanedanlığının Çin'i fetihlerinin ardından sözkonusu olduğunu savunmuştur. Bai Shouyi'nin etkili tezinin yayınlanmasından elli yıl sonra Çinli müslümanların ataları Yuan dönemindeki gayrimüslim toplumları arasından çıkarılarak Hui'ler hakkındaki resmi tanım daha fazla arındırılmıştır.[240]

Dillon'a göre, Cengiz Han, Hui hui guo (回回国), yani Hui hui ülkesi olarak adlandırılan Harezm'i ele geçirdiğinde, bu ülkeden 1124 yılında Çin tarihinde ilk kez bahsedilmiştir.[241] M. Dillon ve diğer yazarlar Hui hui isminin Kitan ve diğer Çin milletlerinin, Farslar ve Araplara verilen ismin Çince çevirisi olabileceğini işaret ediyor.[242]

M. Dillon'un gözlemlediği gibi, "Hui hui" olarak görülen Hui adı, hem etnik bir grubun adı hem de dini bağlılığın bir açıklaması olarak farklı dönemlerde kullanılmıştır. Örneğin, Sun Yatsen, Halk Cumhuriyeti'ne ait Çinli(Han/汉), Mançu(Man/满), Moğol (Meng/蒙), Çinli Müslüman (Hui/回) ve Tibet (Zang/藏) etnik gruplarını tek bir ulus olarak birleştirmek istediginde, Hui sadece Müslümanlar anlamına geliyordu. Çin hükümeti etnik azınlıkları detaylı olarak ayırt ettiğinde ise, Müslümanlar on etnik gruptan oluşuyordu. Hui bu on etnik gruptan sadece bir tanesiydi. Çin'deki Müslümanlar, ülkenin dört bir yanına dağılmış bir dini gruptan ziyade "ulusal azınlıklar" olarak kabul edilmektedir. Çin'deki Müslüman grupların çoğu etnik kimliğe sahip, kendi dil ve

[240] Ertuğrul Aydın, "Çinde İslam Mirası", **DÜBAM** 2010, s.4.

[241] Michael Dillon, 1999, s.13-14.; Michael Dillon, Dabry de Thiersant'ın 1878 yılında Çin İslam tarihi üzerine yaptığı çalışmada, Çin kaynaklarında kaydedilen yıl'ın 1124 olduğunu belirtiyor.

[242] Michael Dillion, 1999, s.15.

kültürleri ile kendilerine ait coğrafi bölgelerinde yaşamaktadırlar [243] Hui, sadece Müslüman'ı ifade eder ve anlamı kaynaklarda amaçlandığı gibi her zaman açık değildir.[244]

Batı kaynaklarında Hui adı Uygur ve Çin'deki diger Türk Müslümanlardan farklı olarak Çinli Müslümanlara atfedilen bir terimdir. Tezimizde kullanılan Çin'in Müslümanları veya Çinli Müslümanlar olarak tanımlanan insanlar, ırk olarak Çin'li olup din değiştiren insanlar değildir. Onlar çeşitli zamanlarda ve çeşitli nedenlerle Çin'e göç eden Orta Doğu ve Orta Asya'dan gelen ve Çinde yaşayan Müslümanların torunlarına atfedilmektedir.[245]

Hui hui/回回 veya Hui jiao/回教 (Hui dini), terimleri yirminci yüzyılın ilk elli yılında genel olarak dilsel kökenine bakılmaksızın, Çin'de tüm Müslümanlara ve İslam'a atıfta bulunmak için kullanılmıştır. [246] Hui öncelikle dini bir kategoriydi; Çin'deki tüm Müslümanlar Hui olarak adlandırıldı ve kendini bir Hui ya da Huimin ve Hui halkı olarak adlandırmak, dini bir bağlılığın önemini ifade etmekti.[247]

Hui terimi birkaç yüzyıl genel olarak "Müslüman" anlamında kullanılırken Maris Boyd Gilette bu terimin daha sonraki yüzyıllarda ırksal bir bileşen içerdiğini şu ifadelerle belirtir:

"Erken dönemlerde Batı bölgesi (xi yu/西域) Arabistan ve Pers ülkelerinden

---

[243] Peter Morrison, " Islam in China: An Update", **RCL 1985**, s.152-153; Andrew Forbes, "Survey Article: The Muslim National Minorities of China", **Religion** 1976, s.70; Peter Humphrey, 1982, s.168-169.

[244] Michael Dillon, 1999, s.5; Ring Kwok, 2007, s.107.

[245] Nuer Nassan Baoguang Pang, "The Hui: A Chinese Muslim Nationality", **JIMMA** 1990, s.257; Shujiang Li and Karl W. Luckert, **Mythology and Folklore of the Hui, A Muslim Chinese People**, 1994, s.6-8.

[246] Dru C. Gladney, **Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the People's Republic**, 1996, s.18-20.

[247] Marshall Broomhall, 1910, s.167.

gelen Müslümanlar genellikle kültür, dil ve yüz ifadesi olarak Çinlilerden çok farklıydı ve VII. yüzyıl ile IX. yüzyıllar arasında Çin'deki diğer yabancılar gibi bu Müslüman tüccar topluluğu yabancı misafirler(fanke) olarak biliniyordu. Ming Hanedanlık döneminde ise Hui halkı olarak tanımlanan bu Müslüman topluluğu her bakımdan konuşma, görünüş ve davranış olarak Çinlilere benzemesine rağmen İslam'daki uygulamalar nedeniyle, Müslüman olmayan Çinlilerle aralarında çarpıcı kültürel farklılıklar vardı."[248]

Çin'in Müslümanları zaman içerisinde Çin'de yerleşmiş Çinli Müslümanlar olarak, Hui veya Hui hui isimleri altında yavaş yavaş kimliklerini kaybettiler ve yeni bir alt kültür oluşturdular. Bu Müslümanlar İslam dinine giren Han Çinli kadınlarla evlendiler ve çocuklarını Müslüman olarak yetiştirdiler.[249] Çin'de ekonomik zorlukların olduğu zamanda ise Çinli çocukları satın alıp onları yetişkin Müslüman Çinliler olarak topluma kazandırdılar. Çin cografyasında Yuan döneminde başlayan Çinlilere benzeme ve uyum öncelikle maddi kültür ve dilde oluşmaya başlamıştır.

Huiler kendilerini Yuan döneminde Çin mensubu olarak tanımladılar ve Hanlar tarafından da o şekilde görüldüler. Artık onlar göçmen olarak degil, Çin'in kültürünü benimsemiş olmaları yanında İslam'a ait birçok tutum ve gelenekleri uygulayan bir azınlık olarak varlıklarını sürdürdüler. Bu dönemde ortaya çıkan samimi ilişkiler Çin'de kültür, teknoloji, bilim, felsefe ve sanatı etkilemiştir. Maddi kültür bakımından Orta Asya'nın mimarisi, motifleri ve hüsn-ü hat sanatının belirgin özellikleri Çin'de gözümüze çarpar. Kuzey Çin mutfağında Müslümanların helal yiyeceklerinin etkisi

---

[248] Maris Boyd Gilette, **Between Mecca and Beijing: Modernization and Consumption Among Urban Chinese Muslims**, 2000, s.11.

[249] Jonathan Neaman Lipman, "Patchwork Society, Network Society: A study of Sino-Muslim Communities", **Islam in Asia** 1984, s.249.; Raphael Israeli, "Muslim Plight Under Chinese Rule", **Islam in Asia minor** 1982, s.227.

olduğu gibi Çin tıbbı üzerinde de İslam tıbbı'nın etkisi vardır.[250]

Yuan döneminde nüfusları oldukça artmış olan Müslümanlar artık Moğol hakimiyetindeki bir kast sisteminde Çinli Hanların üstünde Çin'de yerleşmiş İslam kültürünü yayma girişiminde olan renkli gözlü insanlar (Semu ren/色目人) olarak yaşamlarına devam etmişlerdir.

Ming Hanedanı ilk döneminde ise güvenlikleri nedeniyle dışarıda Çince konuşan, içeride Arapça ve Farsça dilini muhafaza eden Müslümanlar Çin'in kentsel ve kırsal tüm bölgelerine dağılmışlardır. Müslümanlar Zhu Yuanzhang'ın çıkarttığı kanun ve fermanlarla İslam değerlerini koruyarak ve yerel Han kültürüne entegrasyon politikaları ile Çinlileşmiş Müslümanlar olarak yaşamlarına bir müddet devam etmişlerdir.

Hui kelimesi genellikle Hui hui olarak kullanılmakta olup menşei ve tarihi geçmişi hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır. Genelde bu terim Çin'in Kuzeybatısında yaşayan Uygur Türkleri için Çince'de kullanılan Hui ho yada Hui hu[251] kelimesinin telaffuz değişikliğine uğramış şekli olduğu kabul edilmiştir. Türkler IX. yüzyıldan itibaren İslamı kabul etmeye başlamışlardır. X. yüzyıldan itibaren başta Karahanlılar[252] olmak üzere Türklerin hızla İslamlaşmasıyla[253] birlikte X. ve XII. yüzyıllarda Uygur toplumunda İslam oldukça geniş ve güçlü bir yer edinmiştir.

Tarihte Hui hui terimi ilk defa 1124 yılında kullanılmıştır. Sinolog Edward Harper Parker, Cürcitlerin Kuzey Çin bölgesindeki baskısı sonucu Orta Asya'ya kaçan

---

[250] Ertuğrul Aydın, 2010, s.4.

[251] Hui ho terimi, Tang devrinde Uygurlar için kullanılmış ve daha sonra De zong/德宗 (780-804) zamanında onlara Hui hu denilmiştir.

[252] Karahanlılar Doğu ve Batı Karahanlılar olarak bölünmüş olup, Batı Karahanlılar İran-İslam kültürünün, Doğu Karahanlılar ise Çin ve Uygur kültürlerinin tesirinde kalmışlardır.

[253] Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk devletleri Tarihi**, 2013, s.1-3.; Hakkı Dursun Yıldız, **İslamiyet ve Türkler**, 2019, s.302-303.

Karahıtaylar'ın (1124-1211) Semerkant'ı Hui hui kraldan teslim aldıklarını yazmaktadır. Burada Hui hui'nin Müslüman Türkler olduğu düşünülmektedir.[254]

Netice olarak XII. yüzyılın ilk yarısında ilk defa olarak kullanılmaya başlayan Hui-hui terimi Uygurlar arasında İslamiyetin yaygın olması ve yerel Çinliler tarafından tanıması sebebiyle Müslüman manasında kullanılmıştır. Hatta Yuan Tarihi (Yuan shi/元史) gibi bazı Moğol tarihi kaynaklarında devamlı olarak Uygur manasında kullanılan Hui ho ve Hui hu terimleri Müslümanlar için kullanılmıştır.[255] Diğer bir tez ise Uygurların Çince okunuşu olan Hui hu yada Hui ho kelimelerinden Hui hui kelimesi türetilmiştir.[256]

Hui (回) Çin dilinde dönmek anlamına gelir.[257] Geleneksel olarak Hui "geri dönenler" olarak bilinir.[258] Hui karakterinin iki kere Hui hui olarak kullanılması ise geleneksel olarak Arapça'da kullanılan anlamına eşdeğer olan "dönmek ve kendini adamak" anlamında kullanılmaktadır.[259] Çin'deki Müslümanlar, Hui'nin anlamı için Kur'an'da Bakara suresinin 46. ve 156. ayetinde sırasıyla "ve süphesiz onlar ona dönecektir, bizler Allah'tan geldik ve muhakkak ona dönücüleriz" ve Hud suresi 4. ayetinde "sizin dönüşünüz Allah'a dır o her şeye kâdirdir" ifadelerini esas almışlardır. Dolayısıyla Hui dini'nin (Hui jiao/回教) gerçek anlamını da "İslam Allah'ın dinidir, bizler ona dönecegiz" şeklinde kabul etmişlerdir.[260] Dönmek anlamında kullanılan

[254] Edward Harper Parker, **China and Religion**, 1905, s.144-145.; Hee Soo Lee, 1991, s.138.

[255] Hee Soo Lee, a.g.e., s.139.; Marshall Broomhall, 1910, s.171.

[256] Hee Soo Lee, a.g.e., s.139.

[257] Marshall Broomhall, Hui(回) Çince karakterinin başlangıç noktasına gelmek veya geri dönmek anlamına geldiğine dikkat çekmiştir.; Marshall Broomhall, 1910, s.167.

[258] Andrew George Findlay, **The Crescent in North-West China**, 1921, s.8.

[259] Marshall Broomhall, a.g.e., s.167.

[260] Hajji Yusuf Chang, 1984, s.287.

Hui kelimesi Çinliler arasında dininden dönen ve doğru yolu bulan anlamında kullanılmaktadır. Dininden dönme anlamına gelen Hui kelimesi hidayete erme, doğru yolu bulma anlamındaki ihtida ve muhtedi kelimeleriyle eş anlamlıdır**.**

2.3.1.1. Hui'lerin oluşum süreci

Çin'e göç eden Müslümanların temel amaçları ticaret olduğundan, Çin'de kaldıkları süre içerisinde, "yabancı konuklar (fan ke)" veya "yabancı tüccar (fan shang/番商)", olarak biliniyorlardı.[261] Bu Müslüman tüccarın çoğu Güney Çin Denizi'nden deniz yoluyla Çin'e girmiş ve Güneydoğu Çin'in kıyı bölgelerine yakın Guangzhou, Hangzhou, Changzhou ve Quanzhou şehirlerinde yerleşmişlerdir.

Daha önce değindiğimiz gibi, 758 yılında, Tang imparatoru, Bağdat'taki Abbasi Halifesinden kuzeybatıdaki Ningxia ve Kansu bölgelerindeki An Lushan isyanını bastırmaya yardım etmek üzere yardım istemiştir. Gelen Arap ve Persli askerler isyanı bastırdıktan sonra Çin'de kalarak bu bölgelere yerleşmişlerdir. Daha sonra, 801 yılında, Tibetliler güneybatı Çin bölgesinde, Yunnan'daki Nanzhao Krallığına karşı yapılan savaşta yardım etmek üzere 20.000 Arap ve Soğdlu paralı askerler göndermişlerdir. Savaş Tibetlilerin yenilgisiyle sonuçlanmış fakat bu gelen Müslüman askerler bölgede kalmıştır. Kuzey Song imparatorunun davetiyle 1070 ve 1080 yıllarında ikinci dalga olarak Müslüman askerler, büyümekte olan Khitan İmpratorluğu ve Song imparatorluğu arasında kuzeydoğu Çin'de bir ara bölge oluşturmak için gelmiştir.[262]

---

[261] Chicheng Ma, Gau Janfu and Ding Hong, **Hui Milliyeti (回族/Huizu)**, 1995, s.8.; Linda Benson and Ingvar Svanberg, **China's Last Nomads: The History and Culture of China's Kazaks**, 1998, s.24.

[262] https://studybuddhism.com/tr/ileri-arastirmalar/tarih-ve-kultur/budizm-ve-islam-ileri-duzey /cinli-hui-muslumanlarinin-tarihi, Erişim Tarihi: 10.10.2019

Daha sonra kuzeyden kara yoluyla Changan'a[263] gelen Müslüman tüccar, diplomatlar ve askerler daha sonra Kaifeng ve Luoyang'da yerleşmişlerdir.[264] Antropolog Gillette tarafından açıklandığı gibi Müslümanlar kültür, dil ve yüz yapısı olarak Çinlilerden belirgin bir şekilde farklıydılar.[265] Onlar, daha sonra kendilerine ayrılmış olan yabancıların bölgelerinde (fan fang/ 番坊) yaşamaya başlamışlardır. İmparatorluğun ilgili ofisleri tarafından saygın Müslüman memurlar bu fan fang bölgelerinde kendi topluluklarından sorumlu olarak görevlendirilmişlerdir.[266]

Müslüman tacirlerin çoğu yavaş yavaş ana vatanlarıyla ilişkilerini kesmiş ve Çin'de yeni aileler kurmaya başlamıştır. Çinde kaldıkları süre içerisinde Han kadınlarla evlenip onları İslam dinine kazandırmışlardır. Mi Shoujiang ve You Jia, Çinde yaşayan Müslümanlarla yerli Han Çinliler arasındaki evliliğin genel bir olay haline geldiğini ifade etmektedirler. Müslümanlar Çin'de zengin ve yüksek sosyal statüye sahip oldukları için Han kadınlarıyla evlenmeleri zor değildi. Sıradan Han kadınları ve hatta kraliyet ailelerinden kadınlarla resmi olarak evlendiler.[267] Yuan hanedanı döneminde Ortadoğu'dan gelen yabancı tacir Hui hui olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Ancak Hui hui terimi bugünün Hui azınlıkları ile aynı anlamı taşımamıştır. Çin'li tarihçi Bai'ye göre, tüm Araplar'a Hui hui denirdi.[268] Ancak, Milliyet Çalışma Grubu tarafından tanımlandığı

---

[263] Changan bugün Çinli Müslümanların yaşadığı Xi'an şehridir.

[264] Nationality Study Group, **Hui hui Milliyetinin Problemleri (回回民族问 题/ Huihui minzu wenti**), 1980, s.4.

[265] Maris Boyd Gillette, 2000, s.11.

[266]Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.28.; Chitang Chin, **Çin İslam TarihiAraştırmaları (回国回教史研究/Hui guo hui jiao yanjiu)**, 1935, s.59-60.

[267] Shoujiang Mi and Jia You, **Çin'de İslam (中国伊斯兰教/Zhongguo yisilanjiao)**, 2004, s.7.

[268] Shouyi Bai, **Huihui Milleti'nin yeniden doğuşu**, 1951, s.15-16.; Shouyi Bai, 2003, s.113.

gibi, Yuan Hanedanı döneminde Hui hui terimi Müslüman Türk, Arap, Fars ve Orta Doğu'dan gelen insanları içeriyordu. Zaten Çin'e giden Müslüman tüccarın yanı sıra, otuz binden fazla esnaf, bilim adamı ve zanaatkar[269] Cengiz Han ve Moğol ordularının batı fetihlerini yaparken Çin'e zorla getirdiği insanlardan oluşmuştur.[270]

Huilerin en büyük kısmı 1279 yılında Kubilay Han'ın Çin'e yedek asker olarak gönderdiği Türk, Arap ve Fars Müslümanın torunlarıdır. Bu askerler 1279'da Kubilay Han'ın güney Çin'i fethetmesine yardımcı oldular ve barış zamanında Çin'de tüccar, tarım işçisi ve zanaatkar olarak yerleştiler.

Kubilay Han'ın torunlarından biri olan Ananda, Persli Müslüman bir süt anne baba tarafından büyütülmüştür. 1285'te Gansu, Ningxia ve Sichuan'daki fethedilmiş Tangut kraliyetinin bir bölgesi olan Anxi Prensi olmuştur. Tangutlar, Tibet ve Çin Budizminin bir biçimine bağlıydılar. Prens Aanda İlhanlılar'dan yeğeni Gazan Han ile birlikte 1295 yılında Müslüman olmuştur. Bunun sonucu olarak Anxi'de bulunan 150.000 askerden oluşan Moğol ordusu ve Tangutların çoğu da İslamiyete kitle halinde girmişlerdir. Böylece 1368'de Moğol Yuan Hanedanlığı sona ererken Huiler Çin'deki en büyük azınlık olmuştur.[271]

Yuan Hanedanı tüm nüfusu dört kasta ayırmıştır: Moğollar/蒙古, Semu ren/色目人 (çoğunlukla çeşitli kökenlerden Müslümanlar'dan oluşmuştur), Han ren/汉人 (Kuzey Çinliler) ve Nan ren/南人 (Güney Çinliler). İkinci kastda bulunan Semu ren, Pers ülkesi ve Orta Asya'dan gelen Türklerden oluşan Müslümanlardı.[272] Hui'lere Çin'i fetheden

[269] Nationality Study Group, 1980, s.5.

[270] George Andrew Findlay, 1921, s. Hajji Yusuf Chang, 1984, s.271.

[271] https://studybuddhism.com/tr/ileri-arastirmalar/tarih-ve-kultur/budizm-ve-islam-ileri-duzey /cinli-hui-muslumanlarinin-tarihi, Erişim tarihi: 10.10.2019

[272] Witold Rodzinski, **The Walled Kingdom: A History of China from Antiquity to the Present**, 1984, s.138.; Dun J. Li, **The Ageless Chinese: A History**, 1971, s.257-258.

Moğollar ve ülkesi fethedilen Hanlar arasında aracılık yapmaları için önemli görev ve pozisyonlarda olma ayrıcalığı verilmiştir.[273] Müslümanlar Çinliler ile Moğollar arasında bir statüde arabuluculuk görevi gören komiserler, çok sayıda vali ve vergi tahsildarı(darugacı) olarak faaliyette bulunmuşlardır. Bu ayrıcalıklarla ilgili olarak Chang;

> *"Moğollar Çinlilere güvenmemeleri yüzünden, Çin'i yönetmek için Müslümanlara bağımlı olmak zorunda kalmışlardır. Müslümanların ise Çin'de yaşamaktan başka seçeneği olmadığı için, hayatta kalmak için tamamen Moğollara bağımlı olmaları gerekiyordu."*[274]

Böylece, birçok Müslüman, illerde vali olarak görev yapmıştır: Çinde sekiz bölgenin valisi ve geri kalan dört bölgenin vali yardımcısı Müslüman kişilerden olmuştur. Otuzdan fazla Müslüman ise Pekin'de kraliyet sarayında önemli görevlerde bulunan yetkililer olmuşlardır.[275] Hui'ler Devlet daireleri ve ticari kuruluşlarda çeşitli yüksek rütbelerde bulunmanın yanı sıra, büyük bir kısmı da yüzyıllar boyunca süren bir askeri geleneği sürdürüp orduda askerler ve üst düzey generaller olmuşlardır. Bununla birlikte, bu dönemde en önemli gelişme, Moğol hükümeti tarafından 1335 yılında çıkarılan ve ülkede herkesin Çin vatandaşı olarak kayıt altına alınmasına izin verilen nüfus sayımı kararnamesiydi.[276]

2.3.1.2. Çin Menkibelerine göre Hui'ler

Çin adıyla bilinen, Orta krallığın Tang hanedanı döneminde İslamın kökenini ve Çin'de Müslüman varlığını anlatan birçok menkıbe vardır. Bu efsaneler Çin Müslüman

---

[273] John Themis Topping, **Chinese Muslim Militarist: Ma Hongkui in Ningxia, 1933-1949**, 1983, s.12.; Donald Daniel Leslie, 1986, s.87.

[274] Hajji Yusuf Chang, 1984, s.290.

[275] Dawood C.M. Ting, "Islamic Culture in China", **Islam-The straight Path 1958**, s.349.

[276] Shuhsen Chiu, **Çin Hui Milliyetinin Tarihi (中国回族史上/zhongguo huizu shi shang)**, 1996, s.144.

varlığı ve Müslüman mirascıların ikili bir medeniyetin bir parçası olduklarına işaret etmektedir. Hui'lerin kökeni (Huihui yuanlai/回回源来) olarak adlandırılan bu efsane Ming döneminde yazılmadan önce farklı Çin Müslüman toplulukları arasında çeşitli sözlü anlatımlarla dolaşmıştır. Aşağıda bunların en yaygın olanları örnek olarak verilmiştir.

Tang hükümdarı Taizong (626-649) üçüncü yılı olan 629 senesi 3. Ayın 18'inde akşam rüyasında sarıklı bir insanın saray alanında şeytanın peşinde koştuğunu görür. Uykudan uyandığında şaşkındır ve bunun ne anlama geldigini bilmediginden ertesi gün konuyu tartışmak üzere sarayın tüm yetkililerini toplar. İmparatorluk müneccimi, İmparator'a saygıyla şöyle der:

> *"Gece gökyüzünü gözlemlediğimde, Zi wei (Mor yıldız)[277] yıldızına çarpan garip ve kötü bir olay gördüm ve bunun İmparatorluk için sıkıntıya neden olabileceğinden korktum. Batıda da, parlak bir şekilde tezahür eden ve Zi Wei yıldızını bir koruma duvarı olarak kuşatan bir ışık gördüm. Batıda tehdit altındaki kötülüğü kontrol edebilen bir bilge olması gerektiğini düşünüyorum. Majestelerinin göksel alametlere uyarak batıya bir haberci göndermesi uygun olmaz mı?"*

Daha sonra İmparator şöyle der:

> *"Gece yarısı, türbanlı/sarıklı bir adam ile siyah yüzlü, kızıl saçlı, kazma dişli ve genellikle çok kötü bir görünüme sahip olan bir iblis hayal ettim. Adam, elleri birleştirilmiş ve duaları mırıldanarak, iblisi yakından takip etti. Adama baktığımda gerçekten sıradan insanlardan farklı olarak garip bir yüz ifadesi vardı; yüzü siyah altın rengiydi, kulak memesi omuzlarına yakın, bıyıkları dışarı doğru bakan, bıyığı ve sakalı düzgün kısa kesilmiş, kalın kaşları, yüksek burnu ve siyah*

[277] Zi Wei yıldızı (Mor yıldız) diğer adıyla İmparator yıldızı 36 ana yıldızdan bir tanesidir. Kwok Man Ho'nun Çin astrolojisi (Chinese Astrology) kitabında 108 adet yıldız hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

gözleri vardı. Giysileri beyaz ve tozlu, mücevherli bir yeşim renkli kemeri belini çevreliyordu, kafasında düz bir şapka ve etrafında sarmal bir ejderha gibi bez türban ... Varlığı, saraya inen bir bilge gibi, hayranlık uyandıran ve seyretmesi korkutucu bir şeydi, içeri girdiginde batıya doğru elinde tuttuğu kitabı okudu. İblis onu görünce bir anda şekli değişti ve acıklı seslerde affedilmek için yalvardı. Adam şeytanlar kana ve sonunda toza dönüşünceye kadar bir süre okudu ve tok sesi ile kayboldu."

İmparator, "*bunun iyi ya da kötü alamet olduğuna emin değilim bilmiyorum*" diye devam eder. Bunun üzerine rüyayı yorumlayanlar şöyle demiştir:

"Türbanlı adam, Batı Bölgesinden Jiayu Geçidi'nin[278] *ötesinde bir Huihui (yani Müslüman) birisidir. Arabistan krallığı büyük bilgi ve erdemi olan bir Müslüman kral tarafından yönetiliyor. Toprakları zengin ve güçlüdür. Saray arazisine giren iblis elbette sadece Huihui'nin yardımıyla ortadan kaldırabileceğiniz anlamına gelir".*

General şöyle dedi:

"Huihui'ler, ilişkilerinde kusursuz ve dürüsttür. Onlarla barış içinde olursanız, size sadakatle ve ödüllendirilmeden hizmet ederler. Müslüman kralı görmek için Batı bölgesine bir elçi gönderebilir ve bilge kişinin hizmetleri konusunda talepte bulunabilirsiniz".

İmparator tavsiye edildiği şekilde yapmış ve üst düzey yetkili Shi Mingtang'ı Müslüman kralına bir mektup'la göndermiştir. Müslüman kral mektubu aldıktan sonra memnuniyetini belirtmek için elçi olarak Sabit ibni Kays ve Sa'd bin Ebî Vakkas'ı hediyelerini sunmak için Çin'e göndermiştir. İmparator onları tam bir konukseverlikle karşılamış ve ülkesi ile Çin arasındaki dini ibadet ve kutsal farklılıkların ne olduğunu

[278] Jiayu Geçidi Jiayuguan şehrinde olup Çin seddinin en büyük geçididir.

sormuştur. Türbanlı adam (Sa'd veya Kays), Batı Bölgesi'de bulunan kutsal kitabın Kur'an olduğunu söyledi. Daha sonra Doğu ve Batı ibadetleri ve öğretileri arasındaki farkı anlatmıştır.

Ayrıca, daha sonra meydana gelen olaylarda, örneğin Çin imparatoru Xuan Zong'a (712-756) karşı yapılan An Lushan isyanında 4000 Müslüman askerin imparatorun isteği üzerine gönderilmesi, karşılıklı ilişkilerin sürdügünü göstermektedir. Bu askerler Çin'de yerleşip Çinli kadınlarla evlenmiştir. Onların sayısız torunları bugün Çin'de İslam dinine mensup Müslümanların atalarını oluşturmuştur.[279] Bu rivayet Hui topluluğunun çekirdeği olan Arap, Fars ve Türk soyundan gelen Müslümanların, Çin'in kültürel ve siyasi ortamında İslamı meşrulaştırmayı amaçlayan bir "toplum biyografisi" dir.[280] Bununla birlikte, tüm rivayetlerin altında kuşkusuz bir "hakikat tohumu" vardır.[281] Burada hakikat tohumunun oldukça etkileyici olan kısmı, İmparator'un rüyasında görünen türbanlı Müslüman'ın Peygamber Hz. Muhammed'in kendisi olduğunu ortaya çıkaran dikkat çekici açıklamadır.

Çin İmparatoru'nun bu rüya menkıbesinin bir başka versiyonu şu şekildedir:

> *"Tang hanedanı İmparatoru Taizong, bir gece rüyasında altın sarayının bir çatı kirişinin çöktüğünü gördü. Çatı kirişi neredeyse kafasını parçalayacaktı, ancak bir kişinin sağ eli ile onu yakaladığını ve ittiğini gördü. Adam yeşil bir cübbe giyiyordu ve başının etrafında beyaz bir türban vardı. Omuzunda bir havlu ve sol*

[279] Marshall Broomhall, 1910, s.64-67; Isaac Mason, **The Mohammedans of China**, 2019, s.46-53; Paul Lunde, **Muslims in China**, 1985, s.12.

[280] Zvi Ben-Dor Benite, "From "Literati" to "Ulama": The Origins of Chinese Muslim Nationalist Historiography", **NEP** 2004, s.85; Raphael Israeli, **Islam in China: Religion, Ethnicity, Culture and Politics**, 2002, s.62.

[281] Svetlana Rimsky-Korsakoff Dyer, "T'ang T'ai-Tung's Dream: A Soviet Dungan Version of a Legend on the Origin of the Chinese Muslims", **MS** 1983, s.563.

elinde bir su ibriği vardı. Derin göz yuvaları, yüksek burnu ve kahverengi bir yüzü vardı".[282]

Efsane'nin bu versiyonu bizi benzer bir şekilde türbanlı Müslüman görüldüğüne işaret ediyor: kahverengi tenli ifadesi klasik Arap geleneğinde bulduklarımızla tutarlıdır. Bilinen ünlü iki sahabe Enes bin Malik ve Abdullah bin Abbas'ın rüya tabirinde, Hz. Peygamber güzel kahverengi tenli (esmer) bir vücuda sahip olarak tanımlanmaktadır.[283]

Çin menkıbesinin tarihini belirlemek zordur, ancak bunun basılı bir versiyonu muhtemelen Ming döneminin sonlarında (yaklaşık 1622), veya Qing'in başlarında oluşmuştur.[284] Bu tür efsaneler sözlü edebiyatın malzemesidir ve yazılı açıklamalar, sözlü anlatımdan uzun bir süre sonra oluşmaktadır. Bu nedenle, şu anda bulduğumuz bu anlatımlar uydurma ve yazılı hale getirilmeleri geç olsa dahi kesinlikle eski Müslüman geleneğinin bir parçasını içermektedir. Hz.Muhammed'in koyu tenli bir Arap olarak tanımlanması şüphesiz Çin'e önceden getirilen eski Müslüman geleneğinin bir parçasıdır.

Çin'in en eski camilerinden, Yuan döneminde yapılan Hebei eyaleti Dingzhou şehrindeki Dingzhou Camii'nde, 1348 yılında yeniden inşası sırasında bir taş kitabe bulunmuştur. Taş kitabede şu şekildedir:

Sui hanedanlığı Kai huang saltanatında (581-600), Sahabi Sa'd bin Ebi Vakkas (Sa Ha Bo Sa Ha Di Wo Ge Si) ilk önce İslami öğretiyi Çin'e getirmiştir. Peygamber Hz.Muhammed'in akrabasıı Sa'd bin Ebi Vakkas, İran fatihi ve

[282] Shuijiang Li and Karl W. Luckert, 1994, s.237.; Zvi Ben-Dor Benite, 2004, s.83.

[283] Muhammed Wesley, **Anyone who says that the Prophet is black should be killed: The De-Arabization of Islam and the Transfiguration of Muhammad in Islamic Tradition**, 2011, s.20

[284] Donald Daniel Leslie, Yang Daye and Ahmed Youssef, **Islam in Traditional China: A Bibliographic Guide** 2006, s.144; Donald Daniel Leslie, **Islamic Literature in Chinese, Late Ming and Early Chi'ing**, 1981, s.55.; Zvi Ben-Dor Benite, a.g.m., s.84.

Kufe'nin kurucusu, Peygamberin talimatları üzerine Çin'e geldi ve orada İslam'ı tanıttı.[285]

Çin Müslüman kökeninin bu açıklaması, 1370 yılında başlatılan ve 1461'de yayınlanan Ming hanedanı resmi tarihi Ming Shi gibi resmi kayıtlarda da bulunur. Orada şöyle ifade edilmiştir:

Sahabi Sa'd bin Ebi Vakkas, Sui hanedanının Kai Huang (yani 581-600 arasında).

yıllarında Çin'e gelmiştir.

Bununla birlikte, çoğu bilim adamı bu menkıbeleri tamamen reddetmektedirler.[286] Anlatının çeşitli versiyonlarında sunulan tarihlerin yanlışlığı (örneğin, Hz. Muhammed'in henüz peygamber değilken elçilerini göndermesi), Sa'd'ın Çin'e yaptığı bir gezinin Arapça kaynaklarda kaydının olmaması, keza onun Akik'te öldüğü ve Medine'ye gömüldüğünün Müslümanlar tarafından bilinmesi Batılı araştırmacıları Sa'd'ın Çin'e hiç gitmediği sonucuna götürür. 648 ve 653 yılları arasında elçilerin Hz. Peygamber'in talimatıyla gelmiş olması imkansızdır.[287] Çin menkıbelerinin doğrulugunu kanıtlamak için Çin'in güneydoğusundaki Guangzhou'da onu adına oluşturmuş bir mezarı vardır.

Kronolojik sorun şu şekilde aşılabilir. Hui kaynaklarında en çok sunulan 628 yılı muhtemelen yanlıştır. Araştırmacılar Müslüman takvimi ile Çin güneş takvimi arasındaki yıl farkı ile hata düzeltildiğinde, elçilerin Müslüman tarihine göre 651 yılında geldiklerini

[285] Haiyun Ma, "The Mythology of the Prophet's Ambassadors in China: Histories of Sa'd Waqqas and Gess in Chinese Sources", **JMMA** 2006,

[286] Marshall Broomhall, 1910, s.77-79; Isaac Mason, 1922, s.3.; Zhang Jun-yan, 1980, s.95

[287] Claude L. Pickens, **China and Arabia Prior to the T'ang Dynasty (618 A.D.)**, **MW** 1942, s.203.

tam olarak kabul ederler.[288] Hui geleneği ve Çin resmi kayıtları, aslında bir temele sahip olduklarını öne sürerek bu konuda hem fikirdir.[289] Hui geleneğinde kuşkusuz efsanevi eklemeler olsa da, bilim insanları İslam'ın VII. yüzyılda ilk kez Arap elçiler (Sa'd bin Ebi Vakkas dahil) tarafından Çin'e geldiği temel iddiasında mutabıktırlar.[290]

2.4. Ming Hanedanlık döneminde (1368-1644) İslam

Ming Hanedanı (1368-1648), İmparator Zhu Yuanzhang öncülüğündeki Hanların Müslümanların da yardımıyla, Moğolları Çin coğrafyasından çıkarmasıyla kurulmuştur. Bu iktidar yılları Zhu Yuanzhang'ın ince siyaseti sayesinde Müslümanlarla, Hanların barış içinde yaşadığı, Müslümanların yönetimin kadrolarında üst görevlerde yer aldığı ve dinlerini rahat yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu sebeple de literatürde Çin'de Müslümanların altın çağı olarak ifade edilmiştir. Ming dönemi başlarında Çin Doğu ve Güneydoğu Asya'nın en önemli deniz gücü ve en büyük askeri gücü haline gelmiştir. İmparator Yong Le döneminde inşa edilen büyük deniz filoları sayesinde Müslüman Amiral Zheng He komutasındaki Çin deniz filosu Güney ve Güneydoğu Asya'da İslamın yayılmasında önemli görevler başarmış ve bölgedeki ülkelerin ve yöneticilerinin Müslüman olmasına zemin hazırlamışlardır.

Ming İmparatorluğu döneminde Çin, dünyanın önemli siyasi ve kültürel merkezlerden biri haline gelmiştir. Yaklaşık 300 yıllık hanedanlık dönemi 16 hükümdar ile Çin tarihinde imparatorların yönetimde en uzun kaldığı dönemlerden biri olmuştur. Zhu Yuanzhang 1368 yılında yönetimi ele geçirir geçirmez, yönetim

---

[288] Donald Daniel Leslie, "The Integration of Religious Minorities in China: The Case of Chinese Muslims"**, The Fifty-ninth George Ernest Morrison Lecture in Ethnology**, 1998, s.6.

[289] Claude L. Pickens, 1942, s.208; Drake, **Mohammedism in the T'ang Dynasty**, 1943, s.23.

[290] Jonathan Lipman, 1997, s.25; Donald Daniel Leslie, a.g.e., s.3.

kadrolarındaki Moğolların pek çoğunu Çin seddi dışına sürgüne göndermiş, diğer taraftan Yuan yönetimine aktif olarak katılan birçok Müslüman ve diğer etnik grupların üyelerini korumuştur.[291] Böylece Yuan döneminde olduğu gibi Müslüman askerler, mimarlar, gökbilimciler ve mühendisler Ming imparatorluğunun inşasında önemli roller oynamıştır.

Her ne kadar Ming hanedanı kurulmasında Müslümanların önemli katkıları olmuşsa da ilk dönemlerde Çinliler için onlar hala Moğolların destekçileri olarak görülmüşlerdir. Bu sebeple Ming yöneticileri homojen bir toplum oluşturmayı öncelemişler, bu çerçevede etnik çekişme ve çatışmaları engellemeyi ve yabancılar denen Çin etnik kimliği dışındakileri dış dünyadan izole ederek doğal kültürleşme ve entegrasyon sürecine sokmayı amaçlamışlardır. [292] Zhu Yuanzhang kültürleşme konusunda yasalar ve fermanlar hazırlayarak Müslümanların sadece Çinlilerle evlenmesi, Çince isimleri almaları yoluyla Çin toplumuna kültürel entegrasyon politikalarını yürürlüğe koymuştur. Büyük Ming Kanunları (Da Ming Lu/大明律) adlı 1397 yılında basılan kitapta çıkan kanunlardan birisi şu şekildedir:

> *Moğollar ve Orta Asyalılar (Semu ren) Çinlilerle evlenir. Kendi ırkları içinde evlenemezler. Herhangi bir ihlal, ağır sopa ile seksen vuruş yapılarak cezalandırılır ve hem erkekler hem de kadınlar hükümet tarafından köleleştirilir.*[293]

Ming hanedanlık yönetimi, Yuan döneminde bozkırlardan getirilmiş olan yerleşik-göçebe kültür karışımının etkisini ortadan kaldırarak, [294] barbar olarak gördükleri yabancıların Çin kültürüne entegrasyonu ile medeniyetinin yeniden inşa

[291] James D. Frankel, 2011, s.23.

[292] James D. Frankel, 2012, s.244.

[293] Yonglin Jiang, **Büyük Ming kanunları (Da Ming lü/大明律)**, 2005, s.88

[294] Hee Soo Lee, 1991, s.156.

edilmesi[295] ve eski Çin kültür ve ideolojisine dönmeyi amaçlamıştır.[296]

Devlet ideolojisi olan Konfüçyanizm'in de etkisi ile dış münasebetlerde resmi ticareti devlet kontrolü altına alınmış ve özel dış ticaret yasaklamıştır.[297] Geçiminin büyük bir kısmını ticaretle kazanan Müslümanlar ve yabancılar bu uygulamadan ekonomik olarak çok etkilenmiştir.[298]

Ming hükümdarı Zhu Yuanzhang, Yuan hanedanının tam tersine, farklı dinlere tolerans göstermemiştir. Maniheizm'i yasadışı bir din olarak ilan etmiş, İslam dinine daha ılımlı davranmıştır.[299] Ming hanedanlığının sonlarında dışarıdan gelen dinler arasında Çin'de varlığını sürdüren tek din İslam olmuştur.[300] Leslie'ye göre İslam, Konfüçyanizm ile daha uyumlu bir din olarak kabul edilmiş, Müslümanlar Çin'de sadakatleri nedeniyle ayrı bir etnik grup olarak görülmüştür.[301]

Ming hanedanı ilk dönemlerinden itibaren yabancıların yeni Konfüçyanist sisteme uymaları için girişilen izolasyon politikaları, özellikle Müslümanların Çin toplumu ve sosyal yapısına entegre olma sürecine uymaları zorunlu kılınmıştır.[302] Yabancılara uygulanan politikalar, Müslümanları başta maddi kültür ve dil üzerinden etkilemiş ve Çinlileşmiş Müslümanlar şeklinde kendini göstermiştir.[303] Müslümanlar uzun bir

---

[295] Donald Daniel Leslie, 1986, s.106.

[296] James D. Frankel, 2011, s.23.; Hee Soo Lee, 1991, s.156.

[297] Hee Soo Lee, a.g.e., s.156.

[298] Hee Soo Lee, a.g.e., s.157.

[299] Zvi Ben Dor Benite, **The Marrano Emperor: The Mysterious, Intimate, Bond between Zhu Yuanzhang and His Muslims**, 2008, s.229-300

[300] Hajji Yusuf Chang, **Muslim Minorties in China: An Historical Note**, 1987, s.132.; Raphael Israeli, "Ahung and Literatus: A Muslim Elite in Confucian China", 2009, s.211.

[301] Donald Daniel Leslie, 1986, s.106.

[302] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.46.

[303] Kristian Petersen, "The Heart of the Islamic-Chinese Dialogue Wang Daiyu and Creation of a Chinese Muslim Discourse", **JSS** 2006, s.13.

kültürleşme süreci geçirmişler, Çin maddi kültürünü, dilini ve soyadlarını benimsemişler ve yerel kültüre entegre olup Çinlileşerek "Çin Müslümanları" olarak kimliklerini kabul etmişlerdir.[304] Müslümanlar artık kendilerini Çinli olarak kabul etmiş, fakat inançları olan İslam dini onlar için toplumsal yapıda etnik kimlik ve farklılık olmaya devam etmiştir.

Çinlileştirme politikası uzun süren bir süreç olduğu için Müslümanların tam olarak bu sürece ne zaman dahil olduklarını kesin tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak bu sürecin Ming dönemi başında Zhu Yuanzhang'ın kanun ve fermanları ile başladığı konusu oldukça açıktır. Leslie bu süreci dışarıdan gelmiş olan Müslümanların artık kendilerini Çinli olarak kabul ettikleri zamandan başlatmanın doğru olacağı üzerinde dururken,[305] Joseph Ford genel itibari ile süreci Ming dönemi ortaları olan 1500'lü yıllar itibariyle başlatmayı tercih etmiştir.[306]

Yuan hanedanlığından önceki hanedanlıklar döneminde Konfüçyanizm devletin dini olarak kabul edilmiş, eğitim alanında Konfüçyanizm'in klasikleri okutulmuş, yönetim kademelerinde görev almak isteyen herkes bu klasikler üzerinden sınavlara tabi tutulmuştur. Yuan hanedanında devlet kademelerinde yüksek statülere sahip olan Müslümanlar, Hanların kontrolünde görünen Ming döneminde bu statülerini devam ettirebilmek için Konfüçyanist eğitim almak zorunda kalmışlardır.[307] Müslümanların büyük çoğunluğu bu dönemde çocuklarını bir yandan dini eğitim almaları amacıyla camilere gönderirken diğer yandan devlet kademelerinde görev alabilmeleri, statü sahibi ve eğitimli olabilmeleri amacıyla Konfüçyanist klasiklere göre eğitim

[304] Zvi Ben-Dor Benite, **The Dao of Muhammed**, 2005, s.17.

[305] Donald Daniel Leslie, 1986, s.105.

[306]Joseph F. Ford, "Some Chinese Muslims of the Seventeenth and Eighteenth Centuries", **AA** 2007, s.144.

[307] Donald Daniel Leslie, "Asimilasyon ve Hayatta kalma", 2003, s.353.

alacakları okullara göndermişlerdir.[308] Ming hanedanlığı döneminde beşinci nesilden sonra Müslümanların Çin sınav sistemlerine katılım ve resmi kurumlarda görev alımlarında artış olduğu gözlemlenmiştir.[309]

Çin'de doğan Müslümanların çocukları olan yeni nesiller, akıcı Çince konuşan, Çince isimlere sahip olan ve diğer Han sakinlerinden ayırt edilemez düzeyde Çinlileşmiş Müslümanlar olmuşlardır. Müslümanlar, kamu hizmeti sınavında juren(举人) ve jinshi(进士) dereceleri[310] alıp başarılı olduktan sonra sulh yargıcı (hakim), eğitim yetkilileri ve askeri yetkililer olarak idari sistemde üst düzey görev alıp önemli güç elde etmişlerdir.[311] Orduda ve devletin yüksek düzey makamlarında hizmet vermeye devam etmişlerdir. Bu dönemde Çin'in her tarafına çok sayıda cami ve mescit yapılmış, İslam astronomisi ve tıbbı ile ilgili kitaplar yazılmış ve Arapçadan birçok kitap tercüme edilmiştir.[312]

Ming dönemi ortalarından itibaren Müslümanlar Orta Asya ile bağların kesilmesi, Konfüçyanist klasikleri ile eğitim almaları, Orta Asya ve Pers ülkesinden gelen Müslümanların ana dilleri olan Arapça ve Farsça'yı unutmaları sonucu İslam dininden uzaklaşmışlardır. Zira Konfüçyanist sisteme göre yetişen eğitimli Müslümanlar artık Çin klasikleri, konfüçyanist felsefe ve ilimlerini bildikleri ve anladıkları kadar İslam'ı anlayamaz olmuşlardır.[313]

Ancak bu dönemde Müslümanları Çin kültürüne entegrasyonuna yönelik uygulanan

---

[308] Kristian Petersen, 2006, s.13.; Jin Yijiu, "The System of Menhuan in China: An Influence of Sufism on Chinese Muslims", **Islam in China Key Papers** 2009, s.557.

[309] Zvi Ben-Dor Benite, 2005, s.66.

[310] Devlet'in en üst kadamesinde görev almak için İmparatorluk kamu hizmeti sınavında Jinshi derecesini almak gereklidir. Sınavlarda orta derece ise Juren olarak adlandırılır

[311] Kristian Petersen, 2012, s.37

[312] Donald Daniel Leslie, 1998, s.18.

[313] Kristian Petersen, 2006, s.14.

politikalar, dini uygulamalar dışında başarı ile sonuçlanmıştır. Başlangıçta Müslümanlar İslami kimliklerini ve değerlerini muhafaza ederek yerel Han kültürüne entegre olurken zamanla hem dillerinden hem de İslami kültürlerinden bazı kopmalar yaşamışlardır. Bu noktada Çin Müslümanlarının karşılaştıkları açmaz her dinin, coğrafyanın ve medeniyetin hakim/kurucu bir dili olduğuna şahitlik etmektedir. Çin coğrafyasının dili de Çincedir. Müslümanlar da izlenen politikalarla Çinlileştiğini ve yerli halkın parçası haline geldiklerine göre onlara anlayacakları dil ile hitap etmek gerekmektedir. Çünkü "yabancı" bir dinin başka "yabancı" bir dil üzerinden anlatılması oldukça zor olmasından dolayı Çin toplumunun anlayabileceği ve diğerlerine anlatabileceği yerel bazı yaygın dinlerin terimlerini kullanma zorunluluğu oluşmuştur. Çünkü Konfüçyanist felsefe öğretileri Çin imparatorluk dönemlerinde dindar felsefi inançların temelini teşkil ediyordu. Bu yüzden Çin kültür ve toplumunda yer bulmak isteyen diğer dinler ve gelenekler önce baskın kabul edilen Konfüçyüs felsefesine uyum sağlamak zorunda kalmıştır.[314]

Ming hanedanı dönemi sonlarında Çin'de İslam alimleri bu konuya çözüm bulmak amacıyla Arapça ve Farsça dini eserleri, Neo Konfüçyanist terimlerle açıklamak ve Çinceye çevirmek suretiyle yeni bir dönemi başlatmışlardır.

Müslüman alimler İslam'a Çince bir söylem kazandırırken Konfüçyanist terminolojiyi kullanmış, Konfüçyanizm'in klasiklerinden alıntılar yapmış, bazı Taoizm ve Budizm'e ait terimleri kullanarak kitaplar yazmışlardır. Kendilerini Konfüçyanist Müslüman alimler olarak tanımlayan bu kesim kitaplarını Ming dönemi sonlarında yazmaya başlamış ve sonrasında Qing döneminde Han kitab adı altında toplanmıştır. İslam dinine ait farklı konuları muhtevi kitaplar Arapça ve Farsça'dan Çinceye tercüme edilmiş Han kitab kolleksiyonu adı altında Çince konuşan Müslümanların tekrar İslamiyeti anlamaları ve uygulamaları konusunda kullanılmıştır. Ming dönemi sonlarında

[314] James D. Frankel, 2011, s.21.

artık Müslümanlar dini inanış ve dini yasaklar dışında baskın Han kültürüne derinlemesine entegrasyon sürecine girmiş ve kendilerini Çinlileşmiş Müslümanlar olarak kabullenmişlerdir.

BÖLÜM 3:

ÇİN MÜSLÜMAN KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASI

Tang Hanedanı, Orta Asya, Arap ve Fars Müslüman topluluğunun Çin ile olan ticari ilişkileri aynı zamanda Çin İslam kültürünün oluşması yönündeki yolculuğunda başlangıç noktası olmuştur. Bu tarihsel yolculuk Çin ve Batı kayıtlarında mutabık kalınan 651 yılında başlamış ve Song, Yuan ve Ming hanedanlık dönemlerinde yerel kültürle genellikle uyum içinde kendine özgü Müslüman Arap, Fars ve birçok kaynakta Orta Asya kültürü olarak adlandırılan Türk kültürünü de özümseyip içine alan Çinlileşmiş Konfüçyanist Müslüman kültürünü oluşturmuştur.

Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürlerinin Tang ve Song hanedanlık dönemlerinde Çin İslam kültürünün oluşmasına fazla katkısı olmamıştır. "Misafir" konumu verilen bu kültür kendini sadece dini konularla sınırlı bir şekilde Çin coğrafyasının değişik bölgelerinde muhafaza etmiştir. Tang ve Song hanedanlık dönemleri Müslüman misafir kültürün yaşatıldığı bir dönem olarak tarihte yerini almıştır. Tang döneminde gelen misafir kültür Song döneminde yerel kültüre adaptasyon süreci yaşamıştır.

Yuan Hanedanı, Avrasya'nın büyük bir kesiminin Moğollar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte, Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürünün Çin kültürel gelenekleri ile birleşerek tarihte ilk kez tek bir imparatorluk çatısı altında Çin İslam kültürünün oluşmasına imkan sunduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde Moğollar tarafından, Müslüman Arap , Fars ve Türk kültürü ile yetişen zanaatkar, bilim insanı, yönetici, doktor ve diğer uzman insanlar bazen zorla, bazen de davet ederek Çin'e yerleştirmiştir. Bu yerleşimler sonucu İslam kültürü yerel Çin kültürünü etkilemek suretiyle Çin'e yerleşmiştir. Tang-Ming döneminde misafir kültürün nasıl yerleştiği, yerel Han kültürü ile olan temasları ve hangi konularda Çin İslam kültürünün oluşmasına katkı sağladığı anlatılacaktır.

Yuan hanedanlık döneminde yerleşen Çin İslam kültürü Ming hanedanlık döneminde yerel Çinli Han kültürünün baskılarından korunmuş ve altın çağını yaşamıştır. İlk Ming İmparatoru Zhu Yuanzhang (diğer ismiyle Ming Taizu) müslümanları korumak amacıyla nasıl bir yol izlediği ve bu dönemde yerleşik kültüre katkı sağlayan Müslüman yönetici, vali , general, amiral, ilim insanlarının Çin ve Güney Asya'da Çin İslam kültürünü yerleştirmek ve civardaki ülkelere yaymak için yaptıkları girişimler ve çalışmalar hakkında bilgiler verilecektir.

Ming döneminde imparator Ming Taizu, özellikle müslümanları yerleşik Çin Han kültürünün olumsuz baskıları ve çatışmalarından korumak için Çin kültürüne entegre etmek suretiyle Çinlileştirmiştir. Çinli Müslüman alim Wang Daiyu (1580-1640) ile başlayan, Konfüçyanist kültür ile Müsllüman kültürünü birleştirmek çabaları ile yeni bir döneme girilmiştir. Ming döneminden sonra Ma Zhu(1640-1711) ve Liu Zhi(1662-1730) gibi Çinli İslam alimleri tarafından olğunlaştırılan bu Çinlileşmiş Müslüman kültürü günümüze kadar Hui Müslüman kültürü adı altında gelmiştir.

Tezimizde Tang dönemi "misafir kültür", Yuan dönemi "yerleşik kültür" ve Ming dönemi Müslüman kültürün yerel kültüre entegre olduğu "Çinlileşmiş kültür" olarak adlandırılacaktır.Tez konumuz Ming Hanedanlık dönemi ile kısıtlı olması nedeniyle Ming dönemi ortalarından sonra Müslümanların İslamı anlayamaz hale geldiği ve İslami eserlerin Çin Müslüman alimleri tarafından Neo-Konfüçyanist terimlerle açıklandığı ve Qing döneminde olgunlaşarak Han kitabın hazırlanmasıyla sonuçlanan Çinlileşmiş Müslüman kültürü konusunda özet bilgi verilecektir.

3.1. Kültür kavramı

Kültür, belli bir topluluğun, kişiden kişiye toplumsal iletişim, etkileşim yoluyla sürdürdüğü ve bireylere kazandırdığı maddi veya zihinsel yaşam tarzı ve dünya görüşüdür. Varlık nedeni ve sonucu ise çevreye uyarlanma, giderek çevreyi kendi kuramsal amaçları

doğrultusunda değiştirme olgusu ve sürecidir. Kültür, insanı kuşatmakta ve söz konusu kültüre göre biçimlendirmektedir.[315] İnsan bilimi kurucularından Edward Burnett Tylor'a göre kültür "insanoğlunun toplumun bir mensubu olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, töre, yasa, görenek ve diğer tüm yetenekler ile alışkanlıkların oluşturduğu karmaşık bir bütündür".[316]

Kültürün Özellikleri

Her kültür, işlevlerine göre farklı özelliklere sahiptir. Fichter, kültürün kendisini oluşturan bütün kurumların işlevlerinin ötesinde, farklı bir işleve sahip olduğunu ifade eder. Fichter'e göre kültürün aşağıdaki gibi dört özelliği vardır.[317] Kültür toplumları birbirinden ayırmaya yarayan işaret ve sembollerdir. Kültür içinde bulunan toplumun değerlerini içermenin yanında onları yorumlar. Kültür, toplumsal dayanışmanın unsurlarını oluşturur. Kültür, bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesine egemen olan unsurlardan oluşur.

Ülkelerin coğrafik sınırları vardır fakat kültürel sınırları yoktur tezi, dünyadaki tüm kültürlerin ticaret veya elçiler vasıtasıyla farklı coğrafyalara taşımalarına vesile olmuştur. Dünya tarihinde medeniyetler bu suretle daha üstün ve farklı kültürlerle tanışma ve kaynaşma fırsatı bulmuştur.

---

[315] Selami Sargut, **Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim**, 2001, s.2.

[316] R. Jon McGee and Richard L. Warms, **Anthropological Theory: An Introductory History,** 1996, s.26.

[317] Joseph H. Fichter, **Sosyoloji Nedir**, 2002, s.45.

3.1.1. Kültürü Oluşturan Faktörler

1. Dil; kültürün toplumsal özelliklerini gösteren önemli faktörüdür. Kültürün bütün unsurlarını nesilden nesile taşır, kişiler arası iletişimde ve kültürün öğrenilmesinde aracılık yapar.[318]

2. Din ve İnançlar; din insanlarda ortak duygu ve inançların gelişmesinde önemli toplumsal kurumdur. İnanç bir insanın yaşamı boyunca elde ettiği tecrübeler sonucunda karşılaştığı konulara cevap verme tarzıdır. Dini inançlar toplumun karşılaştığı sorunların çözüm yollarını belirler, dolaysıyla toplumun sahip olduğu kültürünü etkiler.

3. Değerler; neyin ne olması gerektiğini açıklar ve insanların hareketlerini değerlendirmeye yarayan bir kaynaktır. İnançlar kültürün derin yönünü oluştururken, değerler inançlara göre daha somut yönünü oluşturur.

4. Norm ve Kurallar; neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirler ve davranışları yönetir. Bir toplumun kültürü geniş ölçüde normlardan oluşur.

5. Örf ve Adetler; toplumun bir arada yaşam süresi içinde kendi aralarında doğruluğunu hisseden veya toplum için faydası var diye sayılan kurallardan meydana gelir, bu kurallar yıllar boyunca eksik yerleri düzeltilir, fazla sayılanları toplum içinde kendiliğinden kaybolur. Örf adetlerin kültür kavramı içinde çok önemli yeri vardır. Bir topluluğun kültür farklılığını ilk önce örf adetlerinde fark etmek mümkündür.

6. Tutumlar; bir toplum üyelerinin insana ve çevreye olan davranışlarını etkileyen hatta belirleyen ve insan kafasında oluşan hislerdir. Tutumlar toplumun karşılaştığı sorunları ne şekilde çözeceğini belirler.

[318] Mehmet Şişman, **Örgütler ve Kültürler**, 2002, s.41.

7. Simgeler; bir anlamın veya hareketin kelimelerle değil işaret ile ifade edilmesidir. Her toplumun kendine has simgeleri vardır, toplum üyeleri kendi simgelerini kullanarak kelime ifadesinden daha etkili manaları anlatır.

8. Yasalar ve Ahlak Kuralları; yasalar toplum içindeki güçlü ve/veya çoğunluk sayılan kitle insanların arzularını, menfaatlerini temsil etmeyi amaçlayan zorlu, güç kullanabilen ve toplumdaki çoğunluğun menfaatlerini temsil eden kurallardır. Ahlak kuralları, toplumun üyeleri arasıdaki davranışlarının saygısızlık sınırına girmesini toplum üyelerinin tepkisi ile önler.

3.2. Müslüman Misafir kültürü: Tang Hanedanı dönemi

Tang hanedanlık dönemleri daha öncede belirtildiği gibi Müslümanların İslamı yaymaktan ziyade Çin'de Müslüman misafir tüccar olarak dinlerini yaşadıkları bir dönem olmuştur.bir dönem olmuştur. Tang döneminde Müslüman misafirlerinin göç esnasında yanlarında getirdikleri eşyalardan olan ibrik Çin'de temizlik ve saflığın sembolü olarak kültüre adapte olmuş, Müslüman restoranlarda ve gıda satan dükkanlarda helal işareti olarak sembolleşmiştir.

Çin'e ilk gelen Müslümanlar ve İslamın Çin'e girişi

Çin'e ilk gelen Müslüman tüccar topluluğu kendi inanç ve geleneklerini takip ederek, ticaret için kaldıkları yerlerde huzurlu bir yaşam sürdürmüşlerdir. Çin'de çok uzun süre yaşamışlar ve büyük bir kısmı ülkelerine geri dönmek istememişlerdir. Yaşadıkları kentlerde camiler mezarlıklar ve türbeler inşa etmişler, yerel halkla evlenmişler ve çocuklarını Müslüman inançlarına göre İslami terbiye içinde büyütmüşlerdir. Kendi islami inançlarına bağlı kalarak ve Çin geleneksel kültürü ve dinleri ile çatışmadan uyum içerisinde ve sosyal etkinliklere aktif olarak katılarak toplu halde yaşamışlardır. Bu Müslüman yabancı topluluklar zamanla yerel Çin toplulukları ile etkileşime girmiş yerel

halkın gelişmesine kültürel katkıda bulunmuşlardır. Çin kültürü üzerinde etkileri oldukça yüzeysel olmuş ve yerleşim bölgelerinin özelliklerinden dolayı Çin ana toplumuna tam olarak entegre olmamışlardır. Onlar sözel olarak yerel topluma İslam'ı teblig etmemişler, tam tersine, Çin'in ekonomik ve kültürel koşullarına uyum sağlamaya çalışmışlar, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmüşlerdir. Müslümanların Çin'e gelişini anlatan efsanevi rivayet Huihui Yuanlai'de (Huihui'nin kökenleri) anlatılmaktadır. Bu hikaye, İmparatorun "Arabistan'dan bir elçi talep etmesine yol açan bir felaket rüyasını" anlatmaktadır.

Çin'de VII. yüzyıl başına kadar mevcut olmayan Şamanizm, Budizm, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi yabancı dinler çeşitli hanedanlık dönemlerinde Çin'e giren ve daha sonraki hanedanlıklar döneminde Çin'de yerel kültürle birleşen ve yerleşen veya yasaklanan dinler olarak tarihte yerlerini almışlardır. Arap elçiler vasıtasıyla Çin'e tanıtılan İslam dini ve kültürü, aynı dönemde çok daha fazla Arap ve Persli Müslüman tacirler vasıtasıyla yerel Han'larla geleneksel dostluk ortamını sağlarken, diğer taraftan, İslam'ın Çin içinde yayılması için uygun ortamı ve koşulları hazırlanmıştır.

Çin kaynakları Çin'deki Arap askerlerini 760 yılına kadar, Çin'de yerleştiriyor. Hui efsanelerine göre, ilk Müslümanların Tang (618-907) Hanedanlığının ikinci imparatoru Taizong'u (626-649)[319] kurtarmak için Çin'e çağrıldığı iddia edilirse de, en eski tarihi kayıtlar, yalnızca sekizinci yüzyılda Çin'deki Müslüman varlığından bahseder.[320] Onlar esasen tüccar, memurlar veya askerler olarak geldiler ve ilk önce Çin'in güneydoğu kıyılarındaki liman kentlerinde ve daha sonra İpek Yolu boyunca yerleştiler.[321]

[319] Shujiang Li and Karl W. Luckert, 1994, s.237-238.; Zvi Ben-Dor Benite, 2005, s.204-209; Donald Daniel Leslie, 1986, s.35-37.

[320] Arap kaynakları, 851'de Kanton'daki İslami yerleşimi açıkça tartışıyorlar.; Donald Daniel Leslie, a.g.e., s.35-37.

[321] Kanton (Guangzhou), IX. yüzyıl öncesi ve ortalarında, bölgesel halkların anlaşmazlıklarına karar veren kendi Müslüman yargıçları (kadı) olan önemli bir Müslüman nüfusa sahipti. Arap birlikleri 756'da An Lushan isyanına yardım etmek için

Diplomatik ve ticaret bağlantılarından sağladığı yararlar, çeşitli yeni sebze, meyve ve tahılların batıdan ve Orta Asya'dan doğuya transferi ve tarımsal sulama teknolojisinin girişi şeklinde olmuştur. Kültürde Pers ülkesinden müzik ve dans, ile Pers'in eşsiz el sanatları ve diğer sanat eserlerine ait teknik bilgiler Çin'e gelmiştir. Çin İmparatorluğunun başkenti Chang'an (bugünkü Xi'an) çogunluğu Müslüman tüccar olan 4000'den fazla "Yabancı Misafir" i ağırlamıştır. Pekin, Guangzhou, Hangzhou ve Yangzhou gibi şehirlerde Müslümanların kendileri tarafından yönetilen camileri, İslami mezarlıkları ve mahalleleri ortaya çıkmıştır. "Yerli Yabancı Misafirler" Çin kültürü eğitimi almış, Çinli kadınlarla evlenmiş ve yerel sosyal etkinliklere aktif olarak katılmışlardır. Bu yabancı misafirler Çin yerel halkının gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Bu, yabancı Müslümanların çok sık Çin toplumuyla etkileşime girmesi, Çin kültürüne adapte olmaya başladığı anlamına gelmektedir. Buna rağmen yabancı Müslümanların Çin kültürü üzerindeki etkileri yüzeysel kalmış ve sosyal statüdeki yerleşim bölgelerinin özelliklerinden dolayı, Çin toplumunun ana akımına tam olarak entegre olamamışlardır.

Arabistan'da satılan ve Çin'den gelen ticari malzemelerin kalitesini fark eden Hz. Peygamber Tang döneminde müslümanlara "İlim Çin'de bile olsa gidip öğreniniz" hadisi ile Arap dünyasında mevcut olmayan ileri teknoloji ve kültürün Çin'den alınması gerektigini ima ederek, teknolojik üstünlüğün batıya taşınması için Müslümanları teşvik etmiştir.

Müslüman tacirin Çin'e ilk gelişleri ticaret amacıyla olduğu için tebliğ vazifesi ikinci planda kalmıştır. Çinli Han yerlileri bu ilk kafile olarak gelen Müslüman tüccara oldukça mesafeli davranmışlardır. Çinlilerin ilk gözlemleri onların nasıl ibadet ettiklerini

---

oraya geldikten sonra Chang'anda(Xi'an) muhtemelen küçük ama önemli bir Müslüman nüfus mevcuttu. Arap elçileri 651'de Chang'an'a seyahat etmeye başladı ve daha sonra topluluklar halinde yerleşip kendi camilerini kuran Müslümanlar olmuştur.; Donald Daniel Leslie, 1986, s.42-55.

tanımlamak ve anlatmak şeklinde[322] olmuş ve kendi inançlarından farklı olması nedeniyle biraz garipsemişlerdir. Bu sebeple Tang hanedanı döneminde İslam dini Çin'de Arap dini veya Arap yasası anlamına gelen Dashi jiao (大食教) veya Dashi fa (大食法) olarak adlandırılmıştır. Dashi kelimesi Farsça'da Arap milleti için kullanılan "tazi" veya "taziks" kelimesinin telaffuzu baz alınarak tercüme edilmiş ve Farsça'dan Çince'ye geçmiştir.[323]

Çin eski Tang tarihi kayıtlarında, Tang hanedanlık dönemin'in ilk yıllarında Dashi terimi, Arabistan'daki hilafet rejimini anlatmak için kullanılmıştır. Daha sonraları yavaş yavaş, sadece Arapları tanımlamak için değil, büyük çoğunluğu batıdan gelen Müslümanları da içine alan yabancılar için kullanılmıştır.[324] Müslüman Arap devleti'nin Emeviler (M.S.661-750) döneminde Çin'de Müslümanlar Beyaz giyimli Araplar (Baiyi Dashi/白衣大食) olarak adlandırılmıştır. Çin'de Song hanedanlık dönemine karşılık gelen Abbasiler (750-1258) döneminde ise Çindeki Müslümanlar Siyah giyimli Araplar (Heiyi Dashi/黑衣大食) olarak adlandırılmıştır.[325]

Ünlü bilim insanı ve Çinli tarihçi Bai Shouyi (白寿彝), Arap(Dashi) elçilerinin gelmesinin, İslamiyetin Çin'e girmesiyle bir alakasının olmadığını ifade etmiştir. Bai Shouyi ifadesinde:

> *"İslam'ın Çin'e girişi ne diplomatik ziyaretler ne de misyoner faaliyetlerin sonucuydu. Daha ziyade, Müslümanların Batı Asya'dan Çin'e göç etmesiyle ortaya çıkan sosyal bir olguydu"*

demiştir.[326]

---

[322] Donald Daniel Leslie, 1986, s.195-196.

[323] Ertuğrul Ceylan, 2016, s.28

[324] Liu Xu, 1975, c.198, s.5315.

[325] Shouyi Bai, 2003, s.173.; Liu Xu,1975, c.198, s.3616-3617.; Ouyang Xiu, 1997, c.221, s.4749-4750.

[326] Souyi Bai, a.g.e., s.173.

Müslümanlar bu dönemde genellikle kendi dillerini, geleneklerini, dinlerini ve etnik kimliklerini korumuşlardır: Müslümanlar, devletin ve toplumun açıkça ve kesin belirttiği süre içerisinde Çin'de kaldılar, belirtilen yerleşim bölgelerinde yasal ve idari özerklik statüsü aldılar, ancak yerel halkla karışmaları istenmemiştir.[327] Müslüman tüccar özellikle Guangzhou şehrinde olduğu gibi yerleşim yerlerinde yerli Çinli Han'lardan ayrı yaşadılar. Başlangıçta ne Çinliler ne de Müslümanlar birbirleriyle ticaret ve resmi temasların dışında dini ve kültürel etkileşim kurmak istememişlerdir. Müslümanlar, yaşamları ve görünüşleriyle açıkça Çinlilerden farklıydı ve "yabancı misafir" (fanke/蕃客) olarak adlandırılmıştır. Yabancı Misafirlerin yerleşim bölgelerinde yaşayan Arap ve Fars kökenli birçok Müslüman vardı. Bütün yaşamlarını bu yabancı misafir topluluklarında yaşadılar ve kendi adetlerini ve dini inançlarını korudular. Tang ve Song Hanedanlığında Yabancı misafir yerleşim bölgelerinde doğan Arap ve Perslilerin soyları Çin'de doğan yabancı konuklar (tu sheng fan ke) olmuştur.[328]

3.2.1. Fan fang (Yabancı yerleşim bölgeleri) dönemi

Tang hanedanlığında Batı Arabistan ve Pers ülkesi ile Çin arasındaki ticari, siyasi ve kültürel münasebetler neticesinde çok sayıda Müslüman tüccar Çin'in güneydoğu kıyılarında bulunan ticari bölgeler ve limanlarda yerleşip topluca hareket edecekleri cemiyetler meydana getirmişlerdir.

Çinli kadınlarla evlenerek buraya yerleşen müslümanlar dini faaliyetlerinin merkezi olarak camiler inşa etmişlerdir. Bazı müslümanlar, yaptıkları ticaretten mal mülk edinirken bazıları da memur olarak devlet kademelerinde çalışmışlardır. Böylece İslam'ın Çinliler arasında XIV. yüzyıla kadar hızla yayılması için sağlam bir temel atılmıştır. Çin'e

[327] Jonathan Neaman Lipman, 1997, s.26.

[328] Jonathan Neaman Lipman, a.g.e., s.195.

gelen müslümanların bir kısmı Çinliler arasında yaşarken, yabancı tüccarın artmasıyla birlikte büyük çoğunluğu toplu halde Çin hükümetinin belirlediği Guangzhou (广州), Quanzhou (泉州),Yangzhou (扬州),Hangzhou (杭州) gibi şehirlerde kurulan ve "fan fang" (番坊) adıyla bilinen yabancıların özel yaşam ve toplanma bölgelerinde kalıyorlardı.[329]

O dönemde toplanma bölgelerinin dışında yerleşmeye ve ticari faaliyete izin verilmiyordu.[330] Araplar ve Perslilerin toplumsal uyumu, kurallara uymaları ve Çin geleneklerine saygılı olmaları sebebiyle bu yerleşme kısıtlaması zamanla kaldırılmıştır. Mevcut fan fang diye anılan ilk yerleşim yerlerinden kuzeye doğru yayılarak Ningbo (Mingzhou/明州) ve hatta Yangtze ırmağının aşağı bölgesinde bulunan Yangzhou'ya kadar gitmişlerdir.[331]

Arap tüccar liderleri, şark geleneğinin iyi niyet ve samimiyet anlayışına uygun bir hareketle Çin imparatoruna sık sık kıymetli hediyeler takdim etmişlerdir. Çin imparatoru da aynı sıklıkla ve daha üstün şeref payesiyle onlara karşılık vermiştir.[332]

Fan fang mahallelerinde müslümanlar arasından en çok saygı duyulan birisi Çin hükümetince toplumsal konuların düzenlenmesi ve çözümlenmesi için kadı olarak atanmıştır. "Fan chang" (蕃长) adıyla tanınan kadı "Fan changsi" denilen makamda oturur ve müslüman toplumda oluşan bütün anlaşmazlıklara bakardı. Kadı bir yandan halkın içtimai faaliyetlerini yürütüp tüccarı vergi vermeye çağırırken diğer yandan da dini törenleri ve ibadetleri tertip eder, toplumda cereyan eden bütün meseleleri İslam

[329] Hee Soo Lee, 1991, s.46-47.; www.yucedevlet.com/cindeki-muslumanlar.html, erişim tarihi: 5.6.2018

[330] İbrahim Ma, **Muslims in China**, 1978, s.15.

[331] İbrahim Ma, a.g.e., 1978, s.15.

[332] Hee Soo Lee, a.g.e., s.47.

hukukuna göre hallederlerdi.[333] Mahalli Çin yönetimi, genellikle olaylar kendisini ilgilendirmediği sürece fan fang'ın iç işlerine karışmazdı.[334] Çinli Müslümanlarla, devlet ve Han toplumu arasında hadiseler çıktığı zaman kadı arabuluculuk yaparak meseleyi çözerdi.[335]

Tang hanedanlık döneminde fan fang bölgelerinde ve diğer yerleşim yerlerinde Çinli müslüman ve yabancılara verilen olaganüstü haklar, diğer ülkelerde Çinlilere ve diplomatlara aynı şekilde kanun dışında verilen bir takım haklar ve dokunulmazlıkların tanınmasıyla sonuçlanmıştır.[336]

Fan fang kavramı

Fan fang/蕃坊 kavramını açıklamak gerekirse, Fan (蕃),[337] Han (Çinli) olmayan topluluk anlamında, fang (坊) ise yerleşilen yer anlamındadır. Fan fang ise Han olmayan yabancıların yerleştiği yer anlamında kullanılmıştır. Diger bir ifadeyle fan fang yabancıların Çin'de topluluk halinde yaşadığı yerdir. Fan fang teriminin ilk oluşumu, Tang hanedanı Wenzhong'un (827-840) Taihe saltanatı (827-835) sırasında Guangzhou' da resmi görevinden alınan ve Guangzhou'da yaşayan bir yetkili olan Fang Qianli (827-835) tarafından Touhuanglu[338] adlı kitapta yer almıştır. Arapların Ümmet veya Cemaat

[333] İbrahim Ma, a.g.e., s.16.; Hee Soo Lee, 1991, s.47.; www.yucedevlet.com/cindeki muslumanlar.html,erişim tarihi: 5.6.2018

[334] İbrahim Ma, a.g.e., s.16.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.47.; www.yucedevlet.com/cindeki muslumanlar.html, erişim tarihi: 5.6.2018

[335] Hee Soo Lee, a.g.e., s.48

[336] İbrahim Ma, 1978, s.32.; Hee Soo Lee, a.g.e., s.48.; www.turkcetarih.com/cinmus lumanmunasebetleri/, Erişim tarihi: 5.6.2018

[337] Marc S. Abramson, **Ethnic Identity in Tang China**, 2008, s.258.; Meng Wei, 2010, s.1

[338] Touhuanglu adlı kitabın aslı kaybolmuştur, fakat fan fang'ın geçtigi birkaç alıntı Gu Yanwu tarafından yazılan, İmparatorluk yerel yönetiminin yararları ve hataları (Tianxia

olarak adlandırdıkları bu topluluklar Çin'de azınlıkların toplu olarak yaşadığı ve Çince'de Zhemati/哲瑪提 olarak kullanılan terim ile aynı anlama gelmektedir.

Çin'de fan fang denilen ve cemaatlerin toplu olarak yaşadığı yerler sadece müslüman gruplara ait degildi. Müslümanlar Sasani İmparatroluğu'nu ele geçirdiğinde birçok Persli prensin ve asilzadenin Çin'e kaçması göz önüne alınırsa bu dönemde yabancı misafirlerin bir kısmıda Zerdüşt dininin takipçileri olmuştur. Müslümanlar fan fang'ın çoğunluğunu oluştururken, fan fang da yaşayan Zerdüştlük, Maniheizm, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlere mensup topluluklar da vardı. Zerdüşlük ve Maniheizm dinine bağlı olan Persler, ülkelerinin Araplar tarafından VII. yüzyılda fethedilmesinden sonra yaklaşık iki yüzyıl içerisinde İslamiyeti kabul etmişlerdir.

3.2.1.1. Fan fang'ın Çin İslam kültürünün oluşmasındaki önemi

Fan fang siyasete, ekonomiye ve dine dayalı farklı bir organizasyondu. Tang ve Song hanedanlık dönemlerinde, fan fang'ın etnik sınırlarının kalıcılığı, özerk yönetime (kendi kendini yönetmeye) aktif olarak izin verilerek kolaylaştırıldı. Fan fang sırayla, müslüman cemaatin kendine özgü farklı kültürel ve İslami yaşam şeklini koruyan sağlam bir yapıydı. Örneğin, Pingzhou ketan kayıtlarında[339] Müslümanların domuz eti yememe uygulamaları ve fanke eglence faaliyetleri hakkında bilgi vardır. Fan fang'da yapılan kısıtlamaları, İslam dinindeki haramlara tekabül eder.

---

junguo libing shu/天下郡國利病書）adlı kitabının 104. cildinde: Geçtigimiz yıl Guanzhou fan fang'ında çok amaçlı kullanılan reçel, tatlı bal, beyin, misk kokusu, tadı güzel ve kötü kokulu balık vardır. (Qing nian zai guangzhou fan fang, xian shi duoyong tangmi nao she, you yü zu, sui gan xiang er xingchou ziruo ye/頃年在廣州蕃坊, 獻食多用糖蜜腦麝, 有魚俎, 雖甘 香而腥臭自若也) şeklinde ifade edilmektedir.

[339] Zhu Yu(朱彧) tarafından Song hanedanlık döneminde Seramik ihracatında tutulan kayıtlardır. Zhu Yu, **Pingzhou Değerli şeylerin konuşmaları(Pingzhou ketan/萍洲可談)**, 1989, c. 2, s.33.

Tang dönemi ve Song döneminde İslam, varlığını ancak dindar Müslümanların cemaat olarak yaşayışları vasıtasıyla sürdürmüştür. İslam, yaşayan bir gerçeklik olarak, temel inanç ve kavramların uygulanmasına vurgu yapar. Cemaatin yaşadığı fan fang, Çin'de İslam'ı sadece özetlemeye değil, aynı zamanda nasıl bir kaynaktan beslediğini de anlatmaya yarar.

Bu nedenle, Guangzhou fan fang'ının kurulması İslam'ın Çin'de varlığının başlangıcına işaret etmektedir.[340] Fan fang'lar yoluyla yapılan ticaretin Çin'de İslamın yayılmasında nasıl alternatif bir model olarak işlev gördüğünü göstermesi ve orada sürdürülen yaşamın, Çin İslam kültürünün başlangıç noktası olması açısından çok önemlidir.

Zaman zaman ticarette mal ve teknoloji akışının duraklama dönemlerine rağmen, Müslümanların Batı Asya'dan Çin'e önemli sayıda göçü olmuştur. Bunların büyük bir kısmı Çinli kadınlarla evlenip Çin'de yerleşmiş ve ilk kurulan Guangzhou fan fang'ında yaşamlarını sürdürmüştür. Bu göç dalgası, ticaretin yeni toprakları ele geçirmesinin yanında İslam'ın yayılması ve gelişiminin alternatif bir modeli olduğunu göstermektedir. Özellikle Pers ülkesi ve Arabistan'dan gelen yabancı tacirler sık sık Guangzhou'da kaldılar ve ülkelerine dönmediler. Barışçıl ticari faaliyetler sayesinde İslam, Guangzhou fan fang'ı aracılığıyla Çin toplumuna yerleştirilmeye başlanmıştır.

3.2.1.2. İlk Müslüman yerleşim yeri: Guangzhou Fan fang'ı

İç ve dış taşımacılığın bir geçiş noktasında olan Guangzhou, Çin ve Arap ülkeleri arasında ticaretinin gerçekleştiği ana merkezlerden en önemlisiydi. Fan fang'lardan ilk ve en önemli olanı Çin'de ticaretin önemli limanı olan Guangzhou (Kanton) da bulunuyordu.

[340] Meng Wei, 2010, s.3.

Guangzhou fan fang'ı 835 yılından önce[341] ortaya çıkmıştır. Qingxin Li, Guangzhou fan fang'ının en geç 732 yılında görüldüğünü söylemiştir.

Guangzhou fan fang'ının ortaya çıkması şu şekilde olmuştur. Emtia ve teknolojik mallarının birbiriyle yakından ilişkili hareketi, gezgin tüccarın transferine katkıda bulunmuştur. Büyük bir kısmı yabancı misafir (fan ke) olan tacirler, ticaretten sonra ana vatanlarına geri dönmüş veya geçici bir süre muson rüzgarının gecikmesi,[342] yangın yağmalama ve gemide çıkan hasarlar nedeniyle Guangzhou'da kalmışlardır. Çin'e yerleşenler ve bu yerleşimi Çin'de yaşam (Zhu Tang/住唐) olarak adlandıran insanlar, yerel halkla evlenmiş, tarlalar satın almış ve evler inşa etmişlerdir.[343] Guangzhou'da kaç Müslüman olduğu hakkında doğru veya güvenilir istatistikler elde etmek son derece zordur. Eski Tang tarihi kitabı içinde 769 yılında Lingnan valisi olarak atanan Li Mian'ın biyografisinde, her yıl sadece dört ya da beş Arap ticaret gemisinin Guangzhou'ya geldiği söylenmiştir. Onun dürüst, verimli yönetimi ve olumlu politikaları nedeniyle, Guangzhou'da yerleşenlerin sayısı Tang dönemi sonuna yaklaşırken 4000 den fazla olmuştur.[344]

---

[341] Qingxin Li, **Tang Hanedanlığındaki Tersane Elçisinin Çeşitli Sorunları Üzerine Yeniden Düşünmek (Tangdai shiboshi ruogan wenti de zai sikao/唐代市舶使若幹問題的再思考)**, 1998, s.21.; Meng Wei, 2010, s.21.

[342] Pingzhou Ketan'a göre, her yaz, gemiler Çin'e gitmek için Güney rüzgarından yararlanır ve her kış Kuzey rüzgarının vasıtasıyla tekrar tacirler eve dönmeyi beklemişlerdir. Kuzey rüzgarını kaçırırlarsa, bir sonraki yıla kadar beklemek zorunda kalmışlardır.

[343] Ouyang Xiu, 1997**, Lu Jun Biyografisi (Lu Jun zhuan/盧鈞傳)**, c.182, s.5367.; Lu Jun, 836 yılında Lingnan Valisi olarak atanmıştır.

[344] Xu Liu, 1975, c.131, s.3635. Guang Sima, Tang hanedanlık kayıtları (Tang ji/唐纪), Yönetime yardımcı kapsamlı referanslar (Zi zhi Tong Jian 资治通鉴), s.7496-7521.; Jianping Wang, "Persian Culture and the Muslim Communities in China", **Collection of Papers on Iranian Studies** 2009, s.231.

Tang-Song dönemindeki bölgesel bölünme ve politik dağılma sıklıkla karayolu güzergâhlarını bloke etmiş fakat Guangzhou fan fang'ın canlılığı, deniz yolu üzerinden sürekli aktif tutulmuştur. Çin ve İslam dünyasını birbirine bağlayan deniz yolu yeni rotalar bularak Çin'e ulaşmayı kolaylaştırmış ve tüccarın işlerini hızlandırmıştır.

Müslümanların deniz yoluyla sürekli artan oranda Çin'le ticaret yapmaya geldiği anlaşılmaktadır. Çin devleti, özellikle Song döneminde deniz ticareti üzerindeki kontrolünü teşvik etmek ve güçlendirmek için çabalamıştır. İmparatorluk stratejisi, esas olarak deniz ticaret kârlarını güvence altına almaya ve ticaret faaliyetlerini teşvik etmeye odaklanmıştır. Deniz ticareti, Song gelirlerinin en önemli kaynaklarından biri olmuştur. Bu hedeflere ulaşmak için Çin devleti, deniz ticaretini denetlemek ve kontrol altında tutmak için müfettişler teşkilatı kurmuştur. Song hanedanlığı Müslüman tüccara siyasi nezaket, ekonomik kolaylık ve aynı zamanda inançlara saygı gibi soyut muameleler yapılması konusunu yasalarla garanti altına almıştır.

Çin seramiğinin İslam dünyasındaki beğenisi, deniz yollarının ticaret amaçlı kullanılması işlevini hızlandırmış ve deniz ticareti hacim olarak kara ticaretini aşmaya başlamıştır. Coğrafi bilginin artması sayesinde, yoğun seyahat edilen deniz rotasını ve deniz taşıtlarının ticaret mallarıyla sık ve büyük ölçekli deniz yelkenciliği yapıldığını yazılı ve arkeolojik kaynaklar kanıtlamaktadır.

3.2.2. Tang dönemi Çin-Arabistan ticareti ile ilgili kanıtlar: Belitung batığı

Halife Ebû Cafer el-Mansur (754-775) Abbasiler döneminde 762 yılında yeni başkentini Dicle'nin batı kıyısında Bagdat'ta kurmuştur. Bağdat ticaret yollarının kesiştigi noktada olup Çin ve İslam dünyası arasında ticarete yeni bir ivme kazandırmıştır. Çin ve İslam dünyası arasında hızla artan ticaret, iki toplumu birbirine bağlayan deniz yolları boyunca gemi enkazlarının oluşması ile sonuçlanmıştır.

Çin ile İslam dünyası arasındaki ticareti belirleyen önemli bir kanıt iyi korunmuş bir erken IX. yüzyıl batığıdır. 1998 yılında, Malaka Boğazı'nın güneyindeki Sumatra ve Borneo arasındaki Endonezya Belitung Adası'ndan bir deniz mili uzaklıkta bulunan Belitung batığı olan Arap yelkenlisi, o zamanlar seramikleri göndermek için Müslüman tacirler tarafından kullanılan gemi tipine bir örnek olarak gösterilir. Çin'den dönen bu geminin içindeki seramik kaseler, ibrikler, altın ve gümüş nesneler ve hatta anason gibi gıda maddeleri de dahil olmak üzere altmış bin emtia ile geri döndüğü kabul edilir.[345]Anason ve diğer organik maddelerin ve gemide bulunan metal paraların yapılan radyokarbon yaş tayin sonucu ve bir şişedeki yazıt'a göre yolculuğun 830 veya 840 larda yapıldığını göstermiştir. Michael Flecker bu batık yelkenlinin, Arapların Çin ile doğrudan ticaret yaptığı anlamına gelen ve tarihsel kayıtları destekleyen ilk açık arkeolojik kanıt olduğunu ifade etmiştir.[346](Ek. 3)

3.2.3. Talas savaşı sonrası Du Huan'ın Arap ülkeleri hakkında seyahat notları

Tang hanedanlığının genişleme dönemi Arapların Orta Asya'daki fetih dönemiyle çakışır. Hem Çinli hem de Arapların Orta Asya'da genişleme politikaları sonunda karşılıklı askeri çatışmalar meydana gelmiştir. Doğal olarak, 751 yılında bu iki genişlemeci gücün orduları, Orta Asya'daki Talas'da (günümüzdeki Taraz/Jambil, Kazakistan) savaşmıştır. Abbasi birlikleri, Karluk Türkleri'nin saf değiştirmesi ve

[345] Deniz'de bulunan bu kalıntılar, 2017 senesinde New York'taki Asya toplulukları ve Singapur'daki Asya Medeniyet Müzesi tarafından ortaklaşa desteklenen bir serginin konusu idi. Sergi "Denizin gizemi: Tang gemi batığı ve Asya ile ticaret" başlığını taşıyordu. 7 Mart-4 Haziran 2017 tarihleri arasında New York'taki Asya toplulukları müzesinde gösterilmiştir.

[346]Michael Flecker, **A 9th-Century Arab or Indian Shipwreck in Indonesian Waters**, 2000, S.29, s.2.

Araplara yardım etmesi sonucunda Tang hanedanlık ordusunu yenmişler ve alınan çok sayıda Çinli savaş esiri İslam dünyasının başkentine getirilmiştir.[347]

Tarihte bu savaş, Araplar ve Çin arasında siyasi münasebetleri kısmen menfi yönde geliştirirken Batı dünyası ile ekonomik ve kültürel münasebetlerin büyük oranda ve hızlı gelişmesine müsbet katkısı olmuştur. Şavaşta alınan Çinli zanaatkarların dahil olduğu esirler, Orta Çağ'ın bilimsel ve kültürel elçileri olarak Batı dünyasına Çin'in dört büyük buluşu olan kağıt, matbaa, barut ve pusulayı tanıtan elçiler olarak görev yapmışlardır.

Çinli esirlerden Budist rahip Du Huan,[348] İslam dünyasında onbir yıl kaldıktan sonra deniz yolu ile 762'de Guangzhou'ya geri dönmüştür. İslam dünyasındaki gözlemlerini içeren kitabını Seyahat notları ve pasajların kayıtları (Du Huan Jing xing ji jian zheng / 杜环经行记笺证) adlı kitabında kaydetmiştir. Ancak aslı kaybolan kitabın yaklaşık 1513 kelimeden oluşan değerli bir kısmı, 200 ciltlik Kuruluşun Ansiklopedik tarihi (Tong Dian) adlı eserin 192. ve 193. cildinde Du Huan'ın amcası, Du You (735-812) tarafından 801yılında derlenmiştir.[349] Tong Dian adlı kitabın 191. bölümünde konu ile ilgili aşağıdaki notları vardır:

> "*Benim akrabam Huan, Batı Kampanyasında Batı Muhafiz Komutanı Gao Xianzhi'ye eşlik etti. Tian Bao'nun onuncu yılında(751), [Du Huan] Batı Denizine(Hazar Denizi) ulaştı. Bao Ying döneminin başlangıcında (762),*

[347] Ouyang Xiu, **Gao Xianzhi'nin biyografisi (Gao Xianzhi liezhuan/高賢治列傳)**, c. 135, s.4576.

[348] Du Huan, Rahibin isminin pinyin sisteminde yazılışıdır. Başka dillerde yazımı Tu Huan veya Tu Houan olarak literatürde yazılmıştır.

[349] Du You tarafından yazılan Tongdian daha sonraki çalışmalar üzerinde önemli etkisi olan ilk Çin kurumsal tarihi ve ansiklopedik metnidir.; Wilkinson Endymion, **Chinese History: a Manual**, 1998, s.525-526.

Guangzhou'ya bir ticaret gemisiyle geri döndü.[350] *Seyahat notları ve pasajların kayıtları adlı kitabı oluşturdu."*[351]

Du Huan'ın kayıtlarındaki anlatım özelliği sanki kendisi olayın içinde degilmiş gibi soyutlanmış bir şekildedir. Du Huan tarafından ziyaret edilen yerler olan Merv, Fergana, Semerkant, Taşkent, Srilanka, Fulin(Bizans) ve Motin(Mısır) konusunda verilen bilgiler çoğunlukla şehirlerin yeri, büyüklüğü, toprağın verimliliği, yetişen meyveler, insanların giyim tarzı ve davranışları konularında olmuştur. Bazı bölgelerde anlatımda geçen bilgilerin kesin doğrulugundan süphe edilerek oralara bizzat gitmediği fakat başkaları tarafından kendisine anlatılan bilgilerin kayıtlara geçtiği anlaşılmaktadır(Bizans ve Mısır gibi). Arap ve Pers İslam kültürünün durumunu yansıtması açısından Suriye ve Arap Yarımadasındaki notlarını vermek istiyoruz.

3.2.3.1. Ku (Shan, Suriye)

Suriye ülkesi Arapların batı sınırındadır. Binalar, üst üste yığma taşlarla inşa edilmiş ve kiremit ile kaplanmıştır. Pirinçleri çok ucuz. Şam'dan Yajuluo'ya (Kûfe) doğuya doğru akan büyük bir nehir var. Tacirler buradan tahıl alırlar ve Kûfe de satarlar, sürekli olarak gelip giderler. Çoğu insan gayet iyi ve güçlüdür ve kıyafetleri Konfüçyüs cübbelerine benzer şekilde geniştir. Suriye ülkesi beş idari birime ayrılmıştır. On binden fazla askeri ve atı var.[352]

---

[350] Wilkinson Endyminton, 1998, s.524.

[351] Du You, **Tong Dian**, 1984, s.1029.; Du Huan'ın Abbasiler döneminde Çin topraklarına ticari gemiyle ve deniz yoluyla seyahat etme imkanı bulması, sekizinci yüzyılın ortalarında bu iki bölge arasındaki düzenli ticaretin yapıldığının göstergesidir.

[352] Denis Sinor, **The Establishment and Dissolution of the Turk Empire**, 1990, s.289. ; Alexander Akin, **The Jing Xing Ji of Du Huan: Notes on the West by a Chinese Prisoner of war**, 2000, s.90.

Du Huan, Şam'dan Yajuluo'ya (Kûfe) doğuya doğru akan geniş bir nehirden bahseder. [353] Pelliot'a göre, bu kentin (Ya-Kiu-Lo) isminin Tang telaffuzu, Fırat üzerindeki Kûfe şehrinin Arap ismi Akula adından türemiştir.[354] Bu nedenle belirtilen nehir, Suriye'nin kuzeyine doğru ilerleyen Fırat olmalıdır. Kûfe, Abbasilerin başkenti olarak aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Du Huan'ın bahsettiği beş idari birim büyük olasılıkla şunlardır: Kinnesrin (Halep dahil), Humus, Dımaşk (Şam), Ürdün ve Filistin.[355]

3.2.3.2. Dashi (Arapların Ülkesi)

Araplar'ın şehri Kûfe olarak da bilinir, Kûfe başkenttir ve buranın erkekleri ve kadınları görünüşte çekici ve uzun boyludurlar. Giysileri güzel, arabaları ve tavırları rahat ve hoştur. Kadınlar dışarı çıktığında, soylu ya da halktan olduğuna bakılmaksızın her zaman yüzlerini örterler. Günde beş kez Allah için namaz kılıyorlar. Yoksulluk çekerken bile et yerler, çünkü, öldürmenin değerli olduğuna inanırlar. Bellerine gümüş kemerler ve kılıç takarlar. Müzik ve şarabı yasaklamışlardır. İnsanlar anlaşmazlığa girseler bile, yumruk ve darbelerle döğüşmezler. On binlerce insanı barındırabilecek kapasitede bir ibadet salonu bulunmaktadır. Her yedinci günde kral (halife) vaaz etmek için ortaya çıkar ve vaazında:

> *"İnsanoğlunun yaşamı fazlasıyla zor ve Tanrı'nın yolunu takip etmek de zordur. Zina, hırsızlık, sinsi işler, aldatıcı sözler, başkalarına zarar verirken kendini koruyan, fakirlere baskı yapan ve alçakgönüllü olanlara kötü muamele yapanlar*

---

[353] Lian Song, **Yuan Tarihi(Yuan shi/元史)**, c. 63, s.1044.; Du You, 1984, c.193, s.5279.

[354] Du You, a.g.e., c.193, s.1044; Alexander Akin, 2000, s.89-90.

[355] Du You, a.g.e., c.193, s.1044; Philip K. Hitti, **History of Syria, Including Lebanon and Palestine**, 1951, s.90.

bunlardan daha büyük günahlar yoktur. Ne zaman savaşa giderseniz, savaşta bir düşman tarafından öldürülen herkes cennette tekrar doğacak ve bir düşmanı öldüren kişi ölçülemez bir sevap alacaktır."

şeklinde konuşur. Bütün ülke bu dine inandırılmış ve takipçileri sel gibi çoğalmıştır.

Yasalar en esnek şekilde hoşgörüyle uygulanır ve defin işleri sadelik ilkelerini takibeder. Şehirlerin içinde ve duvarlarla çevrili köylerde, dünyanın ürettiği her şey mevcuttur. Bol ve ucuz sayısız mallar her taraftan gelir, zarif nakışlar ve sedefler yaygın şekilde pazar yerini doldurur. Sokaklar deve, at, eşek ve katırlarla doludur. Bal taşı olarak isimlendirilen tatlıları bazan bina şeklinde oyarlar ve bazan da bu şekerlemeler Çinlilerin tahteravan sandalyelerine benzer. Her festival (bayram) geldiğinde soylular sayısız cam kaplar, değerli taşlar, şişeler ve kaseler içeren hediyeler sunarlar. Pirinçten yapılan beyaz makarnası Çin'den farklı değildir. Meyveleri badem ve bin yıllık hurmadır. Şalgamları bir çalı gibi büyük, kökleri yuvarlak ve lezzetleri harikadır. Diğer sebzeleri, diğer ülkerle aynıdır. Üzümlerinin en büyüğü tavuk yumurtası kadar büyüktür. Güzel kokulu esans yağların iki pahalı çeşidi vardır, biri yasemin ve diğeri ise mür yağı'dır(myrrh?).[356] İpekli bez dokuma, gümüş işleme ustaları, kuyumcular ve ressamların hepsi Çinli zanaatkarlardan bu sanatları öğrenmiştir. Çin başkentinden Fan Shu ve Liu Ci adında ressamlar ve Hedong bölgesinden Le Huan ve Lu Li adlı dokumacılar vardır.

Araplar arabaları çekmek için deve kullanırlar. Atlar genelde Hazar Denizi kıyısı atları arasından seçilerek üretilmiş olduğu söylenir; karınları küçük, bacaklarının baldırı uzundur. İyi bir at günde 1000 li[357] gidebilir. Develeri küçüktür ve sırtlarında tek bir

[356] Barthold Laufer, **Sino-Iranica: Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran, with Special Reference to the History of Cultivated Plants and Products**, 1919, s.461; Alexander Akin, 2000, s.92.

[357] Li Çin uzunluk ölçüsü olup 500 m dir

hörgücü bulunur. İyi bir deve bir günde 1000 li yol alabilir. Ayrıca dört chi'den[358] (1.32 m.) daha yüksek olan deve kuşu vardır. Ayakları bir deveye benzer ve boynunda bir adamı 5 veya 6 li uzaklığa taşıyabilir. Yumurtaları 3 sheng (1.6 lt.) kadar büyüktür.[359] Ayrıca bu bölge meyvesi yaz hurmasına benzeyen zeytin ağaçlarına sahiptir. Zeytinler presde sıkılıp yağı çıkarılarak sıtma hastalığına karşı tüketilir.

Bu ülkenin iklimi sıcak ve toprak karsız veya buzsuzdur. Birçok insanda sıtma vardır. Bazı yıllarda, on kişiden beşi sıtmadan ölür. Bugünlerde 40 ila 50 eyalet Arab'lar tarafından işgal edildi, Arap askerlerinin çoğu bu bölgeleri korumak için gönderiliyor. Sınırları Hazar Denizinden Dashi'ya (Arabistan) uzanıyor.[360]

Kralın "Mü'min" unvanı, Abbasi Halifelerinin ortak unvanı olan Emîrü'l Mü'minîn kısaltması olmalıdır. Kûfe, Abbasi imparatorluğunun 762 yılında yeni inşa edilen Bağdat kentine taşınmadan önce başkent olarak on yıldan fazla hizmet etmiştir. Du Huan, Abbasilerin en parlak dönemi boyunca oradaydı.

Du Huan tarafından yazılan yoksulluk çekerken bile et yerler, çünkü, öldürmenin değerli olduğuna inanırlar cümlesi çok açık değildir. Bu açıklamada Du huan'ın et tüketme konusuna vurgu yapması ilginçtir. Öldürerek değer kazanma konusu Leslie tarafından bu satırların Cihad'a işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır fakat bu satırlar Emevi halifeliğini ziyaret eden Koreli keşiş Hui Chao'nun söylemi: *"Birinin kendi eliyle öldürdüğü şeyleri yemek, sınırsız şekilde iyi şanslar elde etmek"* [361] ile parelellik göstermektedir. Burada helal et kesimine işaret ediliyor gibi bir izlenimin, öldürmenin

[358] Chi Çin uzunluk ölçüsü olup 33 cm dir.

[359] Burada verilen mesafe, yükseklik ve hacim bilgilerin biraz abartılı bir şekilde yazıldığı kanaatindeyim

[360] Du You, 1984, c.193, s.1044; Alexander Akin, 2000, s.91-92

[361] Donald Daniel Leslie, 1986, s.20.

değerli olduğuna inanırlar cümlesiyle birleştirince Allah'a yapılan kurban vazifesi ve onun yoksullara dağıtılması ile ilgili olduğunu düşündürtmektedir.

Du Huan'ın kaydettiği vaaz başka kelimelerle XI. yüzyılda yazılan Yeni Tang Tarihi Arap bölümünde ifade edilmiştir.[362] Vaazın öğütlerle ilgili kısmı verilmemiş onu takibeden ve okuyuculara barbarca gelen "savaşta ölenlerin öbür dünyada cennette yeniden diriltileceği vaadi" bölümü yazılmıştır. Birçok Sinolog, Çin'deki yabancı düşmanlığının Tang hanedanlık dönemi ortasından sonra yükseldiğini ve hanedanlık tarihinin bu olay gibi seçici bir şekilde düzenlenmesinin yabancı düşmanlığına dair somut kanıtlar sağlayabileceğini savunuyor.[363]

3.2.4. Çin İslam Kültüründe Tangping (Abdest İbriği) sembolü

Kuzey Çin Hui Müslümanlarının eşyaları arasında abdest ibriği olarak bilinen bir su kabı vardır. Bu aynı zamanda, Çin müslümanlarında saflığın ve temizliğin (qingzhen/清真) sembolüdür. Bu sembolik anlam, Çinli Müslümanları etnik-dini bir grup olarak ayırmak açısından önem taşımaktadır. Tang hanedanlık döneminde Müslüman tüccar yerleşimlerinden itibaren ibrik sadece Huilere ait bir sembol olarak kullanılmıştır. İbrik İslami temizlik ve yiyecekle ilişkili olduğundan, bu iki anlamın birleşmesi sonucunda gıda maddelerinin helal ve temiz olduğu anlamını temsil etmektedir. Temiz bir vücut ve saf bir yiyecek yoluyla doğrudan İslami yaşam biçimiyle bağlantılı fiziksel bir sembol haline getirilmiştir.

Hui'ler abdest (xiao qingxi/小清洗) ve gusl (da qingxi/大清洗) için Tangping (湯瓶) adı verilen özel bir yıkama kabı kullanmışlardır. Çince'de Tanping için kullanılan karakterlerin anlamı sıcak su, çorba şişesi ve şişe demektir. Tangping aynı zamanda su

[362] Ouyang Xiu and Song Qi, 1997, s.6262 .; Alexander Akin, 2000, s.92.

[363] Alexander Akin, a.g.e., s.92.

ısıtmak amacıyla kullanılmaktadır.[364] Çinli Müslümanlar Tangping'le abdest aldıktan sonra, tüm vücudu yıkamak için ipte asılı altında musluğu bulunan yuvarlak ısıtılmış ılık suyla dolu bir teneke kova (diaoguan/掉管) kullanırlar. Günümüzde asılı teneke kutular hala kırsal kesimde kullanılmaktadır, [365] fakat şehirlerde genellikle duş odaları bulunmaktadır.

Tangpingler pirinç, bronz, bakır veya seramik malzemeden yapılmışlardır. Çok az da olsa ahşap ibriklere de rastlanmaktadır. Tangpinge sıcak su şişesi ismi verilmesine rağmen, aslında bir şişe değildir. Gövdesi geniş olup ağzından kir girmesini engellemek için dar yapılmasından dolayı şişe (ping) denilmiştir.[366]

Tangping çaydanlık (chahu/茶壶) olarak da adlandırılır.(Resim 1) Çaydanlık olarak yemek yenilen mekanlarda camda resim olarak gösterilmesi orasının temiz Müslüman restoranı ve satış yeri olduğunu göstermek amaçlıdır.(Resim 2,3) Restorantlarda bu sembolün kullanılması, sunulan yemeğin Qingzhen, yani İslami standartlarına göre saf ve temiz (helal) olduğu anlamınındadır.

---

[364] Shujiang Li and Karl W. Luckert, 1994, s.39; Helena Hallenberg, **The Tangping washing can-a symbol of purity and ethnicity for the Hui Muslims in China**, 2003, s.302; CPPCC Hohhot Huimin Bölge Komitesi (政协呼和浩特市回民区委员), **Hothot Hui milliyeti tarihi belgeleri (Huhe haote Huizu shi liao/呼和浩特回族史料)**, 2012, s.306-307.

[365] Çinde yaptıgım gözlemlerde günümüzde camilerde hala kullanılan ibrik (tangping) kabı genellikle 1.25 kg su alma kapasitesi olan kaplardır. Camilerde abdest mahallerinde musluk olmasına rağmen ibrik kullanılma sebebi ise Çinli Müslümanların temizlik ve israfa verdikleri önemden kaynaklanmaktadır.

[366] Shuijiang Li and Karl W. Luckert, 1994, s.38.

Resim 1. Çaydanlık amaçlı kullanılan Tangping

Resim 2. Bina üst katında görülen çaydanlık helal restoran sembolüdür.

3.2.4.1. Çin'de Tangping kültürünün kökeni

Tangping'in kökeni ve Çin'e nasıl geldiği konusundaki açıklamalardan bazıları İslam'ın Çin'e nasıl ulaştığının açıklaması kadar efsanevidir. Hui tarihine göre, Çin'e Tang hanedanlığı döneminde ilk yerleşmiş olan Müslümanlar ile Tangping arasında bilinen bir rivayet bulunmaktadır. Hui rivayetinde Tang hanedanlık döneminde Hz. Peygamber tarafından gönderilen elçiler Sa'd bin Ebî Vakkâsın ve beraberindekilerin, yanlarında getirdikleri Arap tarzı yıkama kaplarını (xihu/西壶) namazdan önce abdest

için kullandıkları belirtilmiştir.[367] Diğer bir rivayette, Tang imparatoru tarafından Sa'd bin Ebî Vakkâs'a altın bir Tangping hediye olarak verilmiştir.[368] Olayların Tang Hanedanlığı döneminde gerçekleşmesinden dolayı bu şişeye Tang (hanedanlığı) şişesi (唐瓶) adı verilmiş ve Hui'lerin daha sonraki nesilleri tarafından adı değişmiş ve sıcak su şişesi (Tangping/湯瓶) [369] olarak adlandırmaya başlanmıştır.

Batıdan Arabistan ve İran bölgelerinden ilk Müslüman tüccar geldigi zaman, içinde abdest ve kişisel temizlik amaçlı ibrik de dahil olmak üzere beraberinde kullanacakları lüzumlu eşyaları da getirmişlerdir. İlk gelen ibrikler bakır(Resim 4), pirinç ve bronzdan yapılmış olup uzun ince kavisli bir ağzı ve tutacak yeri olup günlük temizlik ve abdest işlerinde kullanılmıştır.[370]

Resim 3. Helal koyun ve dana eti toptancısı dükkanı (清真牛羊肉批发点)

Pers ülkesinde kullanılan bu ibrikler Farsça âftâbe olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları bu ibriklerin kopyaları Çin'de bakır gümüş ve porselenden yapılmıştır.

---

[367] Shujiang Li and Karl W. Luckert, 1994, **Tangping'in hikayesi (Tangping de gushi)**, s.38; Hallenberg, 2003, s.303.

[368] Shujiang Li and Karl W. Luckert, a.g.e., **Vakkas (Wan Gasi)**, s.86-88; Hallenberg, a.g.m., s.308.

[369] Shujiang Li and Karl W. Luckert, 1994, s.37.

[370] James W.Allan, **Metalworks in Treasures of Islam**, 1985,s.248-252.

Resim 4. Song ve Ming dönemlerinde kullanılan uzun ağızlı silindirik ibrik

Çin'de, Song Hanedanında (960-1127) benzer kaplar görülür: Sıcak su için, uzun ağızlı ve kenarları oluklu, hem gümüş hem de seramik malzemeden yapılmış abdest ibrikleri Song Hanedanlığı zamanında da görülmüştür.(Resim 4) Daha az olsa da bu abdest ibrikleri Ming hanedanlık döneminde (1368-1644) görülmektedir. Bu ibrikler kısa boylu, uzun ağızlı ve yuvarlak kulplu, uzun, silindirik ibrikler olarak tanımlanmıştır. [371]

Çin ibriklerinin kökeni daha detaylı çalışma gerektirse bile Orta Doğu'dan geldiği açıktır. Çin geleneğinde kökleşmiş olan bu tip ibrikler Pers ülkesinin metal işçiliğinden bir dereceye kadar etkilenmiş olmasına rağmen genelde Ortadoğu ibriklerine benzediği söylenmektedir.[372] Âftâbe adı verilen Pers ülkesine ait ibrikler hakkında Robert Mowry şöyle yazıyor:

[371] Robert Mowry, **China's Renaissance in Bronze The Robert H. Clague Collection of Later Chinese Bronzes 1100-1900** , 1993, s.143-144,

[372] Robert Mowry, a.g.e., s.133.; Hallenberg, a.g.m., s.310.

Bu tür ibriklerin Çin'e nasıl gittigi konusu, araştırma ve çeşitli kanıtlarla keşfedilmeyi bekliyor. Çin ibriklerinin Ming dönemindeki biçim benzerliği, bunların gerçekçi bir olasılıkla Çinle Orta Doğu arasında ticari ilişkiler neticesinde olduğunu, Çinlilerin XVI. yüzyılda İslama olan yoğun ilgisinin sonucu olmadığını söylüyor.[373]

Daha sonra Çinli Müslümanlar, orijinal ibriklerin şeklini taklit ederek Çin malzemeleri olan seramik malzemeden kendi ibrik ve testilerini üretmişlerdir.(Resim 5) Suyu ısıtmak amacıyla kullandıkları için bunları "*sıcak su şişeleri*" olarak adlandırmışlardır. Ortadoğu'dan ticaret amacıyla göç eden Müslümanlar önceleri bu ibrikleri el yıkama ve abdest amaçlı kullanmalarına rağmen daha sonraları Çinlilerin yemekleri elle yemek yerine çubuklarla yemeleri ve el yıkamamaları nedeniyle bu ibrikler abdestin dışında su ısıtmak, çay ve kahve yapmak amaçlarıyla da kullanılmıştır.

Resim 5. Çin'de orijinalinden kopya olarak yapılmış bir bakır ibrik

[373] Robert Mowry, 1993, s.134.

3.3. Song Hanedanlık Dönemi (960-1127) Çin'de Müslümanların çoğalması

Song Hanedanlık dönemi Çin'de Müslüman nüfusunun hızla arttığı dönemlerden olmuştur. Zira bu zaman aralığında Orta Asya ve Çin'in batı bölgesindeki milletler kitleler halinde İslam dinini kabul etmişler kara yolu ile Çin'e giren Müslümanların sayısı da Tang dönemine göre daha yoğun olmuştur. Song hükümetinin deniz ticaretine önem vermesi ve Quanzhou, Hangzhou, Ningbo ve Hainan gibi yeni liman şehirlerinin açılarak buralarda Müslüman tacirlerin yerleşmesi nüfus artışında önemli rol oynamıştır.

Müslümanlar, Kuzey ve Kuzeydoğuda özellikle Shandong, Henan, Anhui, Hubei, Shanxi ve Shaanxi eyaletlerinde yerleşmiştir. Çin ve kuzey göçebeler arasındaki alanda yerleşimciler olan bu Müslümanlar XI. ve XII. yüzyıllarda Çin, Kitan, Tibet ve Tangut yetkililerinin desteğiyle İpek Yolu boyunca karadaki ticari trafiğin önemli bir yerel parçası haline gelmiştir.[374]

Daha önce bahsettigimiz Buhara'dan gelen ve Çin'e yerleşen prens ünvanlı Buharalı Seyyid Şemsettin sadece kendi eyaletindeki Müslümanların lideri değildi, aynı zamanda Çin'deki Müslüman cemaatinin kurucusu ve "babası" olarak da ün kazanmıştır. Arabistan ve İslam, Tang ve Song döneminde Çinliler tarafından Dashi guo (Arapların ülkesi) veya Dashi fa (Arapların dini veya yasası) olarak isimlendirilmiştir. Seyyid Şemsettin Dashi guo'nun yerine Müslümanların ülkesi (Huihi guo) ve Dashi fa yerine Müslümanların dini (Huihui jiao) ile değiştirdi. Böylece, Çince, Hui hui kelimesi XI. yüzyılın sonundan önce Çin topraklarında Çinli, Kitan, Moğollar ve Türkler tarafından kabul edilmiştir.[375]

Song Hanedanlığı döneminde Çin-Arap ilişkileri sadece ticaret ile sınırlı kalmamıştır. İki kültür arasında yaşanan gelişmeler sonucunda Araplar ve Persler Çin tıbbına önemli katkılar sağlamışlardır. Halen günümüzde kullanılan Çin ilaçlarının bir kısmı

[374] Raphael Israeli, 2012, s.253.

[375] Raphael Israeli, a.g.m., s.253-254.

Müslümanlar sayesinde Çin topraklarına girmiştir. Arapların Bin Bir Gece Masallarında ise Çin ile ilgili hikayelere yer verilmiştir.[376]

3.3.1. Müslüman gökbilimcilerin Çin İslam takvimi'ne katkıları

İslam tarihçilerinin çoğu, İslam'ın yükselişi ve yayılması döneminde birçok konuda İslami bilimlerin Batı'ya aktarılmasını kabul etmişlerdir. Araştırmalar bilimsel bilginin Batı'ya iletilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Gerçekte, Batılı ya da Müslüman yazarlar tarafından ortaçağ İslam dünyasındaki bilimsel açıklamaların çoğunda, Çin'de İslam bilimi olarak adlandırılabilecek çoğu şey görmezden gelinmiştir. Çin'in önde gelen birkaç kütüphanesindeki ortaçağ Çin el yazmaları koleksiyonu kullanılarak yapılan araştırmalar İslam biliminin Çin medeniyetinin gelişmesine katkıları konusunda henüz çoğu şeyin ortaya çıkarılmadığını göstermiştir. İslam biliminin Çin medeniyeti ve kültürünün gelişmesine olan katkıları konusunda yapılan araştırmaların sonuçlarından büyük bir kısmı Çin dışından kolayca erişilemeyen akademik kütüphanelerdeki kitaplarda ve Çince bilimsel dergilerde yayınlanmıştır.

Batı Asya bölgesi'nden Müslüman gökbilimciler İslam astronomi bilim ve takvimini sadece Batı'ya değil, aynı zamanda Uzak Doğu'ya ve Çin kültürüne tanıtmış, Çin bilim ve teknolojisine katkıda bulunmuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar İslam gökbiliminin Song hanedanı döneminden Ming hanedanı dönemine kadar Çin'e Batıdan gelen Müslüman gökbilimciler tarafından yerleştirildiğini ortaya koymuştur.

[376] Kim Cho and Y. Jung, "Islam in China:Muslim-Christian encounter", **TTCISJ** 2009, s.9.

3.3.1.1. Ma Yize (马依泽)[377]: Song Hanedanlığı Çin'inde İslam Astronomisinin kurucusu

Genel olarak, Çinli bilim insanları İslam Astronomisinin (回回天文学/Huihui tianwen xue) Kuzey Song Hanedanı (960-1127) erken döneminde Çin'de yayıldığına inanmaktadır. Ne yazık ki Arap ve Çin kayıtlarında Song hanedanı erken döneminde bu olaya ait hiçbir uygun belge veya resmi kayıt mevcut değildir.[378] Bu yüzden İslam Astronomisinin Çin'e girişinin Yuan hanedanı (1206-1279) erken döneminde Müslüman adı Cemaleddin bin Muhammed El-Najjari, Çince ismi Zha Ma Lu Ding (札马鲁丁) veya Zhe Ma Lu Ding Ge (哲马鲁丁个) tarafından yayıldığı konusu kilometre taşı olarak belirlenmiştir.[379] Song hanedanlık döneminde Çin'de İslam Astronomisinin kurucusu Ma Yi Ze hakkında yapılan araştırmalar ise aile şecerelerine dayanmaktadır.[380]

---

[377] Mai'za veya Mai'z olarak da bilinen bu ismin Çince açılımı şu şekildedir. Soyadı Ma Muhammed manasındadır. Yi, İslam, İbrahim veya İsmail anlamında ve Ze ise Çince'de kapsayan koruyan anlamına gelmektedir.; http://baike.baidu.com/view/1300922.html., erişim tarihi: 10.11.2019

[378] Jiujing Chen, **İslam Astronomisi çalışması (Huihui tianwenxueshi yanjiu/回回天文学生研究)**, 1996, s.85-86.

[379] Zha ma lu ding (札马鲁丁) Yuan Hanedanlığı döneminde Kubilay Han tarafından Çin'e gelen Persli gökbilimci Cemaleddin bin Muhammed el Najjari'nin Çince hecelenmesi ve kısaltılmış yazımıdır. Bazı kişiler ise ismini Zhe ma lu ding (哲马鲁丁) olarak ifade etmektedir. Zhe ma lu ding, Zhi Yuan'ın (至元) IV. yılında(1267) onbin senelik (万年历/wan nian li) takvimi hazırlamıştır.

[380] Isa Zhiliang Ma, Islamic Science of Astronomy and Calendrical Technology in the Medieval China and Significant Contributions to the Chinese science of astronomy and Calendrical Technology in the Chinese Northern Song Dynasty, 2015, s.4-5; https://www.academia.edu /9268075/Islamic_Astronomy_in_China_Spread_and_Development

3.3.1.2. Huaining Ma Aile şeceresi ve Gökbilimci Ma Yi Ze

1968 yılında Tayvanlı bir bilim adamı Profesör Luo Xianglin (罗相林), Amerika'da Kolombia Üniversitesi Doğu Asya çalışmaları Kütüphanesi'nde Huai Ning Ma şeceresinin[381] (怀宁马氏宗谱/Huaining Ma shi zong pu) ahşapa oyulmuş kopyasını keşfetmiştir. O aynı yıl "Çin ve Batı arasındaki iletişimde Çin aile şecerelerinde bazı tarihsel keşifler" adı altında bir makale yayınladı. Bu makalede İslam Astronomisinin Çin'e Kuzey Song Hanedanlığının (960-1127) erken döneminde geldiği konusunda yeni kanıtlar ortaya çıkartmıştır. Huaining Ma şeceresinin önsözünde büyükbaba Zhi Shang söyle demiştir:

> *Ailemiz aslen Batı Asya Bölgesi'nde bulunan Lu Mu'dan (Rum) geliyordu.Büyük atamızın adı Lu Mu (Rum) dilinde yazılmış ve Çin diline Ma Yi Ze (马依泽) olarak çevrildiğinden, aile soyadımız Ma'dır. Song hanedanlığını Taizu kurdu ve ilk döneminde, büyükbabamız takvim bilimi konusunda uzman olduğu için Çin takvimini düzenlemek amacıyla Çin'e davet edildi. Jianlong'un (建隆) II. yılında (961), Song Taizu'nun Hükümdarlığı (宋太祖) döneminde yaklaşık iki yıl geçirdikten sonra, yeni bir takvim düzenledi ve İmparatora gökbilimci Wang Chu Ne (王处讷) tarafından teslim edildi ve İmparator yeni takvimi kabul etti. İmparator bir emir yayınladı ve büyükbabamızı Kraliyet Astronomi bölümü baş müdürü olarak atadı ve sonraki nesillere miras olarak kalan Kraliyet Marki unvanını kendisine verdi. Atalarımızın memleketi aslen Shanxi eyaleti. Jing Yang İlçesi (泾阳), Yong An (永安) kasabasında bulunuyordu. Ailemizin XI. neslinden olan büyükbabamız Qian Jie'nin Henan Eyaleti Valisi olarak atanana kadar Jin*

[381] http://baike.baidu.com/view/873284.htm, erişim tarihi: 10.11.2019

Shi (进士)[382] *derecesiyle çeşitli hükümet görevleri yapmıştır. Bu yüzden doğum yerimiz Henan eyaletinde Jing Yang ilçesinden Xin Ye (新 野) İlçesine değiştirilmiştir.*[383](Ek 4)

Bu şecereye göre 18. Kuşaktan Ma ailesinden olan Ma Ha Zhi (Ma Hacı) Ming hanedanı kurucusu olan Zhu Yuanzhang'ın hükümdarlığı zamanında Anqing'e polis şefi yardımcısı (左卫/zuo wei) olarak atanmıştır. Bu nedenle o yıl aile Anqing'e taşındı. Ma Ha Zhi'nin torunu olan Ma Yi (马义), Ming Hanedanı Chenghua'nın V. yılında (1469) VII. Ming İmparatoru Xianzhong (宪宗) zamanında Ma ailesinin şeceresini yazmıştır. Qing hanedanı Guangxu (光绪) döneminde(1869) bu şecere yeniden basılmış ve tahta bloğa kazınmıştır. Amerika'da Kolombiya Üniversitesi'nin Doğu Asya Çalışmaları Kütüphanesinde 1968'de Tayvanlı Prof. Luo Xianglin tarafından bulunan versiyon Qing hanedanlığındaki versiyondur.

Ma Yi Ze Batı Asya'dan gelen Arap Müslüman bir bilgindi. Kutsal takvim olarak bilinen Ying Tian Li'nin (应天历) hazırlanmasına katılmıştır. Bu olay Song Hanedanlığı resmi tarih kitaplarının hiçbirinde kaydedilmemiştir. Bu nedenle Ma ailesi şeceresinin keşfi, Çinli gökbilimciler ve bilim insanları arasında büyük ilgi ve tepki çekmiştir.

Ma Yi Ze'nin Çin'e gelişinden sonra yaşamı ve eserleri ile ilgili olarak, Huai Ning Ma Ailesi şecersinin (怀宁马氏宗谱) önsözünde Ma Yi Ze konusunda şu bilgiler vardır:

Şeyh Ma Yi Ze, yaşlı balık adam takma ismiyle (鱼叟/yu suo) Lu Mu (鲁穆) ülkesindendi. Çin takvimindeki Xin You (辛酉) yılına denk olan Jianlong'un II. yılında (961) Çin'e davet edildi. İmparator tarafından elle yazılmış bez fermanla

[382] Kraliyet imtihanında en üst derece ile başarılı olanlara verilen ünvan

[383] Isa Ma Zhiliang, Significant Contributions of the Islamic Science of Astronomy and Calendrical Technology in the Medieval Age to the Chinese Science of Astronomy and Calendrical Technology during the Northern Song Dynasty, **MPC** 2013, s.5-6

Kraliyet Astronomi bölümü müdürü olarak atandı ve kalıtsal Marki unvanını aldı. Shanxi(陕西) eyaletinin Jing Yang (泾 阳) ilçesinin Yong An (永安镇) adlı kasabasına ailesiyle birlikte yerleşti. Evi, Bakan Li'nin yakınındaydı (李尚书/Li Shang Shu). Çin'e geldiğinde 40 yaşındaydı ve Rebiülevvel'in 20. günde doğmuştu ve Jin de'nin 2. Senesi(1005) 5. Ayının 10. Gününde vefat etmiştir.[384](Ek 5)

3.3.1.3. Ma Yi Ze ve Qing Xian Ma Ailesi Şeceresi

Qing Xian aile şeceresi (青县 马氏 宗谱)[385] benzer başka bir aile şeceresi olup Çin'in Hebei (河北) eyaletinin Qing Xian ilçesinde bulundu. Qing Xian Ma aile şeçeresinin önsözünde şöyle denmektedir:

Aileler diğer ailelerle birlikte çogaldıkça kasabalar oluşur ve ailelerin tarihi kasabaların tarihi haline gelir. Bu kaydı, sonraki nesillerin ailemizin kökenini öğrenebilmesi için yapmamızın nedeni budur. Büyükbabamız Ma Yi Ze, Song Hanedanlığı döneminde Jianlong'un II. Yılında(962) Batı Asya bölgesi Lu Mu'dan (鲁穆) Çin'e geldi. Kraliyet Astronomi dairesi baş müdürü olarak atandı. Aslen ailemiz Shanxi Eyaleti, Xi'an idari bölgesi (西安府), Yongan (永安) Kasabası, Jinyang İlçesine (泾阳) yerleşti. On nesil sonra, ailemiz Jin Ling'e (金陵) taşındı. Birkaç nesil sonra büyük atamız olan Zhong Liang (仲良) Ming İmparatoru Yong Le döneminde (1404) yılında Qing Xian'a (青县) taşındı. Ming İmparatoru Cheng Hua zamanında (1486), V. Nesilden Ma Si Cong (马思聪) ve Ma Yan Cheng (马

[384] Isa Ma Zhiliang, 2013, s.13

[385] Zhao Zeng Ma, "Introduction to the An Hui Hai Ning Ma Family Genealogy"(马肇曾), **CM** 1986, c.2.

彦诚) tarafından derlenen şeceresinde XVII. nesilden büyük atamız olan babamız Zhong Liang'a (仲良) kadar dört nesil belirsizdir.[386](Ek 6)

Qing Xian Ma ailesi şeceresini (青县 马氏 系統) kaydetmek için geçen süre, Huai Ning Ma Aile şeceresinden yaklaşık 17 yıl (1486) sonraydı. Ma Si Cong ve Ma Yan Chen, Qing Xian Ma aile şeceresini hazırladıklarında, 1469 yılında kaydedilen Huai Ning Ma aile şeceresini (怀宁马 氏 卿 树) görmüş olmaları mümkündür. Ailelerinin de Ma Yi Ze zümresine ait olduğuna inanıyorlardı. Onlardan önce dört kuşak geçmiş olduğundan ve diğer kuşaklar tarafından referans verilebilecek başka hiçbir şey kaydedilmediğinden, Ma Zhong Liang'ı (马仲良) büyük ataları olarak kabul ettiler. Qing Xian Ma ailesi şeceresi ile Huaining Ma aile şeceresinde belgelenen Ma Yi Ze'nin hayat hikayesi aynıydı. Huaining[387] Ma şecere kitabı, Ma ailesinin atasının Ma Yi Ze veya Arapça yazımıyla Ma'iz veya Mai'z[388] olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Ma Yi Ze'nin adı muhtemelen Arapça Ma'iz veya Mai'z'den türetilmiştir. Çin kaynaklarına göre Ma Yi Ze astronomi, İslami takvim ve Fıkıh ilmi konusunda uzmanlaşmıştır. Batı Asya(西域/xiyu)[389] bölgesinde bulunan ve "Rumi"[390] kelimesinin

---

386 Isa Ma Zhiliang, 2013, s.7.

387 Anhui Bölgesinde (安徽省/anqing sheng), Anqing şehri (安庆市/anqing shi） yakınında Han nüfus'dan sonra Müslüman Çinlilerin çoğunlukta olduğu Huaining kasabasıdır (怀宁县/huaining xian).

388 Çince'de yabancı isimlerde standart bir yazım yoktur ve Çinliler genellikle batı isimlerini Çince'de kısa isimlere dönüştürmeyi severler, bu nedenle gerçek isminin Arapça yazılışı farklı olabilir. Ünlü Arap gökbilimci Ma Yi Ze'nin Çince anlamı "ışık vermek", "aydınlatmak" veya "yakınlaştırmak" tır.

389 Batı Asya bölgesi (西域/xiyu) Çin'in kuzeybatısının batısında bulunan Arap, Pers ülkesi, Orta Asya, Ortadoğu ve daha uzakta kalan batı ülkelerini kapsar.

390 Rum, Romi, Rom, Rumi, Çinceye Lumu (鲁穆), Lumu (鲁木), Lumi (鲁迷), Lumi (噜 密), Lumi(鲁密), Lumu(鲁姆) şeklinde çevrilmiştir.

Çince yazımı olan Lumu'dan(魯穆) Çin'e gelmiştir.[391] Ming tarihinde Batı Asya bölgeleri IV. bölümünde Lumi biyografisinde şu cümleler kaydedilmiştir:

> *Lu Mí (鲁迷) Çin'den çok uzaktaydı. Jiaqing'in III. senesinde (1524), Lu Mí (鲁迷) Ming Hükümetine elçilerle hediye olarak Aslanlar (狮) ve Batı İnekleri (西牛), gergedan…… ve diplomasi mektupları getirmiştir. Lumi (鲁迷) bir krallık olarak listelenmediği için Lumi'nin (鲁迷) bir devlet olup olmadığı belirsizdir.*[392](Ek 7)

Ming Tarihine göre Lumi(鲁迷), elçilerini haraçlarla[393] birlikte Jiaqing döneminde (1521-1566) sekiz defa Ming hükümetine göndermiştir. Ming Tarihinde Lumi hakkında kaydedilenler Huai Ning Ma Ailesi Soyağacında bahsedilen Lumi (魯穆) ismiyle aynı olmalıdır.

Çin kaynaklarına göre, Ming Hanedanlığı'nın ilk dönemlerinde İslami takvimin derleyicisi olan Ma şeyh (Ma Sha Yi Hei/马沙亦黑) Lumi eyaletinden gelmiştir. Lu Mi, Batı Asya bölgesindedir. Ma Şeyh'in eski evinde salonun orta duvarında parşömene yazılı kaligrafi asılmıştır. Parşömenin başlığı büyük gökbilimci Ma (大测堂马)[394] olarak yazılmıştır. Asılı parşömende:

> *Büyük atamız, İmparator tarafından Ma soyadı verilen Şeyh De Ru Ding (德鲁丁公) idi. Batı Asya bölgesinde Lumi eyaletinden geldi.*

---

[391] Huaizhong Yang and Zhengui Yu, "İslam Ansiklopedisine giriş(伊斯兰天文学的输入/yisilan tianwenxue de shuru)", 1996, s.146-147; Jiujing Chen, Eski Çin'de gök bilimciler (中国古代天文学家/ zhongguo gudai tianwenxue jia) , 2008, s.290-291.

[392] Isa Ma Zhiliang, 2013, s.11.

[393] Osmanlı İmparatorluğunun Çin'e haraç vermesi mümkün degildir. Hediye olması mümkündür.

[394] Bu elyazması büyük gökbilimci Ma kaligrafi yazısı Nanjing'de İslam derneğinde 113x264 cm boyutlarında sergilenmektedir.

yazılmıştır.[395]

3.3.1.4. Ma yi ze'nin çalışmaları ve Astronomiye katkıları

Profesör Chen Jiujin, Yang Huaizhong ve Yu Zhenggui (杨怀 中, 余振贵) Ying Tian Li üzerinde çalıştılar ve gerçekten bu takvimin Arap Astronomisinin bazı önemli temel öğeleri benimsediğini buldular. Ying Tian Li, hafta-gün sistemini benimseyen ilk Çin takvimiydi. Takvimin Çin astronomisine ve takvim sistemine etkisi oldukça önemliydi. Çinli Müslümanlara doğrudan etkisi ve katkısı ise dini uygulamalarda daha uygun ve kolay çözümler olmuştur. Aynı zamanda Arap astronomisi ve Çin astronomisi arasındaki dönüşüm için bir temel oluşturmuştur. Ying Tian Li Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak için bazı önemli reformlar yapmıştır.

Ying Tian Li, Wang Chu Ne(王处讷) tarafından Arap Müslüman gökbilimci Ma Yi Ze'nin katkılarıyla oluşturuldu. Hiç şüphe yok ki, Wang Chu Ne profesyonel bir takvim yazarıydı. Ma Yi Ze hafta ve günlerin, Güneş ve Ay tutulması ve Çin takviminde beş yıldızın yükseklikleri gibi Arap astronomik öğelerinin hesaplanması konusunda kendisine yardım etmiştir. Müslüman astronom Ma Yi Ze'nin yaptığı en büyük katkı, Arapça hafta-gün sistemini ve bu sisteme özgü hesaplamaları Çin takvimi Ying Tian Li'ye katmasıdır.

İmparator onu astronomi ve takvimlere yaptığı çeşitli katkılardan dolayı el yazısıyla yazılmış bir fermanla övmüştür. Shui Zi Li (水子立) 1940 yılında Çin'de ünlü İslam alimleri ve şeyhler derlemesi (中国历代回教名贤事略汇编)[396] adlı bir kitap yazmış Çinli bir tarihçiydi. Shui, ünlü Astrolog Ma Yi Ze hakkında şu açıklamaları yazmıştır:

---

[395] Isa Ma Ziliang, 2008, s.3; Isa Ma Zhiliang, 2013, s.11.

[396] Zi Li Shui, "Çin'de ünlü İslam alimleri ve şeyhler derlemesi (中国历代回教名贤事略汇编/zhongguo lidai huijiao ming xian shixue huibian)", **IFM** 1940, s.12.

Ma Yi Ze, Batı Asya Bölgesinden bir Müslümandı. Takvim teknolojisi konusunda uzmandı. Kuzey Song Hanedanlığı'nın başkenti Bian Jing'e (汴 京) delege olarak geldi. Jianlong'un II. yılı (961) İmparator Tai Zu onunla tanışmaktan memnuniyet duymuş ve onu kişisel danışmanı olarak atadı ve Kraliyet Astronomi bölümünde baş müdür olarak görevlendirdi. Astronomi konusunda çeşitli çalışmalar yapmış, Han hanedanlığından Tang Hanedanlığı'na kadar Güneş ve Ay tutulması tahmini ve beş yıldız'ın rotalarını ve yüksekliklerini hesaplayıp Çin takvimlerinde meydana gelen birçok hatayı düzeltti. İmparator el yazısıyla kumaşa Ma Yi Ze'yi öven methiye yazdı. Dağları ve suları sevdiginden orta Shanxi'de (秦 中 山水) ailesi, oğulları ve torunlarıyla birlikte Jing Yang İlçesine (泾 阳) yerleşti. Orta Shanxi ovasında nesiller boyu asil bir aile haline geldi. "

Yukarıdaki açıklamalar, Ma Yi Ze hakkında söylenenleri tekrar ediyor gibi görünse de, bu sözler, Ma Yi Ze'nin Astronomide yaptığı çalışmalarla ilgili diğer Çin tarihi birincil kaynaklarından çok daha nettir. Çinliler, yeryüzünde olacakların, ilk önce gökyüzünde görüneceğini ve İmparatorların göğün yeryüzündeki temsilcileri olduğuna inanıyordu. Astrolojik tahmin, Çin hanedanlarında tüm İmparatorlar için en önemli konu olmuştur. Song Hanedanı'nın kurucu İmparatoru Song Tai Zu, Ma Yi Ze'yi bilgisinden dolayı kişisel danışmanı olarak almış, Kraliyet Astronomi bölümü baş müdürü olarak atamış ve Peygamber Hz. Muhammed'in ashabının ailesinden geldiği için Kraliyet Markisi unvanını vermiştir. İslam konusunda, Batı Asya bölgesi'nin siyaseti, coğrafyası ve geleneklerini İmparatora bildirmiştir. Kraliyet sarayında bulunması Batı Asya bölgesi'ndeki ülkelerle iyi diplomatik ilişkilerin sürdürülmesine yardımcı olmuş ve Kuzey Song Hanedanlığı sınırları içinde yaşayan Müslümanları yönetmek ve kontrol etmek için uygun ortam sağlamıştır.

Ma Yi Ze'nin 962 yılında Çin'e gelişinden MS 1005 yılında vefatına kadar, bu gökbilimcilerden hiçbiri Kraliyet Astronomi bölümü baş müdürü görevini üstlenmemişti.

Çin'e geldikten sonra ilk oğlu ve ikinci oğlu Kraliyet Astronomi bölümünde önemli görevlerde bulunmuştur. Huai Ning Ma Ailesi şeceresinde, üç oğlu hakkında şu açıklamalar yazılmıştır:

> *Şeyh Ma Yi Ze'nin üç oğlu vardı. Büyük oğlu, asıl adı Zhao Ming (昭明) olan Ma Er (马長) (997) babasının Marki ünvanı ile Kraliyet Astronomi bölümü baş müdürü olmasına karar verildi. İkinci oğlu Ma Huai (马 怀) gerçek ismiyle Wang Yue (望月) idi. Song Zhen Zhong'un IV. yılında(1001) Ma Huai (马 怀), babasının yerine Kraliyet Astronomi bölümü müdür yardımcısı olarak atanmasına karar verildi. Üçüncü oğlu Ma Yi (马 忆) gerçek adıyla Si Ming'di (思明). Song hükümdarı Zhen Zong'un V. yılında (1021), Ma Yi (马 忆) Ejderha ve Kaplan generali (龙虎 将军) ve Kraliyet ordusu baş komutan yardımcısı olmasına (上 护军 副总兵) karar verildi.*(Ek 8)

3.4. Müslüman kültürün yerleşme dönemi: Yuan Hanedanı dönemi

Yuan döneminde Müslümanların misafirlik dönemi artık bitmiş, topluma uyum sağlamış ve yerel halkla evlenmek suretiyle Çin coğrafyasına yerleşmiş ve degişik bölgelerine dağılmışlardır. Öz kimliklerini muhafaza etmişler, Arapça, Farşça konuşmuşlar, Arapça isimlerini kullanmışlardır. Arapça ve Farsça kelimeleri Çin diline sokmak suretiyle yerel kültürde değişiklikler meydana getirmeye ve bunları Çin kültürüyle birleştirip yeni Çin İslam kültürünün tohumlarını atmaya başlamışlardır. Hatta Çin coğrafyasındaki mekanların isimlerini değiştirme yoluna gitmişlerdir. Buna en çarpıcı örnek Quanzhou kıyı şehrinin ismini o dönemde(Zeytun) yani Zeytin olarak değiştirmişlerdir.

Yuan döneminde Müslümanlar hala İslam dünyasından kopmamış ve Ümmet'le temas halinde olmuşlardır. İslam dünyasına olan sevgi ve özlemlerini oradan gelen

Müslüman ziyaretçilere verdikleri önem ve saygı ile özdeşleştirmişlerdi. İslam ülkelerinden gelen ziyaretçilerin kendileri gibi zengin bir duruma gelmesi için onlara gereken yardımı yapmışlar, hatta onlara zekat vermişlerdir.

XIII. yüzyılda Avrasya'nın büyük bir kesiminin Moğollar tarafından ele geçirilmesiyle, Arap ve Fars İslam kültürü Çin kültürel gelenekleri ile birleşerek tarihte ilk kez tek bir imparatorluk çatısı altında Çin İslam kültürünü oluşturmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan etkileşim, Çin'de kültür, teknoloji, bilim, felsefe ve sanatı etkilemiştir. Maddi kültür bakımından, Çin'de Orta Asya İslam mimarisinin tezyini motifleri, ve hüsn-i hat sanatları belirgin olarak göze çarpar. Kuzey Çin mutfağında helal yiyeceklerin bâriz tesiri ve yine İslam tıbbının Çin tıbbı üzerinde etkisi vardır.[397] Yuan dönemi Çin'in batısı ile Çin dünyası arasında çok hızlı geçişlerin yaşandığı bir dönem olup bilimsel alanda İslam dünyasının Çin'deki astronomi, coğrafya, anatomi, ilaç ve göz hastalıkları gibi bilim dallarına katkısı oldukça büyüktür.[398]

Yuan Hanedanlığının en büyük özelliği Çin'deki Müslümanlar için kullanılan Hui hui (回回) kavramının ortaya çıkmasıdır.[399] Yuan döneminde İslamiyet kelimesi, Çin kaynaklarında Hui'lerin dini (Hui hui jiao/回回教) olarak ifade edilmiştir. Hui'lerin dini anlamında Hui hui jiao kelimesine ilk kez Kuzey Song Hanedanlığı kayıtlarında rastlanmıştır. Özellikle Yuan Hanedanlığı döneminde Çin'in batısı ile sağlanan etkileşimin sonucunda Çin'deki Müslümanların etnik yapısı Arap ve Persli dışındaki farklı uluslardan oluşmuştur. Çin topraklarına gelen Müslümanların Arap, Persli veya Türk olduğuna bakılmaksızın tamamına Hui hui denilmiştir. Tang ve Song döneminde

---

[397] Ertuğrul Aydın, Çin'de İslam mirası, s.4.

[398] Kim Cho and Y. Jung, 2009, s.10.

[399] Xiaochun Yang, **Yuan ve Ming hanedanları sırasında Çince İslami edebiyat çalışması (Yuan Ming Shiqi Hanwen Yisilan Jiao Wenxian Yanjiu/元明时期汉文伊斯兰教文献研究)**, 2012, s.2.

belli bir coğrafyadan gelen ve belli bir zümrenin dini olan İslamiyet, Yuan Hanedanlığında kabul edilen Hui hui kavramı ile tüm etnik gruplara ait Çin'in inanç sisteminde bir din olmuştur.

Yuan hanedanı (1279-1368) döneminde Hui'ler kendilerini Çin mensubu olarak tanımladılar ve Hanlar tarafından da o şekilde görüldüler. Bu anlamda, artık göçmenler olarak degil , Çin'in bir azınlık cemaati olmuşlardır. XIV. yüzyılda Yuan Hanedanlığının sonunda Müslümanların Çindeki nüfusu dört milyonu aşan sayıya ulaşmıştır.[400] Aynı zamanda, Huiler Çin kültürünün birçok yönünü benimsemiş ve yerel Han Çinlileri ile uyumlu bir şekilde entegre olmaya başlamışlardır. Müslümanları yerel Han Çinlilerinden ayıran İslam dinine ait birçok uygulama ve sosyal gelenekleri vardır. Bu farklılıklar arasında, bir Allah'a inanmaları, domuz eti yememeleri, günde beş vakit namaz kılmaları, oruç tutmaları ve sünnet olmaları sayılabilir.

3.4.1. Müslüman yerleşik kültürünü kuran topluluk Semu Ren'ler

Daha önce renkli gözlü olarak ifade edilen Orta Asya'dan Uzakdoğu'ya gelen göçmenler, degişik bilim insanları tarafından çalışma konusu olmasına rağmen, tam olarak kim olduklarına dair bir bilgi eksikliği vardır.

Önemli bir sorun terminolojiden kaynaklanmaktadır. Semu'nun kendisi çok sık yanlış anlaşılmıştır. Bazen Çincedeki karşılığı olan "renkli gözlü" anlamına geldiğine inanılmıştır. Ancak 1927 yılında Paul Pelliot bunun yanlış olduğunu açıkça belirtmiştir. Pelliot, Semu ren'i (色目人) "kategorilere göre sınıflandırılmış"[401] ifadesiyle açıklamıştır.

[400] Raphael Israeli, 2012, s.255.

[401] Michael C. Brose, **Subjects and Masters: Uyghurs in the Mongol Empire**, 2007, s.2; Paul Pelliot, "Une Ville Musulmane dans la Chine du Nord sous les Mongols", **JA** 1927, s.266.

Stephen G. Haw tarafından onunkine parelel biçimde bir yorum olan "çeşitli kategorilerdeki insanlar" veya "çeşitli türden insanlar" olarak yorumlanmıştır.[402]

Funada Yoshiyuki, Semu ren terimini daha uzun şekli olan Zhu semu ren (诸色目人), ile açıkça ilişkilendirmiştir.[403] Zhu se ren formunun varlığını fark edememiş, Semu ren teriminin Yuan Tarihinde (元史)[404] nispeten nadir görülen bir durum olduğunu belirtmiştir. Sadece Zhu se ren (诸色人) teriminin kullanımına bakmıştır, Zhu se ren Yuan hanedanlığı tarihinin tamamında 100'den fazla kullanılmıştır. Önemli bir ayrıntı Yuan hanedanlık tarihinde yaygın olarak görülen, Zhu se ren jiang ifadesindeki Jiang/匠'ın sanatkar anlamına gelmesidir.

Bu terim, Orta Asya ve daha batıdaki bölgelerden Moğollar için Uzak Doğu'ya çalışmak üzere gelen önemli sayıda çeşitli Semu sanatkarlarına atıfta bulunmaktadır. Bu terim daha önce yanlış anlaşılmıştır. Farquhar bunu "Çeşitli konularda Sanatkarlar" ya da "Tüm konularda Sanatkarlar" olarak çevirmiştir.[405] Bu terimin Türkçe daha iyi bir çevirisi "çeşitli türden sanatkarlar"dır.

Pelliot'un Kuzey Çin'de bir Müslüman kasabası olan Xunmalin/尋麻林 kasabasında yerleşmiş olan zanaatkarların Semerkant, Buhara ve komşu yerlerden olduğunu açıkça ortaya koymuştur.[406] Ancak yabancı zanaatkarların tamamı Müslüman değildir. Yuan tarihinde, Semu esnafına ait Genel Müdürlüğün (zhongguanfu/总管府) on bir alt ofisi

---

[402] Stephen G. Haw, **Mobility and Transformations: New Directions in the Study of the Mongol Empire**, 2014, s.1.

[403] Funada Yoshiyuki, "The Image of the Semu People: Mongols, Chinese and Various Other Peoples under the Mongol Empire", **CSACSA** 2010, s.2.

[404] Funada Yoshiyuki, a.g.m., s.8-9.

[405] David M. Farquhar, **The Government of China under Mongolian Rule: a reference guide**, 1990, s.143-201-332.

[406] Paul Pelliot, 1927, s.266.

kontrol ettiğini kaydetmiştir. Bunlardan ilki, Budist heykellerinin üretilmesinden sorumlu alt ofistir. Zanaatkârlarının Budist Tangut İmparatorluğu Xi Xia(西夏) devletinden ve muhtemelen Tibet'ten geldiği sanılıyor. Xunmalin'de Mâverâünnehir'den üç bin zanaatkâr aile yerleşmiştir.[407] Bu nedenle, Yuan İmparatorluğu'nun tamamında on binlerce yabancı zanaatkâr ve ailesinin bulunması muhtemeldir. Bu terim karmaşasının bir nedeni de Yuan Hükümet belgelerinin önce Moğolca yazılmış ve daha sonra Çinceye çevrilmiş olmasıdır.[408]

Bu terim genel anlamıyla Moğol ve Çinli olmayanları tanımlamak için kullanılmıştır. Zhu se ren ve Semu ren terimleri, İmparatorluk fermanları da dahil olmak üzere hükümet tarafından yapılan çok sayıda belgede ortaya çıkmıştır. Tongzhi tiaoge'da[409] Zhu se ren jiang'ın tescili ile ilgili bir yönetmelik vardır.[410] Hırsızların olağan cezası yüzlerine dövme yapmaktı, ancak imparatorluk fermanıyla Semu ren dövme yapılmaktan muaf tutulmuştur.[411] Memurluk imtihanında diger gruplara degişik uygulamalar yapılırken

---

[407] Lian Song, **Yuan Tarihi (Yuan Shi/元史)**, 1976, c.122, s.3016; Paul Pelliot, a.g.e., s.6.

[408] Elizabeth Endicott-West, **Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty**, 1989, s.83-84.

[409] Kapsamlı Düzenlemelerin yasal makaleleri (Tongzhi tiaoge/通制 條 格), Yuan döneminde (1279-1368) yargı yetkilerinin ve yasaların bir koleksiyonudur. Bu koleksiyon Büyük Yuan hanedanlığının kapsamlı düzenlemeleri (Da-Yuan tongzhi/大元通 制) veya daha genel bilinen uzun ismiyle Büyük Yuan hanedanının Kutsal Devlet Düzenlemeleri'nin (Da Yuan shengzheng guochao dianzhang 大元聖 政 國 朝 典章) bir parçasıydı. Kısaca Yuan dianzhang/元典章 olarak adlandırılan bu tüzükler Yuan döneminde(1279-1368) yasal konularda yapılmış bir derlemeler topluluğudur.

[410] Linggui Fang, **Genel Kurallar ve Düzenlemeler (Tongzhi tiaoge jiaozhu/通制條格校注)**, 2001, s.18.

[411] YDZ(Yuan Dianzhang), **Yuan Hanedanı Kutsal Devlet Düzenlemeleri**, 1998, c.3, c. 49, s.1778.; YS, c.3, c.38, s.823.; YS, c.9, c.104, s.2665.

Yuan Dianzhang'da Semu ren'ler bu uygulamalardan muaf tutulmuşlardır.[412] Semu ren daha sonraları genel bir ifadeyle Moğol, Çinli ve Koreli olmayan kişiler için kullanılan bir terim olmuştur.

3.4.2. Müslüman Orta Asya Fars ve Türk kültürünün Çin'e intikali

Batı bölgesine Zhang Qian tarafından yapılan diplomatik gezi (M.Ö.136-128) tarihte Çin ile batı bölgeleri arasında kaydedilen siyasi, ekonomik ve kültürel dostluk ilişkilerini başlangıcını oluşturur. Batı Bölgesi (Xiyu/西域), Çin'in kuzey batısındaki Gansu (甘肃), Anxi 'den (安西), Orta Asya'ya, oradan Batı Asya'ya ve hatta Avrupa'ya kadar uzanan bölgeyi ifade eder.[413] Nuraniye Ekrem, Zhang Qian'in yolculuğunun amacını şu şekilde açıklamıştır:

> *Hunların, sürekli taarruzlarından, yıllık haraçların artmasından ve sık sık kız istemelerinden kurtulmak isteyen Han Sülâlesi İmparatoru Wu di/武帝 (M.Ö. 140-87), Hunların sağ kolu olan Doğu Türkistan ve Gansu eyaletindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmak için yeni bir politika uygulamaya girişti. Bir yandan kendi ordusunu güçlendirirken, diğer yandan Batı Bölgeleri'ndeki Hunların hâkimiyeti altındaki topluluklarla temasa geçerek, Hunlara karşı birlikte hareket etmek için, Zhang Qian'i elçi olarak M.Ö. 139'da Yüe çi (yue zhi/月氏)topluluğuna göndermiştir"*[414]

Yuan Hanedanı, Orta Asyalı Müslümanların Çin'e en fazla göç ettiği dönemdir. Aynı zamanda Yuan hanedanı İslamın Çin'de daimi statüye sahip olduğu ve hızlı gelişme sağladığı bir dönem olmuştur. Moğol İmparatorluğu genişleme sürecinde, Orta Asya'daki,

---

[412] Linggui Fang, 2001, s.221.

[413] Burçin Bedel, **Han Wu Di Döneminde Batı Bölgesine yönelik politika**, 2017, s.38.

[414] Nuraniye Ekrem, **Çin Elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asyada'ki Etnik Gruplar**, 1999, s.60.

Hârizmşah Devleti, Abbasi İmparatorluğu, Batı Xia Krallığı, Liao Hanedanlığı ve Jin Hanedanlığını ele geçirerek güneye doğru ilerlemiştir. Güney Song hanedanlığını zaptettikten sonra Pers ülkesinden büyük miktarda eğitimli zanaatkâr, mühendis, doktor savaş tutsaklarına sahip oldular. Sonra Çin'i ele geçirmek için doğuya doğru yönelmişlerdir. Mengü Han döneminde, Kubilay Han ve Ögeday'ın liderliğindeki Moğol soylularının ordusu Orta Asya ve Pers ülkesinde ele geçirilen birçok Müslüman asker tarafından desteklenmiştir.[415]

Yuan Hanedanı tarihinde Huihui olarak kayıtlara geçen insanlar Hârizm Devletinden gelen müslümanlardır. Çin tarih kitapları Hârizm'i Huihui devleti (eyaleti) olarak adlandırır ve Moğollar tarafından işgal edilmiştir. Hârizm Devleti o dönemde Orta Asya'nın büyük bir kısmı, Afganistan ve Kafkasya'nın büyük bölümünü kapsayan geniş alanlara sahip güçlü bir ülke olmuştur.

Çin tarihsel kayıtlarında, Yuan Hanedanı döneminde Moğol ordusunda görev yapan birçok Huihui askerinin Moğolların Çin'i ele geçirmesine yardım ettikten sonra Çin'in çeşitli yerlerinde yerleşmelerinden bahsedilmektedir. Örneğin Hebei eyaletinin Xunmalin(Şunmalin) şehrinde 3000 Hui hui çalışan ailesi vardı. Yunnan'da yaşayan 15000 Hui hui askeri Burma'yı fethettikten sonra askerlik görevini bırakmıştır. Pekinde Yuan döneminde 3000 Hui hui ailesi yaşıyordu. Yuan Hanedanlığında Çin'de neredeyse hemen hemen her yerde Müslümanlar vardı.[417]

Kuzey batı sınırında kurulan pazarlarda, uzun yıllardan beri, batıdan gelen tüccar ticaret yapmaktadır. Daha önce de izah edildiği gibi bu eski ticaret yollarında, daha sonra yüzyıllarca sürecek canlı ilişki Avrasya kıtasını bağlayan antik İpek Yolu vasıtasıyla gelişmiştir. İpek yolunda bulunan Pers imparatorluğu Doğu ile Batı arasındaki kültürel

---

[415] Jianping Wang, **Concord and Conflict: Hui Communities of Yunnan Society in a historical perspective**, 1996, s.2.

[417] Jianping Wang, 2009, s.233.

iletişimde önemli rol oynamıştır. Çin'in bu tür diplomatik ve ticaret yollarından sağladığı yararlar, çeşitli yeni sebze, meyve, tahıl yanında yeni sulama teknolojilerinin öğrenilmesi olmuştur. Kültür konusunda ise Pers ülkesinden din, gelenek, ibadet törenleri, eğitim ve sanat eserleri Çin'e gelmiştir.

Çin'de İslam kültürü, karşılıklı temaslar sonucu Fars İslam kültürü, Arap kültürü ve Fars İslam kültüründen etkilenen Türk kültürü etkileşiminin bir ürünü ve sonucudur. Çin ve Orta Asya tarihindeki bu dostça alışveriş ve etkileşim, sonuç olarak Çin'deki toplulukların kendi yerel İslam kültürlerini oluşturma, gelişme ve büyütmesine büyük katkı sağlamıştır. Fars kültüründeki İslami takvim, Müslüman tıbbı, İslam mimarisi, desenleri ve aksesuarları, matematik ve diğer doğa bilimleri Çin Müslüman toplumunu derinden etkileyerek Çin İslam kültürünün oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Pers ülkesi coğrafi konumu itibariyle Çin'deki Müslümanlar ile Farslaştırılmış Orta Asya'nın diğer Müslüman bölgeleri arasındaki temaslarda ve iletişimde aktif ana yollar ve kanallar olarak önemli katkılar sağlamıştır. Çin'deki Müslümanlar ve onların yönelimleri, Fars İslam kültüründen derinden etkilenmiş ve yıllar sonra Çin Müslüman kültürünü oluşturmuştur.

3.4.3. Müslüman Arap, Fars ve Türk kültürlerinin Çin'deki Müslüman yaşamına etkisi

Tarihsel olarak Fars ve Türk kültürünün unsurları, birçok yönden Çin'deki Müslümanlar tarafından sosyal hayatta sıcak ilgi görmüş ve kabul edilmiştir. Çin Müslümanlarının yaşamlarındaki bu kültürel kalıntılar Fars ve Türk kültürü ile bağlantılıdır. Fars ve Türk kültürünün Çindeki Müslümanların sosyal yaşantısı üzerindeki etkisini dil, günlük hayat, ibadet, din ve sanat olarak beş açıdan inceleyeceğiz.

3.4.3.1. Dil kültürü

Bugün Çince'de başta Farsça ve Türkçe olmak üzere, Japon, Kore, Mançu, Moğol, Tibet gibi komşu ülke dillerinden binlerce kelime bulunmaktadır.[418] Çince'nin dil zenginliği tarih boyunca zikredilen bazı Batı dillerinden aldığı binlerce kelime sayesinde olmuştur.

Yuan Hanedanlığı tarihinde Çinli Müslümanların birçok Farsça sözcük kullandığı kaydedilmiştir. Örnek olarak Danişmend, Derviş ve Paygamber (özellikle Hz. Muhammed için kullanılmıştır), Nasic (özel bir ipek), Cuhud (yahudiler),[419] Tersa (Hristiyanlar veya Zerdüşler). Çinli Müslümanlar bugünkü İran topluluklarının doğru anlamını ifade etmek için geçmişte kullanmadıkları bazı Farsça terim ve ifadeleri hala kullanmaktadırlar. Bugün Çinli Müslümanların kullandıkları Farsça dinî kelimelerden bazıları şunlardır:

Hûdâ(Allah)	Âbdest(abdest)	Namaz(namaz)
Bamdad(Sabah namazı)	Diger(öğle namazı)	Pîşîn(ikindi namazı)
Şam(akşam namazı)	Hoften(yatsı namazı)	Ahund(ögretici, imam)
Bang(ezan)	Rûze(oruç)	

Günlük hayatta kullanılan Farsça sözcükler ise:

Papa(büyük baba, dede)	Bende(hizmetçi)	Bâzâr(Pazar)
Panah(Tanrı tarafından korunan)	Bîmar(hastalık)	Düşman(düşman)

[418] Liu Zhengtan(刘正埮) tarafından Çince'ye giren 10 000 kelime Çince alıntılar sözlüğü (汉语外来词词典/Hanyu wailaici cidian) adı altında 1984 yılında Shanghai sözlük yayınevi(Shanghai cishu chubanshe/上海辞书出版社)tarafından yayınlanmıştır.

Destâr(Türban)	Duzeh(cehennem)	Dost(arkadaş)
Kıyme(kıyma)	Gunah(günah)	Hoşnudî(hoşnut)
Havend(beyefendi)	Rûbend(başörtü)	Hâs(insan)
Hâce(peygamber soyundan)	Pir(yaşlı, Aziz)	Pîrahen(kefen)

Çin'in çeşitli bölgelerinde Müslüman topluluklar tarafından günlük hayatta kullanılan 120 civarında dini kelime vardır.[420] Bu kelimelerin tamamı aynı zamanda Türkistan Türk boyları tarafından yüzyıllardır kullanılmaktadır. Bu bize Fars kültürü ile Orta Asya Türk kültürünün iç içe aynı kültürel kaynaktan beslendiğini göstermektedir

Dil konusunda yapılan araştırmalarda Türkçe, Siyenpice, Moğolca, Kırgız ve Uygur lehçelerinden doğrudan veya dolaylı olarak Çince'ye geçen kelimelerden bazıları Çince alıntı sözlüğünde aşağıdaki şekilde yazılıp okunmaktadır:

觱篥 bìlì :Türçe'de beri(borulu çalğı aleti)

不儿忽惕 buerhuti: Bürküt(Kartal)

勃布 bobu: böz(bez)

登利 dengli: Tengri(Tanrı)

可敦 kedun: katun(kadın veya hatun)

腾格 tengge: tenge(madeni para)

乌沙克 wushake: küçük(uşak)

叶尔 ye er: bölge(yer)

玉兹 yu zi: kısım, taraf(yüz)

阿干 agan: kardeş(büyük)

比德真 bidezhen: katip(bitikçi)

[420] Jianping Wang, **Glossary of Chinese Islamic Terms,** 2009, s. 235.

阿大 ada: ata

阿娜 ana: anne

都阿 doua: dua

黑孜买提卡尔 heizimatika er : Hizmetkar

吉那孜 jinazi: tabut, cenaze

库尔班节 kuerbanjie: Kurban bayramı

买僧 maiseng: Müezzin

木卡姆 mukamu : şarkıda Makam

乃孜尔 naizier : Nezir Uygurlar’da ölüler için verilen yemek daveti

阿哈 aha : ağa

拜兰节 bailanjie : bayram

巴夏 baxia(okunuşu başia’dır): basha(baş, önder), paşa

贝伊 beyi: bey

台伊 tayi: dayı

贝伊勒贝伊 beililebeili: beylerbeyi

爱兰 ailan: ayirag veya ayran

伊麻木 yimamu: İmam

扎卡特税 zhakateshui: Zekat

亚西姆塞斯 yaximusesi: yahşimusiz yani “nasılsınız iyimisiniz”

Alimcan İnayet tarafından yapılan araştırmada Türkçeden 52, Siyenpice'den 48 Uygurca kaynaklı[421] 83 kelime, Kazakça 20, Kırgızca 10, Özbekçe 6, Tatarca 3, Moğolca 45, Mançuca 7, Rusca 24, İngilizce 9 kelimenin olduğu belirlenmiştir.[422]

3.4.3.2. Günlük Hayat-Gelenekler ve Görenekleri

Çin'e göç eden Müslümanların ataları Orta Asya ve Pers ülkesinden geldiklerinden dolayı günlük olarak yaşamdaki geleneklerinde çok güçlü bir şekilde Orta Asya ve Fars kültürü korunmuştur. Bugün bile Müslümanların yoğun olarak ikamet ettikleri yerlerde Türk ve Fars kültürü yaygındır. Bu duruma aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

Çin'de müslüman bir bebek doğduğunda, ona Arapça isimler verilmektedir. Erkek için Ali, Hasan, Hüseyin kız çocukları için ise Fatma, Ayşe gibi isimleri çoğunlukla kullanmışlardır. Peygamber ailesinin isimlerini tercih etme alışkanlığı Çinli Müslümanlar arasında çok yaygındır. Bu gelenek onların Orta Asya ve Pers ülkesinden göç ettikleri tarihsel gerçegini ve atalarının etkisinin çok güçlü olduğunu göstermektedir.

Müslüman Çinli'lerin ikamet ettikleri yerlerde, düğün törenlerinde damadın babası İmamın sorusuna Kabala (Arapça "kabul ediyorum"un bozuk şekli) kızın babasının ise Dadan (Farsça "bende katılıyorum") demesi üzerine, İmam kuruyemişleri, şekerleri ve paraları yeni çiftin başlarından aşağı döker. Bu gelenek de Fars kültüründen Çin İslam kültürüne girmiştir. Türk kültüründe aynı şekilde kız ve erkek babasının kız alıp verme töreni yüzyıllardır yapılmaktadır.

Cenaze töreninde Çinli müslümanlar iskat (ölünün yaşamı süresince yerine getiremedigi dini yükümlülüklere karşılık cenaze namazına gelen tüm cemaate verilen para) töreni yapmaktadırlar ve bu törenin Pers ülkesinin kuzeydoğusunda Meşhed

[421] Uygurca kaynaklı gösterilen kelimelerin bir kısmı Uygurca degildir

[422] Alimcan İnayet, "Doğrudan ve dolaylı olarak Çince'ye geçen kelimeler üzerine", **TDİD** 2006, s.83-92

şehrinde yapılan bir kültürel gelenekten etkilenerek yapıldığı söylenmiştir.[423] İskat kültürü Türkler başta olmak üzere özellikle Hanefilerde de yaygındır.

Çinli Müslümanların yaşadığı Yunnan bölgesinde halen uygulanan bir gelenek de, misafirler onuruna verilen yemekten sonra ev sahibinin ziyafete katılamayan misafir yakınlarına ziyafetten kalan yiyeceklerden vermesi adeti Orta Asya ve Pers ülkesinden göç eden Müslüman Çinlilerin ataları tarafından getirilmiştir.[424] Bu Türklerde hala devam etmekte olan olan "han yağması" geleneğinin devamıdır.

Diğer bir alışkanlık da Cuma gününde bazı Müslümanların namazdan sonra dağıtılmak amacıyla camiye yiyecek bağışlıyarak diğer Müslümanlarla paylaşmasıdır. Tarihte bu alışkanlık Pers egemenliğindeki Müslümanlarda bir gelenek olmasına karşılık Türkler ve diğer Müslüman topluluklar tarafından da uygulanmıştır.

3.4.3.3. İbadet kültürü

Çin'deki Müslümanlar namaz kılarken ve dua ederken Persli ve Orta Asya Müslümanlarının yönteminden etkilenmişlerdir. Arapça ve Farsça sözcüklerlerin(altı çizili olanlar Farsçadır) karışımı olarak dua etmişlerdir. Örnek olarak niyat kerdam ki bıkuz azam du raka'at sunnat Namaz bamdad muteveccih şodem bajahar ka'ba halissa lillahi ta'ala.[425] Chengdu'daki Huangcheng Camii'nde görevli bir İmam olan Ma Youlin'in görüşüne göre, Farsça ve Arapça'nın karıştırıldığı dua sözleri Çin'in çeşitli bölgelerinde dört yüz yıldan fazla bir süredir muhafaza edilen bir geleneği yansıtır.[426]

---

[423] Jianping Wang, 2009, s.236.

[424] Clavijo Ruy Gonzales, **Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the court of Timour**, 2010, s.135.

[425] Anlamı İki rekat sabah namazının sünneti için yüzümü Allah rızası için Ka'be ye dönüyorum.

[426] Jianping Wang, 2009, s.237.

Gusül abdesti ve abdest alırkende aynı şekilde Arapça ve Farsça karışık dualar yaparlar. Aynı kelimeler veya dualar Türkistan Türklerinde de vardır.

Mukaddes günler ve dini bayramlar söz konusu olduğunda, Çin'deki Müslümanlar yalnızca Ramazan bayramı, Kurban Bayramı, Mevli-i Nebi, Mevlid-i Fatıma'yı kutlarlar. Kuzeybatı Çin ve Kuzey Çin'deki Müslümanlar Aşure Günü'nü kutlamaktadırlar. Yunnan bölgesinde ise aşure günü en önemli festivallerden birisidir. Bu yaklaşık 400 yıllık bir gelenektir.[427]

Çinli müslümanlar arasında ay takvimi yerine İslam takvimi kullanılmaktadır. Ayrıca Çindeki Müslümanlar Fars Yeni Yılı olan Nevruz'u da kutlamaktadırlar.

Birçok bölgedeki Müslümanlar Perşembe akşamı, geçmiş Perşembedeki günahların af edilmesi için çeşitli ayetler okurlar. Perşembe kelimesi de Farsça Penc-şembe (beşinci gün) kelimesinden gelmektedir, bu nedenle, bu gelenek hiç şüphesiz Fars ve Orta Asya İslam kültürlerinin izlerini taşımaktadır.

3.4.3.4. Din Eğitimi

Cami veya medrese eğitimi birkaç yüz yıldan beri Çin'deki Müslümanlar arasında yapılmaktadır. Çin'deki Medrese eğitiminde kullanılan ders kitapları arasında Farsça kitaplar oldukça fazladır.[428] Örneğin, Shandong'da yaşayan, ancak Fars kökenli olan ünlü İslam alimi Chang Zhimei, Fars temel dil öğretimi için materyal (Hava) oluşturdu. Yunnan'daki Müslüman alim Ma Lianyuan, buradaki medreselerde öğretilen Farsça dilbilgisi (kimiya) kitabını yeniden düzenlemiştir.

[427] Yunnan bölgesi, Gejiu şehri, Jijie kasabasında eski bir Camide Hz. Fatıma için taş üzerine kazınmış bir Vakıf yazıtı bulunmaktadır.

[428] Benzer bir kitap Pekin Doğu Camisinde (Dongsi) bulunan Öğrenmenin yolu (Xuexi Menjing/学习门径) adlı kitaptır.

Medresede okutulan Farsça ders kitapları arasında "Çihil Hadîs" adında bir kitap ve şair Sadi-i Şirazi'nin *Gülistan'ı* vardır. Değerli İslami el yazması kitapları hazırlayan Rofer'a göre, Çin'deki birçok eski camide, Farsça el yazması eserler mevcuttur.[429]

Çalışmaları tamamlayan helifât'a (muallim, imam), ucunda uzun yeşil ip olan, etrafı beyaz türbanla sarılmış ve üst kısmı keskin şekilli bir sarık başlığı ve uzun elbise verilir. Bir İslam alimine göre, bu tür bir sarık ve kıyafet Pers ve Orta Asya toplumlarında din adamlarının giydiği İslami elbiselere (çapan ve sella) çok benzemektedir.[430]

3.4.3.5. Sanat Eserleri

Kopenhag'daki David Müzesinde sergilenen eski eserler arasında, Abbasiler ve İlhanlılar dönemlerinde inşa edilen camilerin üzerinde oyulmuş ejderha, aslan ve diğer kabartma kemerler ve camilerin önüne konan tütsü yakıcılar vardır. Tarihte bazı Çin camileri önünde taş aslan ve cami çatısında ejderha motifleri ve heykelleri bulunması muhtemelen Fars kültürü ile ilgilidir. Bu Çin'deki camilerde Farslarınkine benzer bir stilin kullanıldığını ve Çinli Müslümanların, Fars İslam kültürünü Çin kültürü içinde cesaretle erittiklerini göstermektedir. Bir diğer ifadeyle Fars kültürünün özellikleri zaman içerisinde Çin geleneksel kültürüyle bütünleşmiştir. Pers ülkesindeki İslam kültürünün resimlere ve renkli dekorasyona karşı olmadığını biliyoruz. Çin'de eski camilerin ibadet mahallerinde ve minarelerin içindeki mimari detaylarda her zaman boyalı kirişler ve renkli ahşap elemanlar belirlenmiştir. Böylece, Çinli Müslümanlar, hem Çin'in hem de Pers ülkesinin sanatsal birikimlerini kültürel güzelliklerini Çin İslam mimarisiyle birleştirmişlerdir.

---

[429] Geoffrey Rofer, **World Survey of Islamic Manuscripts**, c.4; Jianping Wang, 2009, s.238.

[430]Cheng Degan, **Yunnan'da Na ev halkı ziyareti (访云南纳家营), Çinde Müslümanlar (Zhongguo Musilin/中国穆斯林)**, S.4. s.27-28.

3.4.4. İslam öğretilerinin Çin kültürü terimleriyle birleştirilmesi

Daha öncede kısaca izah ettigimiz gibi Ming hanedanlığı sonlarında ve Qing Hanedanlığı başında, Çinli Müslüman alimler Wang Daiyu, Ma Zhu, Liu Zhi ve diğerleri, İslam öğretilerini Konfüçyanizm ve Çin kültürü terimleriyle açıklamak ve yorumlamak için yazılar ve kitaplar yayınladılar. Temel İslam inançlarını yerli kültürel geleneklerin önemli olanları ile birleştirip hatalı olanlarını atarak açıkladılar.Çinli Müslüman alimler, İslam'ı Çin şartlarına uyarlamak için yerel kültürel gelenekleri benimsemişlerdir. Kur'an ve Sünnet geleneğini, "Kur'an ve Sünnet'ten kopmayan", uygulanabilir bazı yerel geleneklerle birleştirmek için kullanmışlardır.

Bu dış kültür ve dinler vasıtasıyla temaslar, yine de Çin'de İslam'ı tamamen şekillendirme noktasına ulaşmamıştır. Çin İslam kültürünün şekillenmesinde ve yayılmasında özellikle Yuan ve Ming döneminde Müslüman alimlerin, Müslüman vali ve üst düzey yöneticilerin, Müslüman amiral ve hatta dini kimliğini gizli tutan kralların etkisinin olduğunu tarihsel kanıtlardan anlamaktayız.

3.4.5. Müslüman ilaç ve tedavi yöntemlerinin Çin'e etkileri

Batı Asya tıbbi ilaçları ve tıbbi bilgisinin Orta Asya'dan doğuya doğru hareketi, Çin'deki Müslüman topluluklarının varlığı ile yakından alakalıdır.[431] Tang ve Song hanedanı dönemlerinde (VII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar) İslam dinine inanan tacirler, Pers ülkesi ve Arabistan'dan hem kara hem de deniz yollarından Çin'e gelmişlerdir. İpek yolu ile karşılaştırıldığında, Fars Körfezi ve Hint Okyanusu vasıtasıyla Çin'e uzanan deniz ticaret yolu Tang ve Song hanedanlık dönemlerinin sonuna kadar sürekli artarak kullanılmıştır. XIII. yüzyılda Moğolların Orta Asya'daki genişlemesi yalnızca göç ve nüfus değişimlerine neden olmamış, aynı zamanda Müslüman Arap ve Pers ülkesi

[431] Thomas T. Allsen, **Culture and Conquest in Mongol Eurasia**, 2001, s.146-147.

ürünleri, bilgi ve geleneklerinin doğuya doğru aktarılmasında büyük katkı sağlamıştır. Yuan hanedanı hekimi Hu Shiu Ying, tıp ve farmakoloji alanındaki Doğu ve Batı arasındaki kültürel etkileşimine vurgu yapmıştır.[432]

Yuan döneminde Avrasya kıtasının Orta Asya dahil, Doğu'da Çin'e kadar olan bölgeleri Moğol hakimiyeti altına girmiştir. Batıdan Çin'e yerleşen Müslümanlar, tıbbi kültürlerini de yanlarında getirmişlerdir. XIII. yüzyılda Pax Mongolica denilen dönemde Avrasya'da ticari ilişkiler kolaylaştırmıştır. Çin ile Batı arasında tıp alanındaki değişimler o kadar genişlemişti ki, Paul Buell son zamanlarda "tıbbi küreselleşme" den bile bahsetmiştir.[433]

Yuan İmparatorluk döneminde tıbbi uygulamalar, tedaviler ve tıbbi malzemeler konusunda Moğollar geniş bir külliyata sahiptiler. Tedavi gelenekleri hem tecrübi bilgi hem de ruhsal büyü inançlarına dayanıyordu.[434] Moğollar, Batıdan farklı etnik kökenlerin kullandığı ilaç, tedavi yöntemleri ve tecrübeli hekimlerini kullandılar, Müslüman tıp bilgisi ve ilaçlarını tercih ettiler.

Çin'deki Hui hui tıbbı ve tıbbi ilaçları hakkındaki bilgileri Çinde yazılan çeşitli metinlerden öğrenmekteyiz. Husihui/忽思恚[435] tarafından diet üzerine yazılan yiyecekler, içecekler (Yinshan zhengyao/饮膳正要) kitabı Yuan hanedanlığı döneminde yazılmış bir metin olup İran ve Arabistan'dan Çin'e tıbbi bilgi aktarımı konusunda çok fazla kanıt

[432] Shiu Ying Hu, "History of the Introduction of Exotic Elements into Traditional Chinese Medicine", **JAA** 1990, s.487.

[433] Paul David Buell, **How did Persian and Other Western Medical Knowledge Move East and Chinese West? A Look at the Role of Rashid al-Din and Others**, 2007, s.291

[434] Thomas T. Allsen, 2001, s.142.

[435] Paul David Buell, "The Yinshan Chengyao, A Sino-Uighur Dietary: Synopsis, Problems, Prospects", **ATCML** 1989, s.109-127.

sunmaktadır.[436] Müslüman Reçeteler Külliyatı (Huihui yaofang/回回药方) erken Ming döneminde yazılan tıbbi bir metin olup Fars tıbbında kullanılan çok sayıda ilaçlardan bahseder.

Yinshan zhengyao'nun yazarı Hu Sihui muhtemelen Uygur Türkçesi konuşan, ve daha sonraları Moğol kültür ortamında yetişen birisiydi. Buell ve Anderson'un gösterdiği gibi tariflerinin ve reçetelerinin birçoğu, bugün Ningxia'daki Huilerin kullandığı tariflere açık olarak benzemektedir.[437] Pekin Ulusal Kütüphanesi'nde (Guoli Beiping Tushuguan/ 国立北平图书馆) Müslüman tıbbi reçetelerinden 36 ciltlik bir kısım bulunmaktadır.[438] Huihui yaofang muhtemelen bir zamanlar genel bir ansiklopedinin ya da Çin'in Moğol hükümdarlığı için yazılmış bir İslam tıp ders kitabının bir parçasıydı. Daha sonra Ming dönemine ait bölümleri de içerdiği için yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır.[439]

Müslüman tıbbi ilaçlarının dolaşımı hakkında diğer bir kaynak ise ülke genelinde bulunan eczaneler (Yaoju/药局) ve onların idari organizasyonudur. Bu eczaneler Moğol hükümdarlarının tıb bilimine verdiği önemi ve sıradan insanlara ilaçların sağlanması konusunda bilgiler vermektedir. Genel olarak Çinliler, Müslüman tıb bilimi konusunda bazı şüpheci yaklaşımlarda bulunma eğilimindeyken Moğol sarayı, Müslümanları desteklemiştir. Joseph Needham'ın belirttiği gibi, Kubilay Han'ın (1260-1294)

---

[436] Song Xian, **Müslüman reçete metinleri (Huihui yaofang kaoshi/回回药方考释)**, 2000 ; Song Xian, Chen Dasheng and Jiang Runxiang, **Müslüman Reçeteleri Kitabı ve Arap Tıp Değişimi ile Yakın İlişkisi (Huihui yaofang yu Alabo yixue zhuliu de qinyuan guanxi Wenhua)**, 1991, s.548-552.

[437] Paul David Buell and Eugene Anderson, **A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era**, 2000, s.4.

[438] Fang Hao, **Çin ile batı arasındaki trafigin tarihi (ZhongXi jiatong shi/中西交通史)**, 1983, s.582.

[439] Song Xian'a göre, Huihui yaofang, Hongwu saltanat döneminden (1368-1398) yılları arasında yazılan erken Ming dönemi metnidir.

hükümdarlığı sırasında hekimlerin entelektüel konumunu yükseltmek amacıyla genel bir hamle yapılmış[440] ve saray tarafından başkentte dört tıp okulu kurulmuştur. Tüm okulların hepsi Fars tıbbi uygulamalarından etkilenmiştir. Yuan sarayına yabancı hekimlerin getirilmesi ve onların ilaç uygulamaları ve reçeteleri (Yaofang/药方) bazı yerel Çinlilerin, Müslüman uygulamaları ve terapilerini kullanarak doktor olmalarına vesile olmuştur. Genel olarak, Yuan sarayının tıp konusunda olumlu görüşü, Çinli seçkinlerin daha önceki hanedanlıklardan daha fazla tıp mesleğine olan ilgisini arttırmıştır.[441]

3.4.5.1. Huihui tıbbi ilaçları

Müslüman tıp bilgisi ve tıbbi ilaçları ticaret yoluyla, saraya yapılan hediyeler ve haraç gibi vasıtalarla Çin'e ulaşmıştır. Song hanedanlığı zamanında, birçok tıbbi ilaç ve baharat (xiangyao/香药) İran ve Arabistan'dan Çin'e ulaştı.[442] Song Hanedanı döneminde tıbbi ilaç ve baharatlar, Çin'in en önemli ithalatları arasındaydı. Birçok İranlı, Arap hekimler ve eczacılar Çin'e gelip ithal ilaç satarak hayatlarını kazandılar.[443] Yuan döneminde Orta Asya'dan birçok Müslüman hekim zorla Çin'e gönderildi. Bilim insanı ve şair Ding Henian (丁鹤年) bunlar arasında en ünlülerden birisidir. Matematik ilmi, Daoist nefes egzersizleri ve ilaç reçeteleri konusunda yetenekli olduğu söylenmektedir.[444] 1331'de, İlhanlı elçisi Ebû said (Busaiyin/卜赛因) Batı bölgesinden döndüğünde kendisine Yuan

[440] Joseph Needham, **Medicine and Chinese Culture**, 1970, s.263.

[441] Morris Rossabi, **The Reign of Khubilai Khan**, 1994, s.451.

[442] Song Daren, **Çin ve Arabistan arasındaki Tıbbi degişimler (Zhongguo he Alabo yiyao jiaoliu)**, 1959, s.79-89.

[443] Chen Yuan, **Western and Central Asians in China under the Mongols**, 1966, s.103.

[444] Chen Yuan, a.g.e., s.100.

Sarayının haraç olarak bol miktarda tıbbi malzeme sunduğunu duyurmuştur[445]. Bu ilaçların nevi belirtilmemiştir, fakat bu kayıt vesilesiyle iki sarayın önemli miktarda ilaç alışverişinde bulundukları düşünülmektedir.[446] Kubilay Han, Horasan Valisi Abaka'yı/阿不合 (1265-1282) tıbbi ilaçlar satın almak için 100.000 liang[447] altın verip elçilerle Seylan'a göndermiştir. Bu örnekler sadece genel olarak tıbbi ilaçların değişimini göstermekle kalmaz, aynı zamanda Batı ve güneybatıdan ilaç sevkiyatı için kullanılan deniz ticaret yollarının önemine ve Huihui yaofang da bulunan tıbbi ilaçların Hint Okyanusu kanalıyla nakledildiği konusunda önemli kanıtlar sağlamaktadır.[448]

Çinli Müslümanlar 1292 yılında Yuan sarayında iki Müslüman ilaç bürosu (Huihui yaowu yuan/回回药物院) açmıştır. Bunlardan birisi Yuan başkenti Dadu'da (大都), digeri Shangdu'da (上都) Yuan imparatorunun yazlık sarayında kurulmuştur. Bu ilaç büroları 1322'de, Büyüyen Yardımseverlik Bürosunun (Guanghui si/广惠司) kontrolü altına alınmış ve Müslüman Tıp Ofisi olarak adlandırılmıştır.[449]

Buell, 1240 yıllarında Moğol hizmetine giren ve Çin kaynaklarına göre Suriyeli Hristiyan doktor Axiye (阿锡页) veya Aixue (爱薛) olarak adlandırılan kişi tarafından Huihui Yaofang'ın Çin'e getirildiği düşünülmektedir.[450] Axiye, Reşîdüddin Fazlullâh (1247-1317) tarafından İsa adlı bir doktor olarak biliniyordu. Batı tıbbındaki her türlü ilacın uygulamasını yapmış olan doktor özellikle tıp alanında ki bilgisi nedeniyle yazar olarak da anılmıştır. Buell Yuan döneminde Reşîdüddin Fazlullâh ve onunla bağlantılı

[445] Lian Song, 1976, c.35, s.792.

[446] Thomas T. Allsen, 2001, s.154.

[447] Çin ağırlık ölçüsü liang 37.5 gramdır.

[448] Song Xian, 2000, c.8, s.148; Thomas T. Allsen, 2001, s.154.

[449] Song Xian, a.g.e., c.88, s.2221.

[450] Paul David Buell, 2007, s.289.

olan Müslüman ve Arap tıbbi bilgisinde aktif rol oynamış kişilerin Çin'e Huihui yaofang'ı ulaştırdıklarını düşünmektedir.[451]

1263 yılında, Kubilay Han Jingshi Tıp Fakültesi (Jingshi yiyao yuan/京师医药院) olarak da bilinen bir Batı Tıp Ofisi (Xiyu yiyao si/西域医药司) açtı. İdari olarak ofis İmparatorluk Tıp Akademisine (Tai yiyuan/太医院) bağlanmıştır. Tıp Akademisi, İmparatorluğun ve ona bağlı muhafızların, başkentteki yetim ve fakirlerin kullanması için ilaç karışımları hazırlamakla görevlendirilmiştir.[452] İmparatorluk Tıp Akademisi aynı zamanda tıp eğitmenlerinin seçme kriterlerini belirlemiştir. Bu kriterlerden bazıları hekimlerin eğitimi, tıbbi metinlerin hazırlanması, doktorların tıbbi muayenelerinin denetlenmesi ve sınavlarda başarısız olan hekimlerin Tıp Akademisinde pratik yapmasını engellenmesi olarak belirlenmiştir.[453]

Xu Youren/許有壬 (1287–1364) tarafından Zizheng döneminde (Zhizheng ji/至正集) yazılan Büyük Yuan Tıbbi Malzemeleri'nin (Da Yuan bencao/大元本草) girişinde şöyle denmektedir:

> *Kuzeybatıdaki tıbbi ilaçlar (xibei zhi yao/西北之药) tüm hastalıkları mükemmel bir şekilde tedavi eder ve Batı bölgelerinin tıbbi teknikleri özellikle iyileştirilmiş ve deneyimlenmiştir (xiyu yishu haojing yao chan shifan/西域医术号精药产寔繁). Saray tarafından kurulan ve Guanghui si olarak adlandırılan tıbbi ofiste, ilaç üretimi gerçekten oldukça fazladır. Sonuç olarak, daha önce yabancı ilaç*

[451] Paul David Buell, 2007, s.290-291.

[452] Song Xian, 2000, c.88, s.2221.

[453] Morris Rossabi, 1994, s.451.

reçetelerinin tamamını yeniden üretmek suretiyle bugünkü kadar geniş bir çeşitlilikte tıbbi ilaç üretimi gerekli olmamıştır.[454]

Bu ifadeler çoğunlukla Müslüman veya Nesturilere ait Batı ilaçlarının takdir edildigi hakkında en doğru olan açıklamadır. He Dignian gibi dolaşarak Müslüman tıbbi ilaçları satan hekimler hakkındaki kayıtlar, Müslüman tıbbi ilaçlarının imparatorluk Sarayı ve Moğol elit kişilerin dışında münferit olarak da dağıtıldığını kanıtlamaktadır.[455] Batının tıbbi tekniklerinin Çin tıbbi uygulamaları üzerinde çok derin bir etkisi olmamasına rağmen, batı tıbbi ilaçları bir dereceye kadar Çin tıbbi ilaçları olarak kabul edildi ve Çin ilaç uygulamalarının bir parçası haline geldi.[456] Bu aynı zamanda Çin tıbbi literatürü tarafından da onaylanmıştır. Örneğin, Ma Jianchun'a göre, Li Shizhen/李時珍 (1518-1593) tarafından Ming döneminde 1578 yılında tamamlanan Tıbbi Malzemelerin özeti (Bencao gangmu/本草纲目) Tang ve Song dönemine ilaveten 374 tıbbi ilacın kaydını içermektedir ve bu ilaçlardan az bir kısmı batıdan Çin'e tanıtılmıştır. Göz hastalıkları konusunda Zhu Su/朱橚 (-1425), tarafından yapılan erken Ming dönemi çalışması olan Ortak şifa yöntemlerinde (Puji fang/普济方), Müslüman dünyasından gelen tıbbi ilaçlar olan Farsça kateera (Çince ketieci/可铁刺), gamboge (Garciniae resina), anzarot (anzanlu/安咱芦) ve Arapça afyun'a (afeiyong/阿飞勇) atıfta bulunulmuştur.

Müslüman yardımseverlik eczaneleri (huimin yaoju/惠民药局) Yanjing'den(燕京) Nanjing'e (南京) kadar olan bölgede belli aralıklarla kurulmaya başlamıştır. İmparatorluk

---

[454] Youren Xu, **Büyük Yuan Tıbbi Malzemeleri (Da Yuan bencao xu/大元本草序), Zhizheng dönemi (Zhizheng ji/ 至正集)**, c.31, s.13a.

[455] Jianchun Ma, **Araplar-Eski Çin ve Batı bölgeleri (Dashi-Xiyu yu gudai Zhongguo/ 大食-西域與古 代中國)**, 1990, s.259.

[456] Shiu Ying Hu, 1990, s.487-526.

hekimleri Wang Bi (王璧) ve Qi Ji (齐楫) ilk resmi eczacılar arasındaydı.[457] 1261'de Chengdu'da, 1263'te Shangdu'da iki eczane daha kurulmuştur. [458] Bu eczanelerin kurulması Müslüman tıbbına ve ilaçlara çok fazla önem veren Yuan sarayının yönetici elitleri tarafından emredilmiştir. Çoğu batı bölgelerinden gelen çok sayıda yeni tarif ve ilacın, Li Shizhen/李時珍 (1518-1593) tarafından yazılan Bencao gangmu (本草纲目) gibi Çin ilaç literatüründe bulunması her iki geleneğin kombinasyonu ve uyarlanmasını kanıtlayan bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Yuan tıp literatüründe karşılaştığımız Huihui ilaçlarının çok azı Yuan döneminde tanınmıştır. [459] Bazıları Çin Bencao literatüründe resmi bir yer kazanmışlardır.[460] Yun Cheung Kong ve Da Sheng Chen, 94 nitelikli ilaç türlerine vurgu yapmıştır. Bunlardan 78 tanesi müslüman ülkelerden olup, 23'ü Huihui yaofang'ın 12. bölümünde bulunmaktadır.[461]

Hem Huihui yaofang hem de Yinshan zhengyao, Yuan sarayında kullanılan her türlü Müslüman(Huihui) tıbbi ilaçları ve kullanımı konusunda yeterli kanıtları sağlamaktadır. Huihui yaofang bu bağlamda büyük öneme sahiptir.[462] Yun Cheung Kong ve arkadaşları Huihui yaofang'ın içerisinde çoğunluğu bir Arapça kod eklenmiş, değiştirilmiş bir isimle

---

[457] Song Xian, 2000, c.96, s.2467.

[458] Song Xian, a.g.e., c.96, s.2468.

[459] Hu Shiu'nun , History of the Introduction of Exotic Elements into Traditional Chinese Medicine adlı kitabında 490, 491 ve 493. Sayfalarında Ying ruxiang'ı listesinde 11. sırada 540 yılında, moyao'nun 27. sırada 973 yılında, awei'nin 37. sırada 659 yılında ve yunxiang'ın 79. sırada 273 yılında bilindiğini belirtmiştir.

[460] Yun Cheung Kong and Da Sheng Chen, **Elucidation of Islamic Drugs in Hui Hui Yao Fang-a linguistic and pharmaceutical approach**, 1996, s.86.

[461] Yun Cheung Kong and Da Sheng Chen, a.g.m., s.86.

[462]Angela Schottenhammer, "Huihui Medicine and Medicinal Drugs in Yuan China", **EIYC** 2012, s.83.

tanımlanmış olan çok sayıda yabancı ilaçları içerdiğini belirtmiştir.[463] Yazarlar, bahsedilen ilaçları üç türe ayırmıştır: ilk olarak, Çin ilaçları ya da "Çinlileştirilmiş" yabancı ilaçlar aloe vera (luhui/芦荟), ikincisi Çince harflerle yazılmış ve Arapça kod eklenmemiş safran gibi yabancı ilaçlar, üçüncüsü isimleri değiştirilmiş ve Arapça kod eklenmiş yabancı ilaçlar.[464]

İlaç ithalatının en önemli kalemlerinden biri, 1268'de Samarkand'dan ülkeye giren "şurup" dur. Şurup terimi, Çinceye Arapçadan "şarap" ya da "şarbat" kelimelerinden türetilerek "shelibie/舍利别" şeklinde girmiştir.[465] Shelibie bir ilacın karıştırıldığı, şekerden yapılmış yapışkan bir içecek anlamında kullanılmıştır.[466]

Yuan döneminde hangi tür tıbbi ilaçların ithal edildiği sorusuna ilişkin bir başka bilgi kaynağı da, Zhao Rugua'nın/赵 汝适[467] (1170–1231) Yabancı ülkelerin tasviri (Zhufan zhi/诸藩志) olan tarihi coğrafyadır. Zhufan zhi'da belirtilen bitkilerin bazılarından örnek olarak burada bahsedilecektir.

Myrrh (moyao/谟药), Mür yağı ya da badem yağı buna bir örnektir. Yabancı ülkelerin Tasviri (Zhufan zhi) notlarında:

> *Moyao, dashi'nin maluomo/麻啰抹 (merbat/Umman), yani Arapların ticaret merkezi ülkesinden geliyor. Ağaç, Çin'deki bir çam ağacının (song/松) yüksekliğini ve boyutunu andırır; kabuğu bir iki cun[468] kalınlığındadır. Tütsü*

[463] Yun Cheung Kong, Pek Soon Kwan, and others, **A botanical and pharmacognostic account of Hui Hui Yao Fang**, 1988, s.519.

[464] Yun Cheung Kong, Pek Soon Kwan and others, a.g.e., s.4-5.

[465] Angela Schottenhammer, 2012, s.85.

[466] Angela Schottenhammer, a.g.m., s.84.

[467] Zhao Rugua, dönemin gümrük nazırlarından birisidir. Fujian Eyaleti Gümrük Nezareti ve Quanzhou (Zeytun) Limanı Deniz Ticaret Nezareti görevinde bulunmuştur. Zhao rukuo olarakda bilinir.

[468] 1 cun 3.14 cm dir

toplama sırasında, önce ağacın dibinde toprağa bir delik açarlar ve daha sonra kabuğu bir balta ile ayırırlar, ağacın kabuğunda açılan çentikden reçine tam on gün boyunca deliğe doğru akar.[469]

Huihui yaofang, "moyao", "Mo 谟 (mūr) veya "mo (mei) er/摩 (没) 而" veya "muli / 木里" ile ilgili çok sayıda kayda sahiptir.[470]

Buhur ve tütsü (ruxiang/乳香 ve xunluxiang/薰陆香) olarak da anılmaktadır.[471] Zhufan zhi notlarında:

Ruxiang veya Xunluxiang en uzak dağların derinliklerinden, Umman (Marbat), Yemen (Shihr) ve Umman (Zufar) ülkelerinden geliyor. Bu ilacı veren ağaç genellikle çam ağacına benzer. Gövdesi, üzerinde balta ile reçinenin aktığı çentikler açılır ve toplanan reçine sertleştiğinde, topaklar haline getirilir ve bu madde tütsüye dönüşür. Filler vasıtasıyla Arap kıyılarına taşınır, daha sonra sanfoqi'deki (Sirivijaya/ Endonezya) diğer mallar ile takas etmek için gemilerine yüklenir. Yabancı tacirler buraya ticaret yapmaya geldiğinde, gümrük mercii ruxiang'ın(akgünlüğün) kokusuna bakarak iyisini, kötüsünü ayırır. Kalitesine göre on üç sınıf belirler. En iyisi jianxiang (拣香) veya seçkin tütsü denilen yuvarlak ve parmak ucu büyüklüğünde olanıdır; genellikle diru (滴乳) veya damlayan süt[472] *şeklinde adlandırılır.*[473] *Huihui yaofang'da, Arapça ismi tus*[474]

---

[469] Friedrich Hirth and William Woodville Rockhill, **Chau Ju-kua, His Work on the Chinese and Arab Trade in the twelfth and thirteenth Centuries**, 1911, s.197.

[470] Angela Schottenhammer, 2012, s.85.

[471] Ju Lin Shan, **Zhao Rugua'nın Zhufanzhi Adlı Eserine Göre XII-XIII. Yüzyılda Orta Doğu Kentleri ve Ticari Emtia**, 2015, s.129.

[472] Çin Ortaçağ müellifleri buna Rutouxiang adını verir.

[473] Ju Lin Shan, a.g.t., s.132.

[474] Friedrich Hirth and William Woodville Rockhill, 1911, s.197.

olan sakız (ruxiang/乳香) ve Arapça'dan çevirisi lubna ve Çince'de yazımı lubuna (鲁不纳) olarak bahsedilmektedir.[475]

Kırmızı Sakız (Xiejie/血竭) veya Ejder Kanı Zongli(Somali) ülkesinden çıkar. Ağacı az çok mür ağacına benzer, fakat Bencao Gangmu kitabında buna qilinjie (骐驎竭) adı verilir.[476] Sahte Kırmızı Sakız (jia xue jie/假血碣) olarak da adlandırılmıştır.[477]

Mastaki (Masitaji/馬思他其) Batı bölgelerinin birçoğunda sıkça bahsedilir. Mastic, hem Müslüman hem de Nestûrî olmak üzere Batı Asya tıbbında, çeşitli rahatsızlıklar için, özellikle de gastrointestinal(sindirim sistemi) problemler için yaygın olarak kullanılmıştır. Zhengyao'da bahsedilen bir mastaki (masitaji/马斯塔奇) çorbası'nın (tang/汤), bileşenlerinden bir tanesinin Müslüman nohutu (huihui douzi/回回豆子) olduğu belirtilmiştir.[478]

Araplar tarafından Java tütsüsü olarak bilinen Jinyanxiang'ın (金顏香) en kalitelisi Kamboçya'da (Zhenla/真腊) bulunur. Tütsü Aselbent ağacının reçinesidir, hoş kokuludur ve yabancılar vücutlarına diger parfümlerle karıştırarak sürerler.[479]

Safran (zanfulan/咱夫兰), ayrıca (fanhonghua/番红花) veya (zanghonghua/藏红花) olarak da bilinir. Hem Huihui yaofang[480] hem de Yinshan zhengyao'da belirtilmiştir.[481] 973 yılı Song hanedanlık dönemi gibi erken bir tarihte kaydedilmiştir. Moğol döneminde safran, Müslümanlar tarafından Çin'e ithal edilmiş ve yaygın olarak kullanılmıştır.

---

[475] Yun Cheung Kong and Da Sheng Chen, a.g.m., s.93.; Schottenhammer, 2012, s.85.

[476] Shizen Li, **Bencao Gangmu**, 2011, c.34, s.570-574.

[477] Ju Lin Shan, 2015, s.137.

[478] Angela Schottenhammer, 2012, s.85.

[479] Ju Lin Shan, a.g.t, s.138.

[480] Lian Song, 1976, s.395-396.

[481] Paul David Buell and Eugene Anderson, 2000, s.60.

Çin'e Batıdan ticaret yoluyla giren ve Ju Lin Shan tarafından Zhufanzhi'nın tercümesinden yararlanılarak detaylı olarak açıklanan diğer bitkiler ise Altın Renkli tütsü (Jinyanxiang/金颜香), Sığla yağı (Suhexiangyou/苏合香油), Bademli sığla (Anxixiang/安息香), Gardenya Çiçeği (Zhizihua/栀子花), Gülsuyu (Qiangweishui/蔷薇水), Karanfil (Dingxiang/丁香), Küçük Hindistan Cevizi (Roudoukou/肉豆蔻), Mazı Meşesi (Meishizi/没石子), Himalaya Çiçeği (Muxiang/木香), Şeytan tersi (Awei/阿魏), Sarısabır (Luhui/芦荟), Mercan ağacı (Shanhushu/珊瑚树), Amber (Longxian/龙涎) bitkileridir.[482]

Bunlar, Moğol Yuan döneminde Çin'de kullanılan ve uygulanan çeşitli Müslüman ilaç ve reçetelerinden sadece bazı örneklerdir. Yukarıda tanıtılan ve analiz edilen tüm örnekler en azından Yuan döneminde Çin toplumunda Müslüman tıbbının ve ilaçların önemini ortaya koymaktadır. Paul Buell ve Eugene Newton Anderson tarafından Huihui yaofang'ın çevirisi ve analizi, bu ilaç reçetelerinin ve iyileştirici etkilerinin Moğol döneminde Çin'e tanıtılması konusunda daha gerçek bir açıklama sağlamıştır. Ancak, yukarıda tanıtılan ve analiz edilen tüm örnekler, en azından Yuan Çin toplumunda Müslüman tıbbının ve uyuşturucunun önemini ortaya koymaktadır.

Batı Asya ilaçlarına devam eden Çin ilgisi, Müslüman tıp literatürünün erken Ming çevirileri ile de doğrulanmaktadır. İlk Ming imparatoru Hongwu/洪武 (1368-1398), 1382 yılında Hanlin Akademisi üyelerinden Huo Yuanqie (火原洁) ve MashayiheiMuhammed (马沙亦黑马哈麻) değişik konularda Çince ve yabancı (Huayi yiyu/华夷译语) sözcüklerini içeren çeviri ansiklopedi hazırlamalarını emretmiştir. Hanlin Akademisi üyeleri, kategoriler halinde astronomi, coğrafya, hayvanlar, yiyecekler, elbiseler, vb bölümler dahil olmak üzere ansiklopediyi kategorilerine ayırmıştır.[483] Bu emir,

[482] Ju Lin Shan, 2015, s.120-151.

[483] Angela Schottenhammer, 2012, s.87.

İmparatorun konuşulan dili yerleştirme ve Yuan döneminde dolaşan bilgi konusuna verdiği önemi açıkça göstermektedir. Mashayihei Muhammed ayrıca Müslüman Tıp Kitabını (huihui yishu/回回医书) tercüme etmiştir. Bu kitapta 26 bölüm, dahiliye bölümü (neike/内科) ve 6 bölüm, hariciye bölümü (waike/外科) olarak yazılmıştır.[484]

Özellikle bitki kökenli çok sayıda Müslüman tıbbi ilaçları, Moğol döneminden daha önceki yüzyıllarda Çin'e ulaşmıştır. Metinsel kanıtlar, en azından Müslüman tıbbi ilaçların kullanımının Çinliler arasında bile giderek daha popüler hale geldiğini göstermektedir. Çeşitli Müslüman hekimler Çin'e gelip, Müslüman ilaçları satmış ve bilgilerini Çin toplumuna yaymıştır. Müslüman ilaçlarının sıradan insanlar arasında dağıtıldığı ve sadece sarayda kullanılmadığı konusu yardımseverlik eczanelerinin kurulması ve işlevlerinden anlaşılmaktadır.

Çin kaynaklarında, genel olarak Müslüman tıbbi uygulamalarını öven bazı referanslar bulunsa da, birçok Çinli genel olarak Batı tıbbi uygulamalarına şüpheyle bakmıştır. Buna rağmen, Müslüman tıbbi ilaç tarifleri ve uygulamaları, Yuan dönemi ve sonrasında Çin tıbbı üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Bu konu çok sayıda Huihui ilacı içeren Çin tıbbi ve ilaç literatürü tarafından da kanıtlanmıştır.

3.4.6. İslam Mimari Geleneğinin Çin Mimarisine etkisi

Camiler Çin İslam kültüründe önemli bir yere sahiptir. İslam kültürünün Çin'de zaman içerisinde Çin kültürüne uyarlanmasına parelel olarak Arap ve Fars tarzı camilerde Çin mimari kültürü ile birleşerek Çinlileşmiş ve Ming döneminde tamamen içi Arap ve Fars tezyinatı ile süslenmiş, dış görünümü ve simetrik yapılarıyla Çin mimarlık tarzını benimsemiştir. Çin İmparatorluğuna ait mimari stiller, Çin genelinde diğer dini mimari

[484] Mashayihei'nin tercüme ettiği diger konular arasında Müslüman takvimi (Huihui lifa/回回历法) ve 3 bölümlük Astronomi kitabı (Tianwen shu/天文书) vardır

tarzlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve camiler de Budist ve Konfüçyüs tapınaklarıyla benzer mimari özelliklerden payını almıştır.

Çin İslam kültürüne batıdan giren, camilerin bölgesel elitler tarafından kurulan vakıf benzeri kuruluşlar vasıtasıyla yönetimi konusunu ve yapılan bağışları, Yuan ve Ming dönemindeki taş kitabeler vasıtasıyla ögrenmekteyiz. Taş kitabeler Çin Müslüman cami kültürü, cami dernekleri, cami kaynaklarının kullanılması, cami din eğitimi ve yönetimi konusunda bize detaylı bilgiler sunmaktadır.

İslam'ın Çin'e girmesi daha önce görülmemiş yeni bir mimari türün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çince'de saf ve gerçek tapınak (Qingzhensı/清真寺) anlamına gelen eski camiler, Hui stili cami olarak anılmaktadır. Çin'de camiye verilen diğer isimler arasında "Hui halkının salonu" (huihui tang/回回 堂), "Hui halkının tapınağı" (Huihui si/回回 寺), İbadet Tapınağı (Li bai sı/礼拜寺), Gerçek öğretim tapınağı (Zheng jiao sı/真教寺) sayılabilir. Geleneksel Hui camileri, Müslüman nüfusun yoğun yaşadığı kent merkezlerinde, fakat şehrin karmaşasından uzak sessiz bölgelerde inşa edilmiş kapalı alanlardır. Çin'de Budist tapınaklarının aksine camilerin etrafında yaşayan Müslüman bir topluluk oluşmuştur.

Günümüzde Tang döneminden ayakta duran hiçbir caminin varlığından söz edilmemektedir. Bunun sebebi Müslümanların evde veya isimsiz yerlerde birlikte ibadetlerini yapmalarından kaynaklanabilir. Camiler Song ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bazı kaynaklar Tang dönemine işaret etse de bunlardaki bilgilerin doğruluğu araştırmacılar tarafından şiddetle sorgulanmıştır.[485] Müslümanların yabancı misafirler konumunda olduğu Tang döneminde Çin'e yerleşmiş nüfusun az olması nedeniyle cami yapılmamış olması ihtimal dahilindedir. Bu dönemdesayıları az dahi olsa,

[485] Özellikle Marshall Broomhall, Islam in China:A neglected problem adlı kitabında Xi'an büyük camii'nin 732 yılındaki taş kitabede bulunan bir tarihsel hatayı izah etmiştir.

ticarette kendilerine fayda sağlamak için Müslümanlığı seçen yerel Çinliler[486] olmasına rağmen Çin'de yaşayan Müslümanlar için henüz "Çinli Müslümanlar" tanımlaması yapılmamıştır.

İlk camilerin yapımı Moğolların, Müslüman zanaatkârları özellikle Orta Asya'dan zorla Çin'e göç ettirip büyük topluluklar oluşturmaya başladığı Yuan dönemine rastlamaktadır. Genelde ilk yapılan camiler Yuan dönemine aittir ve camilerin en belirgin özelligi, Çin bölgesel mimari tarzının özellikleri ile İslam kültür ve geleneklerinin karışımından oluşmasıdır.

XIV. yüzyılın sonundan itibaren Ming Hanedanlık dönemi sonuna kadar Çin'de İslam tüm yönleriyle büyük ölçüde gelişmiş ve Müslüman nüfus ve camilerin sayısı artmıştır. Yuan döneminde gelişmeye başlayan Müslümanların Çin'de çoğalması ve değişik bölgelere yayılması nedeniyle cami kültürü ve Çin-İslam mimarisi daha mükemmel hale gelmiştir.

Ming döneminde Zhu Yuanzhang, gizli Müslüman kimliği altında, Müslümanların Çinlilerle çatışmasını önlemek amacıyla onların Çinlileşme sürecine katkıda bulunmuştur. İslam dinine uygun kanun ve fermanlar yayınlayarak Müslümanların yaşam şartlarını düzenlemiş ve camilerin sayısını çoğaltarak İmamlar vasıtasıyla camilerde İslami eğitime önem vermiştir. Hatta Ming dönemi sonlarında eğitim amaçlı kadın camileri ve kadın din görevlileri ortaya çıkmıştır. Ming dönemi camileri Zhu Yuanzhang'ın oğlu İmparator Zhu Di döneminde, Müslüman Amiral Zheng He'nın gayretleriyle yeniden inşa edilmiş ve onarılmıştır. Zheng He camilerin yapımı ve onarımı konusunda sadece Çin coğrafyasına katkıda bulunmamıştır. Amiral olarak yaptığı Güney ve Güneybatı Asya seferlerinde cami yapımını teşvik etmiştir. Şu anda Güney ve Güneybatı Asya'da onun bilinen diğer adıyla San Bao Gong (三宝公) ismiyle anılan camiler mevcuttur.(Ek 9,10,11) Bu

[486] Müslümanların ticarette olan başarılarından yararlanmak amacıyla İslam dinini seçen yerel Han'ları ifade etmektedir.

döneme ait camiler dış görünüşleri itibariyle tamamen Çin mimarisinin etkisinde kalmıştır. İç mekan süslemelerinde kullanılan motifler ve Arapça yazılar İslam mimarisindeki hat ve süsleme sanatları esas alınarak yapılmıştır.

İslam dininde Müslüman yerleşimciler tarafından cami inşa etmek aynı zamanda binaya dini ve kültürel bir kimlik yüklemek anlamına gelmektedir. İnşaat sürecinde İslam'ın geçerli kurallarına tam olarak uyulmalı, dekoratif desenlerde kullanılan mimari tasarımlar da İslam hükümlerine uygun olmalıdır. Çin'de yapılan tüm camilerde bu kurallara uyulmuştur.[487]

Çin'deki cami mimarisinin ana unsurları

Çin'de cami mimarisinin veya yapısının ana unsurlar mihrab (mihalabi 米哈拉比), minber (minbaier 敏拜尔), harim ve avludur.[488] Daha sonraları, son cemaat mahalli, iç avlu, taç kapı, minare (Bangke Lou/邦克楼), eyvan, şadırvan ve dış avlu gibi unsurlar eklenmiştir.

Hui camilerinin genel özellikleri

Çin'in ilk camileri Guangzhou, Quanzhou, Hanzhou ve Yangzhou gibi kıyı şehirlerinde bulunmaktadır. Buralardaki en eski camilerde Çin ve Orta Asya motifleri ve mimari tarzları birleştirilerek inşa edilmiştir.[489] Çin mimarisi batıdan gelen İslam kültürüne ait mimari özellikler etkisi altında binlerce yıl boyunca ortak özelliklerini kültürel bir model olarak korumuştur. Çin yapılarında mimari alanlar yatay olarak gelişmiştir. Binalar genellikle eksenler olarak adlandırılan büyük bina hatları boyunca

[487] Yiqing Li, **Study of Xi'an Islamic Architecture Decorative Patterns**, 2016, s.1751

[488] Jianping Wang, **Glossary of Chinese Islamic Terms**, 2001, s.

[489] Michael C. Brose, **Globalization and the Chinese Muslim Community in Southwest China**, 2011, s.64.

durmaktadır. Uzamsal büyüklük, dikey olarak değil, yatay olarak ve eksenlerle ifade edilmektedir.

Çin yapılarının önemli özelliği diğer uygarlıkların ve büyük imparatorlukların dini mimarilerine kıyasla daha alçak olmasıdır. Yatay alanda dört taraflı kapalı bir veya daha fazla avlu (sıheyuan) ile çevrili yapılar Çin mimari tarzının en önemli özelliklerindendir. Çin inşaat ilkelerinden olan ve camilerde çogunlukla bulunan ön avlu Hz. Muhammed'in mescidindeki avlu örnek alınarak yapılmıştır.[490] Minare Hz. Muhammed döneminde ibadet alanının bir parçası olmadığından Çindeki ilk camilerde minare görmek mümkün değildir.[491]

Hui camileri çoğunlukla tek bir binadan ziyade bir dizi binalar topluluğundan oluşmaktadır. Genelde ortada bir avlunun etrafında farklı işlevleri olan binalardan oluşan bir külliye görünümdedir. Hui Camileri sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda toplanma, ticaret, barınma ve bazen öğretim fonksiyonlarını içeren bir alandır.

Çin Hui tarzı camileri dışarıdan görünüşleri açısından bir Budist tapınağından ayırt etmek neredeyse imkansızdır. Çin'de genellikle camilerin etrafı ibadet kısmını komşu sokakların kargaşasından ayırmak için bir duvarla çevrilidir. Genelde tuğladan yapılan bu duvarlarda bazı oyma bitki motifler, geometrik desenler ve Çin kaligrafi sanatından işlemeler bulunmaktadır.(Ek 12) Binanın çatısında bulunan, ejderha figürleri veya su canavarları gibi dekoratif pişmiş toprak elementleri, binanın gerçek doğasını göstermez. Sadece ön kapının üstündeki Çince "Qingzhensı 清真寺" veya "Libaisı 礼拜寺" yazısı buranın cami olarak kullanımı hakkında bize bilgi vermektedir.

Hui camileri, geleneksel Çin mimarisinin tipik olan plan özelliklerine sahiptir. Gerçekten de, avluların birbirini izlemesi özelliği Budist tapınakları veya İmparatorluk

[490] Robert Hillenbrand, **Islamic Architecture**, 1995, s.32.

[491] Robert Hillenbrand, a.g.e., s.129.

saraylarına benzer. Bu avlu düzeni çeşitli camilerde iki avludan beş avluya kadar değişen özellikler gösterir.[492]

Giriş ilk avluda yer alır ve külliyenin en önemli salonu olan ibadet salonuna(harim) bir yol ile son avluda ulaşmaktadır. Merkezî bir eksen, mimari kompleksi simetrik olarak ikiye ayırır. Ziyaretçilerin akışını yönetmek için ana yola paralel iki ikincil eksen kullanılır. Bu yerleşme şekli kutsal yerlerde bulunan Çin mimari ilkelerinin en belirgin özelligidir. Camilerin yerleşimi, İslam geleneğinde bulunan birtakım özelliklere sahiptir: En önemlisi de Doğu-Batı yönelimi ve doğal olarak kıble duvarının Mekke (Kabe) tarafına yönelik olmasıdır.[493] Camiler, şehrin diğer tarihi komplekslerinden ve tapınaklarından bu özellik sayesinde ayrılmaktadır.

Kuzey Çin'deki geleneksel Hui Camilerinin avluları, dört tarafında binaları olan bir avlu sıheyuan (四合院) modelinde geliştirilmiştir. Bu model Kuzey Çin camilerinin karakteristiğidir. Avluların Doğu ve Batı taraflarında caminin çeşitli işlevlerini (sergi salonları, resepsiyon salonları, kütüphane vb.) gören binalar bulunmaktadır. Avluda çeşitli fonksiyonel odaları ayıran kapılar güney ve kuzey yönünde yer alırken, ilk bakışta bu kapılar giriş kapısından gelen ziyaretçinin ibadet salonunun nerede olduğu konusunda algılamasını engeller. En küçük camiler için bile, giriş kapısından ibadet salonunu görmek çok mümkün degildir. Her zaman ibadet yerinin görünürlüğünü engellemek için bir oda veya koridor sistemi mevcuttur. Hui camilerinin içindeki odalar veya binalar, Çin ve İslam geleneklerinin karıştırılmasıyla Hui ustaların yapmış olduğu ve İslam'ın dini pratiğine uygun işlevlere sahip mimari eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

[492] Xi'andaki Beiguanci sokak camisinde iki olan avlu düzeni yine Xi'an'daki en büyük cami olan Huajue sokak camisinde beş avluya ulaşmaktadır.

[493] Camilerdeki Doğu-Batı istikametindeki yerleşim düzeni Budist tapınakları ve saraylarda çoğunlukla mekanın rahatlatılması ile ilgili bazı istisnalar dışında Güney-Kuzey yönündedir.

Çin tarzı kullanılan mimari elemanlar

Bu mimari elemanlar Kuzey Çin'de hemen hemen tüm Çin saraylarında, tapınaklarında ve camilerinde bulunan duvar ekranı (yingbi/影壁), kitabeli dikili taşlar (beiting/碑亭), cami içinde avluları ayıran farklı kapılar Çin'e ait en belirgin elemanlardır.

Duvar ekranı Çin geleneğinde ruhları kovalamayı amaçlamaktadır, ancak batıl inançları hatırlatması nedeniyle Çin camilerinin tamamında mevcut degildir. Bu, bir kısım Çin batıl inançlarına tutucu şekilde bağlı olan bazı Müslüman çevrelerin mimari unsurlara yansımasıdır. Bazı yerlerde duvar ekranı tecrit veya çevresindeki duvara entegre edilmiştir. Çoğu zaman, duvar ekranı kompleksin doğu ve batı uçlarında ve ibadet mekanının kuzey ve güney ucunda bir perde duvarı olarak bulunmaktadır.

Çince'de beiting olarak adlandırılan taş yazıtları koruyan yapılar, Kuzey Çin'in çeşitli dini komplekslerinde mevcuttur. Bunlar genellikle süslü bir tuğla sütun veya kare şeklinde dikilmiş köşk şeklindedir. Bu yapılar, yazıtı sert hava koşullarından korur. Yazıtta genellikle İslami hat sanatı[494], Çin'de İslam'la ilgili yazıtlar ve bu yere ait eski haritalar yer almaktadır. Taş yazıtlar ünlü şahıslar tarafından kazınmışsa caminin itibarını vurgulamak amaçlıdır.

Avluları ayıran kapılar aynı zamanda cami içindeki eğitim ve yönetim odalarınıda diğer mekanlardan ayırmaktadır. Çin mimarisinin özelliği olan tugladan yapılmış ay kapıları (yueliangmen/月亮门) birçok camide mevcuttur.

[494] Arap hat sanatı olarak adlandırılan Alabo shufa (阿拉伯书法) kıl fırça ve spatula ile özel kağıtlara yazılan çeşitli ayetlerin bulunduğu tablolar olarak sergilenmektedir.

İslam tarzı kullanılan mimari elemanlar

Camilere özgü İslam tarzı mimari elemanlar, Çin geleneğinin ilkeleri kullanılarak yapılan ve daha önce Çin topraklarında bulunmayan yeni tarzda binalara (camilere) uyarlanmıştır. Abdest odası, minare, harim bölümüne giriş platformu ve harim camilerde bulunan İslam tarzı mimari elemanlardır. Dini külliyeye ait eğitim yapılan sınıflar (medreseler), İmamın kullandığı mahaller (İmam çalışma odası ve sohbet odası), tamirat ve tadilatlar için malzeme odası ve idare heyetine ait odalar İslam tarzı mimari elemanlardır.

Harim önünde sahne olarak adlandırılan açık bir platform vardır ve Çindeki camilerde oldukça yaygındır, çünkü ibadet salonunun bir uzantısı olarak hizmet etmektedir.[495] Harim Çince olarak Libai dadian (礼拜 大殿) olarak adlandırılır ve camide bulunan en önemli yapıdır. Kuzey Çin'de, harimden önce küçük bir alan gelir ve burada ibadet eden kişiler ayakkabılarını çıkarır. Harim, tamamen halılarla kaplıdır ve burada çatının muazzam kolonlarla taşındığı Çin mimari stiline sahip bir salon mevcuttur.[496]

Çin camilerine özgün olan bu benzersiz yapılar, onu geliştiren Hui ustalarının dehasına tanıklık eden özgün bir mimariye sahiptir. Wangyuelou (望月楼), genellikle kare, altıgen veya sekizgen tabanı olan birkaç katlı bir yapı olup Çince'de "ay'ı gözetleme kulesi" anlamındadır. Camilerdeki bu kule kompleksi en yüksek bina olup minare olarak kabul edilir. Müslüman takvimi ayın evrelerini takip ettiğinden, aynı zamanda cami içinde bir gözlemevi vazifesi görmektedir. Dini bayramların ne zaman gerçekleştiğini belirlemek için ayın gözlemesi vazgeçilmezdir. Datong camisinde veya Zhengzhou'da

[495] Sahne, özellikle Ramazan ve Kurban Bayramı gibi büyük dini törenlerde daha fazla sayıda insanı ağırlamayı mümkün kılmaktadır.

[496] Ming İmparatoru Yongle'nin gömüldüğü Pekin yakınlarındaki türbe, çok büyük bir salona sahiptir.

bulunan Beida camisinde olduğu gibi Wangyuelou alt kısmında geçişe uygun boşluk bulunan bir kapı olarak da kullanılabilir. Ming döneminde Müslümanların asimile edilip Çinlileşme dönemine girilmesi camilerin mimari tarzını da değiştirmiş olduğundan minare amaçlı bu kuleyi görmek mümkün degildir.[497]

İslami gelenekler ve Çin geleneği aynı dekoratif tezyinin ilkelerinin çoğunu paylaşmaktadır. Kaligrafi/hat sanatı ve bahçe her iki kültürde de önemli bir yer işgal etmektedir. Boyalı veya oyulmuş bitkisel ve geometrik desenlerle yapılmış süslemeler her iki kültürde de yaygındır. Tek fark, camiler içinde insan veya hayvan tasvirlerinin yasaklanmış olmasıdır. Hat cami mimari süslemelerinde çok önemli bir dekoratif unsurdur. Hatlarda çoğunlukla Kur'an veya hadislerden alıntılar bulunur. Bunlar Arapça veya Çince olabilir ve genellikle bulundukları yere uygun bir anlam taşır. Bu hatlar tuğla veya ahşap üzerine oyulmuş, ahşap panellere veya binaların kirişlerinde boyanmış bir şekilde bulunmaktadır. Bitkisel ve diğer kıvrımlı motifleri içeren hat sanatının güzelliği, bazan yazının okunabilirliğinden daha önemlidir. Geometrik ve bitkisel motiflerin kullanımı, Hui camilerinin önemli karakteristiğidir. Camilerdeki çiçek desenleri Hui Müslümanlar'ın yerel bitkileri tanıtmak amacıyla çizdigi figürlerdir.[498]

3.4.6.1. İslam hat sanatının Çin'de kaligrafi sanatını etkilemesi

Hat sanatı, İslam ve Çin kültüründeki en prestijli sanat türlerinden birisidir. Kağıdı Çinliler icat etti ve kağıt yapımı Çin'den İslam dünyasına yayılmıştır. Çin'de İslami hat sanatının ortaya çıkması çok şaşırtıcı değildir. Çin İslami hat örnekleri, Çin'deki çeşitli Müslüman topluluklarının bu geleneksel İslam sanatı biçimini Çin kültürüne nasıl uyarladıkları konusu önemli bir kültürel gelişmedir. Çin'de gelişen İslami hat sanatı literatürde "Sînî hat" olarak da adlandırılmaktadır.

[497] Candice Del Medico, **Traditional Hui Mosques in Northern China**, 2017, s.9.

[498] Candice Del Medico, a.g.e., s.13.

İslam döneminin ilk birkaç yüzyılında, kaligrafi stilleri ortaya çıkmış ve genişleyen imparatorluğun farklı bölgelerinde bu stiller standartlaştırılmıştır. Bu tarzlardan birkaçı, İslam'ın ilk günlerinden beri Çin'e seyahat eden Müslüman tüccar tarafından Çin'e aktarılmıştır. Bu tarzların hayatta kalan en yaygın örnekleri, Arap, Persli ve Orta Asya'dan gelip Çin'de ölen ve buraya gömülen Müslüman tüccarın mezar taşlarına kazınmış olarak görülmüştür.

Müslüman tüccarın en eski ve en önemli topluluklarından bir bölümü bugünkü Fujian bölgesinde, Çin'in güneydoğu kıyısı olan Quanzhou'da toplanmıştır. Müslüman tüccar bu liman kentine ilk olarak onuncu yüzyılda yerleşmiş ve bu güne kadar varlığını devam ettirmiştir. Quanzhou şehri, İslam dünyasında ve Arapça kaynaklarda yaygın olarak Arapça ismiyle Zeytun (zeytin) olarak anılmıştır. Mezar taşlarının üzerindeki eski kaligrafi, tüccarın Orta Doğu ve Orta Asya anavatanlarında yaygın olan üsluplarını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, yüzyıllar boyunca, Müslüman dünyasının geri kalanıyla bağlar koptukça, hat sanatının tarzı da değişmeye başlamıştır.

Quanzhou'daki en eski camilerden biri olan Ashab Camii'nin ayakta kalan girişi aşağıda gösterilmiştir. (Resim 6) Orijinal yapıyı gösterecek şekilde yenilenmiş ancak yeniden inşa edilmemiştir. Girişinde Çin kaligrafi tarzında besmele-i şerif bulunmaktadır. (Resim 7) Yerel Müslüman mezarlıklarında bulunan hasarlı mezar taşları burada korunmuştur. Günümüze ulaşan mezar taşlarının çoğu, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Quanzhou'da ölen Yuan hanedanı dönemine ait Persli ve Orta Asyalı Müslümanların mezarlarına işaret etmektedir. (Resim 8,9).

Resim 6. Quanzhou Ashab camisi girişi

Resim 7. Quanzhou Ashab Camisi girişinde besmele-i şerif

Resim 8. Quanzhou Ashab camisinde muhafaza edilen Arapça mezar taşları

Resim 9. Quanzhou Ashab camisinde muhafaza edilen Arapça mezar taşları

3.4.6.1.1. Xi'an Ulu Camisinde kaligrafi yazıları

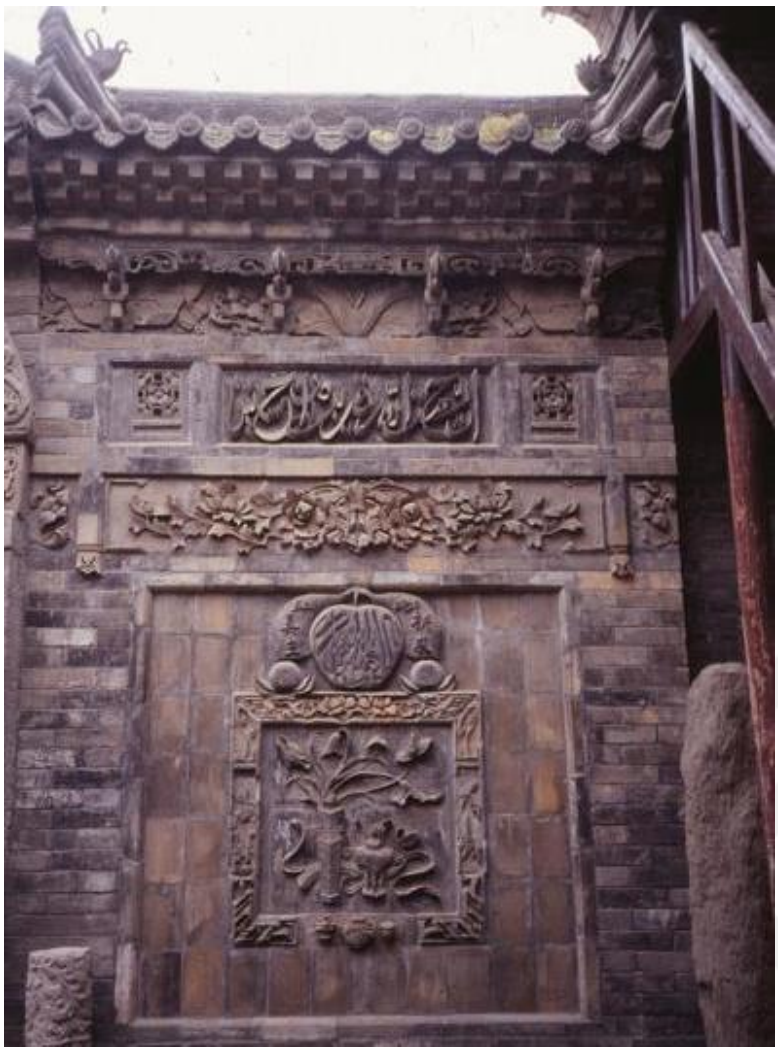
Bu olağanüstü cami, birçok yönden geleneksel Çin ve İslami estetik geleneklerinin kusursuz entegrasyonunu yansıtmaktadır. İslami hat, cami içinde taş oymalar (Resim 10,11), ahşap yazıtlar, kağıt ve ipek yazılar da dahil olmak üzere çeşitli ortamlarda kullanılmıştır. Çin'e Yuan döneminde göç eden Müslüman topluluklar daha sonra Hui

olarak adlandırılmış ve kendi Çin İslami kaligrafi tarzlarını geliştirirler. Yuan döneminden yirminci yüzyılın başına kadar, Çin'in farklı bölgelerindeki Hui toplulukları farklı davranışlar oluşturdular ve farklı geçmişleri nedeniyle, farklı bölgelerde farklı gelenek ve görenekler geliştirdiler.

Çin'de Alabo shufa olarak anılan Arap hat sanatı Çin'de çok çeşitli biçimlerde kullanılmaya başladı: kağıt ve ipek üzerine kaligrafi, parşömenler, ahşap oymalar, çeşitli seramik ve porselen ürünler ve bronz tütsü brülörleri (Budistler ve Taoistler tarafından kullanılanlara benzer). Ming (1368-1644) döneminden başlayıp Qing (1644-1912) dönemine kadar Çinli Müslümanlar, hem Çin estetiğini hem de dini hassasiyetlerini yansıtan bu eserleri edinmeye başlamışlardır.

Çinli Müslümanlar şiddet döneminde de kültürel miraslarını koruma konusunda karşılaştıkları engellere katlandılar. Çin'in farklı bölgelerindeki Müslüman toplulukların direniş hareketlerini bastırmak amacıyla yüz binlerce Çinli Müslüman öldürülmüştür. Çin'in dört bir yanındaki camiler, dini malzeme ve metinler, özellikle kağıt veya ahşap üzerindeki kaligrafi eserleri hasar gördü veya tahrip edilmiştir.

Qing dönemi Müslümanlar için oldukça zor bir dönem olmuş ve yıllar içinde bu eserlerin büyük bir kısmı toplanıp evlerde sergilenmesine rağmen, zamanımıza kadar ne yazık ki çok azı kalmıştır. Tahta yazıtlar gibi kağıt veya ipek parşömenler üzerindeki kaligrafi kolayca yakılırken, porselen ve seramik üzerine yazılan kaligrafik arapça eserler parçalandı. Bazı durumlarda Müslüman aileler, kendilerini zulüm veya tacizden korumak için sanat eserlerini kendileri yok etme girişiminde bulunmuşlardır. İslâm sanatının yok edilen eserleri sadece kişisel ev eşyaları olmamıştır. Bu dönemde, camiler, kiliseler ve tapınaklar dahil olmak üzere tüm ibadethanelere devlet veya yerel yetkililer tarafından el konulmuştur. Pek çok cami yıkılmış ve neredeyse tamamı büyük hasar görmüştür.

Şekil 10. Xi’an Ulu camisinde taş üzerine oyma kaligrafi örneği

Şekil 11. Xi’an Ulu Camide taş oyma La İlahe İllallah Muhammedün Rasulullah

3.4.6.1.2. Yunnan bölgesinde kaligrafi sanatı

Aşağıda, güneybatı Çin'deki Yunnan vilayetindeki camilerin girişlerinin üzerindeki ahşap plakalarda geleneksel olarak bulunan birkaç İslami hat örneği ve mihrap duvarlarındaki hat örnekleri bulunmaktadır. (Resim 12,13,14,15) Bu camilerin çoğu eski haliyle yok olmuş sonradan yeniden yapılmıştır.

Resim 12. Yunnan camisi girişinde La İlaheillallah Muhammedün Rasulullah

Resim 13. Yunnan'da cami girişinde Çin kaligrafi örneği

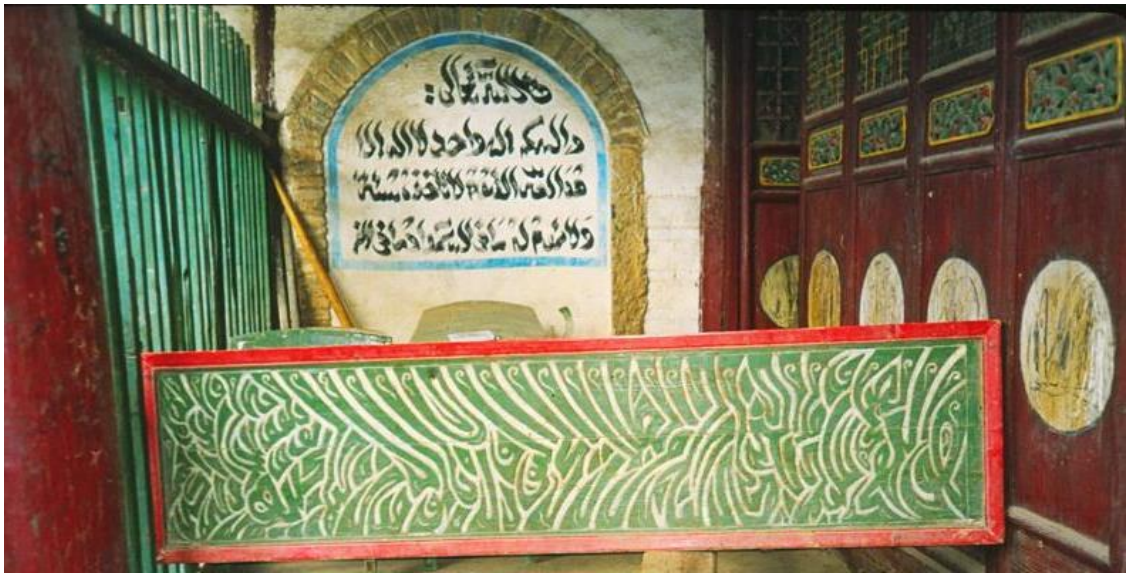

Resim 14. Mihrapta Çin kaligrafi örneği

Resim 15. Mihrapta Çin kaligrafi örneği

Geleneksel olarak özellikle kırsal kesimdeki çoğu Hui ailesi, ana oturma odalarının bir duvarını İslami hat ve süslemeleri için ayırmıştır (Resim 16).

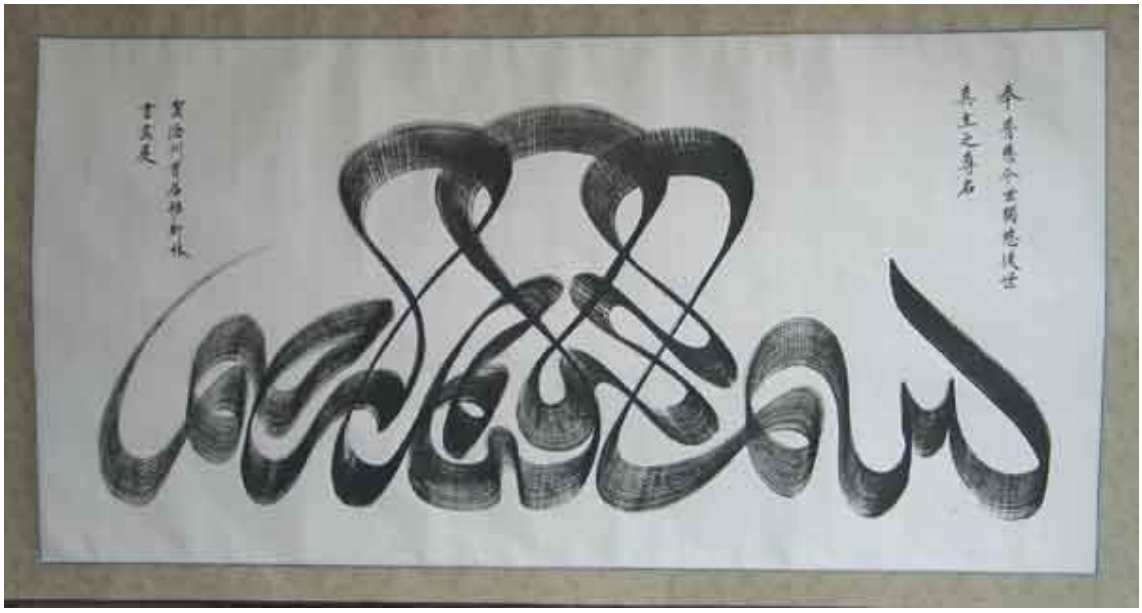

Resim 16. Çinli Müslüman evinde sergilenen kaligrafi örneği

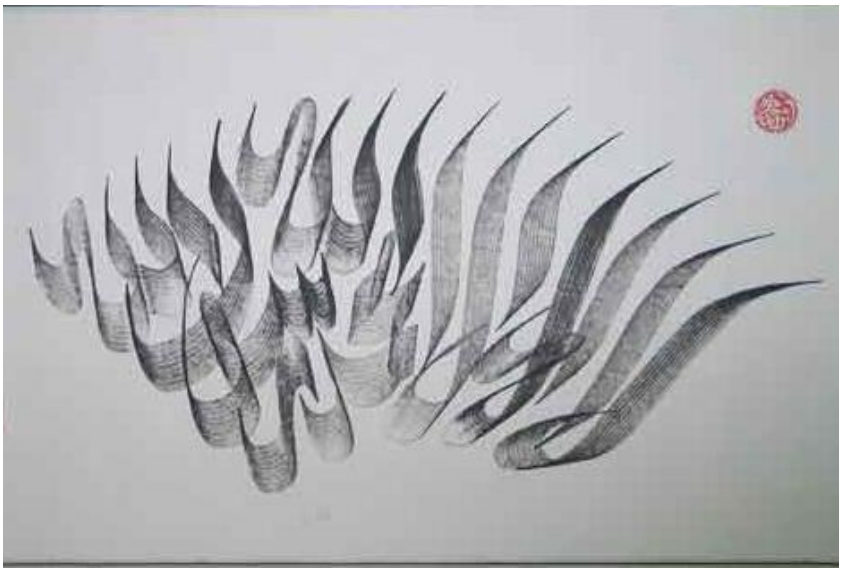
Çin kaligrafisinde, kamış kalemin yerine kısa kıllı fırçalar (Resim 17,18) ve tahta spatulalar (Resim 19) yaygın olarak kullanılmaktadır. İnce kağıt, ahşap, taş ve porselen Çin'de kaligrafi sanatının uygulanmasında yaygın kullanılan malzemeler arasındadır. Çin'deki İslami hat sanatı en yaygın olarak tahta bir spatula veya geniş, kısa kıllı bir fırça kullanılarak ince kağıt üzerine yazılır.

Resim 17. Çin kaligrafisinde kıl fırça ile yazılmış Besmele

Resim 18. Changzhou Batı Camisinde tek bir fırça hareketi ile yazılmış besmele

Resim 19. Changzhou Batı camisinde spatula ile yazılmış Tesmiye

3.4.6.2. Tang ve Ming dönemleri arasında Çin'de yapılan bazı önemli camiler

Quanzhou'da Shengyou (Ek 13) veya Ashab Camii Çin'in en eski taş camisi olup eski Müslüman ve Nestûrî mezarlarını da barındırmaktadır. Şehirdeki Müslüman mezarlarından Hui ailelerinin İslami soy kayıtları Tang dönemine kadar takip edilmektedir. Bir yazıt 1009-1010 tarihini gösterirken, ibadet salonundaki kalıntıların çoğu Pers ülkesi ile yapılan ticaret yıllarında Şiraz'dan İbn Muhammed el-Kudüs tarafından 1310-1311 yıllarında Yuan Hanedanlığı'nda yeniden inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.[499]

Yangzhou'daki Xianhe Camisi (Ek 14) 1275 yılında inşa edilmiş, Ming ve Qing hanedanlıklarında yeniden yapılmış olup Yuan, Ming ve Qing hanedanlarının İslam kültürü kalıntılarını barındırmaktadır. Bu cami, İslam mimarisinin özelliklerini ve Antik Çin mimari tarzını bir araya getirmektedir. Cami inşa edilirken vinç formuna göre yapılmıştır. Bir evin kapısına bakan ekran duvarı vincin ağzıdır; kapı girişindeki salon

[499] Lawrance E. Butler, **Mosques and Islamic Identities in China**, 2015, s.3.

vincin başıdır; Kuzey açık kanalı vincin boynudur; ibadet evi vincin gövdesidir; iki salon vincin kanatlarıdır; iki eski kuyu vincin gözleridir; iki selvi vincin bacaklarıdır; salonun arkasındaki bambu ormanı vincin kuyruğudur. Bu nedenle, bu camiye Vinç (Xianhe/仙鹤) Camisi ismi verilmiştir.

Hangzhou'da, Fenghuangsı(Ek 15) veya Phoenix Camii, Tang Hanedanlığı döneminde yapılmıştır. Song Hanedanlığında (960-1279 CE) yıkılmış, 1451 yılında ve daha sonra on yedinci yüzyılda yeniden daha küçük fakat sıradışı üç kubbeli ibadet salonunu eklenerek inşa edilmiştir.[500]

Guangzhou'da Huaxiang Camisi(ek 16) Çin'de kurulan ilk camilerdendir. Çinli Müslümanların geleneksel rivayetlerine göre İslam, sahabî Saad İbn Ebi Vakkas vasıtasıyla Çin'e tanıtılmış, Tang imparatoru Gaozong'un emri üzerine ülkedeki ilk cami olarak inşa edilmiştir.[501]

3.4.6.2.1. Ningbo Yuehu camisi

Ningbo şehri (宁波市) Tang Hanedanlığı (618-907) döneminde Çin'in Doğu kıyısında önemli bir ticaret şehri olmuştur. Bu dönemde Arap tâcirler Çin ve batı arasındaki ticari ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Ningbo kentinin ticari önemi İmparator Tai Zhong'un Chun Hua döneminin 3. yılından sonra artmış ve 992 yılında şehirde Deniz İşleri Doğu Bürosu kurulmuştur. Büronun yeri şehrin ilk camisi olan Zhenghai camisinin yanındadır. Yuan hanedanlığında Moğol hükümeti Müslümanların ülkede dolaşımı serbest olduğundan malların hızlı akışını sağlamak için güney doğuda Hangzhou [502] ile kuzeyde Hanbalık(Pekin) arasında büyük kanalın tamir ve açılışını saglamışlardır.

[500] Lawrance E. Butler, a.g.m., s.3.

[501]Jonathan Lipman, 1997, s. 25; Shouyi Bai, 2003, s.235-236.

[502] Muhammed Hagras Hamada, "An Ancient Mosque in Ningbo, China "Historical and Architectural Study", **JIA** 2017, s.103.

Ningbo Müslüman tâcirler için önemli bir şehir olmuş ve açılan kanal Çin'in doğusunda İslam'ın yayılması ve Shandong'dan çok miktarda Müslümanın Ningbo'ya göç etmesine aracılık etmiştir. [503]

Zhejiang bölgesinde Ay Gölü (yue hu/月湖) yakınlarında bulunan Ningbo Yuehu Camisi aynı zamanda Ay Gölü Camisi (yuehu qingzhensı/月湖清真寺) olarak da adlandırılır. Çin planlama, düzen tasarımı ve ahşap yapıların normlarını takip eden Çin camilerinin özelliklerini taşır. Diğer bir özelligi ise, Çin'deki Budist ve Taoist tapınakların geleneksel Kuzey-Güney planlamasının tersine, İslam inancında kabul edilen kıble yönü (Mekke) esas alınarak Doğu-Batı yönünde yapılmıştır.[504]

Ningbo Camisi başlangıçta Çin'de yerleşmek için Arap topraklarından göç etmiş Müslüman tâcirler tarafından Kuzey Song İmparatoru Xianping/咸平 (998-1003) dönemi sonunda 1003 yılında inşa edilmiştir (Ek 17,18). Kısmi olarak 1699, 1832, 1863 yıllarında çeşitli nedenlerle yeniden inşa, tamir ve restore edilmiştir. Bu caminin yapısı Pekin'de at ve koyun tüccarı tarafından inşa edilen Madian Camisi'ne (北京马甸清真寺) benzemektedir.[505] Ningbo camisi, Pekin Camilerinden etkilenmiştir; harim düzeni, diğer Pekin'deki Madian, Haidian ve Shucun Camilerine çok benzemektedir.

Simen (寺门) olarak bilinen giriş kapısı yarı dairesel bir kemer olup, ayı gözetleme kısmının doğu cephesinde yer alır ve girişin üzerinde Çince taş plakaya oyulmuş Qingzhensı/ 寺 真 清 yani cami yazmaktadır.

Çin camileri içinde Müslüman mimarisinin görüldüğü ayırt edici özellikler Yuehu Camisi'nde de mevcut olup, Çin'deki erken dönem İslam kültürünü yansıtması açısından

[503] Muhammed Hagras Hamada, 2017, s. 103.

[504] Muhammed Hagras Hamada, a.g.m., s. 103.

[505] Tong Xun, **Pekinde camiler ve İslam kültürü (Yisilanjiao yu Beijing Qingzhensi wenhua/ 伊斯兰教与北京清真寺文化)**, 2003; Muhammed Hagras Hamada, 2017, s. 103

önemlidir. Siheyuan olarak bilinen Çin'deki geleneksel avlular Yuehu Cami planının en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Ningbo Yuehu Camisi aynı zamanda Çin planlama, düzen tasarımı ve ahşap yapılarının normlarını takip eden camilere benzemektedir. Caminin girişinin konumu cami planının orta eksenlerinde yer almadığı için klasik Çin camisi planından biraz farklıdır. Cami planı çok sayıda avlular içerir ve bu düzen Çin camilerinin çoğunda aynıdır. Camileri çevreleyen duvar, camiyi çevresinden izole etmek için yapılmış en önemli Çin planlama özelliklerindendir ve araştırmacılar tarafından bu tip camiler külliye [506] (Weisierju/围寺而居) olarak adlandırılır.

Aslında Çin'de camilerin etrafına duvarlar inşa etmek Müslüman dünyadaki bazı cami örneklerinde ortaya çıkmıştır. Samarra Ulu Camsi (859) ve Kahire'deki Ibn Tulun Camisi (884) bunlar arasında sayılabilir.[507] Caminin çatısı, İslam dünyasının camilerinde bulunan kubbe yapısından etkilenmemiş ve geleneksel Çin tavanlarının modellerini izlemiştir.

3.4.6.2.2. Xi'an Yüksek Öğrenim Sokağı Camisi

Xi'an (西安) şehri, Çin'in kuzeybatısına düşmekte olup, Shanxi (山西) eyaletinin başkentidir. Kentin eski adı 1369 yılına kadar Changan (安长) olarak bilinir ve mevcut ismi Ming hanedanlığı sırasında (1368-1644) verilmiştir. Xi'an, İslam'ın tanıtıldığı ilk Çin şehridir.

Yüksek Öğrenim Sokağı Camisi (Daxuexiang Qingzhensı/大学习巷清真寺), Xian şehrinde, özellikle Çinli Müslümanların yaşadığı bir bölgede olup Ulu Cami veya Batı Xian Camisi (西 大寺) olarak da anılır (Ek 19,20,21). 1956'da Çin tarihi mirası olarak

[506] Muhammed Hagras Hamada, 2017, s.108.

[507] Muhammed Hagras Hamada, a.g.m., s.108.

kabul edilmiştir. Tang ve Song Hanedanları döneminde, Tangmingsı (唐明寺) olarak biliniyordu. Yuan hanedanlığı döneminde Huihui Wanshansı (回回万善寺) olarak bilinen cami bugünkü ismini Ming hanedanı İmparator Hong Wu (洪武) döneminde almıştır.[508]

Cami birkaç birimden oluşmaktadır: büyük perde duvarı (zaobi/照壁), taş anı kemeri (damen/大门), Üçlü oda (san ting jian sheng xin/三 庭 间 省心), Minare (jianta/尖塔), harim (libai dadian/礼拜大殿), Kuzey ve Güney Salonları (Nan bei ting/南北 厅), Köşk (beiting/碑亭), İmam Dairesi (ahong fangjian/阿訇房间), Abdest ve banyo yeri (muyu shi/沐浴 室). Caminin Ming hanedanlığı döneminde 1433 veya 1435 yılında Zheng He tarafından onarılmış olduğuna dair Güney Köşkü'nde bir kitabe bulunmaktadır.

Müslüman Çin alimleri tarafından caminin 705 [509] yılında inşa edildiğine inanılmaktadır; aslında, bu tahmin, Ming İmparatoru Zhu Youjiao/朱由校 (1620-1627)' nın halâ cami içinde duran kitabeler ile desteklenmektedir. Açıkça caminin Tang hanedanı Zhongzong/ 中 宗 (656-710) döneminde inşa edildiği belirtilmektedir. Kitabelere göre, cami, Kubilay Han döneminde Seyyid Eclel Şemseddin Ömer el-Buharî (Saidianchi Shansiding/ 赛 典 赤 赡 思 丁) (1211-1279) tarafından hanın saltanatının dördüncü yılında genişletilmiş ve yenilenmiştir. Caminin ana yapısında Ming hanedanı Yongle'nin(永乐) emriyle Müslüman Amiral Zheng He (和 郑) ve Tie Xuan (铁铉) tarafından restorasyon ve tamirat yapılmıştır.[510]

---

[508] Muhammed Hamada Hagras, **Xian Daxuexi Alley Mosque: Historical and Architectural Study**, 2019, s.98.

[509] Yuning Chen and Xiaofang Tang, **Çin Hui Azınlıklarının Kalıntıları (Zhong guo huizu wenwu/中国回族文物)中国回族文物**), 2007, s.70-76.; Muhammed Hamada Hagras, 2019, s.104.

[510] Muhammed Hamada Hagras, 2019, s.105.

Camide, ahşap ve taş, çok sayıda kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeler Arapça, Farsça ve Çince kitabeler olup, ilk kitabeler Yuan hanedanlığı son dönemine kadar Quanzhou'daki Qingjing si ve Yangzhou'daki Bahaettin (州扬也也普哈丁墓) türbesindeki kitabeler gibi Arapça ve Farsçadır.[511]

Xi'an camisi'nin mimari şekli üç türde mimari elemanlar içerir: Cami Çin geleneksel mimari tarzına dayanarak inşa edilmiş, Arap mimari özellikleri biçiminde modellenmiş olup, Arap mimari şekilleri ve geleneksel Çin mimari özellikleri birleştirilerek, Müslüman Çin kültüründeki cami modelini oluşturmuştur.[512]

3.4.6.3. Çin cami mimarisinin geleneksel İslam mimarisiyle karşılaştırması

Her iki mimari tarzda camilerin etrafı duvarlarla çevrili olup Çin camilerinin duvarlarında genellikle bitki oyma desenleri ve geometrik desenler ile Çin kaligrafi(hat) sanatından işlemeler mevcuttur. İslam camilerinde genellikle avlu kısmının tek bir mekan olarak tasarlanmış olmasına karşılık Çin camilerinde avlu bölünmüş kısımlar olarak birden fazla olmaktadır. Çin camilerinin mimarisinde, harim cami ana eksen üzerinde kurulmuş tek katlı, dikdörtgen tarzında olup etrafında tek katlı eğitim, barınma, yönetim amaçlı binalar sıralanmıştır. Geleneksel İslam camilerin mimari tarzında cami yüksek bir yapı olarak inşa edilmiş olup kubbe mimarisi ve minarelerinin ihtişamıyla ön plana çıkmaktadır. Çin camilerinde abdest alınan mekan kapalı bir oda şeklinde olup içinde tuvaletler ve gusül abdesti alınacak alanlar mevcuttur.

Çin camilerinin çatıları Çin mimari tarzında kavisli beşik çatı tarzında olup çatı kenarlarında ejderha ve su canavarı gibi pişmiş topraktan yapılmış figürler bulunmaktadır. Geleneksel İslam camilerinin dış mekanlarında hiçbir hayvan resmi veya figürü bulunmaz.

[511] Lubian T. Lue, Song Hanedanlık döneminde İslam Mimarisi(song daiyisi lun lan jiao luanzhu/略 宋代伊斯 论 兰 教建筑), 2011, s.75.

[512] Liqing Yi, 2016, s.1751.

Çin camilerinin güney ve kuzey kesimlerinde kütüphane, sergi salonu ve resepsiyon salonu ve dini konuların yabancılara anlatıldığı imam odası bulunmaktadır. Yaygın cami mimarisinde imam odası imamın kendi özel eşyalarının bulunduğu bir oda olup dini sohbet ve eğitim caminin harim bölümünde veya son cemaat bölümünde yapılmaktadır.

Çin camilerinin bazılarında camiye bir koridorla girilir ve harimin tamamını görmek mümkün degildir. Geleneksel İslam camilerinde kapıdan girince caminin harim bölümü bütün ihtişamıyla karşımıza çıkar. Çin camilerinin içinde tavan kısmında taşıyıcı eleman olarak büyük ahşap tavan kirişleri kullanılmıştır. Geleneksel İslam camilerinde genelde ahşap veya betondan yapılmış tavan içinde küçük bir kubbe bulunmaktadır.

Ming dönemi öncesinde bazı camilerde tabanı kare veya altıgen olan ve gözlemevi olarak kullanılan minareye benzer birkaç katlı yapılar bulunmaktadır. Çin camileri içinde tezyinat geleneksel İslam camileri ile aynı olup Arapça yazılmış ayetlerle süslenmiştir. Bazı Allah, Muhammed lafızları ile ayetler Arapça olarak Çin kaligrafi sanatıyla yazılmıştır. Çin'de gelenksel İslam camilerinde olduğu gibi cami girişinde caminin tarihini belirten taş üzerine Çince yazılmış kitabeler bulunmaktadır.

3.4.6.4. Çin İslam Kültüründe Kadın Camileri ve Kadın din görevlileri

Çin'de kadın camileri ve kadın din görevlileri olgusu hayatiyetini 400 yıldan fazladır sürdürmektedir. Kadın camilerinin (qingzhen nüsi/清真女寺) tarihi XVI. ve XVII. yüzyıllarda , Çinli Müslüman alimler tarafından İslam'ın hayatta kalmasını tehdit eden bir krize karşı olağanüstü pragmatik bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.[513] Kadın camileri ve kadınların sorunları ile ilgilenen Kadın din görevlileri Ming dönemi (1368-1644) sonlarında ve Qing dönemi (1644-1911) başlangıcında orta Çin'de ortaya çıkan ve Çin'e

[513] Shui Jingjun and Maria Jaschok, **The Culture of 'Associational Leadership' in the Hui Muslim Women's Mosques of Central China**, 2012, s. 644.

özgü bir olgudur ve Çin coğrafyasında hızla yaygınlaşmıştır.[514] Ming hanedanlığı sonunda deniz ticaretinin son bulması nedeniyle dış dünya ile ilişkileri kesilen Hui'ler İslam'dan uzaklaşmış ve dini bilgileri azalmış bir vaziyette kaldılar. Buna karşılık, onaltıncı yüzyılın sonlarında, Han Kitab[515] olarak bilinen eserlerin yazılmasıyla Çinli Müslüman aydınların kimliğini "oluşturma, şekillendirme ve ifade etme" süreci ortaya çıkmıştır. Huiler arasında İslam bilgisini korumak ve sürdürmek için Han Kitab'ın liderleri, hem Müslüman kadınların dini bilgiye olan erişimini kolaylaştırmak hem de Müslüman aileler içinde İslam'ı korumaya yardımcı olmak için kadın eğitimini teşvik etmeye çalıştılar. Bu teşvik, kadın din görevlilerinin, erkek imamların tüm görevlerini yerine getirme yetkisi (cenaze namazı hariç), ve camilerin oluşması ile başladı.

Yüzyıllar boyunca, kadınların liderliğindeki kadın camileri, eğitimli kadın din görevlileri vasıtasıyla asırlarca Çin'de Müslüman kadınların varlığını korumaya yardımcı

---

[514] Qiang Ma, **Confrontations and adaptations of Muslim Immigrants in Urban China**, 2006, s. 9.

[515] Han Kitap (Han Ketabu/汉刻它布) külliyatı, kendilerini "Konfüçyanist Müslüman âlimler" olarak tanıtan âlimlerin, halka İslam'ı doğru kaynaklardan ve Neo-Konfüçyanist terimlerle anlatma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Han (汉) karakteri Çinlileri ifade etmek, kitap kelimesi ise Arapça'dan alınmış ve bu külliyatın iki kültüründe parçaları olduğu vurgulanmak istenmiştir. Han kitap kolleksiyonu Ming sonu ve Qing döneminde yazılan Fıkıh, tasavvuf, hadis, siyer, astronomi gibi ilim kitapları ve seyahatnamelerden oluşmuştur. Han Kitap alimlerinden ilki Ming hanedanı döneminde "Sünniliğin Doğru Açıklaması" (Zhengjiao Zhenquan/正教真詮) ve "İslam'ın Büyük Öğretileri" (Qingzhen Daxue/清真大学) kitaplarının yazarı Wang Daiyu (1590-1658) olmuştur. Ma Zhu (1640-1711), Liu Zhi (1670–1724) ve Ma Dexin (1796-1874) ise Qing hanedanı döneminde Han kitap külliyatına katkıları olmuş alimlerdir. Han Kitap yazarlarının ortak özelliği, Arapça ve Farsça'ya hakim olmaları yanında Neo-Konfüçyanizmin kurucusu Zhu Xi'nin (朱熹) kullandığı Çince terimler yanında Konfüçyüs (孔子), Lunyu (论语), Laozı (老子) ve Daodejing (道德经) gibi kişilerin eserlerinden yararlanmış olmalarıdır.

olmuştur.[516] Köken olarak Müslüman olan Çinli araştırmacı Shui Jingjun, tarihi araştırmaların Ming hanedanlığının son dönemindeki "dini reform" vasıtasıyla, Çin'in orta bölgesi Henan'da (河南) Müslüman kadınların sosyal statüsünü yükseltmeye yardımcı olduğunu belirtmiştir. Kadın camileri ve Kadın din görevlileri "reform hareketi", kadınların eğitimine daha fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hui tarzı reformist hareket Çin İslam toplumunda kadınların statü olarak yükselmesi açısından yararlı olmuş ve uygulama zamanla diğer bölgelere yayılmıştır. Toplumun erkek Müslüman kesiminde bazı bölgelerde İmamlar ve Cami yönetim kurulu üyeleri arasında kadınlara hoşgörülü davranmak, dini konularda eğitim almaları ve kendilerini daha iyi ifade etmeleri için kadın mescidi ve camilerinin kurulmasına daha fazla fırsat verilmesi konusu tartışılmaktadır.[517]

Kadın camileri genellikle bir kadın din görevlisi (nü ahong/女阿訇) ve birkaç yönetim komitesi üyesinden (shetou/社头) oluşan lider kadro tarafından yönetilmektedir. Yerel cemaat içinde en dindar, iyi öğrenim görmüş ve yetenekli kadınlar olarak kabul edilen shetou'lara sıradan inananlar kadar erkek İmam tarafından da saygı gösterilir. Kadın din görevlileri İslami eğitim ve ibadet faaliyetleri konusunda bir otoritedir ve caminin sorumlu kadın grubunun başında yer alırlar. Kadın din görevlisi, cemaatin İslami yaşam ve sorunları ile ilgili tüm konularda bilgili, saygıdeğer bir öğretmen ve danışmandır. Shetou[518] grubuna mensup insanlar cami yönetimi ve mali işlerini düzenleyen kişilerdir.[519]

Bununla birlikte, kadın din görevlisine tanınan dini otorite ve öğretim yetenekleri, onun liderlik rolünün sadece bir parçasını oluşturur. Bir diğer önemli husus, toplum

[516] Alexander Wain, **China's Female Imams: A 400-year-old Tradition**, 2018, s.11.

[517] Qiang Ma, 2006, s.9.

[518] Çince'de kuruluşu idare eden veya kuruluşun başı anlamındadır

[519] Shui Jingjun and Maria Jaschok, 2012, s.649

içindeki sosyal etkileşimlerinin olmasıdır. İyi bir kadın din görevlisinin sıradan kadınların zorlukları ve sıkıntılarıyla empati kurabilmesi, genellikle insancıl veya nazik bir mizaçta olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu nitelikler, cinsiyet politikaları üzerine araştırmaları konusunda uzman Hintli bilim insanı Shirin Rai tarafından vurgulanan ideal kadınsı ilişkisel liderlik modeline çok benzer.[520] Çin'de, bir kadın din görevlisinin hoşgörülü ve bağışlayıcı olması örnek davranış olarak kabul edilir; Kadın din görevlisi bu şekilde cemaat üyelerinden saygı görür, ve kadınların toplumda samimi ve eşit bir atmosferde eğitildikleri konusunda teşvik edici bir algı oluşturur.[521]

Çin'de kadın din görevlileri, kadınlar için neden özel alanlar oluşturulduğunu şöyle açıklamaktadırlar:

> *Erkekler için Kur'an'ı kadınlara öğretmek oldukça utanç vericidir, bu yüzden kadınlar için özel okullar kurmak gerekli olmuştur. Çin'in orta bölgelerinde bulunan ovalarda büyük bir dini coşku yoktur, bu yüzden genç kadınların dine ilgi duymalarını teşvik etme fikri gelişti. Birinin Çin'de Müslüman olması, Hanlarla kıyaslandığında Okyanusta bir damlanın bulunması misaline benzemektedir. Kadınlar için camilerin ortaya çıkması, bir azınlık adına doğal bir tepki, hayatta kalma faktörü olarak görülmeli. Diğer taraftan Camiler söz konusu olduğunda kadınların erkeklerden daha iyi organize olduklarını unutmamak gerekir.*[522]

[520] Shirin Rai, **Equal Participation of Women and Men in Decision-Making Processes, with Particular Emphasis on Political Participation and Leadership**, 2005, s.7.

[521] Anna Zacharias, **China Has a Unique Tradition of Independent Women's Mosques Run By Female Imams**, 2019, s.1.

[522] Louisa Lim, **Female Imams Blaze Trail Amid China's Muslims;** www.npr.org /2010/07/21/128628514/female-imams-blaze-trail-amid-chinas-muslims; Shui Jingjun and Maria Jaschok, 2012, s.649

Biz her zaman insan odaklı olmak zorundayız ve insanlar zihnimizin ön planında olmalıdır. Bu, her türlü insanla nasıl iletişim kuracağımızı öğrenmemiz gerektiği anlamına gelmektedir. Tabii ki, bize yaklaşanlar, her zaman en iyi yanlarını gösterirler. Biz din görevlisi olarak onların kusurları hakkında onlara hitap etmeliyiz. Hiç kimse mükemmel değildir. Çok fazla şeyler talep etmemeliyiz, ancak onları yavaş yavaş iyi uygulamalara yönlendirmeliyiz. Kur'an, başkalarına tavsiye verdiğimizde makul olmamızı söyler. Tavsiyeler alçak gönüllülükle yapılırsa bu her şeyi yumuşatır ve insanları sizin fikrinize açık hale getirir.[523]

Kadın camileri XVII. yüzyılın sonlarında kızlar için bir Kur'an okulu olarak başladı. Bunlar ilk olarak Shanxi ve Shandong eyaletleri de dahil olmak üzere orta Çin'de ortaya çıktı ve Henan eyaletinden başlayarak daha sonraki yüzyıllarda kadın camilerine dönüştüler. Çok geçmeden, kadınların kendileri eğitimciler oldu ve İslami bilgilerin nesiller boyunca aktarılmasını sağladılar. Zamanla, kadınlar toplu dini kutlamalarda resmi liderler haline geldi, medrese ve camileri yönettiler. Kadın Camilerinde kadın eğitimi (nüxüe/ 女学) İslam'ın temel bilgilerini yaymada, kadın Müslümanların ibadetlerini yerine getirmelerinde ve hızlı kentleşme sürecinde birbirleriyle iletişim kurmalarında uygun bir sosyal etkinlik alanı sağlamıştır. Kadın din görevlileri, kadınların birbirinden öğrenmek, bilgi alışverişinde bulunmak ve kadınlar arasında iletişim kurma açısından önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Kadın Camileri dindar Müslüman kadınlar için modernleşme ve yabancılaşma ile mücadele etmek için bir önlem olarak da görülebilir.[524]

İslam geleneği ile uyumluluk göz önüne alındığında, Çin'de kadın din görevlileri tarafından yönetilen Kadın camileri, modern Müslüman dünyasında yenilenme ve reform

[523] Shui Jingjun and Maria Jaschok, 2012, s.649-650.

[524] Qiang Ma, 2007, s.9

için uygun bir ortam olarak görülmektedir. Çin'de kadınları güçlendirmek için bir fırsat sunan kadın camileri ve din görevlileri, onların sosyal hayatta daha geniş bir şekilde benimsenmesi ve cinsiyet eşitliği arayışı içinde olan kadınlar açısından önemli bir sosyal adım olarak değerlendirilmektedir.[525]

3.4.6.5. Çin cami kültürü hakkında Taş Kitabeler

Çin tarihi araştırmalarında taş kitabeler gündelik hayatı inceleme ve Çinli Müslümanların genel kültürü konusunda bilgiler vermesi açısından önemlidir. Çinli Müslümanlar tarafından Yuan ve Ming hanedanlık dönemlerinde dikilen taş kitabeler, camilerde, İslami türbelerde, mezarlıklarda ve genellikle halka açık toplanılan yerlerde bulunur. Camilerdeki taş kitabeler yeni inşa edilmiş, restorasyonla yenilenmiş camilere yapılan bağışları toplayan dernekleri, sülaleler, tüccar organizasyonları, yerel Müslümanlar, seçkinler ve memurların bilgilerini kapsamaktadır. Bazı taş kitabelerde Müslüman örgütlerin kendilerini nasıl organize edip yönettikleri konusunda bilgilere bulunmaktadır. Bu kitabelerde ayrıca Çinli Müslümanların yerel Han topluluğundan ayrı bir toplum olarak yaşam biçimleri, nasıl örgütlendikleri, örgütlri nasıl organize edip yönettikleri, kendilerini nasıl tanımladıkları ve dini farklılıklarının neler olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Çinli Müslümanlar, önce Han Çinlilerin oluşturduğu tüccar, akraba ve bölgesel yerleşim yeri derneklerine benzer örgütler kurdular. Çinli Müslümanlar bu örgütsel topluluklara katılırken çoğu zaman Müslüman kimliklerini ön plana çıkartmamışlardır. Çinli Müslümanlar aynı zamanda din merkezli oluşturulan ve dolayısıyla Han Çinlileri içermeyen iki çeşit topluluklara katıldılar.

[525] Alexander Wain, 2018, s.11.

Bunlardan birincisi, jiaofang/教放 (Çinli Müslümanların yerel Cami derneği üyeliği) idi. Jiaofanglar yerel topluluklardı, ancak üyelerinin bağları sıradan topluluklar gibi gevşek değildi. Çin Müslüman jiaofang'ı toplu bir şekilde yönetilen, iyi organize edilmiş ve üyelerinin ortak çıkarlarını koruyan bir topluluktu. Guangzhou gibi Çin'in bazı şehirleşmiş bölgelerinde, birden fazla yerel jiaofang mevcuttu ve tüm şehrin Müslümanlarının çıkarlarını korumak için şehirde bir ağ kurmuşlardır.

İkincisi Çinli Müslümanların dünyada çapındaki İslam toplulukları içinde kendilerini ideal olarak tanımlayacakları dünya Müslümanlarının (Ümmet) bir parçası olarak görmektir. Çin'deki Ümmet, örgütlerin ve jiaofang'ın aksine, kolektif faaliyetlerde bulunan ve bilgi yayınlayan somut bir kuruluşa sahip olmamıştır.[526]

3.4.6.5.1. Jiaofang ve cami kültürü

Çin'de jiaofang terimi, aynı camiye üye olan Çinli Müslümanların oluşturduğu yerel örgütleri ifade etmektedir. Tang Hanedanlığı döneminde, Arap ve Fars kökenli Müslümanlar ticaret yapmak için Çin'e seyahat etmeye başladılar ve liman kentlerinde yerleştiler. Bu yabancıların daha kolay yönetimi için, Tang İmparatoru Wenzhong, Kaicheng/開成 döneminde (836-840), Guangzhou yetkilileri, yabancı Müslümanların yaşayacağı ve "fan fang"番坊 (yabancıların yerleşim bölgeleri) olarak adlandırılan belirli alanlar belirlediler. Her fan fang'da Müslümanlar, dini, sosyal, politik ve yasal merkezler olarak onlara hizmet veren bir cami inşa ettiler.[527]

Ming döneminde, Çin halkı olarak kabul edilen Müslüman topluluklar eski adetleri olan camileri çevreleyen ayrı topluluklar olarak yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu topluluklar artık fan fang değil, jiaofang (camiler etrafında dindar

[526] Shadong Zhang, **Chinese Muslims in the Qing Empire:Public Culture,İdentities and Law**, 2015, s.17

[527] Shaodong Zhang, a.g.t., s. 19.

insanların yerleşim bölgeleri) olarak adlandırılmıştır.[528] Çinli Müslümanlar, yerleşim bölgelerinden uzak ticaret yaptıkları bölgelerde de camiler kurmaya devam etmişlerdir. Xi'an ve Lanzhou gibi şehirlerden gelen Çinli Müslümanlar ticaret yaptıkları Sincan (Xinjiang) bölgesinde camiler kurmuşlar ve kendi bölgelerindeki dini yaşayışlarına uygun şekilde burada yaşamışlardır. Geçici olarak Sincan'da kalan Çinli Müslüman tüccar tarafından kurulan camiler görünüş olarak Çin'de kendi yerleşim yerlerinde kurdukları camilerle benzemekteydi.[529]

3.4.6.5.2. Cami Taş kitabelerinde Jiaofang'ın yönetimi ve mali kaynakları

Jiaofang'da Çinli Müslümanların aktiviteleri konusunda aydınlatıcı bilgileri taş kitabelerden ögrenmekteyiz. Yerel camilere bağışları kaydeden çok sayıda taş kitabe bunu kısmen yansıtmaktadır. Bağışlar genellikle para, toprak ve ev şeklinde yapılmıştır. Ming döneminde Çinli Müslümanların vefatlarından sonra çocukları veya diğer aile üyeleri tarafından onların mülklerini camilere bağışlanması yaygın bir uygulama olmuştur. Çinli Müslümanların genellikle bağışların kullanımı konusunda özel istekleri vardı ve taş yazıtlarda, başka amaçlarla kullanılamaz (bu de jiegu yushou zuo bie xiang shifei /不得借故预收作别项使费) gibi kelimeler sıkça görülürdü. Çinli Müslümanların bağışlarının doğru bir şekilde kullanılması istekleri Jiaofang'larına olan gerçek bağlılıklarını ve bağışlar konusundaki kaygılarını göstermektedir. Bağışçılar genellikle kurbanlık hayvan alıp kutsal günlerde ziyafet vermek, yoksullara ve onların cenaze masraflarına yardım etmek, camilerde dini konularda eğitim amaçlı öğretmenler istihdam

[528] Xue Su and Liu Jin, **Historical Evolvement of the Social Functions of Mosques in China (zhongguo qingzhensi shehui gongneng de lishi yanbian 中国清真寺社会功能的历史演变)**, 2009, s.75.

[529] James A. Millward, **Beyond the Pass: Economy, Ethnicity, and Empire in Qing Central Asia, 1759-1864**, 1998, s.169.

etmek ve bölgede İslamiyetin yayılmasına yardımcı olmak amacıyla mali destek sağlamışlardır.[530]

Bağışların kaydedildiği taş yazıtlarda, bağışçıların aile üyelerinin ölüm yıldönümleri bazen açıkça yazılmıştır. Çinli Müslüman bağışçılar, bağış karşılığında ebeveynlerinin ölüm yıldönümlerinde camilerde özel olarak dua edilmesini isterlerdi. Ölüm yıldönümleri geldiğinde mezarların ziyaret edilmesi ve dua edilmesi karşılığında bağışlanan mülklerin kiralarından bir miktar para kullanılabileceği belirtilmiştir.[531] Bu bağış uygulamaları İslam medeniyetindeki vakıf geleneğine çok benzemektedir. Yapılan bağışların taş yazıtlar şeklinde camilerde bulunması İslam vakıflarındaki vakıfnamelere benzemektedir.

Çin İslam kültüründe, camiler "halka açık yer" (gongsuo/公所) olarak adlandırılmıştır. Bu anlamda, Dillon'un iddia ettiği gibi, Ming döneminde cami binalarının artması, o dönemde Çin Müslüman topluluklarının refahı ve artan büyüklüğü için kanıt olarak gözükmektedir. Çinli Müslümanlar tarafından bireysel bağışlar dışında yerel camilere para toplamak amacıyla birçok bağış toplama grupları kurulmuştur. Grupların toplumsal parayı zimmetine geçirmesini önlemek için kendi koydukları kuralları vardı. İyi bilinen bir örnek, Çin'in Yunnan bölgesinde kurulan Küçük Ortak Yatırım (Xiaohui/小会) derneğidir. Grup, birkaç kişi ile başlayıp daha sonra Çinli Müslümanların katılımıyla büyümüştür. Camiyi yenilemek ve buraya bağlı İslami okulda eğitim vermek amacıyla başka bölgelerden gelen Müslüman eğitmenlerin giderlerini ve maaşlarını karşılamak için grup üyeleri şahsi paralarını bağışlayıp katkıda bulunmuşlardır.[532]

Diğer bir örnek de Henan'dan bir grup yerel Çinli Müslüman İslami okulları desteklemek için Birikmiş Fonlar Ortak Yatırımı (Jijin hui/积金会) adı altında özel bir

[530] Shaodong Zhang, 2015, s.20.

[531] Shaodong Zhang, a.g.t., s.21.

[532] Zhengui Yu and Xiaojing Lei, **Selected Steles Related to Chinese Hui Nationality**, 2001, s.435.

fon kurmuştur. Bu fonun İslam dinini yaymak ve yerel olmayan Müslümanları yerel jiaofang'a çekmek için Küçük Ortak Yatırım Derneği'ne benzer bir amacı vardı. Yönetim Kurulu üyeleri tarafından kabul edilen kurallar, çoğunlukla üyelerin istedikleri zaman istifa edemeyecekleri ve kişisel çıkarları ve amaçları için halkın parasını lüzumsuz işler için harcayamıyacakları şekilde belirlenmiştir.[533]

3.4.6.5.3. Jiaofang'da İslami okulların desteklenmesi

Daha önce de belirtildiği gibi, Çinli Müslümanların bağışlarının kullanımı konusunda genellikle özel kullanım istekleri vardı. Bu istekler arasında, yerel İslami okulların sürdürülmesine yardımcı olmak en belirgin olanıydı. Bu istek Çinli Müslümanların jiaofang'larının dini geleneğini koruma niyetini ortaya koymaktadır. Yerel İslami okulların inşa edilmesine yönelik desteğin arttırılması, Ming döneminde ve Qing döneminin başlarında başlayan yenilikçi İslami canlanma ile yakından ilgiliydi.

Çinli Müslümanların Çin kültürünü özümsenme derecesinin artması ve dini bilgilerin kaybedilmesi endişesi Çinli Müslüman aydınları, İslami bir canlanma hareketini başlatmaya teşvik etmiştir. Çinli Müslümanların olağan/yaygın İslami farkındalığını canlandırmanın yolu, camilerin içinde "kutsal salon eğitimi" olarak adlandırılan ücretsiz ve halka açık İslami okullar (jingtang jiaoyu/经堂教育) kurmaktı. Müfredatı farklı olan bu okullar, Han Çinlilerinin özel okulları (Sishu/私塾) örnek alınarak kurulmuştur. İslami okullarda genellikle klasik İslami metinler, temel Arapça ve bazen de Farsça öğretilmiştir. Bazı büyük ve önemli okullar daha karmaşık İslami dersleri ve eserleri de öğretmişlerdir.[534]

[533] Zhenghui Yu and Xiaojing Lei, a.g.e., s. 426.

[534] Zvi Ben-Dor Benite, 2005, s.

Yerel İslami okulları destekleme konusunda aktif katılım, Çinli Müslümanların kendi jiaofang'larının dini geleneklerini koruma niyetlerini yansıtıyordu ve her Çinli Müslüman jiaofang'a aynı seviyede aktif katılmamıştır. Dillon'ın belirttiği gibi, Çinli Müslümanların ana akım topluma entegrasyon derecesi "topluluktan topluluğa ve bireyden bireye değişiyordu."[535] Çin Müslüman toplumunda dini meslekleri seçenlerin yanı sıra, kamu hizmeti sınavına katılıp memur olarak toplum kesimine girenlerin sayısı da oldukça fazlaydı. Bağışta bulunma konusunda Çinli Müslüman halk ve tüccarla karşılaştırıldığında Devlet Memurları genellikle daha az rol almışlar ve bağış faaliyetlerini başlatan yerel Çin üst düzey Müslüman kişilerin özel isteğine bir karşılık olarak bağış yapmışlardır. [536]

Üst düzey Çinli Müslüman seçkinler, hayırsever faaliyetlere aktif olarak katılmanın yanında, İslami özelliklere sahip olmayan hayır kurumlarına katılmayı da ihmal etmediler. Örneğin, ünlü üst düzey Çinli Müslüman memur Liu Fengwu/刘凤舞 birçok hayır kurumuna fon sağladı. Konfüçyus okullarına ve kamu hizmeti sınavına girmek isteyen fakir alimlere ve afet mağdurlarına destek verdi. Bu faaliyetlerin hiçbiri açıkça onun dini eğilimi ile açıklanamazdı.[537]

Çin Müslüman seçkinleri, hem Müslüman hem de seçkin kişiler olarak üst üste gelen kimlikleriyle yerel cami yöneticileri olmaktan mutlu oldular. Ayrıca yerel camiler için fon toplama konusunda aktif bir şekilde çalıştılar. Bölgede bağışların yetersiz olması durumunda çevre illere seyahat edip bağış topladılar (Fusheng Muhua/赴省募化). Çevre illerde birçok Müslüman kendilerine ulaşıldığında bağış yapmışlardır.[538]

[535] Michael Dillon, 1999, s.6.

[536] Zhenghui Yu and Xiaojing Lei, 2001, s.354.

[537] Shaodong Zhang, 2015, s.26.

[538] Zhenghui Yu and Xiaojing Lei, 2001, s.354.

Çin Müslüman seçkinler arasında aynı zamanda hattat yani taş yazıtların yazarları ve kaligrafları vardı. Seçkin şahsiyetlerin bulunmadığı uzak bölgelerde yerel jiaofang, en azından, kamu hizmeti sınavının birinci seviyesini (ilçe seviyesini) geçen yerel Çinli Müslümanları, hattat olmaya davet etmiştir. Yazıtlarda, bazen "Bu pasajı kaydetmek için yazmaya davet edilmiştim (suo ji yu yu/索记于余)" gibi ifadeler yer almıştır.[539]

Çin Müslüman topluluklarına ait seçkin kişiler arasında kırsal bölgelerden pek kimse olmazdı. Camide İslami eğitim veren öğretmenler yerel seçkinlerdi ve yerel jiaofang'ı idare eden de onlardı. Yunnan bölgesinde yerel camiler, İslami öğretmenler tarafından yapılan bağışlarla inşa edilmiştir. Camileri yapanlar niyetlerini kayıt etmek için taş yazıt dikmişler ve yazıta köyde yerel İslami öğretmenlerin elit statüsünü açıkça belirten "İslami öğretmenler ve diğer öğretmenler tarafından toplanmış tüm köyün insanları tarafından yapılmıştır" şeklinde yazılmıştır.[540]

Çin Müslümanlarının jiaofang'ında maddi desteklerin fazla olmasından dolayı Çin'deki camiler sosyal ekonomiye katılan işletmeler olarak işlev görmüştür. Maddi olarak zengin olan camilerin vakıfları kiraya vermek için arsa ve ev almışlardır. Camiler bağışlanan arazileri ve evleri kiraya vererek finansal ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

3.4.6.5.4. Jiaofang'ın Çinli Müslümanları

Çinli Müslümanlar yerel Jiaofang'a katılmanın yanında kendilerini dünyadaki İslam Ümmetinin bir parçası olarak görülmekteydiler. Jiaofangları birbirine bağlayan hiçbir resmi kurum olmasa da, Çinli Müslümanlar genellikle İslami ruhu takip ederek her Müslümanı (Çinli ve yabancı Müslümanlar) bir aile üyesi (jiaoqin/教亲) olarak tanımlamışlardır.[541]

[539] Shaodang Zhang, 2015, s.28.

[540] Zhenghui Yu and Xiaojing Lei, 2001, s.309.

[541] Shaodang Zhang, a.g.t., s.30.

İslami okullar esasta sadece yerel jiaofang'a değil, oraya gitmek isteyen tüm Müslüman topluma açıktı. Küçük dernek (Xiaohui /小会) yalnızca yerel caminin ihtiyaçlarını finanse etmekle kalmamış, aynı zamanda yerel camiye bağlı İslami okullarda çalışmaya gelen yerli olmayan Müslümanlar için de maddi destek sağlamıştır. Benzer şekilde, ”Birikmiş Fonlar Ortak Yatırımı” adı altında kurulan topluluk İslam'ın yayılmasını genişletmek, başka bölgelerden Müslümanları yerel Jiaofang'a çekmek ve yerel İslami okulları desteklemek amacıyla mali yardım toplamak üzere özel olarak organize edilmiştir.

Guangzhou'daki bir Çinli Müslüman, yerel İslami okula “halk mülkü” (gongchan 公产) olarak bir dükkan bağışlamıştır. Bağışın kaydedildiği taş kitabedeki cümleler, İslami okulların Çinli Müslümanların dini “köklerini” (genben/根本) sürdürmeleri ve Ümmetin büyüklüğünü arttırmadaki önemini yansıtıyordu:

> *Bir zamanlar, kutsal kitapların İslam'ın kökeni olduğunu duymuştum. Kökle birlikte, dallar ve yapraklar büyür. Dallar ve yapraklar, çiçekler ve meyveler büyür. Meyveler daha sonra olgunlaşır ve süreç asla bitmez. Hayat, kökü takip eder. Binlerce nesiller daha sonra gelir. Herhangi bir sınırı yoktur. Eğer dinimizdeki insanlar İslami klasikleri ve kutsal yazıları okuyabilir ve yavrularımıza geçirebilirlerse, topluluğumuz sonsuza kadar sürecek.*[542]

Ming dönemi camileri, Müslümanlara ücretsiz konaklama ve seyahat masrafları sunmuştur. Hunan'daki bir caminin kuralları arasında, yerli olmayan bütün Müslümanların bir gece kalması, ücretsiz iki öğün yemek verilmesi ve seyahat

[542] Yuanxiu Zhong, Jianzhao Ma and Fengda Ma**, Guangzhou'da İslam Tarihi kayıtları üzerine Araştırmalar (Guangzhouyisilan gujiyanjiu/ 广广州伊斯兰古迹研究)**, 1989, s.24.

masraflarının cami fonundan karşılanacağı belirtilmiştir.[543] Benzer şekilde Shandong şehrinde bir camide "İyilik İçin Rehber" (quanshan tiaoyue/劝善条约) adlı bir taş kitabe şu ifadeleri içermektedir:

> *Dünyada İslami klasikleri iyi bilen insanlar varsa, onlara saygı duyun ve onları sevin. Kitaplarınızı alın ve onlara sorularınızı sorun ya da öğretilerini dinleyin. Kalırlarsa, onlara yiyecek sağlamak görevini sırayla yapın. Eğer oradan ayrılır giderlerse, para toplayın ve onlara seyahat masraflarını sağlayın. İhtiyaçlarını ihmal etmezseniz konukları çok hayal kırıklığına uğratamazsınız. Yoksul müslümanlara (jiao zhong zhe ren/教中之人) yardım edin. Onlara kıyafet, yiyecek veya seyahat masrafları verin. Evlerine dönememelerine veya kendilerini umutsuz hissetmelerine izin veremezsiniz.*
>
> *Cenaze törenlerinde ve düğünlerde insanlara yardım etmek geleneksel bir erdemdir. Ayrıca, biz İslam'ın mensupları aynı camiaya aitiz (tong jiao yi ti/同教一体). Kaderlerimiz birbirine bağlı (xiuqi xiang guan/休戚相关). Birbirimize yardım etmeliyiz . Bu bizim acıları paylaşmamız dışında, aynı zamanda İslami öğretilerin de gereğidir.*[544]

3.4.6.5.5. Jiaofang'da yönetimin ve Yasal otoritenin düzenlenmesi

Hem bağışlanan hem de satın alınan arsa ve mülkler genellikle bir caminin özel mülkiyeti olarak görülmez. Camilerin mülkiyeti halk arazisi (gongtian/公田) ve halk mülkü (gongchan/公产) olarak adlandırılırdı. Camiler tüm jiaofangın temsilcileri olarak

[543] Zhengyi Yu and Xiaojing Lei, 2001, s.386-388.

[544] Muzhi Yi, **Commentary on Islamic Steles in Jinan (Jinan yisilanjiao beike jianzhu /济 南伊斯兰教碑刻笺注)**, 2004, s. 193-195.

ekonomiye katılarak hizmet veren bir işleve sahipti. Bu nedenle, büyük camiler genellikle Han Çinli otoriteler tarafından geliştirilen mülk yönetimi kurallarına çok benzeyen kamu mallarını yönetmek için yapılmış karmaşık kural ve düzenlemelere sahipti. Genellikle yerel halk kendi aralarında cami yöneticileri birkaç temsilci seçip, kamu mallarını ve ödeneklerini suistimallerden korumak için bazı kurallar koydular. Genel olarak, yerel Çin Müslüman seçkinleri (xiangqi/乡耆) veya yaşlılar (xianglao/乡老) cami yöneticileri oldular, açık ve detaylı hesaplar tuttular.[545]

Camilerin, bağışlanan ve satın alınan mülkiyetinin yönetimi bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Guangdong'daki camilerin tarihsel kayıtlarında, gelirlerin toplandığı "kamu sandığı" ifadesi (gongxiang/公箱) görülmektedir. Bağışlar, kamu evlerinin kiraları ve caminin diğer gelirlerinin hepsi gongxiang'a gönderilmiş ve dini törenlerin düzenleneceği sırada buradan gerekli fonlar çekilmiştir.[546]

Gelişmiş bölgelerde, imamların cami yönetiminde hiçbir gücü yoktu. Sadece namaz gibi önemli dini sorumlulukları yerine getirmişlerdir. İslami öğretmenlerin seçimi bile seçilmişlerin ellerindeydi. Çoğu zaman öğretmenler beyefendi, entelektüel ve ahlaki açıdan nitelikli kabul edilen yerel Müslüman İmamlar arasından seçilmiştir. Bazı durumlarda bu yerel Müslüman seçkinler zaman zaman yerli olmayan başka bölgelerden gelen İslami öğretmenleri çalıştırdılar.[547] Bu öğretmenler sadece dini törenleri yönetmek, Müslümanları bilgilendirmek gibi dini konularla beraber camilerin mülkünü yönetmek

[545] Shandong Zhang, 2015, s.30.

[546] Shaodang Zhang, a.g.t., s.43.

[547] Shaodang Zhang, a.g.t., s.43.

gibi laik konulardan da sorumluydu. Bu öğretmenler aynı zamanda taş yazıtların yazarı ve kaligrafıydı.[548]

Budizm ve Taoizm gibi Çin'deki diğer popüler dinlerin aksine, İslam dini, mensuplarının yasal ve siyasi yaşamını düzenler. İslam hukuku önemlidir. Modern zamanlara kadar İslam dünyasındaki bir cami genellikle yerel anlaşmazlıklarla uğraşan bir mahkeme olarak görev yapmıştır.[549] Yuan hanedanı sırasında Çin camileri, İslam ülkelerindeki camilere çok benziyordu. Her camide bir kadı (ha de/哈的 vardı. Hane halkının kaydı, evlilikler, yerel kaynakların dağıtımı, yasal çatışmalar ve cezaların verilmesi dahil olmak üzere yerel yasal işlere bakıyordu.[550] Böyle bir yargı işlevi Ming döneminden sonra tamamen kaybolmuştur.

Jinan Güney Camii, Çin'deki Shandong Eyaleti, Jinan Vilayeti, Licheng İlçesinde bulunur. Taş yazıtlarda, genellikle Jinan Camii olarak anılmıştır. Jinan vilayetindeki en büyük olmasa bile, muhtemelen büyük ana camilerden biridir. Cami, Yuan Hanedanlığı döneminde yapıldı ve Ming döneminde harîm, iftar odası, İslam okulu, mutfak, cenaze malzemelerin bulunduğu bir depo, Eğitim ve Medeniyet Kulesi (jiaohua lou/教化楼) ya da Ay Gözetleme Kulesi (wangyue lou/望月楼) olarak adlandırılan minareyi de içine alacak şekilde genişletilmiştir.

Camiye bağlı İslami okullar, çocuklar için bir ilkokul (xiaoxue/小学) ve ileri düzeyde öğrenen için bir yüksek okul (daxue/大学 daxue) olarak iki ayrı bölüme ayrıldı. Güney Jinan Camii'ne bağlı küçük bir cami daha vardı. Çocuklar için İslami okula ait bir bölüm de küçük caminin içindeydi. Sadece ibadet ve dini törenler için ana cami kullanımına ek

[548] Çin sanatlarındaki kaligrafi/shufa İslam sanatlarındaki hat sanatının aynıdır. Tek farkı kıl fırça, spatula ve çini mürekkep ile özel kağıda Çince yazılmasıdır. Çin'de fırça ile Arapça yazılan kaligrafi Alabo shufa (阿拉伯书法) olarak adlandırılmaktadır.

[549] Sami Zubaida, **Law and Power in the Islamic World**, 2003, s.46.

[550] Xue Su and Jin Liu, 2009, s.74.

olarak küçük bir cami de kullanılmaktadır. Tüm inşaat ve yenileme çalışmaları yerel Çinli Müslüman finansörler tarafından başlatıldı, finanse edildi ve denetlendi.

Benite'in kitabında anlattığı gibi, Shandong şehri, Ming dönemi sonlarında İslami canlanma merkezlerinden biri olmuş ve Çin'in dört bir yanından Çinli Müslümanlar, bu şehri ziyaret etmeye ve incelemeye gelmişlerdir.[551]

3.4.7. Yuan Hanedanında Müslümanların Astronomiye katkıları

Yuan Hanedanı döneminde Çin topraklarına göç eden veya zorla getirilen çok büyük bir Müslüman nüfusu vardı. Çin'in kuzeybatısında Müslüman nüfus yoğunlaşması İslami astronominin Çin'de önemli ölçüde yayılması için ortam hazırlamıştır. Yuan Tarihinde yüz yetkili (yuan shi bai guan zhi/元史 百 官志) bölümünde Kubilay Han'ın (忽必烈 /hubilie) (1215-1294) Yuan Hanedanını kurmadan önce birçok gökbilimciyi hükümete hizmet amacıyla Çin'e davet ettiği belirtilmiştir. Kubilay Han Yuan Hanedanını kurduktan sonra 1263 yılında Batı Bölgesi Astroloji ve Takvim Bölümünü (西域星历司) kurmuştur. Zhiyuan'ın (至元) sekizinci yılında (1271) yukarı başkent'te (Shangdu/上都)[552] bir Müslüman Astronomi Gözlemevi (回回司天台) kurmuş, Çin'e İslam astronomisini getirerek önemli bir rol oynamıştır.

Çin Yuan tarihi kayıtlarında[553] Şeyh Cemaleddin bin Muhammed el-Neccari'nin (扎马鲁丁/Zhe Ma Lu Ding), Yuan Hanedanı döneminde Batı'dan geldiği ve Müslüman

[551] Zvi Ben-Dor Benite, 2005, s. 49-51.

[552] Pekin'in 350 km kuzeyinde iç Moğolistanda bir kasaba

[553] İsa Zhiliang Ma, Zha Ma Lu Ding, "His life, works and significant contributions to the Chinese science of astronomy and calendar in the Yuan Dynasty (1206-1368)", 2013, s.2.; https://www.academia.edu/6676381/Zha_Ma_Lu_Ding_His_life_works_and_significant_contributions_to_the_Chinese_science_of_Astronomy_and_Calendar_in_the_Yuan_Dynasty_1206_1368_.erişim tarihi: 10.10.2019

gökbilimci olduğu bilinmektedir.[554] Onun doğum yeri ve doğduğu tarih bilinmemektedir. Kubilay Han, Cemaleddin'i Batı bölgesi Astroloji ve takvim bölümüne yönetici olarak atamıştır. C. D'ohsson'un *Moğol Tarihi* (/多桑蒙古史/*Duosan menggu shi)* kitabına göre, Zha Ma Lu Ding, Batı Asya bölgesi, İlhanlı başkenti Merağa'da yaşayan Persli bir gökbilimciydi. Hülagu Han, Persli bir gökbilimci olan Nasirüddin Tûsi'den 1259'da Merağa'da bir rasathane inşa etmesi ve astronomları işe almasını emretmiştir. 1262'de, Tusi gözlemevini inşa etti ve gözlemevi faaliyetlerini yönetti.[555] Science and Civilization in China kitabının yazarı İngiliz bilim insanı Joseph Needham, Zha Ma Lu Ding'in bu gözlemevinin gökbilimcilerinden biri olduğu ve Hulagü Han tarafından Çin'e gönderildiğini dile getirmiştir.[556] Cemaleddin Onbin Yıllık Takvim (wannian li/万年历) adında bir Çin takvimi hazırlayıp imparatora sunmuştur. Hükümet tarafından onaylanmış ve Müslümanlar arasında dağıtılmasına ve kullanılmasına 1267 yılında karar verilmiştir.

Batı bölgelerinden Müslüman gökbilimciler tarafından getirilen astronomik araçlarla bu gözlemevinde Çin için pek çok araştırma yapılmış ve takvim hazırlanmıştır. Cemaleddin ayrıca Kubilay Han döneminde araştırmalar için yedi adet İslamî stilde Astronomi aleti yapmıştır. Bu gözlemevinde tutulan Batlamyus'un Astronomi Koleksiyonları (Tianwenxue dacheng/天文学大成) ve Öklid'in geometri kuralları (jihe/几何) gibi eski Çin edebiyatında görülmeyen birçok astronomi ve matematik kitapları da mevcuttur.

[554] İsa Ma Zhiliang, "Islamic Astronomy in China: Spread and Development", **ICSS** 2008, s.6.

[555] Isa Zhiliang Ma, 1998, s.30.

[556] Joseph Needham, **Science and Civilization in China**, 1978 s.372-373.

3.5. İslam Kültürünün Çinlileşmesi: Ming Hanedanı dönemi (1368-1644)

Müslümanların Tang döneminde başlayan kültürel misafirlik dönemi Ming hanedanlık döneminde bitmiş ve kültürel degişimin son aşamasına gelerek yerleşik kültür benimsenmiş ve İslam kültürü yerel kültürle entegrasyon sürecini tamamlamıştır. "Çin'deki Müslümanlar ifadesi "Çinlileşmiş Müslümanlar" ifadesine dönüşmüştür.[557] Yang Mansu bu değişimi şöyle ifade eder:

> *Yuan döneminde "Hui-hui" terimi, Çin'de yaşayan Müslümanlar için genel bir isim olarak kullanılmıştır. Çağdaş bilim adamları Hui'lerin evriminin nihayet Ming Hanedanı zamanında tamamlandığı konusunda aynı fikirdedir. Bu dönemden önce müslümanların bazıları Çinlilere benziyordu ve bazıları hala yabancıydı. Zamanla "Hui-hui" Hanların fiziksel özelliklerini elde ettiler ve yavaş yavaş Çince konuşan özel bir Müslüman grup haline geldiler ve kültürel olarak birçok açıdan "Hanlar" gibi göründüler*[558]

Han Çinlilerin hakim olduğu Ming Hanedanı, Hui kültürünün gelişme sürecini hiçbir şekilde olumsuz olarak engellememiştir. Ming hanedanının ırk merkezli ve kültürel açıdan muhafazakar davranışları Hui milliyetinin şekillenmesine ve organize olmasına yardımcı olmuştur.[559] Daha önce de izah ettigimiz Çin'in Moğollar tarafından fethi ve Semu kast sistemi kurulması nedeniyle, Han Çinlilerin yabancılara karşı tutumu değişmiştir. Ming hükümeti bu yabancılar tarafından yöneltilen tehdidin özellikle

---

[557] Donald Daniel Leslie, 1983, s.105.

[558] Mansu Yang, **The Development of Huis Studies in China**, 1994, s.182.

[559] Yuan Hanedanı Moğolların fethi ile kurulan bir hanedanlıktıı ve Han Çinlileri, alt kast olarak, hor görülüp bu dönemde aşağılandılar. Han Çinlileri Ming Hanedanlığını ele geçirdiğinde, doğal olarak Han hanedanlığını korumak için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştılar. Bu tutumlar Moğolların egemenliğine karşı bir tepkiydi.

farkındaydı.[560] Tang ve Song hanedanı sırasında izole edilmiş olan evlilik politikası bu dönemde tersine çevrilmiştir. Semu'ların kendi milletlerinden kişilerle evlenmesine izin verilmeyeceğini ve Çinli ile evlenmesi gerektiğini belirten yeni yasalar uyğulamaya konulmuştur. Yabancı Müslümanları Çinlileştirmek için, Ming İmparatorluğu, kendi yabancı dillerini ve isimlerini kullanmalarını veya yabancı kıyafetler giymelerini yasaklayan bir emir yayınlamıştır. Aksi takdirde, Çin'den yurt dışına kovulacaklardı.[561]

Bu ortamda Müslümanlar, Çin kültürüne ve sosyal hayatına daha fazla dahil olmuşlardır. Özellikle, askerlik hizmetinde aktif olmuşlar ve Çinli okur-yazar seçkinler arasında sayılmışlardır. Ming hanedanlığı Moğollara karşı mücadele ettiğinde, birçok Müslüman Ming hanedanlığı kurucusu Zhu Yuanzhang'ı desteklemiş ve hanedanlık kurulduğunda, hükümetin üst kademelerinde ve askeri güçlerde yüksek mevkilerle ödüllendirilmişlerdir. Zamanla, Çin dilini kullanmış, Çin kıyafetini benimsemiş ve Çin soyadlarını almışlardır. İmparatorluğun sivil ve askerî hizmetlerine girmek için birçokları Konfüçyüs ögretilerini öğrenip, imparatorluk imtihanına girmiş ve Çin edebiyatı eğitimi görmüşlerdir.[562] Chang'ın da belirttiği gibi Konfüçyüs klasikleri üzerinde çalışmış olsalar da, onlar kendi atalarının dinlerinden hiçbir zaman vazgeçmediler.[563]

Huiler, çoğunlukla Han nüfusunun sayıca çok büyük olduğu bölgelerde ve Çin genelinde dağılma ve yerleşmeye devam etmişlerdir. Yerleştikleri her yerde Hui köylerinde veya kentsel bölgelerde Hui sokakları kurmuşlardır. Örneğin, birçok Hui topluluk güneybatıda Yunnan/雲南 eyaletinde yerleşmiş ve kuzeybatıda Gansu (甘肅), Shaanxi (陕西), Ningxia (寧夏), Qinghai (青海), Beijing (北京), Nanjing (南京), Anqing

[560] Charles Hucker, **The Traditional Chinese State in Ming Times**, 1961, s.20.

[561] Jianping Wang, "Islam in Yunnan", **JIMMA** 1992, s.365-366.; Michael Dillon, 1999, s.28-30.

[562] Jianping Wang, 1992, s.365-366.

[563] Hajji Yusuf Chang, 1984, s.289.

(安慶) ve Hangzhou (杭州) gibi büyük şehirlerde, Hui sokakları kurmuşlardır[564] Huilerle Hanlar arasındaki evlilik, ırklararası ortak bir olay haline gelmiş ve Müslüman nüfusun artmasına yardım etmiştir. Sonuç olarak, Müslümanlar özellikle XVI. yüzyıl başından itibaren kültürlerinden kopup Çinlileşmişler ve atalarının Orta Asya, Arabistan ve Pers ülkesinden getirdiği İslam inançlarının özelliklerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Nanji'ye göre 1536 yılında Hui halkının artık Kur'an'ı anlamadığı konusunda şikayetleri oluşmuştur.[565] Ming Hanedanlığı sırasında tanınmış Çinli Müslüman alim Wang Daiyu (王仿輿) Huilerin dini geleneklerini canlı tutmak için, klasik Çince dilinde dini uygulama ve öğreti çalışmaları üzerine İslami metinler yazmıştır.[566]

Leslie tarafından tanımlandığı gibi, Çinlileşme istikrarlı bir süreçtir ve Huiler için kendilerini ne zaman Çinli hissettikleri konusunda Ming hanedanında hiç kimse bir tarih veya zaman belirleyemez. Aslında, hem Çin hem de İslam sadakati ile ayrı bir etnik grup olarak kalmışlardır.[567] Hui, Çin makamları tarafından bugün dini bir grup olarak değil, etnik bir azınlık olarak sınıflandırılır, çünkü farklı bir tarihsel gelişme, farklı fiziksel koşullar, küçük dilsel özellikler ve Han'dan farklı sosyal geleneklere sahiptirler.[568] Hui, aslında, ataları Arap ve Fars tacirler, Moğollar ve Çinlilerden oluşan karışık bir kan grubudur.[569] Chang'a göre:

> *Çinli Hui hui azınlık gurubu, muhtemelen, Çin tarihinin ilk resmi olarak tanınan çok ırklı etnik grubu oldu. Genellikle, bir ırk, bir ortak ata, bir kültür, bir dil, bir*

[564] Hui Nationality Study Group,**A Brief History of Hui Nationality**, 1978, s.13-14.

[565]Azim A. Nanji, **The Muslim Almanac: A Reference Work on the History,Faith, Culture and People of Islam**, 1996, s.95.

[566] Shouyi Bai, 2003, s.192-193.

[567] Donald Daniel Leslie, 1983, s.105.

[568] Humphrey, 1982, s.170.

[569] Çin'de Hui ve diğer Müslüman gruplar arasındaki en büyük fark, diğer Müslüman toplulukların Çinlilerle evlenmemesidir.

vatan, ama bazen birden fazla dinlere sahip insanlar tarafından oluşturuldu. Ancak Hui hui azınlığın oluşumundaki faktörler oldukça alışılmışın dışında idi. Hui hui birden fazla ırktan oluşuyordu; farklı kültürel geçmişlerden geldiler; farklı dillerle konuştular; farklı bölgelerden geldiler. Onları tek bir etnik gruba entegre eden tek faktör, İslam'a olan ortak inanclarıydı. İslam'la ırksal, kültürel, dilsel ve coğrafi farklılıkları birleşmişti. Ortak dinleri olarak İslam olmadan, bu çeşitlendirilmiş ırkların Çin'de bir etnik azınlığa entegre edilmesi imkansız olurdu.[570]

Müslümanlar yavaş yavaş kendi kimliklerini kaybetmiş ve Hui hui veya Çinli Müslümanlar diye isimlendirilen yeni bir alt kültür oluşturmuşlardır.[571] Chang ayrıca şunu ifade etmiştir:

Nüfusun M.S.751 ile 1100 yılları arasındaki yaklaşık 400 yıllık bir dönemde yerel Çinli kadınlarla yapılan evlilikler ve doğumlarla 50.000 kişiden 2,000,000 seviyesine yükselmesine rağmen Müslümanlar, gelecekte etnik bir azınlığa dönüşeceklerini tahmin etmemişlerdir.[572]

Gerçekten de, Çin'de bu kadar uzun bir süre boyunca yaşayan müslümanlar, Çin kültürünün ve yaşam biçimlerinin bazı özelliklerine entegre olacaklarını kesinlikle fark etmemişlerdir. Entegrasyon sürecinin onlara farkettirilmeden hayatlarının her alanında gerçekleşmiş olduğu bir gerçektir. Ming dönemi sonuna kadar Hanlarla çatışmadan, yavaş yavaş Çinli Müslümanlar olarak anılan Hui milliyetine dönüşmüşlerdir.

Yuan döneminde Hui olarak adlandırılan Çin Müslüman grubu 4 milyon nüfusa ulaşmış ve aktif bir etnik dini azınlığa dönüşmüşlerdir. Ming döneminde Çinli Müslüman

[570] Hajji Yusuf Chang, 1984, s.288.

[571] Jonathan Neaman Lipman, 1984, s.249.

[572] Hajji Yusuf Chang, a.g.m., s.288.; Hajji Yusuf Chang, "Chinese Muslim Mobility in Sung-Liao-Chin period", **JIMMA** 1984a, s.164.

olarak ifade edilen Huiler, Hanlarla birlikte Moğolları Çin'den kovmuş, hanedanlık kuruluşuna yardım etmiş ve yerel Han'larla çatışmadan zaman içerisinde onların kültürüne entegre olup Çinlileşmişlerdir.

3.5.1. Ming Hanedanı kurulma sürecinde Müslümanların katkıları

Daha öncede kısaca izah ettiğimiz gibi XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Han halkı Moğollara karşı isyan etmeye başladığında Hui olarak bilinen Çin Müslümanları da devrimlere katılmıştır. Müslümanlar Zhu Yuanzhang (1328-1398) önderliğinde Han-Hui askeri gücü olarak Moğolları Çin'den çıkarıp Ming Hanedanını kurmuşlardır. Zhu Yuanzhang, Ming Taizu tapınak ismiyle[573] Han kahramanı ilan edilmiştir. Aslında Zhu Yuanzhang Semu soyundan olup Yuan Hanedanı zamanında Çin'e gelen Hui bir ailenin çocuğu, yani Müslümandı.

Ming hanedanı görünüş olarak Konfüçyüsçü geleneği öne çıkaran bir hanedanlıktı. Diğer taraftan İslam, Ming Hanedan ailesinin görünmez dini olmuştur. Ming döneminde Müslümanların başarısı, Tang-Song ve Yuan hanedanı dönemlerinde yaklaşık 600 yıl yapılan fiziksel mücadeleler, fedakarlıklar ve katkıların bir sonucudur.

VII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar Çin'in Müslümanları (yabancı konuklar) ve Çin Müslümanlarının (Hui veya Semu) nüfusları sürekli artmış, özellikle Yuan Hanedanı döneminde Müslümanların siyasi ve askeri gücü hızlı bir şekilde yükselmiştir. Çok sayıda evsiz ve aç Han Çinlileri çeşitli Moğol karşıtı isyanlara katılmış, onları ülkeden kovmak ve kendi hanedanlarını inşa etmek için savaşmışlardır. Çin topluluğunun tek amacı Yuan hanedanlığını, Çin imparatorluğu ile değiştirmekti. Yuan döneminde Çin'in yerel kültür

[573] Çin hanedanları doğuştan kullandıkları asıl isimler yanında tapınak ismi, ölüm sonrası adı ve dönem adı gibi isimler kullanmışlardır. Batı literatüründe yazılan bazı metinlerde sadece isim kullanılması karışıklıklara neden olmaktadır. Zhu Yuanzhang'ın bilinen dönem adı is Hongwu dur.

ve savunmasındaki Moğol yıkımı ve Moğolların barış ve düzeni korumak için yetersiz kalışı, Moğollara karşı Çin hanedanlık dönüşümüne öncülük etmek amacıyla ulusal bir kahraman olarak Zhu Yuanzhang'ın ortaya çıkması ve Ming Hanedanlığının inşa etmesiyle sonuçlanmıştır.

3.5.1.1. Zhu Yuanzhang'ın Müslüman kimliği

İmparator Zhu Yuanzhang'ın yaşantısı ve uygulamaları, XIV. yüzyıldan beri tarihsel bir gizem olmuştur. İmparatoru Müslüman olarak tanımlamak son derece zordur, çünkü o, etnik veya dini hayatını eşi, çocukları ve yakın Müslüman yardımcıları hariç herhangi bir insana asla açıklamamıştır. Ming tarihinde onun Müslüman olduğunu kanıtlayacak herhangi bir kanıt da yoktur. Ayrıca, özel ve dini hayatını tartışmak veya kaydetmek için aile üyelerini, yakın akrabalarını ve imparatorluk yetkililerini yasaklamış olması bu gizemi doğrulamaktadır. Zhu Yuanzhang bu kritik dönemde etnik ve dini arka planını gizleyerek, Ming İmparatorluğunu ve kendi hayatını güvence altına almıştır.

Zhu Yuanzhang, Moğollara karşı mücadele eden kızıl ordu liderinden kime hizmet edeceğine karar vermek zorunda kalmıştır. Dinlerini istismar eden Ming-chiao aktivistlerine katılması mümkün değildi. Tek alternatifi Müslüman general Guo Zixing liderliğindeki orduya katılmaktı.[574] Birkaç ay sonra cesareti, zekası ve sadakati nedeniyle, general Guo onu evlatlık Müslüman kızı Ma ile evlendirmiştir. Üç yıl sonra, general Guo ve oğlu Guo Diashu'nun ani ölümleri, genç prensi Orta Çin'de 100 000 kişilik iyi eğitimli bir askeri gücün komutanı yapmıştır. Sadece dört yıllık bir dönemde, Zhu Yuanzhang 28 yaşında onbaşılıktan general rütbesine yükselmiştir.[575]

---

[574] Tingyu Zhang, **Ming Tarihi (明史), "Guo Xizing"**, 1974, c.122

[575] Yingtai Gu, **Ming Tarihsel olaylarının anlatıları (Minhshi ji shi beng mo/明史紀事本末)**, 1977, c.1, s.1-5.

Müslümanlar, Han Çinlileri ile karşılıklı hayatta kalmak ve yeni bir hanedan oluşturmak için işbirliği yapmaya karar vermişlerdir. Hanların Yuan hanedanının çöküşünden sonra Huilere karşı misilleme yapma olasılığı oldukça fazlaydı. Bu misillemeyi önlemenin tek yolu, devrimde askeri gücü elinde tutmaktı. Zhu Yuanzhang siyasetini bir taraftan Han halkını Moğol zulmünden kurtarmak diğer taraftan Hui azınlığa karşı Han intikamını önlemek şeklinde kurgulamıştır. Zhu Yuanzhang Han, Hui, Moğol ve tüm Han olmayan halkları korumak ve birleşik bir hanedan kurmak için Moğol karşıtı devrime Müslüman kimliğini gizleyerek hazırlanmıştır.[576]

Zhu Yuanzhang'ın yaşamında Müslüman olduğuna işaret eden birçok olay mevcuttur. Onun yaşamının ilk yıllarından itibaren en önemli olanlarını bulmak mümkündür. 1328 yılında Anhui eyaletinde Fenyang şehrinde Semu (Müslüman) asker-çiftçi[577] bir ailede doğmuştur. 1344 yılında veba ve kuraklık nedeniyle ailesini kaybetmiş, komşusundan anne, baba ve kardeşini gömecek arazi parçası istemiştir.[578] Onları Müslüman geleneğe göre beyaz kefene sarılmış olarak tabutsuz gömmüştür.[579] Dış görünüş itibariyle uzun boylu, güçlü, sesi tok ve çenesi üst dudağından bir santim ileride, elmacık kemikleri yüksek, kulakları ve gözleri büyüktü. Bu özellikleri açıkça Han Çinlisi olmadığını göstermektedir.[580]

Müslüman general Guo Xizing'in ordusuna katılması ve onun evlatlık Müslüman kızı ile evlenmesi ve sonrasında kraliçe olan Ma Hou'nun kendisi için yemek yapması bazı

---

[576] Yusuf Chang, "The Ming Empire:Patron of Islam in China and Southeast-West Asia", **JMBRAS** 1988, s.6.

[577] Müslüman askerler'in barış zamanında arazileri işlemesi Çin'de Tunken (屯垦) olarak ifade edilmiştir. Çifçilik yaparak geniş topraklar edinmişler ve barış zamanında Çin'de Müslümanların gruplaşmasına ön ayak olmuşlardır.

[578] Yusuf Chang, a.g.m., s.5.

[579] Tingyu Zhang,1974, "Ming Taizu", c.1., s.1a.

[580] Han Wu, **Wu Han otobiografisi (Wu Han zizhang), "Ming Taizu"**, 1965, s.2-3.

tarihçiler, tarafından kocasını gıda zehirlenmesinden korumak için kraliçenin özellikle yemek yapması olarak yorumlanmıştır. Kraliçe Ma Hou, İmparator Zhu Yuanzhang'ın en yakın arkadaşı, danışmanı, Kur'an-ı Kerim ve Çin klasiklerini bilen, nazik ve dinine bağlı bir kadındı. Çocuklarını İslami ve Konfüçyüs öğretileri ile eğitmiş, yoksulların refahına maddi manevi yardımcı olmuş, İmparatorluk Akademisinde öğrencileri desteklemiş, büyük tarihçi ve Konfüçyüs alimi Sung Lien'in (1310-1381) hayatını kurtarmış ve Kraliyet ailesi ile birkaç sadık Müslüman general ve devlet adamının arasındaki evlilik ilişkisine yardım etmiştir. Ma Hou Zhu Yuanzhang'ın İmparator olmasına yardım etmiş ve İslam'ı Ming kraliyet ailesinin dini yapmış güçlü bir kadın, Çin Müslüman halkının annesi ve Çinli Müslümanların koruyucusu olmuştur.[581]

Ming tarihinde kraliçe hakkında:

> *Kraliçe Çin klasikleri ve tarihini iyi bilen çok zeki birisiydi. İmparatorun aklında bazı önemli şeyler olduğunda, onun yazmasını isterdi. Kraliçe her zaman İmparator için yemek pişirirdi.*[582]

Ming Tarih kayıtlarındaki "her zaman" ifadesi, Kraliçenin yemek pişirmesinin koruma amaçlı olduğunu göstermektedir.

Zhu Yuanzhang'ın 1355 yılında kurduğu gizli savaş konseyindeki üyelerin tamamının Anhui'den ve Müslüman olması, Müslüman generallerden 7 tanesini Han'lara hissettirmeden farklı yedi yılda azizlik mertebesine yükseltmesi, farklı dinlere ve ırklara karşı eşit ve adaletle yaklaşımı, sarhoşluk yasası ve cenaze yasaları Müslüman kimliği ile ilgili önemli kanıtlardandır. Müslüman Huilerin fiziksel ve kültürel olarak Çinlileştirilmesi esnasında çıkarmış olduğu Müslümanların geleceklerini güvence altına

---

[581] Herbert Allen Giles, **A Chinese Biographical Dictionary**, "Queen Ma Hou", s.565.; Tingyu Zhang, 1974, "Ma Hou", c.113.

[582] Tingyu Zhang, 1974, "Ma Hou", c.113.

alan fermanları ve en önemlisi Hz. Muhammed (S.A) için yazmış olduğu 100 karakterlik naat onun gizli Müslüman kimliğinin en önemli kanıtlarındandır.[583]

3.5.1.2. Hanedanı kurma stratejisi

Ma Wen-sheng'in[584] yazdığı Çin Müslümanlarının gizli tarihine göre,[585] Genç Prens Zhu, 1355'te Guo Zixing ordusunun komutanı olur olmaz gizli bir savaş konseyi oluşturdu. Bu küçük ama güçlü askeri "cesaret merkezi", kendi seçtiği dokuz üye ve 54 üst düzey yardımcılarından oluşuyordu. Bu konseyin özelliği, seçilen tüm üyelerin Kuzey

[583] Yusuf Chang, 1988, s.16.

[584] Herbert Allen Giles, **A Chinese biographical dictionary**, 1898, s. 571; Tingyu Zhang, 1974, ”Ma Wen-sheng”, c.181.

[585] Ma Wen-sheng’in , Çinli Müslümanların gizli tarihi adlı çalışması Ming döneminde deftere yazılmış önemli bir dökümandır. Ma Wen-sheng (1426-1510), Ming dönemi imparatorları Zhu Jianshen (1465-1487), Zhu Youcheng (1488-1505) , Zhu Houzhao (1506-1521) dönemlerinde meşhur Müslüman alim ve devlet adamıdır. Aynı zamanda Yusuf Chang’ın hocası İbrahim Ma Chun’un atasıdır. Yusuf Chang ifadesinde:1936 yılında İbrahim Ma Chun bana atalarının kaydedilmemiş birçok Ming Müslüman alimi, generali ve devlet adamlarının yaşamları ve yaptığı işleri üzerine yazdığı eski kağıt notlarını gösterdi. Bu notların bir kitap olarak yayınlanması konusunda karar verdik. Kurgu çalışmaları biter bitmez, Çin-Japon savaşı (1937-1945) başladı. 1938’de Çin’in Ortadoğu iyi niyet Misyonu’nun sekreteri olarak Çin’den ayrılmamın hemen öncesinde, İbrahim notları bana verdi ve şöyle dedi: *Yusuf, bu notlara dikkat et ve onları bir kitaba koymayı unutma. Bana Ming Çin İslam Tarihini yazdığında, Ming İslam tarihinin gerçeklerini temsil eden bu notları kullanacağınıza söz veriniz*. 1941'de İbrahim Shanxi'de Japonlar tarafından öldürüldü. 1940'da tekrar Çin'e döndüğümde, bir Japon uçağı Chongqing’deki dairemi yıkmıştı ve notların yazıldığı defter yok oldu. Öğretmenimin notları düzenlemesine yardımcı olduğum için olaylarının önemli kısmını hatırlıyorum.; Tang Song Yuan ve Ming dönemine ait tarihsel olaylar Hacı Yusuf Chang tarafından yazılan The Hui(Muslims) Minority in China: An Historical overview adlı yazının birinci bölümünde Golden Millennium of Chinese İslam adı altındaki makale ile detaylı açıklanmıştır.

Anhui'den ve Müslüman olmasıydı. Modern anlamda bir "mutfak kabinesi" veya "beyin takımı" olan konsey, bayan Ma dışında Han ve Hui yetkililer tarafından bilinmiyordu. Bayan Ma Konseyin resmi olmayan bir koordinatörü olarak görev yapmıştır.[586]

Zhu'nun askeri yardımcılarının çoğunluğu Han olmasına rağmen, hiçbirisi Konsey'e dahil edilmemiştir. Gizli savaş konseyi üyeleri Xu Tah (1331-1385), Chang Yuchun (1330-1369), Li Wenzhong (1339-1384), Tang He (1325-1395), Deng You (1336-1377), Hu Dahai (-1367), Hua Yun (1321-1360), Ding Dexing (-1367), ve Mu Ying'den (1344-1392) oluşmuştur. Konseyin Anhui Müslüman bölgesinden oluşması sonucunda tek bir etnik azınlığın hakim olduğu Ming İmparatorluğu gibi bir hanedan ortaya çıkartılmıştır.[587]

3.5.1.3. Zhu Yuanzhang'ın Müslümanları Çinlileştirme yoluyla koruma stratejisi

Ming yönetimi, Yuan hanedanının yerini alınca, İmparator Zhu Yuanzhang'ın bir Han hükümdarı olarak görünmesi nedeniyle Müslümanların Han çogunluğu ile çatışma ortamında karşı karşıya kalmaması amacıyla Huiler azınlıkta yalnız kalmıştır. İmparator, Han çoğunluğu ile Hui azınlığı arasındaki boşluğun kapanması için Hui'lerin tamamen Çinlileşmesi gerektiğini biliyordu. Çinlileşme sadece iki yolla elde edilebilirdi: kültürel ve fiziksel. İmparatorun hayatı boyunca başardığı şey sadece kültürel Çinlileşmeydi. Yaşam alışkanlıklarını, evlilik düzenini, giysilerini, isimlerini ve Müslümanların dillerini değiştirmek kolaydı. Huilerin fiziksel Çinlileşmesini tamamlamak için göz renklerini ve fiziksel özelliklerini değiştirmek sadece Hui-Han yabancı evliliği yoluyla uzun yıllar gerektirmektedir. 1368 yılında tüm Semu'ların Han kıyafetleri giymesini, Han isimlerini

[586] Yusuf Chang, 1988, s.8.

[587] Tingyu Zhang, 1974, "Xu Tah ve Chang Yuchun", c.125; "Li Wenzhong, Tang He, Deng You ve Mu Ying", c.126; "Ding Dexing", c.130; "Hu Dahai", c.133 ve "Hua Yun", c.289.; Yusuf Chang, 1988, s.8-9.

kullanmasını ve Han lehçelerini konuşmasını emretti.[588] Dört yıl sonra, daha şiddetli bir emir yayınlamıştır:

> *Yıllardır Çin'de yaşayan Semu ve Moğollar'ın, kendi aralarında evlenmeye değil, Çinlilerle evlenmeye izin verilmiştir. Emrime isyan edenler, köle olarak alınacak ve mülklerine hükümet tarafından el konacaktır.*[589]

Müslümanlar, isimlerini, giysilerini ve dillerini ilk dört yıl içinde değiştirmeye ikna edilmiştir. Huiler ve Hanlar arasındaki fiziksel boşluğu kapatmanın yolu olan evlilik politikası, bazı eski Çinli muhafazakar Müslümanlar tarafından Çin İslam topluluklarını parçalamak ve Konfüçyüç felsefesini empoze etmek için bir Han politikası olarak kabul edilmiştir.[590] Çinlileştirme politikası olmasaydı, muhtemelen, Yuan dönemindeki hasım politikası yüzünden Huiler Ming döneminde Han ırk ayrımcılığı altında etnik dini bir grup olarak hayatta kalmış olamayacaktı.

3.5.1.4. Zhu Yuanzhang'ın Dini Politikaları

İmparator savaş ağalarına ve Moğollara karşı savaşları yönetmek için birçok tecrübeli generale sahipti, ancak siyasi meseleleri ele almak için birkaç parlak devlet adamı vardı. 1360 yılında hükümetini yeniden düzenlemek amacıyla Konfüçyüsçü akademisyen Liu Ji (1311-1375) ve Song Lian (1310-1381) adında iki tanınmış Han bilim adamını işe almıştır. Liu Ji'yi baş denetçi-astrolog ve Song Lian'ı Saray öğretmeni-tarihçi olarak atamıştır. Onların tavsiyeleri ve desteği ile, Batı Wu Krallığı Hükümeti 1364'te kararlı bir

---

[588] Han Wu, 1965, s.96.

[589] Wenbin Long, **Ming Düzenlemeleri ve Kanunlarının kolleksiyonu (Ming Hui yao/ 明會要)**, 1956, s.968.

[590] Yusuf Chang, 1988, s.13.

şekilde kurulmuş ve 1368 yılında İmparator Ming Taizu olarak tahta çıkmasının yolunu açmıştır.[591]

Ming Taizu 1382 yılında İmparatorluk Akademisi'ni inşa etmiş, açılış gününde Konfüçyüs için tören düzenlemiş ve şunları söylemiştir:

> *Konfüçyüs'ün Tao (felsefesi) tüm yöneticilerin üzerindedir. Onun erdemi gökyüzünde ve yeryüzünde hakimdir. Bu nedenle, tüm il ve ilçelere Konfüçyüs okulları inşa edilmesini emrediyorum. Bilge'yi onurlandırmak sadece başkentle sınırlı olmayan ulusal bir meseledir.*[592]

Akademideki Konfüçyüs heykelinin, sadece bilgenin isminin kazındığı ahşap bir tabletle değiştirilmesini emretmiştir. Zhu Yuanzhang, Çin halkının Konfüçyüs'e bir tanrı veya Buda olarak ibadet etmesini istememiştir. İmparatorluk Akademisi'ndeki Konfüçyüs heykeline benzer şekilde, 1376 yılında atalarının heykelleri yerine, her kişi için kraliyet elbisesi ve şapkasının sergilendiği ahşap bir sehpa konulmasını emretmiştir. Salonu ziyaret edenler, Müslüman inancına uygun olan bu tezyinatı görmüşlerdir.[593]

Önemli kamu binalarında insan heykellerini kaldırtması İslam inancında Müslümanların Allah'tan başka bir şeye ibadet etmesini yasaklamak anlamındadır. Bu, Budizm, Hıristiyanlık ve Konfüçyüsçülük gibi dini ve felsefi inançlarla İslam arasındaki keskin bir farktır. Ming Taizu tarafından putperestliğin onaylanmaması, onun samimi bir Müslüman olduğunu açıkça göstermiştir.

Ming Taizu iki kişiliğe sahipti, dışarıda Konfüçyüsçü sarayda Müslümandı. Samimi bir Konfüçyanist hükümdar gibi hareket etmiş ve konuşmuştur. Sadece Konfüçyüs'ün bir takipçisi olarak devrime liderlik etmek ve Çin'i birleştirmeyi başarmak için çalışmıştır.

---

[591] Yusuf Chang, 1988, s.15.

[592] Wenbin Long, 1956, s.178.

[593] Wenbin Long, a.g.e., s.148.

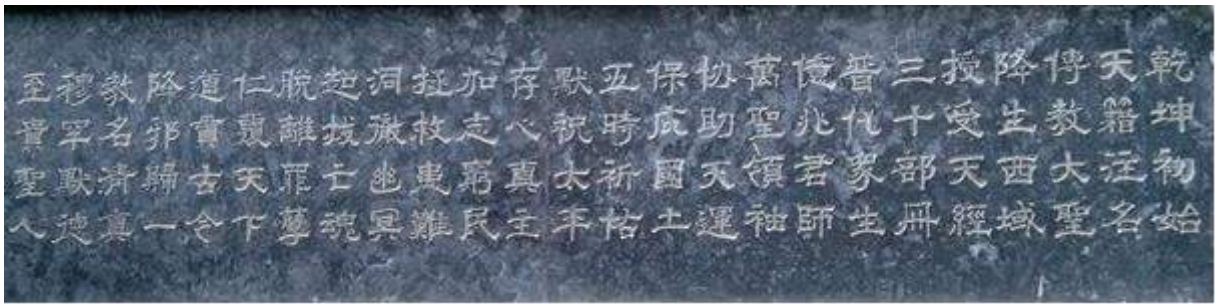
Hui azınlığı için bir şey yaptığında bunu halka hiç açıklamamıştır. İmparator olmadan önce, halka Konfüçyanizmi övmüş, Budizm ve Taoizm'i küçümseyerek İslam konusunda hiç yorum yapmamıştır. Müslüman geleneğine göre ailesini gömmüş ve Müslüman kadınlarla evlenmiştir. Gizli savaş Konseyini oluşturmak için dokuz Müslüman generali seçmiş ve Müslümanları çıkarttığı kanun ve fermanlarla korumuştur. Tarihçilerin onun hareketlerini kaydetmelerini, tartışmalarını, insanların onun dini ve özel hayatından bahsetmesini yasaklamıştır.

İmparator olduktan sonra, Müslümanlar için önceki sessiz tutumuyla çelişen çok şey yaptı, bu suretle eylemleri şüphe uyandırmadı. Moğollara ve Semu'lara özgürlük ve eşitlik tanımıştır. Nanjing'de Jing jue Camisini inşa etmiş ve Hui azınlığı Çinlileştirmiştir. Daha da önemlisi, İslam'a bağlılığını göstermek için işaret ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'e yüz karakterlik naat yazıp Jing jue Camisinin açılışı esnasında taş kitabe olarak camiye yerleştirmiştir. Yüz Karakterlik Naat Resim 20 de verilmiş ve şu şekilde yazılmıştır:

乾坤 初始	Qiánkūn chūshǐ	Kainatın yaratılışından bu yana,
天 籍 注 名	Tiān jí zhù míng	Allah elçi atamayı kararlaştırmıştı
傳教 大聖	Chuánjiào dàshèng	Bu büyük, imanlı adam,
降生 西域	Jiàngshēng xīyù	Batı diyarlarında dünyaya geldi
授受 天 經	Shòushòu tiān jīng	O, kutsal kitabı getirdi,
三十 部 册	Sānshí bù cè	O kitap otuz parçaydı,
普 化 衆生	Pǔ huà zhòngshēng	Tüm alemler için rehberdi
億 兆君 師	Yì zhào jūn shī	Tüm yöneticilerin emiri oldu,
萬 聖 領袖	Wàn shèng lǐngxiù	Her mukaddesin başıydı o
協助 天 運	Xiézhù tiānyùn	Destek alarak önemli insanlardan,
保 庇 國民	Bǎo bì guómín	Ulusunu korumak için.

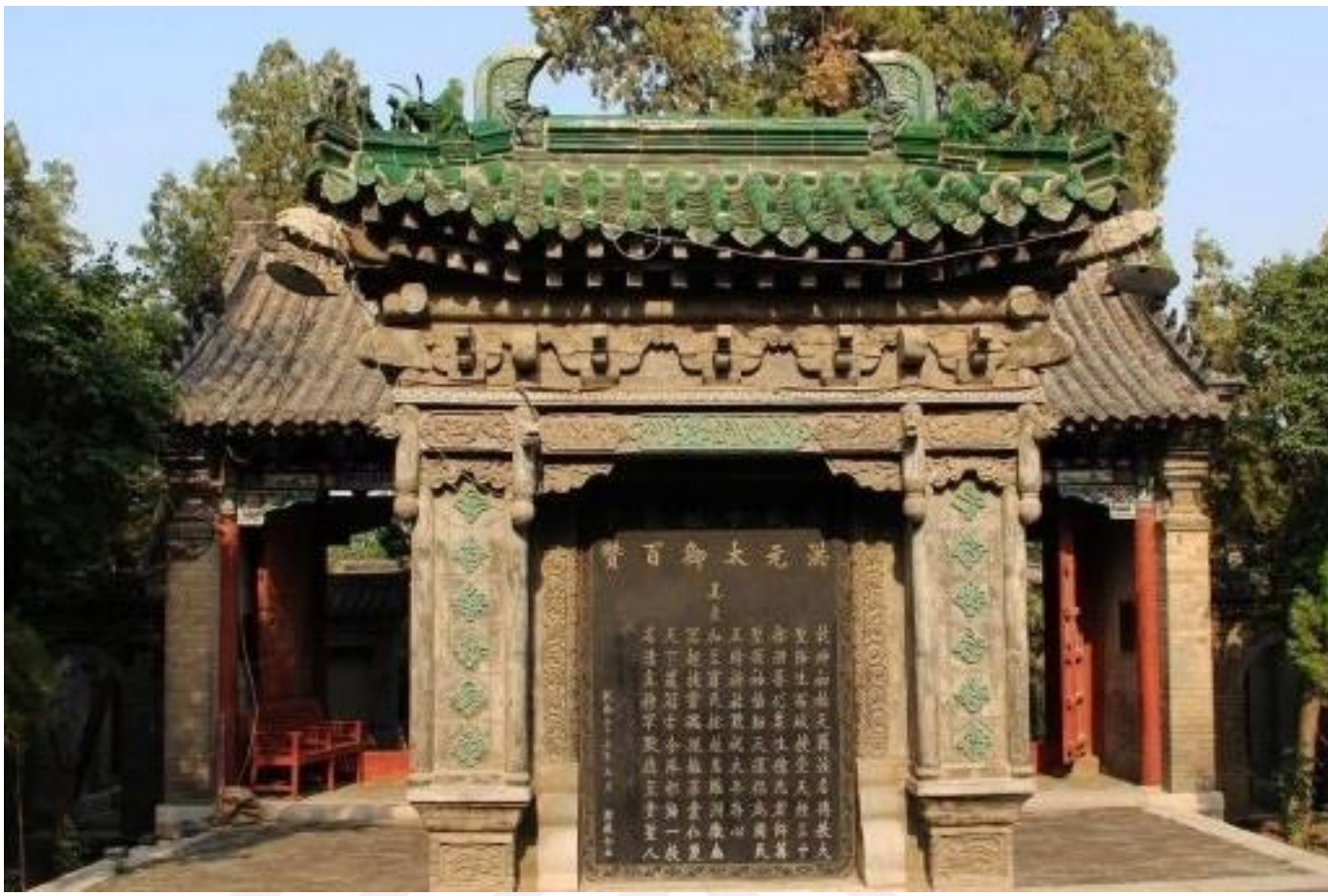
五時祈祐	Wǔ shí qí yòu	Günlük beş dua ile,
默祝太平	Mò zhù tàipíng	Sükunet, umut ve barışla.
存心真主	Cúnxīn zhēnzhǔ	Allah'a dayanıyordu tüm kalbiyle,
加志窮民	Jiā zhì qióngmín	Fakirler için umut oldu.
拯救患難	Zhěngjiù huànnàn	Onları felaketten zorluklardan kurtardı,
洞微幽冥	Dòng bié yōumíng	Karanlığın üzerlerine çöktüğünü görünce.
超拔靈魂	Chāobá línghún	Ruhları ve alemleri aydınlattı,
脱離罪業	Tuōlí zuìyè	Uzakta kaldı tüm günahlar.
仁覆天下	Rén fù tiānxià	Merhameti tüm dünyayı,
道冠古今	Dào guān gǔjīn	Kutlu yolu sundu bize.
降邪歸一	Xiáng xié guī yī	Kötülüğü bırak Bir'e (Allah'a) dön,
教名清真	Jiào míng qīngzhēn	Hak dinin ismi İslamdır.
穆罕默德	Mùhǎnmòdé	Hz. Muhammed(S.A.),
至聖貴人	Zhì shèng guìrén	Peygamberlerden son ve en değerli olanıdır.[594]

Ming Taizu, Çin tarihinde İslam'ı derinden anlayan tek hükümdar olmuştur. Resim 21 de Quanzhou'daki cami girişinde 100 karekterlik naat'ın sergilendiği görülmektedir.

Resim 20. Dongguan Camisinde Yüz Karakterlik Naat'ın taş kitabe yazısı

[594] Muhammed Abdul Alim, **Chinese Emporer's beautiful poem about the Holy Prophet Muhammmad**, 2013, s.1.

Resim 21. Quanzhou Cami girişinde Yüz Karakterlik Naat

Allah'a olan inancını, Kur'an-ı Kerim'den haberdar olduğunu, Kutsal Peygamberin hayatı hakkındaki bilgisini ifşa ettiği Yüz Karekterlik Naat, onun İslam dinine olan inancı yani Müslüman olduğunun beyanı ve bir çeşit Kelime-i Şehadet olarak kabul edilebilir.

3.5.1.5. Zhu Yuanzhang'ın Müslümanlar için koyduğu yasaklar ve yasalar

Zhu Yuanzhang tahta çıkmadan önce Wu prensi olarak insanların alkol kullanmasını yasaklamak için bir kampanya başlatmıştı. Zhejiang'daki Moğollara ve savaş ağalarına karşı savaştığı zaman pirinç ve darının, likör yapmak için kullanılmaması gerektiğini, mültecileri ve askerleri beslemek için kullanılmasını emretmiştir. Emrini bozanların ciddi bir şekilde cezalandırılacağını açıkça belirtmiştir. Başkentte alkol emrini ilk bozan yakın Müslüman sırdaşlarından ve generallerinden biri olan Hu Dahai'nin oğlu olmuştur. Zhu Yuanzhang o kadar öfkelenmiş ki gencin ölümünü emretmiştir. Bir saray yardımcısı

imparatora genc'i öldürülmemesi için yalvarmış fakat kızgın İmparator cevap olarak şöyle söylemiştir:

> *Yasamı uygulamayı bırakmaktansa Dahai'nin bana karşı isyan etmesine izin vermeyi tercih ederim.*[595]

Çin'de şarap satmak veya içmek Han Çinlileri için yasaldı. Han Çinlilerin çoğunluğu sarhoş olacak şekilde içmiştir ve sarhoş olarak bir suç işlemediği sürece, ciddi şekilde cezalandırılmamıştır.

Ming hanedanı döneminde ölülerin yakılması, suya gömülmesi, altın, gümüş, yeşim gibi kıymetli madenlerle birlikte gömülmesi veya birkaç yıl evde saklanması gibi uygulamalar vardı. 1368 yılında İmparator, cenaze günlerinde müzikle akşam yemeği ve eğlenmelerinin bırakılmasını emretmiştir. Dört yıl sonra, büyük konsey'e şu şekilde talimat vermiştir:

> *Son yıllarda, zengin insanlar zenginliklerini göstermek için şaşaalı cenaze töreni , fakirler gösteriş için cenaze parasını ödünç alırlar. Bazıları onları gömmek yerine tabutlarını yıllarca evlerinde tutuyor. Bunlar cenaze törenleri ile tutarsızdır. Halkın yanlışlıklarını düzeltmek ve karşı gelenleri cezalandırmak için mevzuata ihtiyaç vardır.*[596]

İmparator 1382 yılında Müslüman kraliçe Ma Hou öldüğü zaman yetkililere ve insanlara yas giysilerini üç gün boyunca giymelerini emretmiştir. Bu dönemde hiç kimsenin evlenmesine, müzik çalmasına ve hayvan kesmesine izin verilmemiştir. İmparator İslami geleneklere göre üç gün içinde hanımının cenazesini gömmüştür.[597]

Kraliçe Ma Hou'dan sonra on altı yıl hayatta kalan Zhu Yuanzhang 1398'de vefat etmiştir. Ölmeden önce kendi ifadesiyle aşağıdaki sözleri yazmıştır:

---

[595] Tingyu Zhang, 1974, c.133, s.4b.

[596] Wenbin Long, 1956, c.18, s.289.

[597] Tingyu Zhang, 1974, c.59, s.la.

Gökyüzü görevini aldığımdan beri, 31 yıldır ülkenin güvenliği ve insanların refahı için özenle çalıştım. Şimdi evrenin doğasını keşfettim. Nasıl (dünyayı terk etmek) herhangi bir üzücü duygu olabilir. Cenazem için mezarıma altın ve yeşim gibi kıymetli mallar gömmeyin. Bağlar ve tepeler oldukları yerde kalsın ve hiçbir değişiklik yapmayalım. Tüm yetkililer ve insanların sadece üç gün boyunca bana yas tutmaları için müsaade ediyorum.[598]

3.5.2. Çinli Müslümanların Astronomideki Çalışmaları

Yuan hanedanlığı sonunda İslam Astronomi gökbilimi bölümünde (回回司天监/ huihui si tian jian) çalışan tüm gökbilimciler Ming hanedanlığında Kraliyet İslam Astronomi (钦天监/qin tian jian) gözlemevine transfer oldular. Yuan Hanedanı Başkenti Dadu (大都)[599] ve Yukarı Başkentinde (上都) tutulan tüm astronomik belgeler ve dosyalar Ming Hanedanlığı'na kalmıştır. Bunu ifade eden bölümde şu ifadeler vardır:

Müslüman Astronomi Gözlemevi Dairesi'nde (回回司天监) bulunan 200 ciltlik astronomi kitabı Batı bölgelerinin dili olan Arapça ve Farsçadır. Çince'deki Batı bölgeleri (西域) olarak ifade edilen yerler genellikle Müslüman Halifeliği dönemindeki topraklar veya Kuzeybatı Çin'de bulunan Arap ve Fars Müslümanların kontrolündeki tüm toprakları ifade etmektedir.

Ming Hanedanı İslami astronomiye çok önem vermiştir. Batı bölgelerinden gelen astronomların, boylam ve enlemi hesaplanmasındaki metodolojilerinin daha doğru olduğunu fark etmiştir. Zhu Yuanzhang'ın birinci yılında (1368) Ming hükümeti, aralarında Hızır (黑 的 儿/hei de er), Abdullah (阿都剌/A dou la) ve Alias'ın dahil olduğu en ünlü on dört Müslüman astronomu Çin takvimini düzenlemek için işe almıştır. Ming

[598] Tingyu Zhang, 1974, c.3, s.9a.

[599] Dadu bugünkü Pekin'in eski ismidir.

hükümeti Batı bölgelerinden gelen gökbilimcilerin Arapça ve Farsça yazılmış olan eserlerini Çin diline çevirmesi için emir yayınlamıştır. Zhu Yuanzhang Kraliyet akademisinden iki gökbilimci Wu Bozong (吳伯宗) ve Li Chong'u (李翀) dört Müslüman gökbilimci Haida er (海達爾), Ada wudin (阿答吾丁), Ma shayihei (马沙亦黑) ve Ma hama (马哈麻) ile birlikte Arapça ve Farsça kitapları Çince'ye çevirmeye başladılar. 1383 yılında bazı astronomi kitapları Çinceye çevrilmiştir. Çince'ye çevrilen tanınmış kitaplardan biri Küşyar inb-i Labban'a (971-1029)[600] ait "Astronomiye giriş (天文宝书/Tianwen baoshu)" olup, çevirmeni Müslüman gökbilimci Şeyh Ma Hama idi.[601] 1385 yılında yine Müslüman gökbilimci Shayihei[602] tarafından çevrilen çok önemli bir astronomi kitabı İslam takvimi'dir(回回 历法/huihui lifa).

Çince'de telaffuz edilen yabancı isimler yazılamadığı için Ma Hama ve Ma Shayihei Çin astronomisine büyük katkıda bulunmasına rağmen Çin resmi tarih kitaplarında rastlanmamıştır.

Son yıllarda, Çinli bilim insanları bazı araştırmalar yapmış ve Nanking'de bulunan Ma ailesinin evinde duvarın ortasında asılı aile geçmişini kaydeden bir tablo bulmuştur. Bu tabloda Nanjing kentinde "Ma aile şeceresinin gerçekleri (聚真堂马氏宗谱/ju zhentang Ma shi zhongpu)" adlı bir kitaptan bahsetmiştir. Nanjing Ma aile şeceresi, ilk neslinin, Muhammed Nasruddin (马德鲁丁/Ma De Lu Ding) olduğunu ve Mekke'nin 120 li(60 km) yakınından geldiğini açıklamıştır. Astronomi konusunda uzmanlaştığı ve 3 oğluyla beraber ve Zhu Yuanzhang'ın II. yılında (1369) Çin'e geldiğini ve mesleği ile geçimini sağladığını ortaya koymuştur. Üç oğlu Ma Shayihei(马沙亦黑), Ma Hama(马

[600] Michio Yano, **Kusyar Ibn Labban's Introduction to Astrology**, 1997, s.67.

[601] Arapça adı muhtemelen Muhammed'dir

[602] Arapça ismi muhtemelen Muhammed Şeyh Yahya veya Muhammed Şeyh İbrahimdir. Çince okunuş, Arapça karşılığı Şeyh Ma yani Şeyh Muhammed olarak da çevrilebilir.

哈麻） ve Ma Hasha (马哈沙). Çin'e geldiklerinde Song Dükü (宋国公) Feng Sheng (冯胜) tarafından Ming İmparatoruna tavsiye edilmiştir. Zhu Yuanzhang (朱元璋) onların gerçekten yetenekli olarak yaratıldıkları ve bilgili olduklarını düşünmüş ve hükümette hizmet etmelerini istemiştir. Muhammed Nasruddin'i İslam Astronomi Gözlemevi'nin müdürü olarak atamış ve Müslüman bakanlığı kendisine Marki kraliyet unvanını (回回太师 府) vermiştir.

Muhammed Nasruddin ve oğulları Kraliyet Astronomi Gözlemevi'nde (钦天监) Astronomik gözlemler konusunda birçok araştırmalar yapmış, yıldızların yüzeylerindeki değişiklikleri gözlemlemişlerdir. Ming Hanedanlığı'nın başkenti Nanjing kentinin enlem ve boylamlarını araştırmışlar ve bu katkılardan dolayı İmparator Zhu Yuanzhang tarafından ödüllendirilmişlerdir. Halk tarafından ise Büyük Astronomi Gözlemcisi Ma (大测堂马/Da ce tang ma) ve Büyük Gözlemci (大测先生/Da ce xiansheng) olarak adlandırmışlardır. Şeyh Maderuddin ve oğulları çok yetenekli olduklarından çok kısa sürede Çin dilinde okuma ve yazmayı öğrenmiş, Çin dili ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi olmuşlar ve Çin gelenek, göreneklerini benimsemişlerdir.

Ma Shayihei (马沙 亦黑) hayatın her alanında çok iyi performans göstermiştir. İslami Soru ve Cevapların ek baskısı (清真释疑补辑/Qingzhen shiyi buji)[603] adlı Çince bir kitabı tercümesi, Zhu Yuanzhang'ı (朱元璋) çok şaşırtmıştır. Zhu Yuanzhang onu çok sevmiş, on üçüncü prensesi (第十三 公主 驸 马) ile evlendirmiş ve kayınbiraderi olarak

[603] Tang Jin Hui tarafından, Qing hanedanı Xuanzong (1821-1850) ve Qing hanedanı Wenzong (1851-1860) dönemlerinde Çince dilinde İslami bilgi üzerine düzenlenen bir tanıtım kitabıdır. Guangxu Yiyou (光绪乙酉年/Guangxu yiyou nian) yılında (1885) sadece ahşap oyma baskısı I. ve II. cildi mevcut olup diğerleri bir yangında tahrip edilmiştir.

kabul etmiştir.[604] Batı bölgeleri ve Çin dili ve edebiyatındaki çalışkanlığı ve uzmanlığı nedeniyle, 1380 yılından sonra Batı bölgelerine giden Çinli elçilere beş seferden fazla eşlik etmiştir. Ma Shayihei'nin Astronomi yanında Çin ve Batı Bölgeleri arasındaki kültürel alışverişte önemli bir rol oynadığını anlaşılmaktadır.

Maderuddin, Hongwu'nun VII. yılında (1375) vefat etti, büyük oğlu Ma Shayihei, Kraliyet İslami Astronomi Gözlemevi müdürü olarak onun yerine geçti. İkinci oğlu Ma Hama, Zhu Yuanzhang'ın XXIV. yılında müdür yardımcılığına terfi etmiştir. İki kardeş sürekli olarak İslami Takvim astronomik endeksleri (天文立成 表), yıldız kümelerindeki diğer tamamlayıcı çalışmalar ve takvimin sorunsuz, eksiksiz ve daha kapsamlı oluşmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Zhu Yunwen[605] Ming Hanedanı'nın ikinci İmparatoru olarak başa geçtiğinde iki Kraliyet Astronomi gözlemevini birleştirmiştir. Ming Chengzhu Zhu Di/明成祖朱棣 (1402-1424) Ming Hanedanı'nın üçüncü İmparatoru olarak göreve başlamış ve Hanedanlığın başkentini Güney Çin'de bulunan Nanjng'den kuzeydeki Pekin'e taşımıştır. Çin Kraliyet Astronomi Gözlemevi tekrar Kuzey ve Güney olarak iki bölüme ayrılmıştır. Ma Shayihei, İmparator Zhu Di (朱棣) ile beraber Kuzey Çin'de ve Ma Hama sürekli olarak Nanjing'de kalmış ve onların sonraki nesilleri de gözlemevi astronom'u olarak görev yapmıştır.

---

[604] Jiujin Chen, "Madeluding ve çocuklarının Çin'de İslam Astronomisine katkıları (马德鲁丁父子和回回天文学/Madeluding fuzi he huihui tianwenxue)", **DBTÇ** 1989, s.28-36.

[605] Zhu Yuanzhang'ın torunu olan Zhu Yunwen(朱允炆) İmparator Jainwen adıyla 1398-1402 yılları arasında 4 yıl görev yaptı. Zhu Yuanzhang'ın 4. oğlu Zhu Di tarafından darbeyle İmparatorluktan indirildi. Sonraki hayatı konusunda kesin bir şey bilinmiyor.

3.5.2.1. İslami Takvim ve Yedi Büyük Mantıksal Adım

Yedi Büyük Mantıksal Adım (七政推步/ Qi zheng tui bu) adlı kitaba göre, Maderuddin ve grubu, uzak yabancı topraklardan Çin'e (远倉归化) geldiklerinde İmparator'a kilden yapılmış usturlap (土盘历法/tupan lifa) hediye ettiler. Usturlap altı yıldızın (Ay, Güneş, Venüs, Jüpiter, Merkür, Mars, Satürn) ne zaman etkileşime gireceğini ve tutulmanın ne zaman gerçekleşeceğini tahmin etmek için kullanıldı (六曜干犯/liuyao ganfan).

Çin kültüründe, İmparator gökyüzünün oğlu(天子) olarak anılıyordu, Dünyayı gökyüzü adına yönetiyordu (君命神给/junming sheng gei). Bu yüzden hükümdarlığı gökyüzünün dileklerine(为天行道/wei tian xing dao) dayanıyordu. Eğer gökyüzü onun hükümranlığını onaylamazsa imparator olamazdı ve bu onaylamamanın işareti gökte tutulma ve kayan yıldızlar gibi astronomik fenomenlerle görülebilirdi.

Çin takviminde boylam ve enlemi hesaplamak için bir yöntem yoktu ve bu nedenle İslami takvimde olduğu gibi beş yıldızın hızı doğru hesaplanamıyordu. İslami takvim(回回历法/huihui lifa), Çin büyük birleşik takvimi[606] (大统历法/datong lifa) ile karşılaştırıldığında, tutulma tahmininde küçük farklılıklar olmasına rağmen İslami takvim daha doğrudur. Bu yüzden tutulma tahmininde Kraliyet için İslami takvim büyük referans değerine sahipti.

İslami takvim Çin dilinde yazıldıktan sonra Kraliyet Astronomi Gözlemevi'nde hazinede gizli bir kitap olarak saklanmıştır. Çünkü gökyüzünün sırrının ortaya çıkarılması Çin kültüründe kabul edilemezdi(天机不可泄漏/Tianji buke xielou). Bu yüzden devlet sırrı olan bir kitap haline gelmiş ve Çinliler arasında basılması yasaklanmıştır.

[606] Ming hanedanı döneminde resmi Çin takvimi

Sonuç olarak, bu dönemde hazırlanan kitap basılıp dağıtılmadı ve günlük yaşamda hiçbir etkisi olmadı. Ming hanedanı Chen Hua (1465-1487) döneminde ünlü bir Çinli gökbilimci olan Bei Lin[607] (贝琳) İslami takvim doğru ayarlanmadığı için birçok hatayı ve kaybolan uzun bir süreyi fark etmiştir (岁久湮没/sui jui yanmo). Bu nedenle İmparatora İslami Takvimin yeniden düzenlenerek basılmasını önermiştir. İmparator tarafından onaylanmış ve sonucunda "Yedi Büyük Mantıksal Adım"(七政推步/qi zheng qi bu) olarak adlandırılan kitapta yayınlanmıştır.

Yedi Büyük Mantıksal Adım, İslami Takvim sisteminde bazı değişiklikler yaptı ve bazı yeni unsurlar ekledi. Kitap ahşap'a oyulmuş, yeniden basılmış, ülke çapında dağıtılmış ve Çin'de popüler bir kitap haline gelmiştir. Bei Lin (贝琳) tarafından Çin kültürüne yapılan bu önemli katkı sayesinde İslami Takvim ve Astronomi Çin'de yeniden ayakta kalmıştır. Chen'e (2008) göre, Bei Lin tarafından 1477'de hazırlanan Qi Zheng Tui Bu'nun orijinal versiyonu Japon Kabine Kütüphanesi'nde saklanmaktadır.

3.5.3. Osmanlı-Çin İlişkileri

Türklerle Çinliler arasındaki ilişki aynı coğrafyayı paylaşmaları nedeniyle çok eskilere dayanır. Türklerin yazıyı kullanmadan önceki Türk tarihi ile ilgili kayıtların, Çin tarih kayıtlarında bulunmasından dolayı Çin ve Çince oldukça önemlidir. Türkler VIII. ve IX. yüzyıldan itibaren Müslümanlığı seçmiş ve batıya doğru göç etmeye başlamıştır. Türklerin göç ettikleri yerler, ticaretin yoğun oldugu İpek Yolu güzergahı üzerinde olmuştur. İpek Yolu ticareti, uzun yıllar Türkler tarafından kontrol edilmiş ve Türklerin

[607] Bei lin (-1490), Nanjing'de doğan ve doğum tarihi bilinmeyen meşhur gökbilimcidir. 1450-1456 yıllarında Astronomi ve Astroloji konusunda uzman olarak orduda hizmet etmiş, Nanjing'de Chen Hua (1465-1487) döneminde kraliyet gökbilim gözlemcisi müdür yardımcısı olarak atanmıştır. Chen Hua'nın VI. ve XIII. seneleri arasında Çin'de basılan ve yayılan Yedi Büyük Mantıksal Adım adlı kitabı hazırlamıştır.

göç ettiği yerler genellikle İpek Yolu üzerindeki alanlar olmuştur. Türkler İpek Yolu üzerindeki ticaretin zenginliğinden faydalanmak amacıyla ticareti kolaylaştırmış ve yaygınlaştırmışlardır. Doğu-Batı arasında önemli bir ticaret ve kültür köprüsü oluşturan Türkler Doğu'nun birçok değerini batıya taşımış ve uygarlığın gelişmesi için hayati önemi olan Doğu-Batı etkileşimini sağlamıştır. Türklerin İslamlaşması ve Batı'ya göç etmesi sonucu Türklerle Çinliler arasındaki ilişkiler azalmış fakat hiçbir devirde tamamen kaybolmamıştır.

Ming hanedanı döneminde Doğu-Batı etkileşimi esnasında Çin ile Osmanlı devleti arasında karşılıklı elçiler gönderilmesi vasıtasıyla kültür alışverişi olmuştur. Osmanlı Devleti Ming tarih kayıtlarında Lu Mi[608] ve Lu Mi Guo[609] ismiyle geçmektedir. Lu Mi, Rumi'nin Çince seslerle yazılmış halinden başka bir şey değildir. Lu Mi Guo ise Rumi ülkesi yani Osmanlı ülkesidir. Rumi isminin kaynağı tıpkı Batı'da olduğu gibi Doğu'da da Osmanlı İmparatorluğu'dur.[610]

Lu Mi, Ming tarih kayıtlarında Haraç[611] sistemi'ne dahil ülkelerden biri olarak sayılmaktadır. Lu Mi kayıtları Ming Tarihi'nin son bölümünde bulunan Xi Yu Lie Zhuan'da (西域列传) geçmektedir. Xi Yu Lie Zhuan'da Lu Mi'den gelen elçilerin ne zaman geldikleri, ne gibi hediyeler getirdikleri ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu kayıtlara

---

[608] Lu Mi (鲁迷) Çin kaynaklarında Osmanlı devleti için kullanılan isimdir. Çince ses varlığı bakımından zengin bir dil değildir ve yabancı dillerden gelen sözcükler Çince karakterlerin taşıdıkları ses değerleri ile ifade edilmektedir. Bu zaman zaman yabancı kelimelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.; Ma Ming Da ve Ma Yi, "Ming ve Osmanlı Türk İmparatorluğu (明与奥斯曼土耳其帝国)", **WÜSBD** 2010, s.70.

[609] Lu Mi Guo, Osmanlı ülkesi.; Ma Ming Da ve Ma Yi, a.g.e., 2010, s.71.

[610] Çiğdem Kafesçioğlu, In The Image of Rum: Ottoman Architectural Patronage in Sixteenth-Century Aleppo and Damascus, 1999, s. 70; Giray Fidan, a.g.t., 2010, s. 68.

[611] Haraç bir devlete veya İmparatorluğa fethedilen ülkelerde gayrimüslimlerin verdiği vergidir. Ming tarih kayıtlarındaki Osmanlı İmparatorluğu için haraç bilgisi yanlıştır.

göre elçilerin gerçekten Osmanlı Devleti tarafından Çin sarayına gönderilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Ancak konunun Osmanlı arşivlerinden Osmanlı tarihçileri tarafından teyid edilmesi önemlidir. Defterdar Seyfi Çelebi seyahatnamesinde:

> *Ve her vilayetden Hitaya (Çin'e) bezergan (tüccar) gider, ol vilayetin padişahunun elçisiyim deyü bir name peyda edüb vezirlerle buluşub dahi hakana buluşdurub elçi dür deyü buni elin öpdürüler. Ol sebeb ile kendü meta'in şatar muradinca ve hem hakan vafir ri'ayet ve bahşiş eder ve çikub vilayetine gelir.*[612]

şeklinde yazmaktadır. Bazı tüccarın Çin'e giderek Çin imparatorundan çok değerli Çin mallarını hediye olarak aldıkları buradan da anlaşılmaktadır[613].

. Ming dönemi kayıtlarında Ming dönemi tamamında Osmanlılar elçilerini ondokuz kez Çin'e göndermişlerdir. Bunlardan birincisi İmparator Hong Wu (洪武)[614] zamanında olmuştur. İkincisi ise 1423 yılında İmparator Yong Le (永樂)[615] zamanında Osmanlı elçisi Çin'e gelmiştir. 1425 senesinde İmparator Hong Xi (洪熙) [616] döneminde bir, İmparator Xuan De (宣德)[617] döneminde 1427 ve 1433 senelerinde iki elçi gelmiştir. 1445 senesinde İmparator Zheng Tong (正統)[618] zamanında ve 1488 senesinde Hong Zhi (弘治)[619] zamanında birer elçi gelmiştir. İmparator Jia Jing (嘉靖)[620] döneminde sekiz

---

[612] Giray Fidan, 2010, s.70. ; Serkan Acar, **Defterdar Seyfi Çelebi Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi**, 2014, s.90.

[613] Giray Fidan, a.g.t., s.70.

[614] Hong Wu (洪武) 1368-1398 yılları arasında Ming İmparatoru

[615] Yong Le (永樂) 1402-1424 yılları arasındaki Ming imparatoru

[616] Hong Xi (洪熙)1424-1425 yılları arasında Ming İmparatoru

[617] Xuan De (宣德) 1425-1435 yılları arasında Ming İmparatoru

[618] Zheng Tong (正統) 1435-1449 yılları arasında Ming İmparatoru

[619] Hong Zhi (弘治) 1487-1505 yılları arasında Ming imparatoru

[620] Jia Jing (嘉靖) 1521-1566 yılları arasında Ming İmparatoru

elçi, İmparator Wan Li (万历)[621] döneminde üç defa ve Tian Qi (天启)[622] döneminde ise bir defa elçi gelmiştir. Elçilerin imparatora getirilen hediyeler konusunda kayıtlarda bilgi bulunmasına rağmen elçilerin ne maksatla geldikleri konusunda bilgi bulunmamaktadır. Ming sarayına gelen hediyeler arasında kayıtlarda tüfek bulunmamaktadır. Olaganüstü Silahlar Kılavuzu Shen Qi Pu (神器普) adlı kaynağa dayanarak elçi heyetinde bulunan Duo Si Ma (朵思麻) adlı Osmanlı elçisinin yanında bir Osmanlı tüfeği getirdiği şu şekilde anlatmıştır:

> *Si Ma, Ganj nehrini, Karlı Dağları ve Kun Lun dağlarını aşarak imparatora tekrar aslan hediye getirmişti yanında olaganüstü silah'da vardı*[623]*. Pekin'e ulaşması sekiz yılını almıştı.*[624]

Ganj nehrinden Kun Lun dağlarına gitmek için Tibet'deki Himalayalardan geçmek gerekir. Duo Si Ma'nın da Tibet'den Çin'e girdiği anlaşılmaktadır. Duo Si Ma ve kardeşi Ba Bu Li (把部力) nin Pekin'e geldigi dönemin 1550 li yıllar olduğu düşünülmektedir. Olaganüstü Silahlar kılavuzunda Duo Si Ma Osmanlı Tüfeğini Zhao Shi Zhen (赵士桢)'a[625] vermiş, Çin imparatorunun Jin Yi Wei (锦衣卫)[626] adlı gizli servisinde 40 yıl çalışmış, kendisine yapılan iyi muameleyi ve tüfekle ilgili detayları Zhao'ya şöyle anlatır:

---

[621] Wan Li (万历) 1572-1620 yılları arasında Ming İmparatoru

[622] Tian Qi (天启) 1620-1627 yılları arasında Ming İmparatoru

[623] Olağanüstü silah Osmanlı tüfeğidir.

[624] Giray Fidan, 2010, s.93

[625] Zhao Shi Zhen (赵士桢) 1552-1611 yılları arasında yaşamış Çinli mucit ve devlet adamı

[626] Jin Yi Wei (锦衣卫) 1382 yılında Ming hanedanlık döneminde Zhu Yuan Zhang tarafından 500 kişi ile kurulmuş ilk gizli polis istihbarat örgütüdür. Burada çalışan kişiler sadece imparatora karşı sorumludurlar. Ayrıca istedikleri kişileri istedikleri gibi cezalandırma yetkisine sahiptirler; Charles O. Hucker, A dictionary of official titles in

Duo Si Ma bana "Ben üç imparatorun[627] *da yardımını aldım, bana çok iyi davrandılar. Onlara borcumu nasıl öderim bilemiyorum. Osmanlı tüfeği eğer ülkenin güçlenmesine yarayacaksa bu benim en büyük mutluluğum olur" dedi ve bunun ardından bana tüfeğin nasıl imal edileceğini ve kullanılacağını anlattı. Kendi paramla ustalar tutup tüfeği onlara yaptırdım. Sonra iyi olup olmadıklarını Duo Si Ma'ya kontrol ettirdim. Duo Si Ma'da iyi olduklarını söyledi.*

İki kardeş Pekin'e yerleştikten sonra Duo Si Ma, Ming döneminde Zhu Yuan Zhang tarafından kurulan ve İmparatora bağlı Çin gizli istihbarat örgütünde kumandan görevine getirilmiştir.[628] Olaganüstü silahlar kılavuzu içerisinde Duo Si Ma nın kardeşi Babuli'nin Çin ordusunda asker olan Ba Zhong (把钟) ve Ba Chen (把臣) adında iki oğlundan bahsedilmektedir. Kardeşinin çocukları amcaları Duo Si Ma nın bu önemli görevi sayesinde subaylık imtihanını başararak Çin ordusuna girmişlerdir. [629]

Ba Bu Li ciddi bir Hui nufusa sahip olan Pekin'de evlenmiştir. Pekin de meşhur Niu Jie semtinde Niu Jie camisi vardır. Niu Jie yıllığı adlı kitapta bulunan bilgilere göre soyadı Duo ve Ba olan bu iki Osmanlı elçisinin Hui torunları halen Pekin'de yaşamaktadır.[630]

3.5.4. Müslüman kültürünün Güneydoğu Asya'ya yayılması

Ming döneminde (1368-1644), Güneydoğu Asya etnik ve dini olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Çin Tibet, Yunnan ve Guangxi'nin hemen komşuları olan Annam(Vietnam), Burma ve Siam'ı da içeren ilk bölge, Budizm'in egemen olduğu ve seyrek olarak İslam'ın

---

imperial China, 1985, s.166.; Giray Fidan, a.g.t., s.100. ; Jin Feng Zhao, "Ming Tai Zu'nun Kanun dışı Ceza Uygulamaları (明太祖的法外用刑)", **LUD** 2000, s.132-134

[627] Üç imparator Jin Jing, Long Qing ve Wan Li dönemleri olup 1521-1620 yıları arasıdır.

[628] Giray Fidan, 2010, s.99.

[629] Giray Fidan, a.g.t., s.103.

[630] Giray Fidan, a.g.t., s.104.

nüfuz ettiği bölgeler olmuştur. Bu bölgeler VII. yüzyıldan bu yana Çin ile iyi ilişkiler sürdürmüşlerdir. Çin güçlü ve huzurluyken, tutumları samimi ve dost canlısıydı. Çin zayıfken bağımsızlık istemişlerdir. Örneğin, Annam (Güney'in huzurlu ülkesi), Tang İmparatorluğu tarafından kurulan bir idari yapıydı. X-XIII. Yüzyıllar boyunca, zayıflayan Song İmparatorluğu'na yeniden bağlanmadı, ancak güçlü Ming Hanedanlığı'nda tekrar haraç veren ülkeye dönüşmüştür.[631]

İslam'ın XIV. ve XVI. yüzyıllarda yayıldığı ikinci bir bölge Malezya, Endonezya ve diğer kabilelerin yaşadığı adalar grubu olmuştur. Malaka, Sumatra, Java ve Borneo gibi Müslüman devletlerin çoğu, Ming hanedanlığı ile dostane ilişkilere sahipti.[632]

Bu iki bölgede, Arap, Fars göçmenler toprak sahibi olmuş, köylerini kurmuş ve VII. yüzyıldan itibaren Han Çinlilerin ortasında ticaret yapmışlardır. Bunlar arasında Araplar ve Çinliler bölgede uluslararası ticareti kontrol ediyorlardı. Çinliler, çoğunlukla Konfüçyüsçü, Budist veya Taoist dinine inananlardı. Tang döneminde Fang adında birçok küçük bireysel toplumlar geliştirdiler. Her toplum kendine has özellikleri olan ve atalarının soyadlarıyla ya da Çin'deki kendi şehirlerinin isimleriyle ayırt edilmişlerdir. Farklı adalarda yaşadıkları, Çin'deki farklı illerden geldikleri, farklı lehçeleri konuştukları ve farklı dinleri olduğu için, sağlam bir etnik grup olarak birleşemediler ve çok azı İslam dinine döndüler. XV. yüzyılda Java, Sumatra ve Borneo'da muhtemelen birkaç Çinli Müslüman aile vardı. Birçoğu, XIII. yüzyılda Güneydoğu Asya'yı işgal eden Moğol donanmasındaki Çinli Müslüman askerlerin torunlarıydı ve yerel Müslümanlar olarak kendilerini evlerinde hissetmişlerdir.[633]

---

[631] Yusuf Chang, 1988, s. 22.

[632] Yusuf Chang, a.g.e., s. 23.

[633] Lian Song,Yuan tarihi (Yuan shi/元史), "Java", 1976, c.97, s.2289-2290.; Huan Ma, **Okyanusların Genel Araştırması(Yingya Shenglan), "Java"**, 1985**,** s.9.

Siyasi olarak, Ming hükümeti, Çin'in bağımsızlığını, barışını ve refahını güvence altına almayı amaçlayan Konfüçyüs felsefesi üzerine modellenmiştir. Askeri olarak, Anhui Müslüman generalleri tarafından inşa edilen yenilmez ordusu, ulusal savunmanın omurgasını oluşturmuştur. Etnik olarak, Han, Moğol, Tibet, Mançurya, Semu (Hui) ve diğer Çinli olmayan insanlara eşit olarak muamele edilmiştir. Moğolların Çin'de kalmasına veya Moğolistan'a dönmesine izin verilmiştir. Çok ırklı Huiler, kalıcı Çin vatandaşları olarak yaşamaya başlamış ve koruma amaçlı Çinlileştirilmişlerdir. Devlet dini olarak, Konfüçyüsçülük uygulanmış, İslam övülmüş, Budizm ve Taoizm küçümsenmiştir. İmparator Zhu Yuanzhang hayatını Çin'i yeniden birleştirmek için adamıştır, ancak Güneydoğu Asya'daki ülkelere fazla önem vermemiştir. Oğlu, üçüncü İmparator, Ming Zhu Di (1403-1424) ve onun Müslüman Amirali Zheng He önderliğinde Çin, Uzak Doğu'da Müslüman dini ve kültürünü yayan büyük bir güç olmuştur.

3.5.4.1. Ming döneminde Zhu Di ve dünyanın en büyük deniz gücü

Prens Zhu Yunwen/朱允炆, Zhu Yuanzhang'ın torunu, 1399 yılında Ming Jianwen (建文) ismiyle İmparator oldu. Babası, Veliaht Prens Chu Piao, 1392 yılında öldüğü zaman, o tahta mirascı yapılmıştır. Tahta çıktıktan sonra, saltanatını güvence altına almak için amcaları olan Kraliyet prenslerinin askeri ve siyasi gücünü ortadan kaldırmayı planlamıştır. Düşmanca politikası yüzünden Yan Prensi (Pekin), Zhu Di/ 朱棣 öfkelenerek, genç imparatora karşı isyan etmiştir. Savaş Nanjing ve Pekin arasında üç yıl sürmüş ve üçüncü İmparator olan Yan prensi Zhu Di (1402-1424) tarafından Nanjing'in işgaliyle saltanatı sona ermiştir. Zhu Di'nin Moğollara karşı yapılan şavaşlarda ve 1399 yılında İmparator Jianwen'e karşı yapılan ayaklanmada en önemli yardımcısı, Ming döneminde İslam kültürünün yayılmasına büyük katkıda bulunan asıl adı Ma He/马和, Müslüman adı ise Muhammed Hasan Şemseddin olmuştur. İmparator Yong Le nin ikinci yılında Zheng, Jia Ba (郑家坝) denilen yerde yapılan şavaştaki olaganüstü döğüşme

yeteneği sebebiyle imparator tarafından soyadı Zheng (郑)[634] olarak değiştirilmiştir. Daha sonraları 1431 yılında, İmparator Yong Le, Zheng He'ya saygı göstergesi olarak San bao tai jian (三宝太监) ünvanını vermiştir.[635] Güney ve Güneydoğu Asya'da Amiral Zheng He ismi çeşitli kaynaklarda, Cheng Ho, San Bao Da Ren (三宝大人) San Bao Tai Jian (三宝 太监）ve San Bao Gong (三宝公) olarak bilinmektedir.[636]

3.4.4.2. Zheng He'nın aile kökeni ve Müslüman kimliği

Müslüman bir aileye mensup olan[637] Muhammed Hasan Şemsettin 1371 yılında Çin'in Yunnan/云南 vilayetinin güneybatısındaki Kunyang/昆阳 kasabasında doğmuş ve yaşadığı kasaba 1382'de Çin ordusunca işgal edilince 10 yaşında esir alınarak başkent Nanjing'deki Ming sarayına götürülmüştür. O tarihlerde esir alınan sağlıklı, zeki çocuklar ve delikanlılar Çin'in İmparatorluk Sarayı'nda hadım edildikten sonra eğitilip devlet hizmetine alınmıştır. Ming hanedanlık döneminde eğitimini, hanedanlık Üniversitesi'nde (Nanjing, Taixue) almıştır . Savaş sanatları ve diplomasi konusunda kendisini iyi yetiştiren Zheng He Ming hanedanlığı kurucusu Zhu Yuanzhang'ın oğlu Yan prensi (Yan wang/燕王) Zhu Di/朱棣'ye hizmet ve danışmanlık yapmaya başlamıştır.

Zheng He ayrıca dünya denizciliğine yön vermiş olmasına rağmen ismi çok geç duyulmuş ve keşifleri çok geç kabullenilmiş efsanevi Müslüman bir kaşiftir. Bunun en önemli

---

634 Yang Yi, **The Global life of Zheng He**, 2014, s.3-4.

635 Fatma Ecem Ceylan**, Müslüman Çinli Amiral Zeng He'nin Aile Tarihine Bir Bakış**, 2016, s.45.

636 Leo Suryadinata, **Zheng He, Semerang and Islamization of Java Between History and Legend, Admiral Zheng He and South East Asia**, 2005**,** s.xi.; Tingyu Zhang, 1974, c.6, s.2

637 Frank Viviano, **China's Great Armada, NG,** 2005, s.36; Mehmet Özay, "Çin Donanması'nın Müslüman Türk Amirali: Cheng Ho (1371-1433)", **GAÇ** 2011, s.1.

sebebi Ming Tarih kayıtlarında Zheng He seyahatlerini 332. ciltte, derleyen kişi tarafından yalnızca 700 karakter kullanılarak tasvir edilmiş olmasıdır. Zheng He'nın seyahatler öncesi hayatı ise 30 karaktere sığdırılmıştır.[638]

Zheng He'nın aile kökeninin Buhara'dan (Buhuala/补花剌) geldiği ve Seyyid Eclel Şemseddin Ömer el Buhari'nin altıncı kuşaktan torunu olduğu, Zheng Yijun/郑一钧'un aile soyağacı üzerine yaptığı araştırmadan bilinmektedir.[639] Yuan tarih kayıtlarında Saidianchi[640] (Shansiding/赛典赤赡思丁) olarak anılan Seyyid Eclel, Cengiz Han Buhara'yı ele geçirdiğinde birlikleriyle teslim olmuş ve onun ordusuna katılmıştır. Kubilay Han zamanında ise Çin'de Yunnan'ın ele geçirilmesinde büyük katkısı olmuş ve Yunnan valisi olarak görev yapmıştır. 1286 yılında Kunming/昆明 'de vefat etmiştir, Hui ulusuna mensuptur ve ataları Hz. Peygamber soyundan gelmektedir.[641] Zheng He'nın Çin'de bilinen atası Suo fei er/所非尔 (Sufar?) ise 1070 yılında Buhara emiri iken Song hanedanlığı imparatoru Shenzhong'un Liao kralı ile olan savaşında ona yardım etmek için Buhara'dan gelmiş ve savaşı kazandıktan sonra Prens ünvanıyla Kaifeng ve Pekin arasındaki bölgede yaşamıştır. Zheng He, Hz. Muhammed'in 31. kuşaktan torunudur.[642] Babası ve dedesi Hac vazifesini yerine getirdikleri için Hazhi/哈只 (Hacı) lakabıyla anılırlar. Babasının adı mezar kitabesinde Ma Hacı olarak geçmektedir ve Çin kayıtlarında kadı Ma adıyla anılmaktadır.[643]

---

[638] Fatma Ecem Ceylan, 2016, s.38.

[639] Fatma Ecem Ceylan, a.g.m., s.43.

[640] Saidianchi, Seyyid Eclel isminin çincede pinyin olarak yazılışıdır.Ayrıca Seyyid çincede soylu (guizu/貴族) kelimesinin karşılığıdır. Peygamber soyundan gelenler içinde kullanılmaktadır.

[641] Fatma Ecem Ceylan, a.g.m., s.41.

[642] Yang Yi, 2014, s.4.;

[643] Donald Daniel Leslie, 1986, s.108; Özay, 2011, s.5.

3.5.4.3.Zheng He'nın Müslüman Amiral olarak seçilmesi

Zhu Di, Çin tarihinde ve hatta dünya tarihinde kesinlikle görülmemiş bir imparatorluk filosunun inşasını emretti. Filosunu inşa etmeye başladığında, birçok üst düzey Saray yetkilisi, kimin başkomutan olarak atanacağını sorguluyordu. Bu pozisyon için nitelikli birkaç seçkin general vardı.

Zheng eğitimi esnasında hem Arapça hemde Çince öğrenmiştir. Bir nevi mabeyincilik (saray hizmetlisi) görevini üstlendiği dönemde, kısa sürede başarıları ile baş hadım ağalığa kadar yükselmiştir. Zheng'in denizcilik deneyimi olduğunu gösteren hiçbir kanıt olmamasına rağmen İmparator ağırlıklı olarak güvenilirliği, cesaretini ve komuta kabiliyetini göz önüne alarak onu Amiral olarak atamıştır.

3.5.4.4.İmparatorluk filosunu inşa edilme sebepleri

Ming Zhu Di'nin saltanatı sırasında inşa edilen savaş gemilerinin toplam sayısının bin yüz seksen olduğu söylenmiştir. XV. yüzyılda dünyanın en büyük donanmasıydı.[644] İmparatorluk filosunu inşa etmek, 30 yıllık yönetiminde Ming Taizu tarafından biriktirilen muazzam Ming hazinesini neredeyse tüketti. İmparatorluk filosunun görünen dört önemli görevi vardı:[645]

İmparator Zhu Di tahta çıktığında, ikinci İmparator olan yeğeni Zhu Yunwen'in nerede olduğu bilinmiyordu. Bazıları kraliçesiyle yandığını, bazıları saraydan bir yeraltı tünelinden Güney Çin'e kaçtığını söylemiştir. Diğerleri tarafından Güneydoğu Asya'da veya hatta Arabistan'da Müslümanlar arasında barınmakta olduğu söylenmiştir.[646] Devrik

---

[644] Wenbin Long, 1956, c.62.

[645] Edwin Oldfather Reischauer and John King Fairbank, **East Asia The Great Tradition**, 1962, s.322-323.; Donfang Li, **Ming Hanedanı'nın detaylı anlatımı (Xishuo Mingchao /细说明朝)**, 1966, s.222-223.

[646] Tingyu Zhang, 1974, "Cheng Ho", c.304.

İmparatoru bulmak Zhu Di İmparatorun başlıca endişesi olmuştur. Zhu Di, Güney Çin'de yeğenini yakalamak için gizli ajanları tarafından bir ağ kurmuş fakat izini bulamamıştır. Ming Zhu Di'ye, Zhu Yunwen'in Güneydoğu Asya'da bir yerde olduğu bildirilmiştir. Zhu Di Güneydoğu Asya'da Zhu Yunwen'i aramak için, çeşitli Müslüman devletlerle dostane ilişkiler kurmak zorunda kaldı. Ming İmparatorluğu'nun bu döneminde büyük bir deniz gücü haline getirmesinin ilk nedeni bu olmuştur.

Güçlü bir donanma inşa etmek için ikinci önemli sebep, Orta Asya Moğollarının Güneydoğu Asya yoluyla Çin'i istila etmesini önlemekti. Orta Asya'daki Timurlular'ın (1370-1500) Güneydoğu Asya'yı fethetmeyi planladığı söylentileri Zhu Di'nin Batı ve Doğu arasında bir uluslararası deniz yolunun korunması amacıyla büyük bir donanma kurma kararını etkilemiştir.[647]

Üçüncü sebep Ming kraliyet ailesi Han Çinlisi değildi. Her zaman Ming kraliyet ailesinin etnik dini arka planı ortaya çıkarsa Han halkı tarafından bir isyanla karşı karşıya kalacağı ihtimali vardı. Yenilgi olursa, Ming kraliyet ailesi Çin'den ayrılmak zorunda kalırdı ve Güneydoğu Asya'da güvenli bir kalesi olması gerekirdi.

Zhu Di'nin güçlü bir donanma inşa etmesi için nihai ve en önemli sebep, Ming Taizu'nun gizli iradesini yürütmekti. Ma Wen sheng'e göre:

> *Ming Taizu öldükten sonra oğullarına tahta çıkmaları halinde gizli bir vasiyet bıraktı.Kraliyet ailesi adına, Han yetkilileri tarafından bilinmeden Mekke'de Kutsal Hac ibadetinin yapılması.*[648]

---

[647] Sharaf al-Din Ali Yazdi, **The History of Timur Bec:Known by the name of Tamerlain The Great**,**Emperor of Moguls and Tartars**, **Being An Historical Journal of The His Conquests In Asia And Europe**, 2011, s.369-370.

[648] Wensheng Ma, **Ming Taizu'nun gizli iradesi**, yayınlanmamış notlar

İlk iki sebep, İmparatorluk filosunu inşa etmek için resmi sebepler olarak kabul edilmiştir. Üçüncü ve dördüncü sebep gizli hedeflerdi. Zheng He son seferinde bu vazifeyi yerine getirmiştir.

Ön planda görünen bu görevlerin yanında asıl icra edilen gizli görev, Güneydoğu ve Güneybatı Asya'da Müslüman kültürünün yayılmasıydı. Bu asıl görev Müslüman kral Ming Taizu'nun arka planda görünmeyen Müslüman kimligiyle, yasaları çıkarması, Müslümanları koruması, devlet yönetimine Müslümanları getirmesi, Müslümanlar için yeni camiler inşaası gibi Çin Müslüman kültürünün gelişmesi ve yayılmasına katkı saglaması ile paralellik göstermekteydi.

3.5.4.5. Zheng He Güneydoğu ve Güneybatı seferleri

.

Zheng He'nın görevi Zhu Di (1402-1424), Hongxi (1424-1425) ve İmparator Xuan De (1426-1435) döneminde kesintisiz 30 yıl sürdü. Güneydoğu ve güneybatı Asya'ya yaptığı yedi deniz seferinde (Ek 24) 36 adet bölgeyi ziyaret etmiş[649], birkaç isyancı devleti fethetmiş, denizlerde korsanları ortadan kaldırmıştır. Çin ile Müslüman olmayan ülkeler arasındaki hükmeden-itaat eden ilişkisi, Müslüman devletlerle gizli ittifakların kurulmasına, kraliyet ailesi adına Kutsal Hac vazifesini gerçekleştirilmesine ve seyahatleri esnasında Güneydoğu Asya'da Çin Müslüman kültürünün yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. İmparator Zhu Di ve İmparator Xuan Zhong tarafından kendisine verilen bu önemli siyasi, askeri, diplomatik ve dini görevleri tamamladıktan sonra, 1433 yılında 63 yaşında ölmüştür. Tüm hayatını, bir baba gibi sevdiği efendisi Ming Zhu Di'ye adamıştı. İslam'a olan sadakati ve Güneydoğu-Güneybatı Asya'daki Müslümanlar için endişesi tarihte gözden kaçmıştır.[650] Zheng He'nın ölümünden sonra

[649] Aziz Musa Parlakyiğit, "Çinlilerin İslamiyeti yayma çabaları:Zheng He örneği", **İSTEM** 2019, s.299.

[650] Tingyu Zhang, 1974, "Cheng Ho", c.304, s.1a-3b.

ona ait seyahat notları kralın emriyle yok edilmiştir. Sonraki yüzyıllarda, Amiral Zheng ve filosunun macerası yavaş yavaş bir masal ve efsane haline gelmiştir.

Dünyada ve Güneydoğu Asya'da Zheng He konusunda araştırma yapan kişilerin müracaat etmesi gereken önemli kaynaklar Ming gerçek kayıtları/明实录, Ming tarihi/明史 , Ma Huan tarafından yazılan okyanusların genel araştırması/赢涯胜览 , Fei Xin tarafından yazılan denizaşırı ülkelerdeki görevlerin genel araştırmasıdır/星槎胜览 , Gong Zeng tarafından yazılan Batı okyanusundaki yabancı ülkelerin tarihi/西洋番国志 ve Zheng He'nın denizcilik haritaları/武备志'dır[651]. İlk ikisi Çin'in resmi tarihleridir. Çin kaynaklarında, özellikle Ming tarihinde Zheng He'nın seferleri, filosunun ziyaret yerleri, yaşadıkları olaylar ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile olan etkileşimleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaz. Denizcilik haritaları dışında Ma Huan, Fei Xin ve Gong Zeng tarafından yazılan üç kitap ise (Yingyai Shenglan, Xingcha Shenglan, Xiyang Fanguozhi) Zheng He ile seyahat eden tercüman ve yetkililer tarafından yazılan kitaplardır. Geçmişte onun seyahat arkadaşları ve tercümanları tarafından önyargısız yazıldığı kabul edilerek Zheng He'nın yolculukları ve faaliyetlerini incelemek için tek güvenilir ve kapsamlı kaynaklar olduğu varsayılmıştır. Bilim insanları Zheng He'yı anlatmanın Asya'da yerel tarihi kaynakları, sözlü tarihi, tarihi mirasları ve diğer kanıtları araştırarak daha faydalı olduğuna inanmışlardır.

Ming tarihi, Zheng He'nın seyahat arkadaşlarının kitapları ve yerel sözlü kaynaklar ve yazılı belgelerden, Zheng He'nın seferleri, Güneybatı Asya'da İslam kültürünü yayma çabaları, Güneybatı Asya ülkelerindeki siyasi ve sosyal faaliyetleri, Güneybatı Asya'dan

[651] Wu bei zhi: Zheng He'nın denizcilik haritaları/郑和航海, Ming Hanedanı askeri denizcilik çizelgelerinin toplandığı 1621 yılında Mao Yuanyi tarafından derlenmiş bir kitaptır ve 1628 yılında yayınlanmıştır. Haritanın adı Fujian valisi iken büyük babasının kütüphanesindeki kolleksiyondan faydalanılarak toplandığı için onun adına atfen batılı kaynaklarda Mao Kun/茅坤 haritası olarak adlandırılmıştır.

Çin'e haraç veren seçilmiş ülkeler ve onların Müslüman kraliyet aileleri ve bazı şehirlerden bahsedecegiz.

3.5.4.5.1. Java, Palembang ve Sumatra (Endonezya)

Tezimizde Zheng He'nın seyahat rotası üzerinde uğradıgı Java, Palembang ve Sumatra birlikte alınmıştır. Bunun sebebi hepsinin Endonezya ülkesi içinde olması, seyahat rotasının bu bölgelerden geçmesi ve buralara çeşitli vesilelerle birden fazla uğradığı ile ilgili kanıtlar bulunmasıdır.

Java Vietnam'ın güneybatısında yer almaktadır. Ming tarih kayıtlarına göre, gemiler Vietnam'dan (Zhan Cheng/占 城) yelken açarsa Java'ya ulaşması 20 gün sürer.[652] Ming İmparatoru Yong Le saltanatının üçüncü yılında Zheng'i, Java'ya gönderdi. İmparator Yongle saltanatının dördüncü yılında, Batı Java kralı Vikramavardhana (1389-1429) saraya haraç olarak inci ve mercan, Doğu Java hükümdarı ise atlar göndermiştir. Batı Java kralı ile Doğu Java kralı arasındaki savaşta Doğu Java kralı yenilmiş, krallığı ilhak edilmiş ve hükümdarı öldürülmüştür (1406). Zheng He'nın askerleri Doğu hükümdarının şehrinden geçerken Batı hükümdarı adamlarından yüz yetmiş kişiyi öldürmüştür. Batı kralı Ming hükümdarı tarafından bir kararname ile ihtar edilmiştir.[653]

Yong Le saltanatının 5. yılında (1407), Batı hükümdarı af dilemiş ve 60 bin tael[654] altın tazminat ödemesi istenmiştir. Ayrıca Doğu hükümdarının oğlunun yönetime gelmesine de razı olmuştur. Saltanatın 6. yılında (1408), Batı hükümdarı özür belirtisi olarak 10 bin tael altın (2257 kg.) tazminat ödemiştir. Yong Le şöyle söylemiştir:

---

[652] Leo Suryadinata, "Zheng He, Semerang and Islamization of Java Between History and Legend", **ISEAS** 2005, s.74-75.; Aziz Musa Parlakyiğit, 2019, s.303.

[653] Tingyu Zhang, 1974, "Java", c.28, s. 8402.; Leo Suryadinata, a.g.m., s.74-75.

[654] Tael Çin ağırlık birim ölçüsü olup 0.2257 kg dır.

Eğer uzak topraklardaki insanlar suçlarından dolayı cezadan korkarlarsa bu yeterli olur, onların altınlarıyla ilgilenmiyorduk. Suçundan pişmanlık duyduğu sürece, tazminat olarak altın ödemek gerekli değildi.[655]

İmparator daha sonra altınlarını geri vermiştir.[656]

Çin kayıtlarında, sadece Zheng'in Java adı verilen ülkeye geldiği ve Surabaya, Gresik, Tuban ve Majapahit'i ziyaret ettiği belirtilmiştir. Kaynakta Java ziyaretlerinden biri sırasında, ülkenin Batı ve Doğu olarak bölündüğünü, Batı ve Doğu Kralı arasında bir savaş olduğunu kaydetmesine rağmen, başka bir yer adından söz edilmez. Bu kayıtlara dayanarak, çoğu tarihçi Zheng He'nın ne Semarang ne de San Bao long'u/三宝垄 (Semarang'ın Çinliler tarafından verilen yerel adı) ziyaret ettiğini söyleyebilmiştir. Başka bir deyişle, Zheng He Java'yı altı kez[657] ziyaret etmesine rağmen, Semarang ziyareti hakkında Çin kaynaklarında hiçbir yazılı kayıt yoktur. Bununla birlikte, Endonezya'daki birçok kişi, Zheng'in Semarang'da, Klenteng, Sam Po Kong (veya San Bao Gong Tapınağı 三宝公庙 veya 三保公庙) adlı büyük bir tapınağın ve Gedung Batu[658] olarak bilinen anıtın olduğu yere geldiğine inanılmaktadır. II. Dünya Savaşı öncesi Çin denizaşırı tarihi üzerine uzman Çinli tarihçi Li Changfu Semarang'da Zheng He'ya ait mağaranın Zheng He'dan kalma bir mirası olduğuna inanılmaktadır. Mağaranın önünde Zheng'in portresine ibadet edildiği bir Zheng He Tapınağı olup joss çubukları[659] her zaman yanmaktadır. Burada yaşayan hem Çinliler hem de yerli halk Müslümanlardır.[660]

---

[655] Tingyu Zhang, 1974, c. 323, s.403.; Leo Suryadinata, 2005, s.75.

[656] Tingyu Zhang, a.g.e., "Java", c.28, s.8403.; Leo Suryadinata, a.g.m., s.75.

[657] Yingyai shenglan'ı tercüme eden J.V.G. Mills'e göre, Zheng He toplam yedi seferin altı tanesinde Java'yı ziyaret etmiştir.

[658] Malay dilinde Taş ev olarak adlandırılmaktadir.

[659] Budist tapınaklarında dua etmeden önce sayğı amacıyla yakılan çubuklardır.

[660] Leo Suryadinata, a.g.m., s.76.; Aziz Musa Parlakyiğit, 2019, s.304.

Diğer bir rivayet, Batak[661] tarihçisi Parlindungan tarafından yazılan tartışmalı bir kitapta belirtilmiştir. Parlindungan tezini, Hollanda sömürge hükümeti tarafından 1920 yılların ortasında Endonezya'da çıkan komünist isyanlar sonrası Çinli Müslüman cemaati araştırmak için görevlendirilen Hollandalı Portman'ın dökümanlarındaki iddialara dayanarak ileri sürmüştür. Parlindungan, Poortman'ın belgesinin bir kopyasını almış ve onu 1964 de basılan *Tuanku Rao: Teror Agama Islam Mazhab Hambali di Tanah Batak* (Batak topraklarında İslam dini Hanbeli Mezhebi terörü) 1818-1833 adlı kitabına koymuştur. Kitabın bir paragrafında şöyle yazılmıştır:

> *1413, Çin Ming İmparatorunun filosu gemi onarımları için Semarang'da bir ay kaldı. Amiral Hacı San Po Bo (San Bao),Hacı Ma Huan ve Hacı Fei Xin ibadet için Semarang Hanefi Çin camisine çok sık gelmiştir.*[662]

Zheng'in Semerang'a ziyareti konusunda Zheng He üzerine uzman olan Çinli Profesör Zheng Yijun tarafından ileri sürülen tez onun ölümü, Semerang'a gömülmesi ile ilgili olmuştur ve Prof. Zheng Yijun şöyle nakletmiştir:

> *Zheng He geri dönerken yolda Guli'de (Kalikut) öldü. Sefer için bir sonraki durak, Çin'e dönmeden önce Sumatra ve Java'ydı. Ancak mevsim yaza girmekteydi ve filo tropikal bölgedeydi. Zheng He'nın cesedini uzun bir süre muhafaza etmek ve Çin'e gömmek mümkün degildi, bu nedenle Java adasının Semarang(San Bao Long)*[663] *bölgesine gömülmüştür.*[664]

---

[661] Bataklar Endonezya'nın en büyük yerli halklarından birisidir.

[662] Hermanus Johannes De Graaf ve Theodore Gauthier Thomas Pigeaud, **Chinese Muslims in]ava in the 15th and 16th Centuries**, 1984, s.14.; Leo Suryadinata, 2005, s.78.

[663] Long yerel dilde mezar anlamına gelmektedir. San Bao Long Zheng He'nın mezarı demektir. Semerang daha sonraki dönemlerde San Bao Long olarak adlandırılmadı. Sadece onu anmak için o dönemde bu isim verilmiştir.

[664] Leo Suryadinata, a.g.m., s.80.

Zheng He konusunda uzman tarihçi Profesör Kong Yuanzi, Zheng'in Java'yı altı kez ziyaret ettiğini, ancak Çin tarih kayıtlarının Semarang'dan hiç bahsetmediğini savunmuştur.[665] Bununla birlikte, diğer iki Çinli tarihçi Li Xueming ve Huang Kuanzang'dan alıntı yaparak şöyle söylemişlerdir:

> *Semarang ıssız bir alandı. Song, Yuan ve Ming hanedanları zamanında, Çin tarafından yapılan denizaşırı seyahat sayısı artmaya başlayınca Doğu Java'da bulunan Tuban, Gresik, Surabaya, merkez Java'da bulunan Jepara ve Batı Java'da bulunan Banten gibi kasabalara ve yavaş yavaş Semarang'a dogru hareket ettiler.*[666]

Profesör Kong, Zheng He'nın gemileri fırtınalarla karşılaşmış ve Semarang yakınlarında gelmiş olabilir fikrini savunmuştur.

Çin ve Kuzey Sumatra arasındaki diplomatik ilişki 1404 yılında kurulmuştur.[667] İmparator Zhu Di, elçileri Wen Liang-fu ve Ning Shan'ı, mektup ve hediyelerle Sumatra sultanı Nur el-Abidin'e, Çin'e gelmesi konusunda ikna etmek amacıyla göndermiştir. Sonraki sene, Zheng He'nın Filosu Kuzey Sumatra'ya giderken, Sultan'ın elçisi de Nanjing'e gelmiştir. Buna karşılık, İmparator Sultan'a Sumatra Kralı unvanını vermiştir.[668] Sonuç olarak, Kuzey Sumatra Ming döneminde Çin'in egemenliginde bir devlet haline gelmiş, Sumatralı Müslümanlar ve Çinliler arasındaki ilişkiler büyük ölçüde geliştirilmiştir.[669]

---

[665] Yuanzhi Kong, **Çin ve Endonezya arasında kültürel degişim (中国印度尼西亚文流)**, 1999, s.70.

[666] Xuemin Li ve Kunzhang Huang, **Endonezyadaki Çinlilerin tarihi (Yinni huaqiao shi)**, 1987, s.71.

[667] Seyyid Muhammad Naquib al-Attas, **Endonezya**, 1995, s.1218.

[668] Tingyu Zhang, 1974, "Sumatra", c.325, s.6.

[669] Huan Ma, **Okyanusların genel araştırması (Yingyai Shenglan/ 瀛涯胜览), "Sumatra",** 1985, s.27-31.

Zheng He 1415 yılında filosuyla Kuzey Sumatra'ya üçüncü ziyaretini yaptığında, Kral ve Sekander adında krallığa talip birisi arasında bir iç savaş vardı. Zheng He'nın resmen tanımayı reddetmesi nedeniyle öfkelenen Sekander, Ming kuvvetlerine binlerce kişiyle saldırmış, ancak Ming denizcileri tarafından yenilmiştir. Sekandar yakalanmış ve yargılanmak üzere Çin'e getirilmiştir. Böylece Kuzey Sumatra Krallığı, Zheng He'nın komutasındaki Ming Filosu tarafından korunan bir ülke olmuştur.[670]

Zheng He ve Java'da İslamlaşma rolüne ışık tutan Malay Annals'da ilginç kayıtlar vardır. Malay tarih kayıtları Zheng He ve sonraki dönemleri'de kapsamaktadır. Burada Zheng He dönemine ait kayıtlar verilmiştir.[671] Semarang ve Cerbon konusunda Malay Annals'da düzenlenen ilgili paragraflardan bazı alıntılar aşağıda verilmiştir:[672]

> *1407: Ming hanedanlığı zamanında krallık, Yunnan bölgesindeki Hanefi Çinli Müslüman topluluklara Endonezya'da yerleşim ve istihdam saglamıştır. 1407 yılında Ming İmparatorunun filosu, korsan Cen Cu Yi'yi, Kukang'da(Palembang) ele geçirmiş, esir almış ve Çin'e götürmüştür. Bu dönemde Çin'in Yunnan bölgesinden Endonezya Kukang'a Hanefi Müslüman Çin topluluğu yerleştirilmiş, aynı yıl Çin'den bir başka Müslüman grubuda Sambas ve Kalimantan'a yerleşmiştir.*
>
> *1411-1416: Hanefi Müslüman Çin toplulukları Malaya yarımadasında, Java ve Filipinler'de yerleşmiştir. Java camileri Ancol/Jakarta, Sembung/Cirebon, Lasem, Tuban, Tse Tsun/Gersik, Jiaotung/Joratan, Cangki/ Mojokerto ve diğer yerlerde inşa edilmiştir.*

[670] Tingyu Zhang, 1974, "Sumatra, c.325, s.6.

[671] Kayıtlar, Sumanto Al Kurtubi tarafından İngilizce tercümesinden degil orijinal Malay kaynağından aktarılmıştır

[672] Suryadinata, 2005, s.84.

1419: Amiral Hacı Sam Po Bo, Nanyang kıyıları boyunca İslam'ı yaymak isteyen Hanefi Çin Müslüman topluluklarını idare etmek için Champa'ya(Vietnam) Hacı Bong Tak Keng'i atamıştır. Hacı Bong Tak Keng'de Manila'daki Müslüman Çin topluluklarını idare etmek için Filipinler'e Hacı Gan Eng Cu'yu atamıştır.

1423: Manila/Filipinler'den, Hacı Bong Tak Keng tarafından Java, Kukang ve Sambas'ta çoğalan Hanefi Müslüman Çin topluluklarını idare etmek için Hacı Gan Eng Cu Tuban'a gönderilmiştir. Tuban, Javanın ana limanıydı ve Majapahit Krallığı da onun varoşuydu (mahallesiydi).

Hacı Gan Eng Cu, Güney Nanyang, Java, Kukang ve Sambas da dahil olmak üzere tüm Müslüman Çinli toplulukları idare ederek, Ming İmparatorluğu döneminde Çin Hükümetinin baş konsolosu olmuştur. Hacı Gan Eng Cu Tuban'da Müslüman Kaptan Cina (Çin Müslüman topluluğunun Başkanı) olmuştur.

1424-1449: Hacı Ma Hong Fu,Majapahit sarayına, Çin Ming İmparatorunun Büyükelçisi olarak atanmıştır. Hacı Ma Hong Fu Yunnan komutanının oğlu ve Hacı Bong Tak Keng'in damadı olmuştur.

1425-1431: Amiral Hacı Sam Po Bo, Nanyang Valisi ve Nanyang da dahil olmak üzere güney Çin'in fiili valisi olmuştur. Semarang'daki Çin camisinde, özel bir ilahi okuma programı gerçekleştirilmiş ve ardından Hacı Sam Po Bo[673] için dualar yapılmıştır.

1430: Amiral Hacı Sam Po Bo Doğu Java'da Tu Ma Pan ilçesini işgal etmiş ve Raja Su, Kral Ta'ya bu ilçeyi armagan etmiştir. Gan Eng Wan, Hacı Gan Eng Cu'nun kardeşi, Majapahit hükümdarının hükümdarlığı altında Tu Ma Pan Valisi

[673] Hacı Sam Po Bo, Zheng He'nın Güney Asyada kullanılan ismidir.

olmuştur. Aynı zamanda Majapahit krallığında İslamı kabul eden ilk vekil (Bupati) olmuştur.

1431: Amiral Hacı Sam Po Bo vefat etmiştir. Semarang Hanefi Müslüman topluluğuna ait İlahi grubu vefatını anmak için ilahiler söylemiştir.

3.5.4.5.2. Malaka (Malezya)

Malaka Malezyanın batısında olup İslam ilk kez 1112 civarında Sumatranın kuzey ucundan ülkeye girmiştir. Müslüman yerleşimleri Malay Yarımadası'nın kuzeydoğu kıyısında 13. yüzyılda Terengganu'da kurulmuştur. İslam'a inanan Müslümanların çoğu Song hanedanlığında deniz ticaretini organize etmek için bu merkezi kullanmıştır. XIV. yüzyılın sonuna doğru, Malay yarımadasının batı kıyısında Malaka Sultanlığı Paramesvara (-1414) tarafından kurulmuştur. [674]

Ming İmparatoru Zhu Di, Saray Yardımcısı Yin Qing'i Sultan Paramesvara'ya Ming tahtına çıkışını bildirmek için Kraliyet armağanlarıyla 1403 yılında gönderene kadar Çin'de Malaka bilinmiyordu. Yin Ch'ing Malaka hükümdarından, Malaka'nın Siam tarafından kısmen kontrol edildiğini ve yıllık haraç ödemeye zorladığını öğrenmiştir. Sultan, 1405 yılında elçisini Yin Ch'ing ile Çin'e göndermiştir. İmparator Zhu Di bu ziyaretten çok memnun olmuş, Raja'yı Malaka Sultanı olarak ilan etmiş ve ona bir kraliyet mührü, kraliyet elbiseleri, sarı ipek şemsiye, saray nişanı, altın, gümüş ve Ming parası bahşetmiştir. Amiral Zheng He'ya 1408 yılında Siam ve Malaka anlaşmazlığını araştırmak ve bu iki ülke arasında barışçıl bir anlaşma düzenlemesi için talimat vermiştir.[675]

Endonezya ve Güneydoğu Asya üzerinde çalışmalar yapan tarihçi Barbara Watson Anda'ya göre, "*Ming döneminde, en büyük Asya gücü Çin'in himayesinde özenle*

[674] Al-Attas, 1995, s.197.

[675] Tingyu Zhang, 1974, "Malacca", c.325, s.3b-4a.; Huan Ma, 1985, "Malacca", s.22.

oluşturulmuştur". Büyük bir Çin misyonu 1404 yılında Malaka'ya geldiginde Sultan Paramesvara imparatorluk sarayına elçiler göndererek cevap vermiştir. İmparator Parmamesvara'ya korumasının bir işareti olarak, yüksek bir ünvan vermiştir ve Malaka İmparatorunun kişisel taş kitabesini alan ilk yabancı ülke olmuştur. 1404 ve 1435 yılları arasında Malaka'dan Çin'e yirmi elçi gönderilmiş ve bunların birçoğu hükümdarın kendisi tarafından bizzat yönetilmiştir. Malaka, Çin İmparatorluğuna olan yükümlülüklerini yerine getirerek, ülke gelişiminin ilk aşamalarında Çin'in koruması altına aldığı ülke olmuştur. Ming imparatorları zamanında periyodik olarak Hint Okyanusuna giden Çin deniz filoları Malaka'yı üs ve önemli bir ticari merkezi olarak kullanmışlardır.[676]

İmparator Zhu Di tarafından Zheng He'ya filosuyla kral Paramesvara'nın egemenliği altında Malaka'nın siyasi ve sosyal işlerini incelemek üzere 1409 yılında ikinci seferine çıkması emredilmiştir. Zheng He, Malaka'dan sonra Siam kralıyla Malaka'dan aldığı gayri resmi haracı durdurması ve Malaka'nın iç işlerine karışmaması konusunda toplantı yapmıştır. Siam kralı, Zheng He'nın taleplerini kabul etmiş ve bakanını İmparator Zhu Di'den özür dilemek için Nanjing'e değerli hediyelerle göndermiştir.[677]

Zheng He yönetiminde İmparatorluk Filosu 1411'de Çin'e geri döndüğünde, Kral Paramesvara, haremi, çocukları, yardımcıları, muhafızları ve bazı Malakalı tacirler de dahil olmak üzere 540 kişilik bir grup ve büyük miktarda Malaka ürünleri ile birlikte İmparatorluk sarayına gelmiştir. İmparator onları sıcak bir şekilde ağırlamış ve ödüllendirmiştir. Zhu Di, Çin'den ayrılırken Paramesvara'ya Kraliyet elbiseleri, yeşim taşlı kemerler, saray eşyaları, saray nişanları, 100 ons[678] altın, 700 ons gümüş, 2.600 bakır sikke, 300 parça ipek ve 1.000 parça elbise vermiştir. Ayrıca İmparator, Malaka'ya

---

[676] Barbara Watson Andaya, **Encylopaedia of Islam, "Malacca"**, 2007**,** c.4, s.20,;
Aliya Ma Lynn, **Admiral Zheng He and his achievements**, 2004, s.35.

[677] Tingyu Zhang, 1974, "Siam", c.324, s.9b.; Tingyu Zhang, a.g.e., "Brunei", c.325, s.21

[678] 1 ons 31.1 gr dır.

saldırgan komşularına karşı kendini savunmasına yardımcı olmak için sahil devriye botları sağlamıştır.[679] Paramesvara'nın başlangıçta Hindu-Budist bir kral olduğu belirtilmiştir. Çin'e gelişinden sonra idaresinin son dönemlerinde Pasai hükümdarının kızıyla evlendikten sonra Müslüman olduğu ve Muhammed İskender Şah adını aldığı konusu tartışmalıdır. Onun halefleri olan Megat İskender Şah (1414-1424) ve Muhammed Şah (1424-1444) Müslümandı.[680] Malaka, Ming İmparatorluğu'ndan askeri ve mali yardım alan ilk Müslüman ülkeydi. Ming Sarayı ile Malaka kraliyet ailesi arasındaki olağan dışı samimi ilişki, yalnızca ilgili tarafların siyasi ve askeri diplomasisinin sonucu değildi. İslam'da bulunan kardeşlik ruhu, Güneydoğu Asya'daki diğer Budist krallıklar arasında bulunmayan şekliyle Ming İmparatorluğu ile Malaka arasında oluşmuştur.[681]

1412 yılında Malaka Kralı, yeğenini İmparator Zhu Di'ye hediyeleri sunmak için göndermiştir. Dönüş yolculuğunda, İmparator ona eşlik etmek için bir saray hadımını görevlendirmiştir.[682] 1414'te, Kral Paramesvara öldü. Veliaht Prens Megat İskender Nanjing'e geldi ve İmparatorun bir kurala göre babasının yerine Malaka Kralı olarak onun tanınmasını emretmesini istemiştir. Megat İskender'in (1414-1424) krallığı esnasında Malaka, Ming İmparatorluk filosunun koruması altındaydı.[683]

Çin İmparatoru Xuanzong (1425-1435) zamanında Malaka kralı ülkesinin Siam kralı tarafından işgal edildigini Çin'e rapor etmiştir. Xuanzong Zheng He'ya tekrar Siam kralına gitmesini emretmiştir. Zheng He 7. seferinde Siam kralıyla toplantı yapmış ve

[679] Tingyu Zhang, 1974,"Malacca", c.325, s.3-5.

[680] İsmail Hakkı Göksoy, **Malezyada İslamiyet**, 1995, s. 204.

[681] Huan Ma, 1985, s.22.

[682] Tingyu Zhang, 1974, "Malacca", c.325, s.4b.

[683] Barbara Watson Andaya, 2007, "Malacca", s.208.

Siam'ın saldırganlıklarını durdurması istemiştir.1432 yılında Siam (Tayland) ve Malaka arasında barış yeniden başlatılmıştır.[684]

3.5.4.5.3. Brunei(Borneo)

1405'te Brunei hükümdarı büyükelçisini Nanjing'e, İmparator Zhu Di'ye haraç sunmak için gönderdi. Daha sonra eşi, erkek kardeşleri, kız kardeşleri, çocukları ve yardımcıları eşliğinde Nanjing'e kişisel bir yolculuk yapmıştır. Ming kraliyet ailesi onları iyi ağırlamıştır. 1408 Eylül ayında kral tekrar Çin'e 150 kişilik bir grup eşliginde gelmiştir. Kral nadir hayvanlar ve ürünleri hediye olarak getirmiş ve başkentte iki ay kaldıktan sonra ölmüş ve Çin'de gömülmüştür. İmparator, kralın ölümünden dolayı üç gün boyunca eğlenceleri iptal etmiştir. Sultanın oğlu babasının yerine İmparator Zhu Di tarafından kral olarak atanmıştır. Çin'den ayrılırken genç Krala, kraliyet mührü, kraliyet elbiseleri, saray nişanı ve diğer birçok değerli eşyalar yanında geziyi finanse etmek için 100 ons altın, 3.000 ons gümüş verilmiştir. 1409 yılında Zheng He filosundan saray hadımı Chang Qian ve saray yardımcısı Chou Hang tarafından Brunei'ye gönderilmiştir. [685] İki Ming yetkilisinin Java Müslüman yöneticilerinin Brunei'den vergi almalarını durdurmak için İmparatorluk fermanını bildirmek ve Kral'ın sarayını düzene koymak amacıyla bir yıl Brunei'de kalması emredilmiştir.[686]

3.5.4.5.4. Hac yolculuğu

Hongxi döneminde (1424-1425) Zheng He amirallikten Nanking Kraliyet Kuvvetleri Başkomutanlığı görevine alınmış ve filo'nun tüm deniz seferleri iptal edilmiştir. Xuanzong (1426-1435) döneminde Zheng He tekrar İmparatorluk filosuna amiral olarak

[684] Tingyu Zhang, 1974, "Malacca", c.325, s.4b.

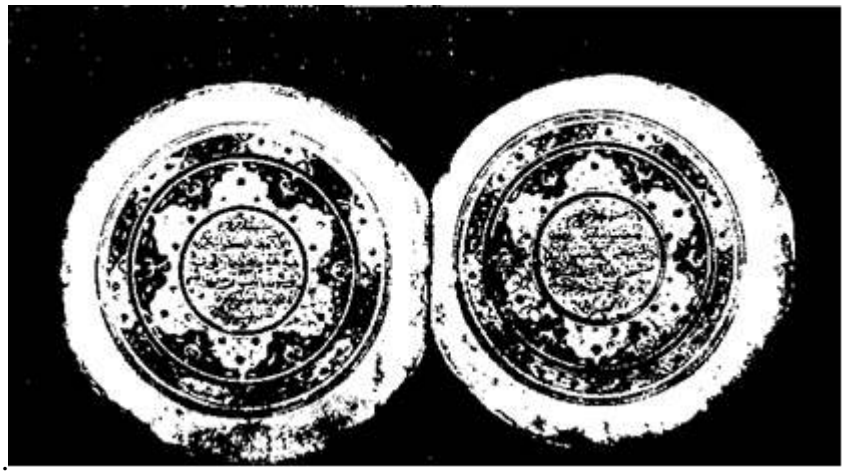
[685] Al-Attas, 1995, s.1219.

[686] Tingyu Zhang, a.g.e, c.325, s.21.

atanmıştır. Xuanzhong filonun denizlere açılması için gereken maddi kaynağı topladıktan sonra Zheng He'ya dedesinin vasiyeti olan Hac vazifesini yapması amacıyla yedinci sefer için Hint Okyanusuna açılmasını emretmiştir. Xuanzhong'unda kraliyet ailesinin gizli Müslüman kimligini devam ettirdiği büyük bir ihtimaldir. Bu ihtimali Profesör Yusuf Chang tarafından nakledilen rivayet doğrulamaktadır. Chang, Xuanzhong tarafından atasına verilen elyazması Kur'an'ın hikayesini şöyle nakletmektedir:

> *Benim atalarımdan Zhang Mengteh (1408-1442) Zheng He'nın komutasında genç bir generaldi. Prenses Zhu Neng mei ile evlendi (-1435). İmparator damadına düğün hediyesi olarak sarayda bir Arap Şeyh tarafından kağıt üzerine el yazısı olarak yazılan muhteşem Kur'an-ı Kerim'i vermiştir. Bu Kur'an beş yüz yıldan fazla bir süredir ailemizde, babam Zhang Jingpei tarafından 1937 yılında Pekin'de bana verilene kadar nesilden nesile aktarılmıştır. Babam büyük annesinin Xuanzhong'un en küçük kızı olduğunu ve Kur'an'ın ondan kalan bir miras kaldığını ve Ming tarihinde kaydedilmediğini açıklamış:*
>
> *Bu sana verecegim değerli bir şeydir. Ming hanedanının tarihsel gerçeğini bildirmek için bir şeyler yapmak sorumluluğumuz var. Çin şimdi Japonya ile savaş halindedir. Size ne olursa olsun, bu Kur'an-ı Kerim kaybetmeyin.*

Kur'an'ın görüntüsü Resim 22'de verilmiştir.

Resim 22. İmparator Xuanzhong tarafından hediye edilen el yazması Kur'an

1432 yılında İmparatorluk filosu Ming savaş gemilerinin Kızıldeniz'e girmesinin sakıncalı olmasından dolayı Kalikut'da demirlemiştir. Zheng He, Zhu Yuanzhang adına yapılacak olan gizli Hac yolculuğunun duyulmasını istememiştir. Hac heyeti daha küçük Kalikut-Cidde gemisiyle Hac yolculuğunu tamamlamak için yola çıkmıştır.[687] Hac heyetine Müslüman Ma Huan, Xi'an Ulu Cami imamı Hasan, Müslüman Hadım Huang Pao ve Guo Zhongli eşlik etmiştir. Ming Kraliyet ailesindeki krallar Zhu Yuanzhang ve özellikle oğlu Zhu Di ve torunu Xuanzhong Müslüman dini kimliğini ortaya çıkarmamak için hac vazifesini bizzat yapmak yerine vekaleten yapılmasını istemişlerdir.

Zheng He Kraliyet adına Hac vazifesinin gerçekleştirildiği yedinci yolculuktan dönerken 1433 yılında yolda ölmüştür. 1435 yılında Ming Xuanzong'un ölümünden sonra Çin'de deniz seferleri İmparatorluk bütçesine çok fazla maddi yük getirdiği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Tüm filo gemileri tahrip edilmiş ve Zheng He'nın kayıtları, deniz seferlerinin tekrarlanmaması amacıyla yakılmıştır. Bu dönemde Ming İmparatorluğu ile Müslüman coğrafyası ve Güneydoğu Asya Müslüman devletleri arasındaki ilişkiler zayıflamış ve bozulmuştur. Bu ilişkilerin kesilmesi Güneydoğu Asya'da Avrupa emperyalist güçlerine sömürgeleşmenin yolunu açmıştır.

Xuan De sonrasındaki imparatorların çoğu sarayda yetiştirilmiş ve etrafları sarayı yöneten Han yetkililer, hadımlar ve kadınlar tarafından kuşatılmıştır. İmparatorlar, Hanedanın Hui azınlığı ile yakından ilişkili olduğunu bilmelerine rağmen Han kültürüne önem vermişlerdir. Sosyal, politik ve askeri yaşamda deneyimsiz olduklarından kişisel çıkarlarını ön planda tutmuşlar ve yönetimde İslam'a olan samimiyetten uzaklaşmışlardır. Seferlerin son bulmasıyla Ming Çin İmparatorluğu olarak dış dünyadan izole olup İslam dünyasındaki dini gelişmelerle ilgilenmemişlerdir. Ming İmparatorluğu'nun doğal egilimi olan Konfüçyüsçülüğe bağlı bir hanedanı devam ettirmişlerdir. Bunun beklenen sonucu

[687] Tingyu Zhang, 1974, "Cheng Ho", c.304, s.2a-3a.

olarak daha öncede izah ettigimiz gibi Ming döneminde Müslüman halkın inançları zayıflamış ve dinden oldukça uzaklaşmışlardır. Ming dönemi sonlarında Çinli Müslüman alimler Konfüçyanist felsefe ile İslam dininin esaslarını birleştirmek suretiyle Konfüçyanist Müslümanlar adlı bir Çin Müslüman kültürü oluşturmuşlardır.

3.5.5. Hui'lerin kültürel entegrasyonu

Çin uzun ve kültürel bir geleneğe ve iki bin yıldan fazla bir süredir iyi organize edilmiş bir siyasî ve içtimaî sisteme sahiptir. Han kültürü, çeşitli etnik grupların güçlü merkezi ve tutarlı yönetimlerle entegre edildiği bir birleşik devlete sahiptir.[688]

Merwyn S. Garbarino tarafından tanımlandığı gibi, asimilasyon veya özümseme baskın bir grubun, toplumun diğer azınlık grupları üzerinde genel kültürel farklılık kaybına neden olan olaydır.[689] June Teulfel Dreyer, asimilasyonu "azınlık gruplarının dışlanmaları nedeniyle, baskın çoğunluk grubun özelliklerinden ayırt edilemez hale getirildikleri zaman" olarak tanımlamaktadır.[690] Batılı araştırmacılar ve yazarlar Çin'de Müslümanların Çinlileşme politikasını asimilasyon olarak görmekte ve bu şekilde yansıtmaktadır. Halbuki Çin'de Zhu Yuanzang ve sonrasında Müslümanların Çinlileşmesi sadece dış görünüş ve Çinlilerle evlenmeleri sonucu oluşan bazı Çin kültürel günlük hayat tarzlarının benimsenmesi şeklinde olmuştur. Dini inanç ve kendi Arap, Fars ve Türk kültürlerinden Çin kültürüne kazandırdıkları Müslüman isim kullanma, İslami ritüel, dua, cenaze, düğün, helal gıda, İslami takvim, Arapça ve Farsçanın kullanılması, Türkçe'den geçen kelimelerin Çince karşılıklarının türetilmesi, cami ve vakıf kültürü,

---

[688] Ping Ji, **Frontier Migration and Ethnic Assimilation: A Case of Xinjiang Uygur Autonomous Region of China**, 1990, s.27.

[689] Merwyn S. Garbarino, **Sociocultural Theory in Anthropology: A Short History**, 1983, s.101.

[690] Juna Teufel Dreyer, **China's Forty Millions: Minority Nationalities and National Integration in the People's Republic of China**, 1976, s.2.

cami eğitimi, sünnete uygun yaşam ve ibadet tarzları onların kendi kültürlerini de devam ettirdiklerini ve asimilasyonun gerçekleşmediğini göstermektedir. Uzun yıllar içerisinde Batıdan gelen Müslüman kültürün zaman içerisinde tedrici geçişlerle Çin kültürü ile birleşmesi ve Çin kültüründeki yerel geleneklerinde Çin'de yaşayan Müslümanlar tarafından kabul edilerek yaygın kullanılması sonucu Çinlileşmiş Müslüman kültürü oluşmuştur. Müslümanların Çin kültürüne entegrasyonu ifadesi Çinlileşmiş Müslüman kültürü için kullanılabilecek en doğru ifade olduğu kanaatindeyim

Çin'de Müslümanlar mevcut durumlarını ilk yedi yüzyıl boyunca dinlerini yaşayarak Müslüman yabancı gruplar olarak korudular fakat XIV. yüzyılda başlayan ve Ming Hanedanı döneminde devam eden strateji ile yabancı müslüman ülkeleriyle nispeten doğrudan temas kurmuşlardır. Müslümanların ümmetle temaslarının kesilmesi, büyük bir kısmının kültürlerinden kısmen koparılması, Han kadınlarla evlenmeleri ve kısmen Han kültürünü benimsemeleri neticesinde Han Çinlilerine benzetilmeleri sağlanmıştır.[691]

Entegrasyon süreci ilk önce isimlerinin değişmesiyle başladı. Birçok Müslüman tüccar Çinli kadınlarla evlenmiş ve sadece eşinin aile adını kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, orijinal Arapça, Farsça veya Türk isimlerine en yakın olan Çin soyadlarını aldılar, ilk heceyi veya adlarının son hecesini seçtiler. Örneğin, Muhammed isminin ilk hecesini seçtiyse, ortaya çıkan Çin soyadı Mu (穆 veya 沐) olurdu ya da son heceyi seçerse, Çin soyadı Ma (马) olurdu.[692] En yaygın soyadı, atları temsil eden Çin karakteri ma idi. Birçok Müslüman, belki de atları sevdikleri için Ma'yı soyadları olarak seçmiştir. Halk arasında dolaşan "On Hui hui olsaydı, dokuzu Ma olurdu (十茴回回九產马)" diye bir

[691] Barbara Linne Kroll Pillsbury, **Islam: Even unto China**, 1981, s.108-109.

[692] Chitang Chin, 1935, s.26-33

söz vardır.[693] Özellikle kuzeybatı Çin'de yaşayan birçok Müslüman Ma soyadını almıştır.[694]

İsimleri Muhammed, Mustafa, Murad ve Mesud olan bazı Müslümanlar Çinli isimleri Mao (毛), Miao (苗) ve Mu (沐)'yu soyadları olarak kabul etmişlerdir.[695] İsimlerine yakın Çince soyadları çağrıştıran ortak kelime bulamayanlar ise kendi ismini çağrıştıran Çince karakteri kullanmışlardır.[696] Örneğin, Hasan için Ha (哈), Hüseyin için Hu (胡), Said için Sai(赛), Nassar ve Najib için Na (纳), Celaleddin Shamsuddin veya Gamaruddin için Ding (丁), Salem, Salih, veya Sabih için Sha (沙), İsa ve Amin Ai (艾) kullanılmıştır. [697] Hui'lerin çoğu , Ma (马), Pu (仆), Na (纳), Ha (哈)ve Tie (铁) gibi Çin soyadlarını benimsemiştir.[698] Hui'lere İmparator veya Çin İmparatorluğu'nun yüksek yetkilileri tarafından bazen Çin isimleri de verilmiştir. Söz gelişi Li (李), Chang(張), Wang(王), Liu (劉), Jin (金), Zui (崔) ve Zhou (沿) gibi soyadları da vardı.[699] Bazı yüksek eğitimli Hui'ler Konfüçyüs ideolojisinden etkilenmiş, oğullarına ve torunlarına Çin isimleri vermişlerdir. Örneğin, dördüncü nesil Hui'ler ilk önce bir Çin soyadı seçerdi. Beşinci kuşak torunlara Konfüçyüs felsefesinde özel bir anlam taşıyan isim verilmeye başlanmıştır. Altıncı nesilden başlayarak, isimler Çin'liliğin özünü gösteren isimlerden

[693] Chitang Chin, 1935, s.26-33

[694] Dawood C.M. Ting, 1958, s.349.

[695] Dawood C.M. Ting, a.g.e., s.349.

[696] Dawood C.M. Ting, a.g.e., s.349.

[697] Dawood C.M. Ting, a.g.e., s.349-350.; Barbara Linne Kroll Pillsbury, **Cohesion and clevage in a Chinese Muslim Community**, 1973, s.13-14.

[698] Barbara Linne Kroll Pillsbury, 1973, s.14.

[699] Chitang Chin, a.g.e., s.32,; Huibin Qin, **Çin İslamı hakkında temel bilgiler (Zhongguo Yisilan jiao jichu zhi/中國伊斯蘭教基礎知)**, 1999, s.27-28.; Shuhuai Wang, **Hui milliyetinin Yunnan'da ayaklanması(Xian tong Yunnan Hui min/咸同云南回民)**, 1968, s.10.

oluşmuştur. Bu yüzden çoğu zaman insanlar kişinin isminden bir Hui olup olmadığını anlayamamıştır.[700]

Değişen isimlere ek olarak, Müslümanlar Çin elbisesini giydiler ve küçük kızlarının ayaklarını örten tesettüre uygun uzun etek giydirdiler.[701] Huiler genellikle Han giyim tarzına ve modasına uymuşlardır.[702] Pillsbury şöyle ifade eder:

> *Özellikle kuzeybatı'da erkekler günlük giyimlerinde Orta Asya'ya özgü takke ve şalvar pantolonlar, kadınlar peçe veya benzeri baş örtüleri giymeye devam etmiştir. Çin'de bu kıyafetler uygun şekilde muhafaza edilmiştir.[703] Hui milliyetinin erkekleri genellikle beyaz veya siyah pamuklu kumaştan veya yünden yapılmış yuvarlak tepeli ve parlak kalpaklar giyiyorlar. Kadınlar ipek veya pamuklu kumaştan yapılmış siyah, beyaz veya yeşil eşarplar giyiyorlar.[704] Çünkü siyah, beyaz ve yeşil Müslümanların en sevdiği favori renkleridir.*

Ting'e göre:

> *Beyaz saflık anlamına geldiğinden Müslümanlar giyim için beyaz malzeme kullanmayı severler ve Hz. Muhammed'in en sevdiği renk yeşil olduğu için Müslümanlar da yeşili kullanmayı sever.[705]*

Müslümanlar Han kültüründe kullanılan ve Çin çubukları olarak anılan çubuklarla yemek yemeye başladılar. Çin mutfak eşyalarını kullanarak yemek yapma alışkanlıkları kazandılar. Pillsbury'ye göre, sadece kuzeybatı Çindeki Müslümanlar, parmaklarıyla yeme alışkanlıklarını korumuştur. Müslümanlar Han'ların pişirme yöntemlerini

---

[700] Yeh Haya Et al., **The History of Hui Nationality and the IslamicCulture**, 1992, s.237-243.

[701] Broomhall, 1910, s.220.

[702] Dru C. Gladney, 1996, s.16-20.

[703]Barbara Linne Kroll Pillsbury, 1973, s.14.

[704] Nuer Nassan Baoguang Pang, 1990, s.259.

[705] Dawood C. M. Ting, 1958, s.356.

kullanarak yemeklerini yapmışlardır.[706] Gıda alışkanlıklarında yaptıkları değişiklikler, İslam'da yasaklanan domuz eti, şarap ve helal kesilmeyen hayvanların etinin kullanması ile ilgili dini kuralların bozulmasını içermiyordu.[707]

Zamanla Müslümanlar artık tamamen Han lehçeleri konuşmaya başlamıştır. Atalarının dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe büyük oranda unutulmuştur. Günlük yaşamda ve dini ihtiyaçları için gerekli Arapça ve Farsça sınırlı bazı kelimeleri kullanmışlardır.[708] Bugün, Ting'e göre, Huilerin yüzde yirmiden az kısmı orijinal dilinde ilahi okuyamaz ancak Çince ilahi okuyabilir ve çok az Hui Arapça Kur'an okuyabilir.[709]

Ming Hanedanı sırasında Müslüman kitapları Çinceye tercüme edilip basılmaya başlanmıştır. Eğitimde Müslüman çocuklar Çince kitaplarını okumaya başlamıştır. On yedinci yüzyılda, Müslümanlar dini kitap yazımında, Çin klasiklerinin standard bazı kelimelerini kullanmaya başlamışlardır. Hui ilim insanlarının tanımladığı gibi, "Ming imparatorluk döneminde Çin'de Çinli Müslüman olmak, şu şekilde veya bu şekilde şeçimini yapıp yerel Çinlilere bağlanmaktı". Böylece Çin Müslüman kimliği, diğer Çin kimlikleri gibi kurumsal olarak şekillendirildi.

Han Çinlileriyle bağlantılı olmak için, Çinli Müslümanlar Çin klasikleri okumuş ve kendileri için bir Çin kimliği elde etmiştir. En ünlü Hui alimleri Wang Daiyu, Ma Chu , Liu Chih ve Ma Dexin idi. Onlar Budist, Konfüçyüs ve Taocu düşünceler yanı sıra İslam hakkında da çok iyi yazılar yazıyorlardı.[710] Buna ek olarak, Hui Çin Bilim insanları, Pu

---

[706] Barbara Linne Kroll Pillsbury, 1973, s.14.; Nuer Nassan Baoguang Pang, 1990, s.259.; Marshall Broomhall, 1910, s.230-231.

[707] Barbara Linne Kroll Pillsbury, a.g.e, s.14.

[708] Nuer Nassan Baoguang Pang, 1990, s.258.

[709] Dawood C.M. Ting, 1958, s.366

[710] Changkuan Lin, **Çinde İslamın Gelişimi ve yayılması (Zhongguo Huijiao zhi fazhan jiqi yun/中國回教之發展及其運)**, 1996, s.45-76.; Barbara Linne Kroll Pillsbury, 1973, s.15-16; Donald Daniel Leslie, 1983, s.117-119.

Shoucheng, Ding Honien ve Ma Huan en önemli örnekler olarak Çin şiir ve nesirinde yazdılar. Leslie şöyle yorumlar, "onların yazıları istisnasız Çin edebiyatının geniş kitleleri ile uyum sağlamaktaydı. Hiçbir şekilde İslamcı değildirler, onların Müslüman kökenini yazdıkları yazılarından çıkarmak kısmen veya neredeyse tamamen imkansızdır. Bununla birlikte, bu bilim insanları Konfüçyüs Çin'inde Müslümanların Çinlileşme ve özümsenmelerini göstermede önemlidirler."[711]

Ayrıca, Huiler birkaç nesil boyunca diğer İslam ülkeleri ile bağlantılarını kaybettiğinden, farkında olmadan Konfüçyüsçülük ve Budizm tarafından çeşitli şekillerde etkilenmiştir. Örneğin, Budist tapınağı olarak kullanılan sı(寺) kelimesi camiler için kullanılmıştır. Camiler genellikle dış görünüşleri olarak Çin tapınak tarzında inşa edilmiştir. Özellikle camilere bağlı minare kısmı yoktur.[712] Phil Parshall tarafından belirtildiği gibi, Çin'de cami İslam ve Çin dinleri arasında bir birleştirme aracı olmuştur.[713] Buna ek olarak, Zwemer tarafından gözlemlendiği gibi Cuma günü ve diğer vesilelerle halkın ibadet yaptığı camilerde güzel koku kullanılmıştır.[714] Dawood Ting'e göre:

> *Camilerdeki sorumlu personel, Budist tapınaklarındaki baş rahip, rahip ve keşişlere benzer şekilde sıralanır ve camide yaşar ve sadaka alır ve tüm dini görevleri yerine getirir. Bir düğün ya da cenaze töreninde İslam'ın dini liderlerinden, Budist Rahiplerin tapınaklarda yaptığı gibi, dualar etmeleri ve Kur'an'dan ayet okumaları istenmiştir. Tıpkı Budistler sessizlik ve meditasyonu vurguladığı gibi, Müslümanlar arasındaki sufiler de benzer uygulamaları*

[711] Donald Daniel Leslie, a.g.e., s.115.

[712] Samuel M. Zwemer, **The Cross Above the Crescent**, 1941, s.155.; Dawood C. M. Ting, 1958, s.361.

[713] Phil Parshall, **Beyond the Mosque: Christians Within Muslim Community**, 1985, s.116.

[714]Samuel M. Zwemer, a.g.e, s.158.

vurgulamış ve meditasyonun sonunda mucizeler oluşması için güç vereceği inancını paylaşmıştır. Böyle bir güç kazanan erkeklere Müslümanlar tarafından Şeyhler denilmıştır. Şeyh ve Budist rahipler sık sık sihirli yarışmalar yaparlar ve Müslümanlar sık sık kazanır.[715]

Cenaze hizmetlerinde, Huiler kesinlikle İslami kuralları takip etmesine rağmen, çevreye uyumu nedeniyle yas ve giyim konusunda Konfüçyüsçüleri izlediler. Düğünlerde ise, uygulamalarını yerel geleneklere göre değiştirdiler.[716]

Huilerin Yuan Hanedanı sırasında Çin vatandaşları olarak kayıt olmaları ve Çin'i anavatan olarak seçmelerinden sonra , birlikte yaşadıkları çok sayıda Han milleti,onların kültürlerinin degişmesini hızlandırdı. Topluluktaki kurumlar ve hükümet sistemi onların Çinlileşmesini güvence altına almıştır.[717] Zwemer, *"Çin'deki İslam, Konfüçyüs etiğinin ve görgü kurallarının birleştirici etkisiyle katı tutuculuğunun büyük bir kısmını kaybetti"* yorumunu yapmıştır.[718] Han halkı ile yüzyıllar boyunca evlenmiş ve Han kültürünün görüşlerini benimseyen Huiler, çoğu zaman Konfüçyüs ayin ve yükümlülüklerine saygı gösteren ve uygulamak zorunda kalan yöneticiler olarak atandılar.[719] Bugün, İslam hukuku Müslümanların dört eşe kadar evlenmelerine müsaade etmesine rağmen, Hui'lerin büyük bir kısmı Çin yasalarına uyarak sadece tek eşe sahiptir.[720]

Ming Hanedanı döneminde, Hui ve Han Çinlileri birbirinden kolayca ayırt edilememiştir. Hui'nin tam asimilasyonunu önleyen tek engel, İslami inanç ve dini geleneklerdir. Pillsbury'nun görüşüne göre;

---

[715] Dawood C. M. Ting, 1958, s.360.

[716] Dawood C. M. Ting, a.g.e., s.368.

[717] Stevan Harrell, **Ways of Being Ethnic in Southwest China**, 2001, s. 307.

[718] Samuel M. Zwemer, 1941, s.153-54.

[719] Richard C. DeAngelis, **Muslims and Chinese Political Culture**, 1997, s.156.

[720] MacInnis,Donald, **The Islamic Religion in Yunnan Province: Notes based on Interviews in Kunming, Xiaguan and Dali**, 1988, s.52.

Asimilasyon çok daha olasıdır, ancak hiçbir şekilde kesin olmasa da, gençlerin sosyalizm altında yetiştirildiği ve çok az İslam anlayışına sahip oldukları ve Han Çinlilere karşı ailelerinin ve atalarının birçoğunu bir araya getiren İslam duyğularının azaldığı görülmüştür."[721]

Hui'ler etraflarındaki Çin kültürünün dışa dönük biçimlerinin çoğunu benimserken, kimliğini dini bir azınlık olarak tutmaya çalışmışlardır. Böylece, Leslie'nin ifade ettiği gibi *"Hui açık havada Çinli ve ev içinde Müslüman"* idi.[722] Ama yine de, barışçıl bir sindirme Hui ve Han arasındaki karşılıklı hor görme, kızgınlık, öfke ve nefret gibi çok güçlü duyğuların büyümesini engelleyememiştir.[723] Müslümanların Çinlileşmesi, Han Çinlileri tarafından yapılan ayrımcılığa engel olmamıştır.[724] İki grup arasındaki artan gerginlik çok büyük hale geldiğinde, Qing hanedanlık döneminde olduğu gibi Huiler Çin derebeylerine karşı isyan ve savaşa girmişlerdir.

3.5.6. Çinlileşmiş Müslümanlar

Ming dönemine gelindiğinde Müslümanların ticarette yasaklanması sonucu Güneydoğu Asya'da Portekizliler ticareti ellerine geçirmişlerdi. Daha önce de kısaca izah ettigimiz gibi Müslüman Çinlilerin İslam dünyası ile ilişkileri kesilmiş ve Çin kültürüne entegrasyon politikası başlamıştır. Entegrasyon politikası müslümanları gizlenmeye ve çekingen davranmaya zorlamıştır. Aile ve kendi cemaat toplulukları içinde İslami usuller

[721] Barbara Linne Kroll Pillsbury, 1981, s.114.

[722] Donald Daniel Leslie, 1983, s.136.; Birçok bilim adamı Hui'lerin, Müslüman değer sisteminin ana unsurlarını etkilemeden Çin maddi kültürüne assimile olduğunu kabul etmiştir.; Raphael Israeli, **Islam in China: Religion, Ethnicity, Culture, and Politics**, 2002, s.61.

[723] Colin Mackerras, **China's Minorities: Integration and Modernization in the Twentieth Century**, 1994, s.40.

[724] John Themis Topping, 1949, s.13.

çerçevesinde kendi kimliklerine uygun faaliyetler gösterirken diğer taraftan Çinlilerle olan ilişkilerinde entegrasyon politika ve baskılarını en aza indirmeye çalışmışlardır. Diğer bir ifadeyle içsel ve dışsal iki farklı davranış ve yaşam biçimiyle hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Ming döneminde camiler Çin tapınakları tarzında minaresiz yapılmaya başlamıştır. Minaresiz olan camilerde müezzin ezanı kapı arkasında cami bahçesinden okumak zorunda bırakılmıştır. Müslümanlar zorunlu olduğu için İmparator kitabeleri önünde secde yapıyorlar fakat secdede özellikle başlarını yere temas ettirmekten kaçınıyorlardı. Camilerin duvarı Arapça Kur'andan ayetlerle süslenmişti. Müslümanlar kendi aralarında Arapça selamlaşıyorlardı.

Ming döneminde İslam dini için Kabe'nin dini (Tianfang jiao/天房教) ifadesi kullanılmıştır.[725] Ming döneminde İslamiyet için yaygın kullanılan bir başka kelime ise Qingzhen jiao kelimesi idi. Bu kelime, hem Çin tarihinde hem de günümüz Çin'inde Müslümanlar için en çok kullanılan kelimelerden birisidir. Saf ve gerçek din anlamına gelen Qingzhen jiao (清真教) Çinli Müslümanlar arasında Müslüman dini olarak kabul görmüştür. Müslüman Çinliler, Müslüman olmayan birisinin çay içtiği bardaktan çay içmezler. Gerekçe olarak da "bugou qingzhen 不够 清真" yani "yeteri kadar temiz değil" ifadesini kullanırlar.[726]

[725] Ertuğrul Ceylan, 2016, s.29.

[726] Dru C. Gladney, 1996, s.7.

SONUÇ

Tang imparatorluğu Çin'in Konfüçyüsçü coğrafyasında diğer tüm yabancı dinlere özgürlük veren ilk hanedanlık olması nedeniyle Çin İslam tarihinde önemli bir başlangıç noktasıdır. Tang ve Song hanedanı dönemlerinde İslam dininin ilkeleri, Konfüçyüs felsefesi ile uyum içinde yerel Han'larla çatışmadan hayatiyetini sürdürmüştür. Bu iki dönemde Müslümanların yabancıların evlenmesine ve onlar gibi giyinip kuşanmasına izin verilmemiş fakat Müslümanlar geleneksel giyim kuşam, yiyecek, içecek, din ve ibadet gibi konularda serbest bırakılmışlardır. Kendi aralarında Arapça ve Farsça konuştukları halde ticarette Çince dilini kullanmayı tercih etmişlerdir. Kültürel etkileşimin olmadığı bu dönem Müslüman kültürün misafirlik ve adaptasyon dönemidir.

Tang döneminde misafir olan yabancı Müslüman kültürü Song döneminde hala misafir kabul edilmiş fakat Müslümanların kültürel durumlarında önemli değişiklikler olmuştur. Müslüman tacirin zenginleşmesi neticesinde Song Hanedanı onlara toprak satın alma, Çinlilerle ve saray mensuplarıyla evlenmelerine, kimsesiz çocukları evlat edinmelerine izin vermiştir. Nüfusları çoğalan Müslümanlar, dinleri ile uyumlu olan bazı Çin kültür ve geleneklerini kabul ederek Çin kültürüne adapte olmuş, sosyal ve ekonomik açıdan toplumun bir parçası olarak Çin'in tüm bölgelerine dağılmışlardır.

Yuan dönemi Batıdan göç eden Müslüman Arap, Fars ve Türk kökenli çeşitli türden zanaatkar, mühendis, doktor, astronom gibi insanların hanedanlığa katılmasıyla Müslüman kültür ile yerel kültür yoğun etkileşime geçmiştir. Bu dönemde Müslümanlar sadece tacir olarak değil, Çin'in omurgasını teşkil eden devlet yönetiminde en üst kademelerinde görev yapan, idari sistemde söz sahibi Moğollardan sonra imtiyazlı bir topluluk olmuşlardır. Bu hanedan zamanında çıkarılan bir kararname ile Çinli statüsüne

kavuşmuşlar, Çin yerel kültürüne tıp, dil, ibadet, günlük hayat, eğitim, sanat ve astronomi alanında katkıda bulunmuşlardır.

Ming dönemi kimliğini saklı tutan Müslüman kral Zhu Yuanzhang'ın Müslümanların Han'larla çatışmasını önlemek amacıyla yerel kültüre entegre ettigi Çinlileşme dönemidir. Ming dönemi Çin'de Müslümanlar için Zhu Yuanzhang'ın ince siyasetiyle, çıkardığı ferman ve kanunlarla, cenaze, evlenme, helal kesim, içki yasakları gibi konuları yerleştirildiği ve yönetimin tüm kademelerinde Müslümanların hakim olduğu altın çağ olarak tarihte yerini almıştır. Çinlileşme olarak kayıtlara geçen entegrasyon süreci aynı zamanda Müslümanların korunma dönemi olup kısa sürede tamamlanmıştır. Müslümanların sarayda ve yönetimde güçlü olduğu bu dönem aynı zamanda Zhu Yuanzhang'ın nesli tarafından Çin'in Güney ve Güneydoğu Asya'da Müslüman kültürünü yayma konusunda en güçlü olduğu dönemdir.

Çin Müslüman kültürü olarak ifade edilen kavram bireysel karakterlerini uzun süre korumayı başaran çeşitli Çinli olmayan farklı etnik grupların geleneklerinin bir karışımıydı. Çinlileşmiş Müslümanlar olarak ifade edilen bu azınlığın en önemli özelliği, farklı coğrafyalardan, farklı ırklardan, farklı dil ve kültürlerden gelmiş olmaları ve Çin'de İslam dini etrafında tek vucut halinde birleşerek ihtida yoluyla Çin'de ve Çin'in Güney komşularında dinlerini yayma çabaları olmuştur. Müslüman Amiral Zheng He Deniz gücü olarak o döneme kadar görülmemiş donanmasıyla Müslüman kültürünü Çin'in Güney ve Güneybatı ülkelerine taşımış ve yerleştirmiştir. Altın çağ olarak anılan Ming dönemi başlangıcında Müslümanlar entegre olma sürecinde çocuklarını Konfüçyanist kültürle yetiştirmiş ve birkaç nesil sonra yetişen bu Müslüman nesil dillerinden ve İslami kültürlerinden kopma yaşayarak artık Konfüçyanizmi anladıkları kadar İslamı anlayamaz duruma gelmişlerdir. Çince diline yerel halk ile aynı seviyede hakim olan bu yeni nesile dinlerini onların anlayacakları dil ile hitap etmek gerekliliği doğmuştur. Çünkü "yabancı" bir dinin başka "yabancı" bir dil üzerinden toplumunun anlayabileceği ve diğerlerine

anlatabileceği yerel bazı yaygın dinlerin terimlerini kullanma zorunluluğu oluşmuştur.

Ming hanedanı dönemi sonlarında Çin'de İslam alimleri bu konuya çözüm bulmuş, Arapça ve Farsça dini eserleri, Neo Konfüçyanist terimlerle açıklayıp Çinceye çevirmek suretiyle yeni bir dönemi başlatmışlardır.

Müslüman alimler yazdıkları ve tercüme ettikleri kitaplarda İslam'a Çince bir söylem kazandırırken Konfüçyanist terminolojiyi kullanmış, Konfüçyanizm'in klasiklerinden alıntılar yaparak Taoizm ve Budizm'e ait terimleri de kullanmışlardır. İslam dinine ait farklı konuları muhtevi kitaplar Arapça ve Farsça'dan Çinceye tercüme edilmiş Han kitab kolleksiyonu adı altında Çince konuşan Müslümanların dinlerini yaşamaları konusunda çok büyük hizmet etmiştir.

Çinlileşmiş Müslüman alimlerin katkıları olmasaydı belkide bugün Çin'de ataları Müslüman olan ve bugün İslami uygulamalardan uzak olarak belli şehirlerde yaşayan ve soyadlarından aile kökenlerinin Müslüman olduğunu tespit edilen Müslüman ailelerin sayısı oldukça fazla olacaktı. Entegrasyon süreci sonunda Müslüman alimlerin katkıları, Çin'de bugün sayıları yüz milyon mertebesinde olan Çinli Müslümanların kültürlerinin ayakta kalmasını temin etmiştir. Çin ve Güneyinde bulunan ülkeler özellikle Ming döneminde kimliğini saklı tutan Müslüman kral Zhu Yuanzhang, neslinden gelen krallar, Müslüman generaller ve Müslüman Amiral Hasan Şemsettin (Zheng He) gibi bölgenin ihtida yoluyla Müslümanlaşmasına ve Müslüman kültürün bölgeye yayılmasına hizmet eden kişilerin izlerini hâlâ taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Çince Birincil Kaynaklar

Bai, S., (1951), **Hui Milletinin yeniden doğuşu (Huihui Minzu di xinsheng/回回民族底新生)**, Shanghai: Doğu Kitabevi (Dongfang shushe/東方書社).

Bai, S., Woei, D. and Ding, Y., (1957), **Huihui Milliyetinin tarihi ve bugünkü durumu (回回民族的历史和现),** Beijing: Ulusal Yayınevi (Minzu chubanshe/民族出版社)

Bai, S., (2003), **Çin Huihui milletinin tarihi (**Zhongguo Huihui minzu shi/**中國回回民族史上)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华书局).

Chen, Y., (1980), **İslamın Çin'e giriş tarihçesi (回回教入中國史略)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华书局)

Chen, J., (1989), "Madeluding ve oğullarının Çin'de İslam Astronomisine katkıları" (马德鲁丁父子和回回 天文学/Madeluding fuzi he huihui tianwenxue), **DBTÇ** (自然科学史研究 Ziran kexue shi yanjiu), c.8, S.1, s.28-36.

Chen, J.,(1996), İslam Astronomi tarihi araştırmaları(回回天文学史研究), China: Guangxi Scientific Publishing House (广西科技出版社/Guanxi keji chubanshe)

Chen, Y. and Tang, X., (2007), **Çin Hui Azınlıklarının Kalıntıları(Zhong guo huizu wenwu/中国回族文物)**, Ningxia: Renmin Press.

Chen, J.,(2008), "Eski Çinli gökbilimciler (中国古代天文学家/zhongguo gudai tianwenxue jia)", Çinde Astronomi Tarihi Bölümü (中国天文学大系/zhongguo tianwenxue daxi), Çin:Bilim ve Teknoloji yayınevi (中国科学技术出版社/zhongguo kexue jishu chubanshe)

Chin, C., (1935), **Çin İslam Tarihi Araştırmaları (Huiguohuijiao shi yanjiu/**中国回教史研究**)**, Taiwan: Cathay Publishing Co.Ltd.

Chiu, S., (1996), **Çin Hui Milliyetinin Tarihi(Zhongguo Huizu shi/中國回族史上)**, Ningxia: Ningxia Halk Yayınevi (Ningxia renmin chuban she/寧夏人民出版社).

CPPCC Hohhot Huimin Bölge Komitesi (政协呼和浩特市回民区委员), (2012), **Hothot Hui milliyeti tarihi belgeleri (Huhehaote Huizu shi liao/呼和浩特回族史料),** China:Hothot Yayın kurulu (编辑委员会).

Daren, S., (1959), ”Çin ve Arabistan arasında Tıbbi degişimler (Zhongguo he Alabo yiyao jiaoliu/中國和阿拉伯醫藥 交流)”, **Tarih Araştırmaları (Lishi yanjiu/历史研究)**, S.1, s. 79-89.

Degan, C., (1986), **Yunnan’da Na ev halkı ziyareti (Fang Yunnan na jiaying/访云南纳家营)**, Zhongguo Musilin/中国穆斯林 (Muslim in China)

Du, Y., (1984), **Kuruluşun Ansiklopedik Tarihi (Tong Dian/通典)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju /中华书局)

Fang,L.,(2001),**Genel Kurallar ve Düzenlemeler (Tongzhi tiaoge jiaozhu/通制條格校注)**,Beijing:Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华书局).

Fei, X., (1954), **Denizaşırı ülkelerdeki görevlerin genelAraştırması (Xing cha shenglan/星槎胜览)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua Shuju/中华 书局)

Feng, C., (1980), Batı bölgelerinin coğrafik yer adları (Xiyu Diming/西域地名), Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华书局).

Fu, Y., (1982), **Chinese History 1**, Taiwan: Dazhong Kitap Şirketi(Dazhong tushu gongsi/大中图书公司).

Gong Z., (1981), Record of Countries in the Western Oceans (西洋藩国志), China: Beijing Zhonghua Shuju (中华书局).

Gu, Y., (1977), **Ming tarihsel olaylarının anlatıları(Mingshi jishi benmo/明史紀事本末)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华 书局).

Hao, F., (1983), **Çin ile batı arasındaki trafigin tarihi (ZhongXi jiatong shi/中西交通史)**, Taibei: Zhongguo wenhua daxue chubanshe.

Hui Nationality Study Group, (1978), **Hui’nin kısa Tarihi(Huizu jian shi/回族簡史)**, Ningxia: Ningxia Halk Yayınevi (Ningxia Renmin Chuban she/寧夏人民出版社)

Jiang, Y., (2005), **Büyük Ming kanunları (Da Ming lü/大明律)**, Seattle: University of Washington Press.

Kong, Y., (1999), **Çin ve Endonezya arasında kültürel degişim (中国印度尼西亚文流)**, China: Pekin Üniversitesi yayınları (北京大学出版社).

Li, D., (1966), **Ming Hanedanı’nın detaylı anlatımı (Xishuo Mingchao/细说明朝)**, Taipei:Wenxing Shudian.

Li, Q., (1998), **Tang Hanedanlığındaki Tersane Elçisinin Çeşitli Sorunları Üzerine Yeniden Düşünmek (Tangdai shiboshi ruogan wenti de zai sikao/唐代市舶使若幹問題的再思考)**, Haijiao Tarih Araştırmaları (Haijiao shi yanjiu /海交史研究), c.2, S.23.

Lin, C., (1996), **Çin'de İslamın gelişimi ve yayılması (中國回教之發展及其運)**, Taiwan: Çin Arap Kültür ve Ekonomi Derneği (Zhonghua minguo alabo wenhua jingji xiehui/中華民國阿拉伯文化經濟協會).

Liu, X., (1975), **Eski Tang Tarihi (Jiu Tang shu/旧唐书)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华书局)

Long, W., (1956), **Ming Düzenlemeleri ve Kanunlarının kolleksiyonu (Ming Hui yao/明會要)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhong hua shu ju/中华 书局).

Lu, X., (2004), **Tarih Kayıtları (Shi Ji/史记)**, Shanghai: Hanyu Da Cidian Chubanshe.

Lue, L.T., (2011), "Song hanedanlık döneminde İslam mimarisi" (Lue song daiyisi lun lan jiao luanzhu/略 宋代伊斯 论 兰 教建筑), **Etnik Araştırma Tarihi** (minzu shixue yanjiu li/民族 史学研究 历), c.22, No.2, s.70-76.

Ma, H., (1985), **Okyanusların Genel Araştırması (Ying Ya Sheng Lan/瀛涯胜览)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua Shuju/中华 书局).

Ma, J. and Zhang, S., (2006), Çin Güneyi Hui Milliyeti Arşiv kayıtları (Zhongguo nanfang huizu guji ziliao xuanbian buyi/中国南方回族古籍资料选编布衣), Beijing: Nationalities Press.

Ma, J., (2007), **Araplar-Eski Çin ve Batı bölgeleri (Dashi-Xiyu yu gudai Zhongguo/大食-西域與古 代中國)**, Shanghai: Shanghai guji chubanshe.

Ma, G., (1983), Yisilan Jiao zai Zhongguo de Jiuceheng, Alabo Shijie, S.3, s.63-64.

Ma, C. and Ding, H., (1998), **Çin İslam Kültür Tarzı ve Etnik Köken (Zhongguo Yisilan wenhua leixing yu zu/中国伊斯兰文化类型与族)**, Beijing: Ulusal Yayınevi (Minzu chubanshi/民族出版社)

Ma, C., Gau, J. and Ding, H., (1995), **Hui Milliyeti (回族/Huizu)**, Beijing: Ulusal Yayinevi(民族出版社)

Ma, M.D. ve Ma, Y.,(2010), "Ming ve Osmanlı Türk İmparatorluğu (明与奥斯曼土耳其帝国)", **WÜSBD** (Wu Yi Da Xue Xue Bao/五邑大学学报(社会科学版), c.12, No.1

Ma, Z.Z., (1986), "Introduction to the An Hui Hai Ning Ma Family Genealogy" (马肇曾), **CM**, c.2

Mi, S. and You, J., (2004), **Çinde İslam (Zhongguo yisilan Jiao/中 國 伊 斯 教)**, Beijing: China Intercontinental Press

Na, W., (1996), **Yuan hanedanlığı Xianyang prensi Seyyid Ecel Şems el Din Ömer (Yuan Xianyangwang Saidianchi Shansiding Wumaer/元咸阳王 赛典赤赡思丁乌马儿)**, Beijing: Çin Bugün yayıncılık şirketi (Jinri Zhongguo chu ban youxian gongsi/金日中国出版有限公司).

Nationality Study Group, (1980), **Huihui Milliyetinin Problemleri (Huihui Minzu wenti/回 回 民 族問 題)**, Beijing: Ulusal Yayınevi(Minzu chubanshi/民族出版社)

Needham, J.,(1978), Science and Civilization in China(中国科技史), China: China Bookstore.

Qin, H., (1999), Çin İslamı hakkında temel bilgiler (Zhongguo Yisilan jiao jichu zhishi/中國伊斯蘭教基礎知識), Beijing: Din Kültürü Yayınevi (zhongjiao wenhua chuban she/宗 教 文化出 版 社).

Qiu, Y. and Yu Z., (1992), **Çin İslam Mimarisi (Zhongguo Yisilanjiao jianzhu/中国伊斯兰教建筑)**, Beijing: China Architecture and Building Press.

Shizhen, L., (2011), **Tıbbi Malzemelerin Özeti (Bencao Gangmu/本草纲目)**, China: Jinghua Publishing House.

Shui, Z.L., (1940), "Çin'de ünlü İslam alimleri ve şeyhler derlemesi (中国历代回教名贤事略汇编/zhongguo lidai huijiao ming xian shixue huibian)", **IFM**, c.3, No.1, S.2.

Sima, G., (1084), **Tang Hanedanlık kayıtları,(Tang ji/唐记), Zhenyuan dönemi 3. Senesi 787 (Zhenyuan san nian 787)**, (Zi zhi tongjian/資治通鑒)içinde, Beijing: Çin Kitabevi (Zhong hua shuju/中华书局).

Song, L., (1976), **Yuan Tarihi(Yuan Shi/元史)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhoghua Shuju/中华书局)

Su, X. and Jin, L., (2009), "Historical Evolvement of the Social Functions of Mosques in China (zhongguo qingzhensi shehui gongneng de lishiyanbian/中国清真寺社会功 能的历史演变)", **JHUEAT** (Comprehensive Edition) , s.72-78.

Twitchett, D. and Fairbank, J.K., (1988), **The Cambridge History of China**, c.7-8, Cambridge University Press.

Wang, S., (1968), **Hui milliyetinin Yunnan'da ayaklanması (Xian tong Yunnan Hui min/咸同云南 回 民)**, Taiwan: Institute of Modern History Academia Sinica.

Xian, S., (2000), **Müslüman Reçete Metinleri (Huihui yaofang kaoshi/回回药方考释)**, Beijing: Zhonghua Shuju.

Xian, S. Chen, D. Et al., (1991), ”Müslüman Reçeteleri Kitabı ve Arap Tıp Değişimi ile Yakın İlişkisi” (Huihui yaofang yu Alabo yixue zhuliu de qinyuan guanxi/回回藥方與阿拉伯醫 學主流的親緣關係), **Kültür(Wenhua/文化)**, c.4, s.548-552.

Xiu, O. and Qi, S., (1997), **Yeni Tang Kitabı (Xin Tang Shu/新唐书)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua Shuju/中华书局)

Xu, L., (1975), **Eski Tang Kitabı(Jiu Tang Shu/旧唐书)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua shuju/中华书局).

Xu, Y., (1287–1346), **Büyük Yuan Tıbbi Malzeme siparişi (Da Yuan bencao xu/大元本草序, Zhizheng dönemi(1341-1370) (Zhizheng ji/至正集)**, Siku quanshu edition.

Xun, T., (2003), **Pekinde camiler ve İslam kültürü (Yisilanjiao yu Beijing Qingzhensi wenhua/ 伊斯兰教与北京清真寺文化)**, Beijing: Beijing Zhongyang Minzu University Press.

Yang, H. and Yu Z.,(1996), “İslam Ansiklopedisine giriş (伊斯兰天文学的输入/yisilan tianwenxue de shuru)”, içinde İslam ve Çin kültürü (伊斯兰与中国文化/yisilan yü zhongguo wenhua), Ningxia:Ningxia People’s Publishing House (宁夏人民出版社).

Yang, X., (2012), **Yuan ve Ming hanedanları sırasında Çince İslami edebiyat Çalışması Çalışması (Yuan Ming Shiqi Hanwen Yisilan Jiao Wenxian Yanjiu/元明时期汉文伊 斯兰教文献研究)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua Shuju/中华书局)

YDZ, (1998), Yuan Hanedanı Kutsal Devlet Düzenlemeleri (Da Yuan shengzheng guochao dianzhang 大元聖政國朝典章), Beijing: Çin Elektronik Sanayi yayınevi (Zhongguo guangbo dianshi chubanshe)

Yeh, H., Et al., (1992), **The History of Hui Nationality and the Islamic Culture** (Huihui Lishi yu Yisilan Wenhua/回回歷史與伊斯蘭文化), Beijing: Bugün Çin Yayınevi (Jinri Zhongguo Chuban she/今日中國出版社).

Yi Z., (1994), **Hindistanın beş bölgesine seyahat kayıtları (Wang wu Tianzhu guo zhuan jianshi/往五天竺国传笺释)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonhhua shuju/中华书局).

Yi, M., (2004), **Jinan İslam Kitabeleri Yorumu (Jinan yisilanjiao beike jianzhu/济南伊斯兰教碑刻笺注)**, Jinan: Islamic Association of Jinan,

Yu Z. and Lei, X., (2001), Selected Steles Related to Chinese Hui Nationality (Zhongguo huizu jinshi lu/中国回族金金石石录), Yinchuan: Ningxia Renmin Chubanshe/寧夏人民出版社).

Yu, Z., (1989), **Pingzhou Değerli Şeylerin Sohbetleri (Pingzhou ketan/萍洲可談)**, Shanghai: Shanghai guji chubanshe

Zhang, T., (1984), **Ming Tarihi (Ming shi/明史)**, Beijing: Çin Kitabevi (Zhonghua Shuju/ 中华书局)

Zhang, Y., (2000), **Du Huan'ın Seyahat Notları (Jing xing ji jian zhu/杜 环 经 行 记 笺 证)**, Bejing: Çin Kitabevi(Zhonghua shuju/中华书局).

Zhao, J.F., (2000), **Ming Tai Zu"nun Kanun dışı Ceza Uygulamaları, (明太祖的法外用刑)**, Liao Ning Uzmanlar Dergisi (辽宁师专学报), S.5, s.132-134.

Zhong, Y. Ma, J. and Ma, F., (1989), **Guangzhou'daki İslam Eserleri Üzerine Araştırma (Guangzhou yisilan guji yanjiu/ 广州伊斯兰古迹研究)**, Ningxia: Ningxia People Press.

Diğer Kaynaklar

AAS(ed.), (2010), **The Nature of the Mongol Empire and its Legacy**, Vienna: CSACSA.

Abramson, M. S. ,(2008), **Ethnic Identity in Tang China,** Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Acar, S., (2014), Defterdar Seyfi Çelebi Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi, İstanbul: Selenge Yayınları.

Aiguo, S., (2005), **Çin olguları ve Rakamları**, Ankara: Yeni Yıldız Yayınevi.

Akin, A., (2000), "The Jing Xing Ji of Du Huan :Notes on the West by a Chinese Prisoner of war", **HMEIR**, S.5, s.77-102.

Al Attas,M.N.,(1995), "Endonezya", **DİA İslam Ansiklopedisi**, s.197

Alim, A.M., (2013), "Chinese Emporer's beautiful poem about the Holy Prophet Muhammmad", **The Muslim Times**, www.themuslimtimes.info/2013/02/12/chinese-emperors-beautiful-poem-about-prophet-muhammad-sa/

Allan, J.W., (1985), "Metalwork" Bernard O'Kane içinde, London: Duncan Baird Publishers, s.248-252.

Allsen, T.T., (2001), **Culture and Conquest in Mongol Eurasia**, Cambridge: Cambridge University Press.

Alptekin, C., (2008), **Sha-t'o Türklerinin Siyasi ve kültürel tarihi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Andaya, B.W., (2007), "Malacca", P. Bearman and others(eds.)içinde, s.232-239.

Arnold, T.W., (1913), ”The Spread of Islam in China”, Thomas Walker Arnold(ed.) içinde

Arnold, T.W., (1913), **The Preaching of Islam**, London: Constable and Company Ltd.

Aydın, E., (2010), ”Çinde İslam Mirası”, İstanbul, **DÜBAM** Yayınları.

Bai, S., (2008), **An Outline History of China**, Beijing: Foreign Language Press.

Ball, J.D., (1906), **The Celestial and His Religions: Or the Religious Aspect in China**, Hong Kong: Messrs. Kelly and Walsh Ltd.

Batuta, I., (1983), **Seyahatnâme**, C.I-II, Trc.Mümin Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat

Bearman, P. Et al., (2007), **Encyclopedia of Islam**, Netherlands: Brill Publishing

Bedel,B., (2017), ”Han Wu Di Döneminde Batı Bölgesi’ne Yönelik Politika”, **CRSS**, c.3, S.1, s.35-49.

Benite, Z.B., (2004), **From “Literati” to “Ulama”: The Origins of Chinese Muslim Nationalist Historiography**, **NEP**, c.9, s.83-109.

Benite, Z.B., (2005), **The Dao of Muhammad: A Cultural History of Muslims in Late Imperial China**, London: Harvard University Asia Center.

Benite, Z.B., (2005), **Religious Expansion, Assimilation, and the Islamic Conquest of China in the Christian Missionary Imagination**, Hassam Toorawa Trust Occasional Papers 7.

Benite, Z.B., (2008), ”The Marrano Emperor: The Mysterious Intimate Bond between Zhu Yuanzhang and His Muslims”, Sarah Schneewind(ed.)içinde, s.229-300

Butler L.E., (2015), **Mosques and Islamic Identities in China, Middle East Institute**; https://www.mei.edu/publications/mosques-and-islamic-identities-china

Benson L. and Svanberg, I., (1998), **China’s Last Nomads: The History and Culture of China's Kazaks**, New York: M. E. Sharpe Publishers Inc.

Boyle, J.A., (1971), **The Successors of Genghis-khan**, New York: Columbia University Press.

Broomhall, M., (1910), **İslam in China: A neglected problem**, Philadelphia: China Inland Mission

Brose, M.C., (2007), **Subjects and Masters: Uyghurs in the Mongol Empire**, Bellingham: Center for East Asian Studies.

Brose Michael C., (2011), ”Globalization and the Chinese Muslim Community in Southwest China”, **TUSFAPP**, c.10, No.1, s.61-80.

Buell, P. D., (1989), ”The Yinshan Chengyao, A Sino-Uighur Dietary: Synopsis, Problems, Prospects”, Paul Unschuld(ed.) içinde, s.109-127.

Buell, P.D., (2007), ”How did Persian and other Western Medical Knowledge Move East and China West? A Look at the Role of Rashid al-Din and others”, **AM**, c.3, S.2, s.279-295.

Buell, P.D. and Anderson, E.N., (2000), **A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era**, New York: Kegan Paul International.

Bumairimu, A., (2011), **Çin kaynaklarına göre Taoizm**, AÜSBE, Doktora tezi.

Cartwright, M., (2019), **Emperor Taizu of Song, Ancient History Encyclopedia.**; www. ancient. eu/Emperor_Taizu_of_Song/

Ceylan, E., (2016), ”Çin Kaynaklarına göre İslamiyetin Çin’e girişi”, **CRSS**, c.2, S.2, s.27-36.

Ceylan, F.E., (2016), ”Müslüman Amiral Zheng He’nın Aile Tarihine bir bakış”, **CRSS**, c.2, S.2, s.37-45.

Chang, H.Y., (1984), ”Muslim Encounter with the Mongols and Its Varied Consequences for Muslims in West Asia and in China”, **JIMMA**, S.5, s.269-293.

Chang, H.Y., (1984a), ”Chinese Muslim Mobility in Sung-Liao-Chin Period”, **JIMMA**, S.5, s.153-166.

Chang, H.Y., (1987), ”The Hui(Muslim) Minority in China: An Historical overview”, **JIMMA**, c.8, S.1, s.62-77.

Chang,Y., (1988), ”The Ming Empire Patron of Islam in China and Southeast-West Asia”, **JMBRAS**, c.61, S.2, s.1-44.

Chang Y.H., (1999), **The Development of Chinese Islam during the Tang and Song Dynasties (618-1276)**, Master Thesis, Canada: Mc.Gill University.

Chittick, W. and Murata, S., (2013), “The Implicit Dialogue of Confucian Muslims” Catherine Cornille(ed.)içinde, s.438–49.

Cho, K. and Jung, Y., (2009), ”Islam in China Muslim-Christian encounter”, **TTCISJ**, c.2, S.2, s.7-18.

Cornille, C.(ed.), (2013), **The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue**, John Wiley and Sons Ltd.

Cüveyni, A.A.M., (2013), **Tarih-i Cihan Güşa**, Ter. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

Çandarlıoğlu, G., (1993), ”Çin”, **DİA**, c.VIII, s.318-321

Çifçi, E., (2015), Esra Çifçi, **İslam ve Konfüçyanizm bağlamında Konfüçyanist Müslümanlığın doğuşu ve gelişimi**, MÜSBE, Yüksek Lisans Tezi.

Deangelis, R.C., (1997), ”Muslims and Chinese Political Culture”, **MW**, S.87, s.151-168.

Deangelis, R.C., (2003)**, Müslümanlar ve Çin Siyasal Kültürü**, Raphael Israeli(ed.) içinde, s.277-291.

De Graaf, H.J. and Pigeaud, Th.G.Th., (1984), **Chinese Muslims in]ava in the 15th and 16th Centuries: Malay Annals of Semerang and Cerbon**, Australia: Melbourne Monash University.

Dillon, M., (1999), **China's Muslim Hui Community: Migration, Settlement and Sect.**, England: Curzon Press.

Dillion, M., (2009), **Islam in China Key Papers**, Kent: Global Oriental.

Drake, F.S., (1943), "Mohammedism in the T'ang Dynasty", **MS**, c.8, S.1,s.1-40.

Dreyer, J.T., (1984), **Çindeki İslam Cemaati**, Çev.Erkut Göktan, O.D.T.Ü.AAAG Yayın No.2.

Dreyer, J.T., (1976), **China's Forty Millions: Minority Nationalities and National Integration in the People's Republic of China**, Cambridge: Harvard University Press.

Dyer, S.R.K., (1983), "T'ang T'ai-Tung's Dream: A Soviet Dungan Version of a Legend on the Origin of the Chinese Muslims", **MS**, S.35, s.545-570.

Eberhard, W., (1943), "Eski Çin Kültürü ve Türkler**"**; Trc. İkbal Berk, **DTCF Dergisi**, c.1, S.4, s.19-29.

Eberhard, W., (1987), **Çin Tarihi**, Ankara: TTK Yayınları.

Eberhard, W., (1995), **Çin'in Şimal Komşuları**, Trc. N.Uluğtuğ, Ankara: TTK yayınları, No.XIII

Ekrem, N., (1999), **Çin elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar**, HÜSBE Doktora tezi.

Endicott, E.W., (1989), **West Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty**, London: Harvard-Yenching Institute Monograph Series.

Endymion, W., (1998), **Chinese History: a Manual**, U.S.A.: Harvard University Press

Fairbank, J.K. and Goldman, M., (2006), **China a new history**, London: Harvard University Press.

Fang, L., (2001), **Genel Kurallar ve Düzenlemeler(Tongzhi tiaoge jiaozhu/通制條格校注)**, Beijing: Çin Kitabevi(Zhonghua shuju/中华书局).

Farmer, E.L., (1976), **Early Ming Government: The evolution of dual capitalists,** Harvard University Asia Center

Farquhar, D.M., (1990), **The Government of China under Mongolian Rule: a reference guide**, Stuttgart: Franz SteinerVerlag GmbH.

Fichter, J.H., (2019), **Sosyoloji Nedir**, Terc.: Nilgün Çelebi, Ankara:Anı yayıncılık.

Fidan, G., (2010), **Çin Kaynaklarına Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Çin İlişkileri ve Çin' deki Osmanlı Ateşli Silahları**, AÜSBE Doktora Tezi.

Findlay, A.G., (1921), **The Crescent in North-West China**, London: The China Inland Mission.

Flecker, M., (2000), "A 9th-Century Arab or Indian Shipwreck in Indonesian Waters", **IJNA**, S.29, s.199-217.

Forbes, A.D.W., (1976), "Survey Article:The Muslim National Minoritiesof China", **Religion**, S.6, s.67-87.

Ford, J.F., (2007), "Some Chinese Muslims of Seventeenth and eighteenth Century", **AA**, c.5, S.2, s.144-156.

Franke, H. and Twitchett, D.(eds.), (1994), **The New Cambridge History of China**, c.6, Allien Regimes and Border States, New York: Cambridge University Press.

Frankel, J.D., (2005), **Liu Zhi's Journey through Ritual Law to Allah's Chinese Name: Conceptual Antecedents and Theological Obstacles to the Confucian-Islamic Harmonization of the Tianfang Dianli**, Ph.D. Thesis, Colombia University.

Frankel, J.D., (2011), **Rectifying God's Name: Liu Zhi's Confucian Translation of Monotheism and Islamic Law**, Honlulu: University of Hawaii Press.

Frankel, J.D., (2012), "Chinese Islam", Louis Komjathy and Randall L. Nadeau(eds.) içinde, s.237-259.

Frankel, J.D., (2013), **Chinese-Islamic Connections:China's internal/ external Muslim relations, Forms of Exchange: China and the Muslim World**, Berkeley: University of California.

Funada, Y., (2010), "The Image of the Semu People: Mongols, Chinese and Various Other Peoples under the Mongol Empire", **AAS**(ed.) içinde, s.1-21.

Garbarino, M.S., (1983), Sociocultural Theory in Anthropology: A Short History, Chicago: Waveland Press, Inc.

Gelber, H.G., (2007), **M.Ö.1100 den günümüze Çin ve Dünya Ejder ve Yabancı Deccallar**, Trc. H. Hülya Kocaoluk, YKY, 3067.

Giles, H.A., (1975), **A Chinese Biographical Dictionary**, Yokohama: Kelly&Walsh.

Gillette, M.B., (2000), **Between Mecca and Beijing: Modernization and Consumption Among Urban Chinese Muslims**, Stanford: Stanford University Press.

Gladney, D.C., (1996), **Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the People's Republic,** Cambridge: Council on East Asian Studies, Harvard University.

Gladney, D.C., (2003), "Islam in China:Accommodation or Separatism?", **CQ**, S.174, s.451-467.

Gonzales, C.R., (2010), **Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the court of Timour at Semercand A.D. 1403-1406,** Trc. Clements R. Markham, Cambridge: Cambridge University Press.

Göksoy, İ.H., (1995), "Malezya'da İslamiyet", **SDÜİFD**, S.2, s.193-252.

Görez, F., (2011), **Beyliklerden İmparatorluğa giden süre ve ilk İmparator Qin Shi Huang Di**, AÜSBE, Yüksek Lisans tezi.

Gül, T., (2007), **Çin'in Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Politikaları**, GYT ESBE, Yüksek Lisans Tezi.

Haci, N.H., (1995), **Sincan İslam Tarihi**, Pekin: Milletler Neşriyatı.

Hagras, M.H., (2017), An Ancient Mosque In Ningbo, China "Historical and Architectural Study", **JIA**, c.4, S.3, s.102-113

Hagras, M.H., (2019), "Xian Daxuexi Alley Mosque: Historical and Architectural Study, Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies", **EJARS**, c.9, No.1, s.97-113.

Hallenberg, H., (2003), "The Tangping washing can-A symbol of purity and ethnicity for the Hui Muslims in China", **SOE**, c.95, s.299-319.

Hamidullah, M., (1975), "Çin ile ilk devir Müslüman ülkelerin temasları", Trc. Yusuf Ziya Kavakçı, **İTED**, c.6., s.139-146.

Hillenbrand, R., (1995), **Islamic Architecture: Form,Function and Meaning**, New York: Colombia University Press.

Hirth, F. and Rockhill, W.W., (1911), **Chau Ju-kua. His Work on the Chinese and Arab Trade in the twelfth and thirteenth Centuries, entitled Chu-fan-chi**, St. Petersburg: Imperial Academy of Sciences.

Hitti, P.K., (1951), **History of Syria, Including Lebanon and Palestine**, London: Macmillan & Co.

Hu, S.Y., (1990), "History of the Introduction of Exotic Elements into Traditional Chinese Medicine", **JAA**, S.71**,** s.487-526,

Huang, S., (1999), **Essentials of Neo-Confucianism: Eight Major Philosophers of the Song and Ming Periods**, Westport: Greenwood Press.

Huang, R., (2005), **Çin Tarihi Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, Trc. Attila Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hucker, C.O., (1958), "Govermental organization of the Ming Dynasty", **HJAS**, c.21, s.1-66.

Hucker, C.O., (1961), **The Traditional Chinese State in Ming Times (1368-1644)**, Tucson : Tucson University of Arizona.

Hucker, C.O., (1975), **China's imperial past: An introduction to Chinese history and culture**, California: Stanford University Press

Hucker, C.O., (1985). **A dictionary of official titles in imperial China**, California: Stanford University Press.

Humphrey, P., (1982), "Islam in China Today", **RCL**, S.10, s.168-177.

İnayet A., (2006), "Doğrudan ve dolaylı olarak Çince'ye geçen Türkçe kelimeler üzerine", **TDİD**, c.6, S.1, s.81-99.

Israeli, R., (1980), **Muslims in China A study of cultural confrontation**, New Delhi: Ambika Publications.

Israeli, R., (1982), "Muslim Plight Under Chinese Rule", Raphael Israeli(ed.)içinde, s.227-245

Israeli, R.(ed.), (1982),**Crescent in the East: Islam in Asia Major**, London: Curzon Press.

Israeli, R. and Johns, A.H., (1984), **Islam in Asia: Southeast and East Asia**, Colorado: Westview Press

Israeli, R., (2002), **Islam in China: Religion, Ethnicity, Culture, and Politics**., Maryland: Lexington Books.

Israeli, R.(ed.), (2003), **Çin'deki Müslümanlar**, Trc. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Israeli, R., (2009), "Ahung and Literatus: A Muslim elite in Confucian China", Michael Dillion(ed.)içinde, s.208-216.

Israeli, R., (2012), "Islam in China", **Politics and Religion**, c.6, No.2., s.251-268.

Dillion, M.(ed.), (2009), **Islam in China: Key Papers**, Folkestone: Global Oriental.

Jaschok, M. and Shui, J., (2012), **Women, Religion and Space in China: Islamic Mosques and Daoist Temples, Catholic Convents and Chinese Virgins**, New York and London: Routledge.

Ji, P., (1990), **Frontier Migration and Ethnic Assimilation: A Case of Xinjiang Uygur Autonomous Region of China**, Ph.D. Thesis, Brown University.

Junyan, Z., (1980), "Relations Between China and the Arabs in Early Times", **JOS**, S.6, s.91-109.

Juvaini, A.A., (2017), **The history of the world-conqueror**, Trc. John Andrew Boyle, University of Washington Press.

Kafesçioğlu, Ç., (1999), In The Image of Rum: Ottoman Architectural Patronage in Sixteenth-Century Aleppo and Damascus, Muqarnas, c.16, s.70-96.

Kafesoğlu, İ., (1984), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat

Karaca, R.K., (2004), **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kaya, S., (2020), "İlhanlı Astronomisinin bilinmeyenleri: Şemsedîn el Vâbkanavî ve Sultan Olcaytu Han(Sultaniyye) gözlemevi meselesi", **FÜSBD** 30, s.471-484.

Keay, J., (2011), **Çin Tarihi,** Trc.Neşe Kars Tayanç, İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Keleş, B., (2016), "Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerindeki yeri ve önemi", **DİA**, C.XV, S.225, s.83-96.

Kong, Y.C. and Chen, D.S., (1996), "Elucidation of Islamic Drugs in Hui Hui Yao Fang-A linguistic and pharmaceutical approach", **Journal of Ethnopharmacology**, c.54, S.2-3, s.85-102.

Kong, Y.C., Kwan, P.S. Et al., (1988), **A botanical and pharmacognostic account of Hui Hui Yao Fang.**

Küçük, A. Et al., (2012), **Dinler Tarihi**, Ankara: Berihan Yayınları.

Kwok, R., (2007), **The Hui in China: A Missiological Challenge for Chinese Christians,** Ph.D.Thesis, New Jersey: Roy Fish School of Evangelism and Missions Southwestern Baptist Theological Seminary

Langlois, J.D.(ed.), (1981), **China Under Mongol Rule**, Princeton University Press.

Laufer, B., (1919), **Sino-lranica: Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran, with Special Reference to the History of Cultivated Plants and Products**, Chicago: Field Museum of Natural History.

Lee, H.S., (1987), **İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğuda Yayılması-Kore'de İslamiyetin Yayılması ve Kültürel Tesirleri**, İÜSBE, Doktora Tezi.

Lee, H.S., (1991), **İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya yayılması**, Ankara: TDV Yayınları, No.4.

Lee, R., (2015), "Muslims in China and their Relations with the State", **ACSR**, s.1-6

Leslie, D.D., (1981), **Islamic Literature in Chinese, Late Ming and early Ch'ing**, Australia: Canberra College of Advanced Education

Leslie, D.D., (1986), **Islam in Traditional China: A Short History to 1800**, Australia: Canberra College of Advanced Education.

Leslie, D.D., (1998), "The Integration of Religious Minorities in China: The Case of Chinese Muslims", **The Fifty-ninth George Ernest Morrison Lecture in Ethnology**, s.1-24.

Leslie, D.D., (2003), "Asimilasyon ve Hayatta kalma", Raphael Israeli(ed.)içinde, s. 349-356.

Leslie, D.D. Et al., (2006), **Islam in Traditional China: A Bibliographic Guide**, England: Routledge Publishing.

Levy, H.S., (1961), **Biography of Huang Chao**, Los Angeles: University of California Press.

Li, C., (2008), "Ethnic Minority Elites in China's Party-State Leadership:An Empirical Assessment", **CLM 25**, s.1-13

Li, D.J., (1971), **The Ageless Chinese: A History**, New York: Charles Scribner's Sons.

Li, S. and Luckert, K.W., (1994), **Mythology and Folklore of the Hui, A Muslim Chinese People**, Ter.Fenglan Yu, Zhilin Hou and Ganhui Wang, New York: State University of New York Press.

Li, X. and Huang, K., (1987), **Endonezyadaki Çinlilerin tarihi (Yinni huaqiao shi)**, Guangzhou : Guangdong Tertiary education press.

Li, Y., (2016), "Study of Xi'an Islamic Architecture Decorative Patterns, Advances in Social Science", **Education and Humanities Research**, c.85, s.1751-1755.

Lim, L., (2010), **Female Imams Blaze Trail Amid China's Muslims**; https://www.npr. org/2010/07/21/ 128628514/female-imams-blaze-trail-amid-chinas-muslims

Lin, P.L. and Fang, C.(eds.), (2004), **Muslims in China**, Indiana: Indiana Polis Press.

Lipman, J.N., (1984), "Patchwork Society, Network Society: A Study of Sino-Muslim Communities.", Raphael Israeli and Anthony H. Johns(eds.)içinde, s.246-74.

Lipman J.N., (1984), "Ethnicity and Politics in Republican China, Modern China", c.10, S.3, s.285-316,

Lipman, J.N., (1997), **Familiar Strangers**: **A History of Muslims in Northwest China,** Seattle: University of Washington Press.

Louis, K. and Randall, L.N.(eds.), (2012), **The Wiley-Blackwell Companion to Chinese Religions**, United Kingdom: Blackwell Publishing Ltd.

Lunde, P., (1985), "Muslin in China", Saudi Aramco World, s.12-19.

Ma, H., (2006), "The Mythology of Prophet's Ambassadors in China: Histories of Sa'd Waqqas and Gess in Chinese sources", **JMMA**, c.26, S.3, s.445-452.

Ma, I.Z., (2008), Islamic Astronomy in China: Spread and Development, **ICSS**, No.4, Kuala Lumpur: Universiti Malaya press.

Ma, I.Z., (2013), "Islamic Science of Astronomy and Calenderical Technology in the Medieval China and Significant Contributions to the Chinese sciences of Astronomy and Calendericak technology in the Chinese Northern Song Dynasty", Journal of Advances in History Studies, Manuscript ID no. 2810018

Ma, I.Z., (2013), Zha Ma Lu Ding, His life, works and significant contributions to the Chinese science of astronomy and calendar in the Yuan Dynasty (1206-1368), https://www.academia.edu/6676381/Zha_Ma_Lu_Ding_His_life_works_and_significant_contributions_to_the_Chinese_science_of_Astronomy_and_Calendar_in_the_Yuan_Dynasty_1206_1368_

Ma I.Z., (2013), "Significant Contributions of the Islamic Science of Astronomy and Calendrical Technology in the Medieval Age to the Chinese Science of Astronomy and Calendrical Technology during the Northern Sung Dynasty", **MPC 2013**, s.1-36

Ma, İ., (1978), **Muslims in China**, Kuala Lumpur Malaysia: Perkin

Ma L.A., (2004), "Admiral Zheng He and his achievements", Phylis Lan Lin and Cheng Fang(eds.) içinde, s.31-38.

Ma, Q., (1983), "A Brief Account of the early spread of Islam in China", **SSİC**, S.4, s.97-113.

Ma, Q., (2007), **Confrontations and Adaptations of Muslim Immigrants in Urban China,** China: National Foundation for Social Sciences.

Mackerras, C., (1994), **China's Minorities: Integration and Modernization in the Twentieth Century,** Hong Kong: Oxford University Press.

Maccerras, C., (2001), **The New Cambridge Handbook of Contemporary China**, Cambridge:Cambridge University Press.

Maccerras, C.,(2011), **Ethnic Minorities in Modern China**, London: Routledge

Maclnnis, D., (1988), "The Islamic Religion in Yunnan Province: Notes Based on Interviews in Kunming, Xiaguan and Dali", **Tripod**, S.47, s.47-56

Martin, D.H., (1950), **The Rise of Chingis Khan and his conquest of North China**, Baltimore: Johns Hopkins Press.

Mason I., (2019), **The Muhammedans of China**, Sydney: Wentworth press

McGee R.J. and Warms, R.L., (1996), **Anthropological Theory: An Introductory History,** California: Mayfield Publication Co., s.26-40.

Medico C.D., (2017), **Traditional Hui Mosque in Northern China, European Research Center for Chinese Studies**: https://erccs.hypotheses.org/196.

Merçil, E., (2013), **Müslüman Türk devletleri Tarihi**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları

Millward J.A., (1998), **Beyond the Pass: Economy, Ethnicity, and Empire in Qing Central Asia, 1759-1864**, Stanford: Stanford University Press.

Morgan, K.W., (1958), **Islam-The Straight Path: Islam Interpreted by Muslims**, New York: The Ronald Press Company

Morrison, P., (1985), “Islam in China: An Update”, **RCL**, S.13, s.152-155.

Mote, F.W., (1994), ”Chinese Society Under Mongol Rule 1215-1368”, Herbert Franke and Denis Twitchett(eds.)içinde, s.616-664.

Mowry, R., (1993), China's Renaissance in Bronze,The Robert H. Clague Collection of Later Chinese Bronzes 1100-1900, Phoeniz Art Museum.

Mozaffari, S.M. and Zotti, G.,(2015), “The Observational Instruments at the Maragha Observatory after AD 1300”, **Suhayl**: International Journal for the History of the Exact and Natural Sciences in Islamic Civilisation, c.12, s.45-179.

Murata S., (2000**), Chinese Gleams of Sufi Light: Wang tai-yu's “Great Learning of the Pure and Real” and Liu Chih's “Displaying the Concealment of the Real Realm”**, New York: State University of New York Press.

Nanji, A.A., (1996), **The Muslim Almanac: A Reference Work on the History, Faith, Culture, and People of Islam**, New York: Gale Research Inc.

Needham, J., (1970), ”Medicine and Chinese Culture”, Joseph Needham(ed.)içinde, s.263 -293.

Needham, J.(ed.), (1970), **Clerks and Craftsmen in China and West**, Cambridge: Cambridge University Press.

Özay, M., (2011), ”Çin donanması’nın Müslüman Türk Amirali: Cheng Ho (1371-1433)”, **GAÇ,** https://guneydoguasyacalismalari.com/2011/12/05/cheng-ho-2/

Pang, N.N.B., (1990), “The Hui: A Chinese MuslimNationality”, **JIMMA** S.11, s.257 -262.

Park, H., (2012), **Mapping the Chinese and Islamic Worlds: Cross-Cultural Exchange in Pre-modern Asia**, Cambridge: Cambridge University press.

Parker, E.H., (1905), **China and Religion**, New York: E.P.Dutton and Company.

Parlakyiğit, A.M., (2019), ”Çinlilerin İslamiyeti yayma çabaları: Zheng He örneği”, **İSTEM**, S.33, s.291-312.

Parshall, P., (1985), **Beyond the Mosque Christians within Muslim Community**, Michigan: Baker Bookhouse Company.

Paul, U.(ed.), (1989), **Approaches to Traditional Chinese Medical Literature: Proceedings of an International Symposium on Translation Methodologies and Terminologies**, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Pelliot, P., (1928), “Des Artisans Chinois a la Capitale Abbasside en 751-762”, **TP**, c.111, s.90.

Pelliot, P., (1927), ”Une Ville Musulmane dans la Chine du Nord sous les Mongols”, **JA**, c.211, s.261-279.

Petersen, K., (2006), "The Heart of the Islamic-Chinese Dialogue Wang Daiyu and Creation of a Chinese Muslim Discourse" JSS, c.2, S.2, s.177-201

Petersen, K., (2012), **The Great Transformation: Contours of the Sino-Islamic Intellectual Tradition**, Ph.D. Thesis, University of Washington.

Pillsbury, B.L.K., (1973), **Cohesion and clevage in a Chinese Muslim Minority,** Ph.D. Thesis, Columbia University.

Pillsbury, B.L.K., (1981), "Islam: Even unto China", **Change and the Muslim World**, Philip H. Stoddard Et al.(eds.)içinde, s.107-114.

Qin, H., (1994), **Çinde İslam (Yisilanjiao zai Zhongguo)**, Beijing: Broadcasting University Press.

Rahman, B., (1998), "Islamic Contributions to Science", Research and Information Centre on Islam (RICOI), Kuala Lumpur.

Rai, S., (2005), **Equal Participation of Women and Men in Decision-Making Processes, with Particular Emphasis on Political Participation and Leadership, Report of expert group meeting**, Ethiopia, Addis Ababa

Reischauer, E.O and Fairbank, J.K., (1962), **East Asia The Great Tradition**, Boston: Houghton Mifflin Co.

Roberts, J.A.G., (2003), **The Complete History of China**, England: Sutton Publishing Limited.

Rofer, G., (1994), **World Survey of Islamic Manuscripts**, London: Al-Furgan Islamic Heritage Foundation.

Rodzinski, W, (1984), **The Walled Kingdom: A History of China from Antiquity to the Present**, New York: The Free Press.

Rossabi, M., (1981), "The Muslims in the Yuan dynasty", John D. Langlois(ed.)içinde, s.257-295

Rossabi, M., (1994), "The Reign of Khubilai Khan", Herbert Franke and Denis Twitchett(eds.) içinde, c.6 Alien Regimes and border states 907-1368, s.414-489.

Rossabi, M., (2009), **Khubilai Khan: His Life and Times**, Berkeley: University of California Press.

Rossabi, M.(ed.), (2012), **Eurasian Influences on Yuan China**, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies Publishing

Sager, Z.H.E., (2016), **Islam in Translation: Muslim Reform and Transnational Networks in Modern China, 1908-1957**, Ph.D. Thesis, Harvard University.

Sargut, S., (2001), **Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim**, Ankara: İmge Kitap Evi.

Schneewind, S.(ed.), (2008), **Long Live the Emperor! Uses of the Ming Founder across Six Centuries of East Asian History**, Ming Studies Research, No.4., Minneapolis: Center for Early Modern History.

Schottenhammer, A., (2012), ”Huihui Medicine and Medicinal Drugs in Yuan China”, Morris Rossabi(ed.)içinde, s.75-102.

Shan, J.L., (2015), **Zhao Rugua'nın Zhufanzhi Adlı Eserine Göre XII-XIII. Yüzyılda Orta Doğu Kentleri ve Ticari Emtia**, AÜSBE,Yüksek Lisans Tezi.

Shui, J. and Jaschok, M., (2014), “The Culture of Associational Leadership in the Hui Muslim Women's Mosques of Central China”, **AJSS**, c.42, No.5, s.641-656.

Sinor, D., (1990), ”The Establishment and Dissolution of the Turk Empire”, Denis Sinor(ed.)içinde, s.285-316.

Sinor, D., (1990), **The Cambridge History of Early Inner Asia**, Cambridge: Cambridge University Press.

Suryadinata, L., (2005), “Semerang and Islamization of Java Between History and Legend”, **ISEAS**, s.72-93

Şişman, M., (2002), **Örgütler ve Kültürler**, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Taşağıl, A., (2010), “Talas savaşı”, **DİA**, c.39, s.501.

Ting, D.C.M., (1958), ”Islamic Culture in China”, Kenneth W. Morgan(ed.)içinde, s.344-374

Togan, A.Z.V., (1970), Umumi Türk Tarihine giriş c.1, İstanbul: İş Bankası Yayınları

Topping, J.T., (1983), **Chinese Muslim Militarist: Ma Hongkui in Ningxia, 1933-1949,** Ph.D.Thesis, The University of Michigan.

Tuygun, D., (2009), **Kültür Üretim Sistemi ve Kültür göstergeleri ile reklamların anlamlandırılması**, MÜSBE Yüksek Lisans Tezi.

Twitchett, D.C. and Fairbank, J.K., (2009), **The Cambridge History of China**, Cambridge: Cambridge University press

Vexler, R. and Cowan, W.,(1981), **China: History, Culture, People**, New York: Globe Book Company Inc.

Waardenburg, J., (2003), ”Batılı araştırmalar”, Raphael Israeli(ed.) içinde, s.369-393.

Wain, A., (2018), **China's Female Imams: A 400-year-old Tradition, IAISB,** No.44, Malaysia: Kuala Lumpur.

Wang, Z.C., (1960), ”Çinde İslamiyet”, **İTED**, C.2, S.2-4, s.157-188.

Wang, J., (1992), ”Islam in Yunnan”, **JIMMA**, S.13, s.364-374.

Wang, J., (1996), **Concord and Conflict: Hui Communities of Yunnan Society in a historical perspective**, Stockholm: Almqvist and Viksel International.

Wang, J., (2001), **Glossary of Chinese Islamic Terms (Nordic Institute of Asian Studies),** London: Taylor and Francis Ltd.

Wang, J., (2009), ”Persian Culture and Muslim Communities in China”,Ye Yiliang(ed.) içinde, s.231-253.

Warshaw, S., (1986), **China Emerges: A Concise History of China from Its Origin to the Present**, Berkeley: Diablo Press.

Wei, M., (2010), **The Advent of Islam in China: Guangzhou Fanfang during the Tang-Song Era**, Master Thesis, Washington University.

Wesley, M., (2011), “Anyone who says that the Prophet is black should be killed: The De-Arabization of Islam and Transfiguration of Muhammed in IslamicTradition, https://www.yumpu.com/en/document/read/19034385/prophet-Muhammad-and-the black-arabs-dr-wesley-muhammad

Wong, H.M. and Dajani, A.A., (1990), **Islamic Frontiers of China: Silk Road Images**, England: Scorpion Publishing Ltd.

Yang, M., (1994), ”The Development of Huis Studies in China”, **JIMMA**, S.14, s.181-190.

Yano M.,(1997), Kusyar Ibn Labban’s Introduction to Astrology. Studia Culturae Islamicae, Tokyo: Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa.

Yazıcı, N., (2015), **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.

Ye, Y., (2009), **Collection of Paper on Iranian Studies**, Beijing: Pekin University Press.

Yıldız, H.D., (1973), ”Talas savaşı hakkında bazı düşünceler”, İstanbul: **İÜEF** ayrı baskı

Yıldız, H.D., (2019), **İslamiyet ve Türkler**, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.

Yijiu, J., (2009), ”The System of Menhuan in China: An Influence of Sufism on Chinese Muslims”, Michael Dillon(ed.)içinde

Yuan, C., (1966), **Western and Central Asians in China under the Mongols, Monumenta Serica Monograph XV**, Los Angeles: Monumenta Serica at the University of California.

Zacharias, A., (2019), **China Has a Unique Tradition of Independent Women’s Mosques Run By Female Imams**; http://www.newageislam.com/islam,-women-and-feminism/anna-zacharias/china-has-a-unique-tradition-of-independent-women%E2% 80% 99s-mosques-run-by-female-imams/d/117361

Zang S., (2015), **Chinese Muslims in the Qing Empire:Public Culture, İdentities and Law**, Master of Art Thesis, University of Illinois.

Zubaida S., (2003**), Law and Power in the Islamic World**, London: I. B. Tauris.

Zwemer, S.M., (1941), **The Cross above the Crescent: The validity,necessity,urgency of Missions to Moslems**, Michigan: Zondervan Publishing House

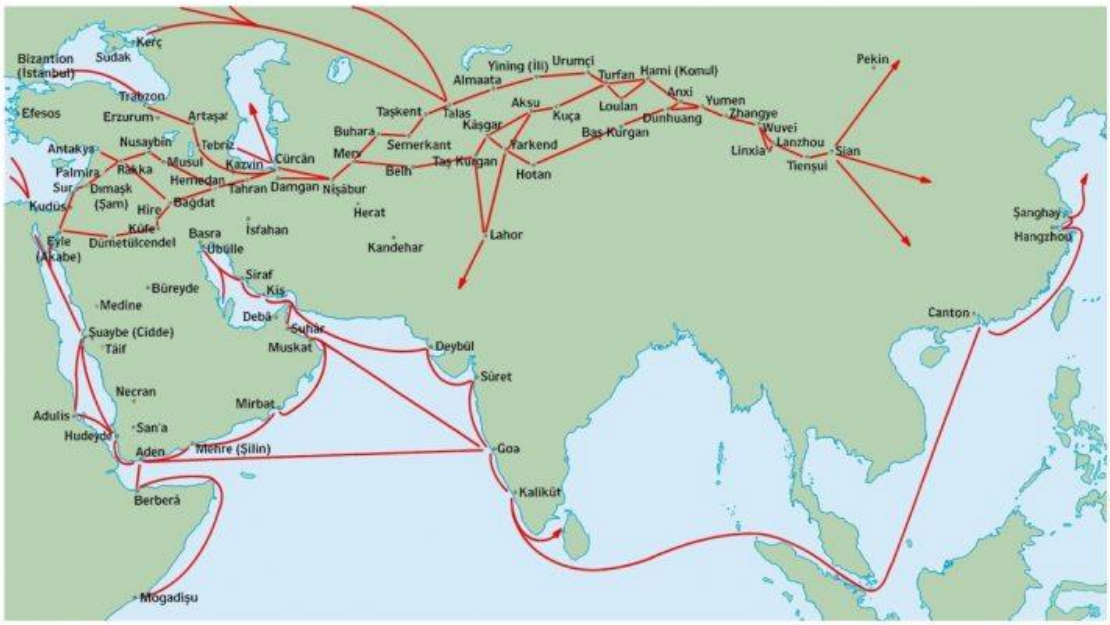
Tezde Kullanılan Web siteleri

https://tr.wikipedia.org/wiki/Nüfuslarına_göre_ülkeler_listesi
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ülkelere_göre_Müslüman_nüfusu
www.turkish.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140110.htm.
www.wenku.baidu.com/view/da9d6d1352d380eb62946dfd. html.
www.cnki.com.cn/Article/CJFDTotalKZYJ199 403030.html.
www.ihsansureyyasirma.com/ makaleler/gulistan/119-cinde-muslumanlik-tarihi.html.
www.chinahighlights.com/ travelguide/islam.htm.
www.yucedevlet.com/cindekimuslumanlar.html.
https://chinadatacenter.net/Data/ServiceContent.aspx?id=1623
http://www.stats.gov.cn/tisi/pcsi/rkpc/6rp/indexce.htm.
http://hi.baidu.com/yuh1985/blog/item/bec0a6eca522242462d09f30.html.
http://www. stats.gov.cn/tjgb/rkpcgb/
https://www.academia.edu/6676381/Zha_Ma_Lu_Ding_His_life_works_and_significant_contributions_to_the_Chinese_science_of_Astronomy_and_Calendar_in_the_Yuan_Dynasty_1206_1368_
https://studybuddhism.com/tr/ileri-arastirmalar/tarih-ve-kultur/budizm-ve-islam-ileri-duzey /cinli-hui-muslumanlarinin-tarihi
www. ancient. eu/Emperor_Taizu_of_Song/
https://www.mei.edu/publications/mosques-and-islamic-identities-china

EKLER

Ek 1. Çin Bölgeleri Haritası (https://www.chinadiscovery.com/china-maps/china-provincial-map.html)

Ek 2. İpek ve Baharat Yolu(Kara yolu ile Xi'an şehrine gelen mallar Pekin, Luoyang ve Kaifeng'e, deniz yoluyla gelenler Guangzhou, Hangzhou ve Quanzhou'ya) (https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu)

Ek.3 Belitung Batığının Endonezya yakınındaki yeri https://www.Business insider .com/airasia-flight-might-have-crashed-near-belitung-island-2014-12

志尚公弁言：“吾族系出西域鲁穆。始祖讳系鲁穆文字，汉译马依泽公，遂以马授姓。宋太祖建极。初召修历，公精历学。建隆二年， 应召入中国，修天文。越二年，成 书， 由王处讷上之。诏曰可。授公钦天监监正， 袭侯爵。家陕西泾阳县永安镇。至十一世 祖讳乾玠公，由进士累官河南太守，卒于官， 遂籍新野

Ek 4. Huaining Ma şeceresinin önsözünde büyükbaba Zhi Shang'ın sözleri

马依泽公，号鱼叟。西域鲁穆国人。肇由来中，时建隆二年， 岁次辛酉。旌 表天文略部, 授钦天监, 世袭侯爵。筑居陕西西安府泾阳县永安镇，李尚书塔傍。来中时四 旬，生于勒比阿熬勿里月第二十七日，故于景德二年五月初十日

Ek 5. Huaining Ma aile şeceresi giriş bölümünde Ma Yi Ze hakkında bilgi

家乘犹国事，所以志以往而示今后，能知本源也。自宋时我族依泽公，由西域 鲁穆国来中，即于建隆二年，特授钦天监监正。原筑居陕西西安府泾阳县永安镇。经十余世 迁居金陵，又数世我高祖仲良公于明朝永乐二年来直隶籍青县。……。由十七世而下自我高 祖仲良公，计缺四世。……。五世思聪，彦诚，大明成化二十二年岁次丙午，冬月。

Ek 6. Qing Xian Ma aile şeceresi önsözü

鲁迷，去中国绝远。嘉靖三年遣使贡狮子，西（犀）牛…… 礼官席 书等言：‘鲁迷不列王位，其真伪不可知

Ek 7. Ming Tarih kayıtları Batı Asya bölgesi 4. Bölümde Lumi'nin(鲁迷) biyografisi

马依泽公有三子。长子马额，字昭明，于太平兴国二十二年丁酉三 月二十六日，奉旨袭侯爵、兼钦天监监正。次子马怀，字望明，宋真宗咸平四年 辛丑十一月二十一日，奉旨恩荫承德郎，钦天监监副。三子马忆，字思明，宋真 宗天禧五年封龙虎将军、上护军副总兵。

Ek 8. Huai Ning Ma Ailesi şeceresinde, üç oğlu hakkındaki açıklama

Ek 9. Zheng He Camisi Palembang Endonezya (https://id.pinterest.com/ pin/844636 105100354557/)

Ek 10. Zheng He Camisi Palembang (http://shutterstock.puzzlepix.hu/kep/ 1316778533)

Ek 11. Zheng He Camisi Surabaya Endonezya (https://game.dclick.io/posts/ @jack. river/cheng-ho-mosque-in-surabaya-indonesian-religious-tourism-that-has-interesting -facts

Ek 12. Xi'an Yüksek Öğrenim Sokağı Camisini çevreleyen kabartma motifli duvar (Muhammed Hamada Hagras)

Ek 13. Quanzhou Ashab camisi girişi (https://www.chinadragontours.com/qingjing-mosque-in-quanzhou.html)

Ek 14. Yangzhou Xianhe camisi 1275 yılında yapılmıştır (https://www.lifeof guangzhou.com/wap/silkRoad/content.do?contextId=8936&frontParentCatalogId=229&frontCatalogId=234)

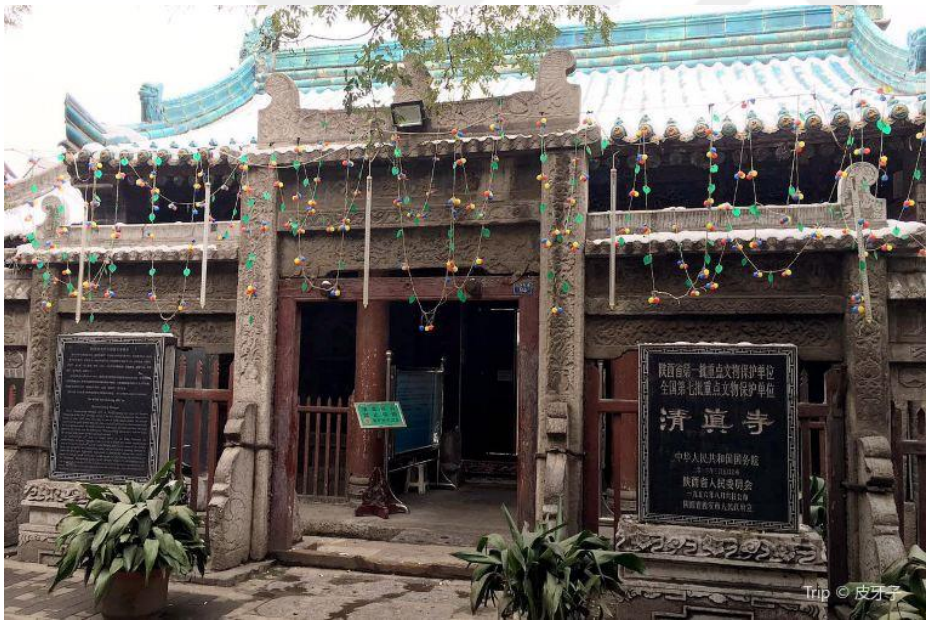
Ek 15. Hangzhou Fenghuangsı camisi(Tang döneminde yapılan, Song hanedanlığı döneminde yıkılmış Yuan ve Ming dönemlerinde onarılmıştır) (https://en. wikipedia.org/wiki/Phoenix_Mosque)

Ek 17. Ningbo Yuehu Camisi Girişi (Muhammed Hamada Hagras)

Ek 18. Ningbo Yuehu Camisi Harim bölümü (https://en.wikipedia.org/wiki/ Yuehu_ Mosque

Ek 19. Xi'an Yüksek Öğrenim Sokağı Camisi giriş bölümü https://www.trip.com/ travel-guide/xi-an/xi-an-daxuexi-alley-mosque-13818178/

Ek 20. Xi'an Yüksek Öğremin Sokağı Camisi Harim bölümünün girişi (https://www.gettyimages.com/detail/photo/the-great-mosque-of-xian-royalty-free-image/523648427?adppopup=true)

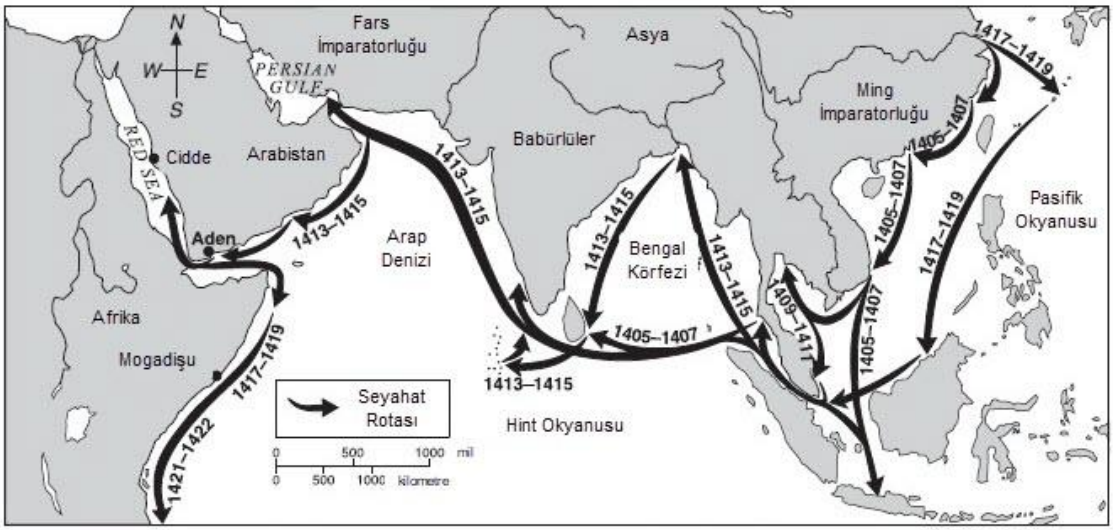
Ek 21. Xi'an Yüksek Öğremin Sokağı Camisi Minaresi (https://www.wikiwand.com/en/Chinese_Islamic_architecture

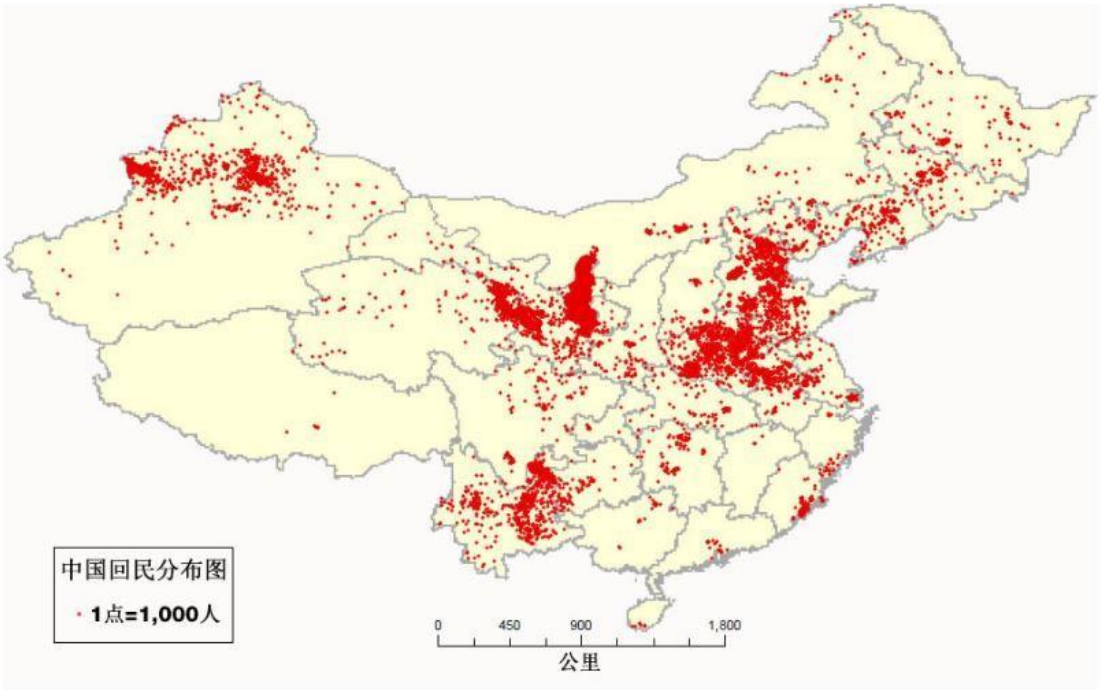
Ek 22. Ningxia, Tongxin Ulu Camisi(Ming hanedanı dönemi) https://en.wikipedia. org/wiki/Tongxin_Great_Mosque

Ek 23. Tongxin Ulu camisinde dairesel kaligrafik motif (Ve ennelmesacide lillahi fela ted'u ma'allahi ehaden (Şüphesiz mescidler yalnızca Allah'ındır. Öyleyse Allah'la beraber başkasına tapmayın.) (Anthony Garnaut)

Ek 24. Zheng He'nın seyahat rotası

Ek 25. Çin Hui Milliyeti nüfus dağılım haritası(中国回民分布图 zhongguo huimin Fenbu tu)Bir kırmızı nokta 1000 kişiyi göstermektedir(1 dian 1000 ren) Haritada görülecegi gibi yoğunluk Kuzeybatı(Gansu Ningxia Qinghai ve kıyı şehirlerinde yoğunlaşmıştır. İkinci yoğun bölge Kuzeydoğuda Song döneminde Müslüman Seyyid Eclel Şemsettin Ömer'in Çin'e müslüman askerleriyle geldiği Kuzeydoğu bölgesidir. Güney batıdaki yoğunluk ise Seyyid Eclel Şemsettin Ömer'in Yunnan bölgesinde bölge valisi olduğunda İslamı yayma çabaları sonucunda oluşmuştur.(公里/gongli km anlamındadır) https://www.facebook.com/haritalariseviyorum/photos/cinde-dagılım-gösteren -hui müslümanları

ÖZET

Çin'de İslam'ın yayılması ihtida yoluyla olmuş ve batıdan ticaret yoluyla gelen Arap, Fars ve Türk İslam kültürü Tang hanedanlık döneminde misafir kültür olarak gelmiştir. Çin'de Tang ve Song hanedanlık dönemlerinde Müslümanların yerel Çinlilerle evlenip nüfuslarının artmasıyla birlikte Müslümanların yerel Çin toplumuna kültürel entegrasyonu ipek ve baharat yolu ile ticari ve kültürel olarak başlamıştır.

Çin'de İslam kültürünün oluşması süreci Yuan hanedanlık döneminde başlamış ve Ming hanedanlık döneminde Müslümanların kültüre entegrasyonu ile sona ermiştir. Yuan döneminde batıdan zorla göç eden Semu ren olarak adlandırılan tüm mesleklerden insanlar, Çin'in yönetiminde görev alıp Çin'e yerleşmiş ve Çin toplumunun bir parçası olmuşlar ve Çin'in degişik bölgelerine dağılmışlardır. Bu dönemde kimliklerini muhafaza etmişler, günlük hayatta Arapça, Farşça konuşarak, Arapça isimlerini kullanmışlardır. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler Çin diline girmiş, yerel kültürde değişiklikler meydana getirerek Çin kültürüyle birleşip Çin İslam kültürünün tohumları atılmıştır.

Ming hanedanlık dönemi Müslüman kral Zhu Yuanzhang'ın Müslümanları koruyucu kanunlarıyla Çin'de İslamın altın çağı olmuştur. Dönemin sonlarında Konfüçyanist klasiklere göre yetişen Müslüman yeni nesil Arapça ve Farsça dillerini unutup dinden uzaklaşmıştır. Çinli alimler tarafından Arapça ve Farsça dini eserler Neo Konfüçyanist terimlerle açıklanarak Han kitab adıyla Çinceye çevrilmiş ve kendini Çinlileşmiş Müslüman olarak tanımlayan konfüçyüs klasiklerine vakıf yeni bir Müslüman topluluk meydana gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Çin İslam kültürü, Konfüçyanist alim, Han Kitab, Konfüçyanist Müslüman

ABSTRACT

The spread of Islam in China was through participation. Through trade from the West Arab and Persian Islamic culture came to China as a guest culture during the Tang dynasty. During the Tang and Song dynasties Muslims married with local Chinese and their population increased and the cultural integration of Muslims into the local Chinese community began commercially and culturally through silk and spice roads.

Formation of Islamic culture in China started during the Yuan dynasty and ended with the integration of Muslims into the local Chinese culture during the Ming dynasty. People from all professions, called Semu ren, who forcibly immigrated from the west during the Yuan period, took part in the administration of China, settled in China, became a part of Chinese society and dispersed to different regions of China. During this period, they preserved their identity, spoke Arabic and Persian language, and used their Arabic names in daily life. Arabic, Persian and Turkish words have entered the Chinese language, creating changes in the local culture, merging with Chinese culture and laying the seeds of Chinese Islamic culture.

The Ming dynasty called the golden age of Islam in China with the Muslim emperor Zhu Yuanzhangs' law to protect Muslims. At the end of the period, a new generation of Muslims, who grew up according to the Confucian classics, forgot the Arabic and Persian languages and moved away from Muslim religion. By the Confucian scholars, Arabic and Persian religious books were explained in Neo Confucian terms and translated into Chinese with the name of the Han book, and a new Muslim community who is familiar with the Confucian classics was formed and defined themselves as Sinizitized Muslims.

Key words: Chinese Islamic culture, Confucian scholar, Han Kitab, Chinese Muslims